

209 333. II

ИЗВЕСТИЯ

на

БЪЛГАРСКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТЪ

томъ XI св. 1

1937

СЪ 171 ОБРАЗА ВЪ ТЕКСТА

BULLETIN

DE

L'INSTITUT ARCHÉOLOGIQUE BULGARE

tome XI fasc. 1

1937

AVEC 171 FIGURES DANS LE TEXTE

СОФИЯ — SOFIA

ПРИДВОРНА ПЕЧАТИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR

1937

Съдържание

	Стр.
Филовъ, Б. Куполнитѣ гробници при Мезекъ	1
Велковъ, Ив. Разкопки около Мезекъ и гара Свилengradъ презъ 1932—1933 год.	117
Рашеновъ, Ал. Крепостта при Мезекъ	171

Inhalt

Filov, B. Die Kuppelgräber von Mezek.	1
Weikov, Iv. Die Ausgrabungen bei Mezek und Svilengrad.	117
Raschenov, Al. Die Festung von Mezek	171

ИЗВЕСТИЯ
на
БЪЛГАРСКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТЪ
ТОМЪ XI

ИЗВЕСТИЯ
на
БЪЛГАРСКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТЪ
томуъ XI
1937

СЪ 252 ОБРАЗА ВЪ ТЕКСТА .

BULLETIN
DE
L'INSTITUT ARCHÉOLOGIQUE BULGARE
tome XI
1937

AVEC 252 FIGURES DANS LE TEXTE

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR
1938

Съдържание

	Стр.	
Филовъ, Б. Куполнитѣ гробници при Мезекъ	1	
Велковъ, Ив. Разкопките около Мезекъ и гара Свиленградъ презъ 1932—1933 год.	117	
Рашеновъ, Ал. Крепостта при Мезекъ	171	
Кацаровъ, Г. И. и Господиновъ, Йорд. Единъ новъ паметникъ на бога Долихена	193	
Дановъ, Хр. М. Антични паметници отъ България	196	
Миковъ, В. Гробна находка отъ Горицани, Неврокопско	207	
Иванова, Вѣра. Три новоразкопани базилики въ Хисаря	214	
Майаръ, Елиза. Геометрическа студия върху църквата Св. Иванъ въ Месемврия	243	
Герасимовъ, Т. Находка отъ декадракми на тракомакедонското племе дерони	249	
Мушмовъ, Н. А. Една проблема въ българската нумизматика	258	
Трифоновъ, Ю. Къмъ въпроса за византийско-български договори съ езически обреди	263	
Археологически вести. — Антични паметници отъ България (Г. И. Кацаровъ). — Пентиетъ международен конгресъ по византология (Б. Ф.). — Августовата изложба на римляните въ Римъ (Б. Ф.). — Най-ранната желѣзо-рудна индустрия въ България (О. Девикъ). — Нови откълеси отъ първообългарски надписи (В. Бешевлиевъ). — Симоновиятъ надписъ отъ Солунско (Б. Ф.). — Гръцкиятъ надписъ въ църквата Св. Георги въ София (Б. Ф.). — Добавка къмъ статията „Три новоразкопани базилики въ Хисаря“, стр. 214—242.	283	
Новооткрити стариини (съобщава Хр. М. Дановъ).	306	
Колективни находки на монети презъ 1934—1936 год. (съобщава Т. Герасимовъ)	315	
Оценки и библиография. — E. Goldmann, Neue Beiträge zur Lehre vom indogerma-nischen Charakter der etruskischen Sprache (Вл. Георгиевъ). — W. Buttler und W. Nabertey, Die baulekeramische Ansiedlung bei Köln-Lindenthal (В. Миковъ). — G. Daux, Delphes au II ^e et III ^e siècle; Pausanias à Delphes (Хр. М. Дановъ). — H. Gaebler, Makedonia und Paionia; Fällungen makedonischer Münzen (Т. Герасимовъ). — Numismatika; Нумизматичар (Т. Герасимовъ). — St. Casson, Progress of Archaeology; Ancient Cyprus (Б. Филовъ). — Ch. Picard, Manuel d'archéologie grecque, tome I (Б. Филовъ). — N. Thiersch, Die Athene Areia des Phidias und der Torso Medici in Paris (Б. Филовъ). — B. Schweitzer, Das Original der sogenannten Pasquino-Gruppe (Б. Филовъ). — A. Grabar, L'Empereur dans l'art byzantin (Б. Филовъ). — G. Millet and D. Talbot Rice, Byzantine Painting at Trebizond (Б. Филовъ). — H. Weidhaas, Formenwandlungen in der russischen Baukunst (Кр. Миятевъ) — Нови книги, отнасящи се до археологията на България	324	
Указателъ	359	
XV Отчетъ на Българския Археологически Институтъ за 1935 год.	366	
XVI Отчетъ	за 1936 год.	377
XVII Отчетъ	за 1937 год.	391

Table des matières

(v. le résumé en français ou en allemand à la fin de chaque article)

	Page
Filov, B. Die Kuppelgräber von Mezek	1
Welkov, Iv. Die Ausgrabungen bei Mezek und Svilengrad.	117
Raschenov, Al. Die Festung von Mezek	171
Kazarov, G. und Gospodinov, J. Ein neues Dolichenusdenkmal aus Bulgarien	195
Danov, Chr. M. Antike Denkmäler in Bulgarien	196
Mikov, V. Grabfund von Gornjani, Kreis Nevrokop	212
Ivanova, Véra. Trois basiliques récemment déblayées à Hissar	238
Mallard, Elisa. Etude géométrique de l'église Saint-Jean à Mesembrie .	243
Gerassimov, Th. Ein Fund von Derronendekadrachmen aus Bulgarien .	249
Mouchmov, N. A. Un problème de la numismatique bulgare	258
Trifonov, J. Sur les traités byzantino-bulgares conclus dans des rités païens	263
Nouvelles archéologiques. — Antike Denkmäler aus Bulgarien (G. Kazarow). — Le V ^e Congrès international des études byzantines (B. F.). — L'exposition Augustéenne de la Romanité à Rome (B. F.). — La plus ancienne industrie des mines de fer en Bulgarie (O. Davies). — Nouveaux fragments d'inscriptions protobulgares (V. Bechevlev). — L'inscription du roi Siméon provenant des environs de Salonique (B. F.). — L'inscription de l'église de St. Georges à Sofia (B. F.). — Addition à l'article „Trois basiliques récemment déblayées à Hissar“, p. 214—242	283
Découvertes archéologiques en Bulgarie pendant 1935—1937 (Chr. M. Danov)	306
Trésors de monnaies trouvés en Bulgarie pendant 1934—1936 (Th. Gerassimov)	315
Bibliographie. — E. Goldmann, Neue Beiträge zur Lehre vom indogermanistischen Charakter der etruskischen Sprache (Vl. Georgiev). — W. Buttler und W. Haberey, Die bandkeramische Ansiedlung bei Köln-Lindenthal (V. Mikov). — G. Daux, Delphes au II ^e et I ^r siècle; Pausanias à Delphes (Chr. M. Danov). — H. Gaebler, Makedonia und Paionia; Fälschungen makedonischer Münzen (Th. Gerassimov). — Numismatika; Нумизматичар (Th. Gerassimov). — St. Casson, Progress of Archaeologie; Ancient Cyprus (B. Filov). — Ch. Picard, Manuel d'archéologie grecque, tome I (B. Filov). — H. Thiersch, Die Athena Areia des Phidias und der Torso Medici in Paris (B. Filov). — B. Schweitzer, Das Original des sogenannten Pasquino-Gruppe (B. Filov). — A. Grabar, L'Empereur dans l'art byzantin (B. Filov). — G. Milliet and D. Talbot Rice, Byzantine Painting at Trebizond (B. Filov). — H. Weidhaas, Formenwandlungen in der russischen Baukunst (Kr. Miatev). — Publications nouvelles concernant l'archéologie bulgare.	324
Index.	359
XVe Compte-rendu de l'Institut archéologique bulgare pour 1935	366
XVIe Compte-rendu de l'Institut archéologique bulgare pour 1936	377
XVIIe Compte-rendu de l'Institut archéologique bulgare pour 1937	391

Куполнитѣ гробници при Мезекъ

отъ Б. Филовъ

Селото Мезекъ, което има около 600 души жители, лежи около 6 км. юго-западно отъ гара Свиленградъ, близко до гръцката граница, въ подножието на най-крайнитѣ източни разклонения на Родопите. Непосрѣдствено надъ селото, на юго-западъ отъ него, се издигатъ стръмно значителни височини, които се групиратъ около най-високия връхъ на Родопите въ тази местностъ, а именно Куртъ-кале (702 м.). Отъ Мезекъ презъ планината води сега новопостроениятъ путь за Куртоленъ и отъ тамъ за долината на Арда. На една височина надъ самото село се намиратъ развалинитѣ на една сравнително добре запазена средновѣковна крепость.

Въ околността на селото се намиратъ нѣколко могили (обр. 1). Най-значителната отъ тѣхъ е могилата Малъ-тепе („Иманярска могила“), която се издига юго-източно отъ селото на разстояние около единъ км. и достига височина 14 метра при диаметъръ около 90 метра. Друга една могила, съ височина 12-170 метра и диаметъръ около 80 метра, известна подъ името Селската могила, се издига почти въ самото село, на източния му край, до шосето за Свиленградъ. Въ нивитѣ северно отъ селото се намира една група отъ три по-малки могили, разположени въ единъ редъ близко една до друга. Въ по-далечната околност на селото се намиратъ също така нѣколко малки могили, разположени обикновено по височинитѣ.

Името на Мезекъ стана известно за пръвъ путь въ археологическата наука презъ 1908 година, когато селото се намираше още въ турска територия, въ връзака съ откритата въ неговата околност бронзова статуя на глиганъ.¹⁾ Статуята била намѣрена отъ жителя на селото Ангель Чобана още презъ 1903 година въ непосрѣдствено съседство съ могилата Малъ-тепе.²⁾ За да я укрие по-добре, намѣрвачътъ заровилъ статуята въ двора на къщата си, като запазилъ само краката, които сѫ били отчупени. Понеже населението на селото е било чисто българско, селянитѣ не съобщили за тази цenna находка на турските власти, а се опитали да я пренесатъ въ България.³⁾ За тази целъ тѣ изпращатъ единия кракъ на глигана въ Плов-

¹⁾ Га. О. Найду, Le sanglier de Mezek, Rev. arch. 1908, I, 1—3. Статуята на глигана е описана подробно по-доле.

²⁾ Споредъ едно писмо отъ Ал. Кировъ, обнародвано отъ Г. Баласчевъ (Старотракийски светилища и божества, София 1932, б), статуята била намѣрена още въ 1902 година.

³⁾ Подробности по този въпросъ съобщава О. Найду, цит. съч. 2.

дивския музей, за да разбератъ, дали музеятъ е готовъ да откупи статуята за своите сбирки. Обаче пренасянето на цѣлата статуя, която е тежала 177 кгр., презъ границата тайно отъ турските власти срещнало голѣми затруднения и не могло да бѫде извѣршено. Презъ това време и турските власти узнали за находката, обаче не успѣли да събератъ по-точни сведения за нея. Едва презъ месецъ юлий 1907 год. единъ офицеръ отъ мѣстния турски гарнизонъ, подпоручикъ Решидъ Ефенди, успѣлъ да убеди Ангелъ Чобана да му покаже статуята. По такъвъ начинъ тя била извадена на яве и отнесена въ Отоманския музей въ Цариградъ. Само единиятъ кракъ на глигана бѣ останалъ въ Пловдивския музей, дето той се пазеше до 1931 год., когато управлението на музея го предложи и изпрати на Отоманския музей въ Цариградъ въ замѣна съ единъ гипсовъ отливъкъ отъ цѣлата статуя.

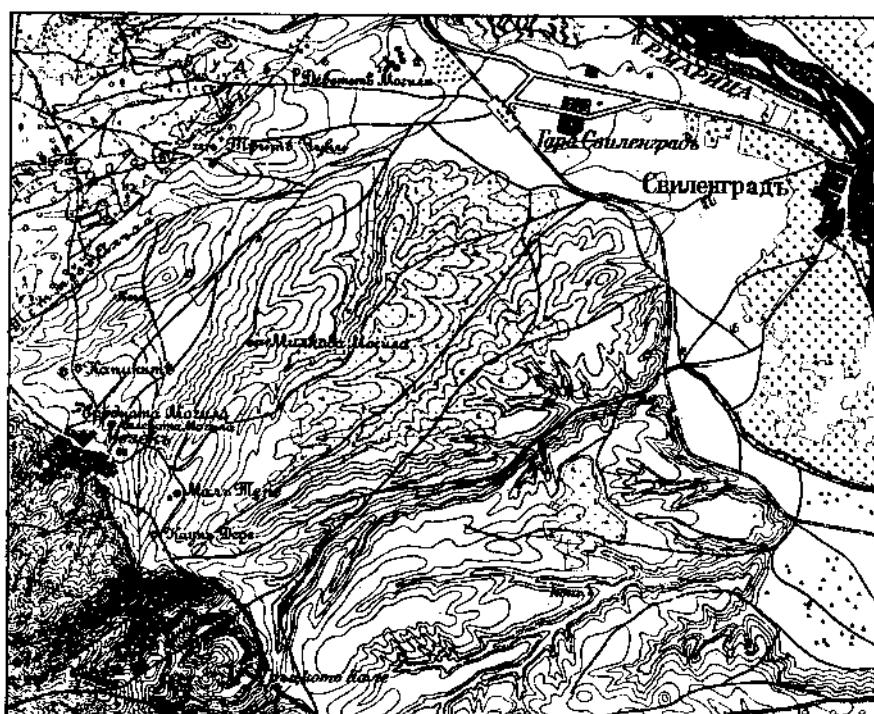
Откриването на статуята наложило да се изследва по-подробно нейното мѣстонахождение. Съ тази работа се заетъ Теодоръ Макриди, сега директоръ на музея Бенаки въ Атина, който тогава е билъ на служба въ Отоманския музей въ Цариградъ. Понеже Макриди не бѣ обнародвалъ никакъвъ отчетъ за своите изучвания въ Мезекъ, азъ се отнесохъ до него съ молба за нѣкои сведения, които той бѣ така любезенъ да ми изпрати веднага заедно съ нѣкои фотографии и скици, правени презъ време на разкопките му въ Мезекъ. За тѣзи сведения, които допълватъ нашите собствени изучвания и които г-нъ Макриди ми позволи да използвамъ въ настоящия трудъ, изказвамъ му и на това мѣсто моята най-голѣма благодарностъ.

Макриди посетилъ Мезекъ на два пъти, презъ августъ и въ края на октомврий 1909 година, и двата пъти подпомогнатъ парично отъ тогавашния съветникъ на френската легация въ Цариградъ, Auguste Bore. При първото си пътуване той се ограничила да направи само единъ сондажъ на мѣстото, дето билъ откритъ глиганътъ, и да откупи единия кракъ, който не билъ предаденъ заедно съ статуята. При второто си посещение въ Мезекъ той предприелъ и разкопки, които продължили около месецъ и половина, обаче разкопките не могли да бѫдатъ завършени, тъй като поради болестта на тогавашния директоръ на Цариградския музей, Хамди бей, който насърто се поминалъ, Макриди билъ принуденъ да се завърне въ Цариградъ. Презъ време на разкопките той разкрилъ стената, която е ограждала могилата Маль-тепе (gl. по-доле), безъ да успѣе да проникне въ вътрешността на могилата. Освенъ това започналъ да разкопава и друга една малка могила, която се намирала около 300 метра северно отъ Маль-тепе. Обаче презъ нощта селяните ограбили гроба, който се намиралъ въ тази могила, тъй че Макриди можалъ само да констатира, че погребението е било извѣршено чрезъ изгаряне на трупа и да запази гърлото отъ единъ глиненъ сѫдъ, на което е било гравирано името I S T I N I O S. Този предметъ е запазенъ сега въ Цариградския музей.

Всичко това, както и самото име на могилата Маль-тепе, поддържало убеждението на селяните, че около тази могила или въ самата нея трѣбва да е било скрито нѣкакво имане, и по тази причина тѣ непрестанно сѫ тършивали около нея. Презъ 1921 година Георги Маджуновъ изровилъ близо до

могилата дълъгъ бронзовъ пржъ--часть отъ голѣмъ канделабъръ,--който предаль въ Народния музей въ София. Други селяни сѫщо така опитвали своето щастие въ околността на могилата, додето най-после нѣкои отъ тѣхъ попадатъ точно на входа на голѣмата каменна гробница, която се е намирала въ могилата.

Откриването на гробницата е станало при следнитѣ обстоятелства. На 18 януари 1931 година, срещу Богоявление, жителите на селото Карамфиль Демиревъ, Константинъ Христовъ Киряковъ и Вангель Петровъ, последниятъ отъ които е билъ селски паждаръ, отиватъ да копаятъ край могилата, близо

Обр. 1. -- Карта на околноститъ на Мезекъ.
Abb. 1. -- Karte der Umgebung von Mezek.

до мястото, дето по-рано копалъ и Макриди, за да опитатъ, дали нѣма да намърятъ нѣщо. Този пътъ щастието имъ се усмихнало, тъй като тѣ скоро открили една бронзова статуйка на сатиръ и другъ единъ бронзовъ предметъ въ видъ на цвѣтна чашка. Тѣзи два предмета, както се указа отпосле, сѫ служили за украсение на голѣмъ бронзовъ канделабъръ, вѣроятно на сѫщия канделабъръ, отъ който произхожда и бронзовиятъ пржътъ, открит презъ 1921 год. отъ Георги Маджуновъ. Настръчени отъ този успѣхъ, три мата другари на другия денъ продължили разкопките и скоро стигнали до входа на гробницата, която за тѣхъ била една голѣма изненада. Отначало тѣ се уплачили и не посмѣяли да влезватъ въ гробницата, тъй като подзе-

мието, което се откривало предъ тъхъ, било съвсемъ тъмно, а тъ нѣмали и фенеръ. Единъ отъ тъхъ отива да съобщи за откритието на кмета на селото. Кметътъ, заедно съ учителя Ангель Запряновъ и още нѣкои селяни, взематъ фенери, отиватъ на могилата и влизатъ първи въ гробницата. На тъхнитъ разкази, особно на разказитъ на учителя Ангель Запряновъ, се дължатъ всички сведения, съ които ние днесъ разполагаме, за да установимъ, какво е било разположението на намѣренитъ въ гробницата предмети, тъй като тъзи предмети не сѫ били запазени на мѣстата си, но сѫ били събрани и пренесени въ общината. На всѣки случай отъ разказа на свидетелитъ се установява, че всичко, каквото е било намѣreno, е било грижливо прибрано и запазено. При все това изглежда, че нѣкои отъ присѫствуващите всепакъ сѫ успѣли да взематъ незабелязано нѣкои по-дребни златни предмети „за споменъ“. Това се вижда отъ обстоятелството, че нѣкои златни предмети отъ гробницата бѣха попаднали въ рѫчетъ на нѣкои златари отъ Хасково, отъ които тъ можаха да бѫдатъ откупени за Народния музей. Други такива предмети сигурно сѫ били укрити или стопени, обаче тъхното количество не може да бѫде голѣмо.

На другия денъ, 20 януарий, въ селото случайно идва по работа проф. Г. Данайловъ, който пръвъ научва за това важно откритие и главно по негово настояване е било съобщено за тъзи находки и на Народния музей въ София. Известието за тъхъ се получи въ София едва на 23 януарий. Още на другия денъ авторътъ на настоящитъ редове заедно съ уредника на Народния музей Д-ръ Ив. Велковъ и архитекта на музея Д-ръ Ал. Ращеновъ замирахме за Мезекъ, за да прегледаме гробницата и да приберемъ намѣренитъ въ нея предмети. При идването ни въ Мезекъ ние констатирахме преди всичко, че гробницата въ Малътепе, която се указа отлично запазена, е кръгла куполна гробница съ кошеровиденъ куполъ отъ типа на микенскитъ куполни гробници, съ дълъгъ коридоръ и две преддверия. Намирахме се следователно предъ едно откритие, което имаше извѣнредно голѣмо научно значение. По тази причина още по-вече трѣбаше да се съжалява, че откриването на гробницата не е станало въ присѫствието на компетентно лице, косто да отбележи всички важни въ подобни случаи обстоятелства въ връзка съ намѣренитъ въ гробницата предмети. Ние заварихме гробницата вече напълно разчистена и всички предмети пренесени въ общината. Въ гробницата не намѣрихме нито кости, нито пепел, нито пъкъ каквото и да било други предмети. Обаче отъ разлита на свидетелитъ можа да се установи, че въ гробницата, главно въ коридора, е имало доста много кости и то, споредъ свидетелитъ, кости отъ коне, които били твърде много изгнили и за това не могли да бѫдатъ запазени. Между тъхъ е имало, както изглежда, и зъби отъ коне, тъй като единъ такъвъ зъбъ видѣхме у единъ отъ митническите чиновници, който твърдѣше, че го е взелъ отъ гробницата. На всѣки случай трѣбва да се съжалява, че на запазенитъ въ гробницата кости не е било обѣрнато по-голѣмо внимание и че тъ, доколкото е било възможно, не сѫ били прибрани заедно съ другите предмети. Освенъ това ние констатирахме, че за влизането въ гробницата е била отворена дупка само въ горната частъ на входа. Останалата частъ отъ входа

стоеше още затворена съ голъми каменни площи. Следъ като разпоредихме входът да биде заново затрупанъ, за да не може да се влиза въ гробницата, додето предприемемъ нужните въ случаи разкопки и по-подробни проучвания, ние прибрахме откритите предмети и се завърнахме въ София.

Първите по-подробни сведения за гробницата въ Малъ-тепе се явиха въ ежедневната преса непосредствено следъ откриването на гробницата, а именно въ вестникъ „Зора“, бр. 3466 отъ 25 януарий 1931 год.¹⁾ и въ следния бр. 3467 отъ 26 януарий.²⁾ Въ същност тези броеве бяха излезли на 27 и 28 януарий, обаче споредъ тогавашната практика тъ носеха по-ранна дата.³⁾ Наскоро следъ това въ същия вестникъ (бр. 3474 отъ 5 февруарий) се появи едно съобщение, че на върха Куртъ-кале при Мезекъ била открита още една куполна гробница. Споредъ това съобщение, на 30 януарий, по инициативата на учителя Василь Ботевъ отъ с. Куртоленъ, една група отъ около 30 души селяни отъ същото село, начело съ поменатия учител, отишли на върха Куртъ-кале и предприели разкопки въ една могила, обрасла съ въковни дървета, въ която именно открили въпросната гробница. Това съобщение засили още повече интереса къмъ находките отъ Мезекъ. Очевидно бъше, че ние се намирахме предъ важни въ научно отношение открития, които налагаха не само едно по-основно проучване на дветѣ гробници, но така също и на другите стариини и могили въ околността на Мезекъ.

На 13 февруарий авторътъ на настоящиятъ редове държа въ Археологическия Институтъ една сказка върху значението на находките отъ Мезекъ, която бѣ удостоена съ присъствието на Н. В. Царь Борисъ, на Н. Ц. В. княгиня Евдокия и на Н. Ц. В. князъ Кирилъ.⁴⁾ Това височайше внимание улесни въ голъма степенъ задачата на Археологическия Институтъ да намърти нужните средства за едни по-обширни разкопки въ околността на Мезекъ. Още на 25 мартъ с. г. ние заминахме заедно съ Д-ръ Ив. Велковъ за Мезекъ, за да проучимъ преди всичко по-подробно гробницата въ Малъ-тепе. Въ продължение на десетина дена, до 5 априлъ с. г., съ помощта на една група работници, ние разчистихме напълно входа на гробницата, произведохме нѣколко сондажа въ нейната вътрешност, открихме два непокътнати гроба подъ нейния подъ и можахме по такъвъ начинъ да съберемъ всички данни за нейния строежъ и за нейната история.

¹⁾ А. Запряновъ, Какъ е била намърена гробницата въ Малъ-тепе при с. Мезекъ.

²⁾ Ив. Велковъ, Тракийската гробница отъ Малъ-тепе.

³⁾ Първото кратко съобщение за откритията въ Мезекъ се яви още въ бр. 3464 на в. Зора отъ 23 януарий 1931 год. По-подробни сведения за тези открития даде Г. Баласчевъ въ брошурата си „Старотракийски светилища и божества въ Мезекъ, Глава-Панега, Мадара, Царичина и другаде, и тяхното значение“, София 1932, 3—21. За жалостъ изложението на Баласчевъ е пълно съ гръбки и недоразумения. Между другото, той счита гробницата отъ Малъ-тепе за светилище на Бендида! Трѣбва да се съжалява, че подобни дилетантски работи все още могатъ да минаватъ у насъ като научни трудове.

⁴⁾ Отчетъ за тази сказка бѣ даденъ въ вестниците La Bulgarie, бр. 2258 отъ 14 февр. 1931, Зора, бр. 3483 отъ 15 февр. и Свободна Речь, бр. 2078 отъ 15 февр. Гл. и моята статия „Значението на новите археологически находки отъ Свиленградско“, в. Миръ, бр. 9182 отъ 17 февр. 1931 г.

Презъ лѣтото, отъ 30 юни до 4 августъ, изучванията въ околността на Мезекъ бѣха продължени подъ мое лично ржководство съ участието на архитекта Ал. Ращеновъ, на музейния фотографъ Г. Трайчевъ и на учителя А. Запряновъ. Презъ това време бѣха снети фотографически снимки и планове не само отъ гробницата въ Малъ-тепе, но така сѫщо и отъ гробницата на Куртъ-кале, както и отъ крепостта надъ Мезекъ. Освенъ това, отчасти съ наемни работници, отчасти съ една група отъ 10 трудоваци, разкопахме първата отъ трите могили северно отъ селото, въ която сѫщо така открихме разрушена каменна гробница. Усилията ни обаче да намѣримъ поизначителни следи отъ античното селище, което трѣбва да е сѫществувало при Мезекъ, останаха безплодни, макаръ да направихме на много мяста сондажи въ околността на Мезекъ съ тази цель. Въ връзка съ тъзи издиравания ние се натъкнахме на нѣколко стари гроба, разположени на височината „Итанската барчина“, на югъ отъ селото, които сѫщо така разкопахме. Тѣ се оказаха отъ късно-римската епоха (гл. по-доле). Започнахме сѫщо така разкопаването и на по-голѣмата могила северно отъ селото. Следъ моето заминаване разкопките на тази могила бѣха продължени и завършени отъ учителя А. Запряновъ.

На следната 1932 година разкопките въ околността на Мезекъ бѣха продължени подъ ржководството на Д-ръ Ив. Велковъ. Този пътъ тѣ се извѣршваха съ една група трудоваци отъ 50 души и съ срѣдства, които бѣха отпуснати отъ фонда за научни цели при Университета. Разкопките продължиха отъ 15 май почти безъ прекъсване до 15 октомври и имаха за обектъ голѣмата Селска могила въ Мезекъ. Обаче очакванията, че и въ тази могила ще се открие нѣкоя каменна гробница, не се оправдаха. Могилата изглежда да не е била погребална и за нейното предназначение могатъ да се правятъ само предположения (гл. по-доле). Работите около Мезекъ продължиха и презъ лѣтото на 1933 година пакъ подъ ржководството на Д-ръ Ив. Велковъ. И този пътъ тѣ се извѣршиха съ една група отъ 50 души трудоваци и бѣха подпомогнати отъ фонда за научни цели при Университета съ една сума отъ 5000 лева. Освенъ нѣкои могили въ непосрѣдствената околност на Мезекъ, разкопани бѣха презъ това време и нѣколко могили до гара Свиленградъ, които се оказаха отъ римската епоха.

Съ това изучванията въ околността на Мезекъ трѣбваше временно да бѫдатъ преустановени. Обаче тѣ не могатъ да се считатъ за окончателно завършени и ще трѣбва да се подематъ наново при по-благоприятни обстоятелства. Отъ научно гледище налага се да се открие и да се проучи по-подробно чрезъ разкопки и старото тракийско селище, къмъ което е принадлежалъ богатиятъ могиленъ некрополъ на Мезекъ. Само по такъвъ начинъ ние ще можемъ да добиемъ по-ясна представа за културното състояние на основа мястно население, чито гробове намираме въ околността на Мезекъ. Монументалните каменни гробници свидетелствуватъ за една значителна култура, която ние не познаваме въ други нейни проявления. Обаче очевидно е, че хората, които сѫ били погребвани въ тѣзи гробници, не сѫ живѣли въ сламени колиби. Наличността на тѣзи гробници предполага и едно по-зна-

чително селище, въ което ние тръбва да очакваме и други монументални постройки. Гробниците отъ Малъ-тепе и отъ Куртъ-кале сѫ безспорно гробници на владѣтели, които тръбва да сѫ имали и своите дворци или своите укрепени замъци по височините надъ Мезекъ. Отъ всичко това ние не успѣхме до сега да откриемъ нищо въ непосрѣдствената околнностъ на Мезекъ. Остава ни обаче все пакъ още една надежда — това е крепостта Куртъ-кале. Запазените сега развалини отъ тази крепость датиратъ действително отъ срѣдновѣковната епоха. Обаче ние успѣхме да откриемъ въ насипа на развалините, безъ да сме правили още разкопки, единъ фрагментъ отъ глиняна остродънна амфора, който указва на IV—III вѣкъ пр. Хр. Имаме, следователно, достатъчно основание да предполагаме, че крепостта е много по-стара и че тя датира още отъ античната епоха. Въ полза на това предположение говори не само куполната гробница, която бѣ открита въ близко съседство съ крепостта, но така сѫщо и обстоятелството, че отъ върха Куртъ-кале се вижда съвсемъ ясно въ далечината и могилата Малъ-тепе, въ която бѣ открита другата куполна гробница. Ето защо налага се крепостта на Куртъ-кале да бѫде проучена по-подробно чрезъ разкопки. Ние не познаваме още нито едно укрепено тракийско селище отъ предирийската епоха. Куртъ-кале, съ богатия некрополъ въ неговото подножие, би могло да бѫде едно такова селище. По тази именно причина неговото по-подробно проучване би могло да има много голѣмо значение за нашата археологическа наука.

I. Куполната гробница отъ Малъ-тепе

Могилата Малъ-тепе, разположена на разстояние около единъ км., югоизточно отъ Мезекъ, има правилна конусовидна форма съ височина около 14 метра при диаметъръ на основата около 90 метра (обр. 2). Нейната повръхност е обраснала сега съ рѣдки храсти. Прѣстъта за натрупването на могилата е била взета отъ непосрѣдствената ѝ околностъ, вследствие на която около могилата се е образувалъ доста дълбокъ ровъ, който и сега личи отчасти. При дъждовно време този ровъ се пълни на мѣста съ вода, която се задържа въ него по-дълго време.

Основата на могилата е била обградена съ зидъ, значителни части отъ който сѫ били разкрити отъ Теодоръ Макриди при неговите разкопки презъ 1909 година (гл. по-горе стр. 2). Зидътъ е достигалъ дебелина около 5 метра и е билъ покритъ отгоре съ голѣми каменни площи (обр. 3). Той е билъ граденъ отчасти съ ломени камъни, отчасти съ голѣми каменни блокове, които сѫ били слагани на външната му страна (обр. 4). Този зидъ е билъ разрушенъ по-късно отъ селяните, тѣй че презъ 1931 година ние можахме да намѣримъ отъ него само нѣкои незначителни остатъци.

Входътъ на гробницата, която е ориентирана отъ северо-изтокъ къмъ юго-западъ, се намира на северо-източната страна на могилата. Гробницата се състои отъ единъ дълъгъ коридоръ, отъ две четвъртити помъщения и отъ сѫщинската гробница въ дъното, която има кръгла форма и е засводена съ кошеровиденъ куполъ (обр. 5). Цѣлата постройка е дълга 29·95 метра. Тя е

градена отъ голѣми, правилни каменни блокове, които иматъ дължина 1·80 до 1·95 метра, широчина 80 см. и височина 34 до 38 см. Въ разрѣза обр. 5 блоковетъ сѫ нанесени точно по мащаба. Блоковетъ сѫ правени отъ не особно твърдъ камъкъ — риолитъ и риолитовъ туфъ¹⁾) — който се срѣща въ три различни цвѣта. Риолитовите блокове иматъ сиво-белѣзникъвъ цвѣтъ съ малки лѣскави черни зърна. Блоковетъ отъ риолитовъ туфъ сѫ или съвсемъ бѣли, или свѣтло-зелени. Бѣлитъ блокове сѫ въ много по-малко количество и сѫ употребѣни главно за първоначалния подъ на гробницата. Другите два вида блокове сѫ употребявани смѣсено въ цѣлата постройка. Блоковетъ сѫ били вадени, както изглежда, отъ околността на близкото село Карабаа (сега Петрота), дето този видъ камъкъ се намира въ голѣмо коли-

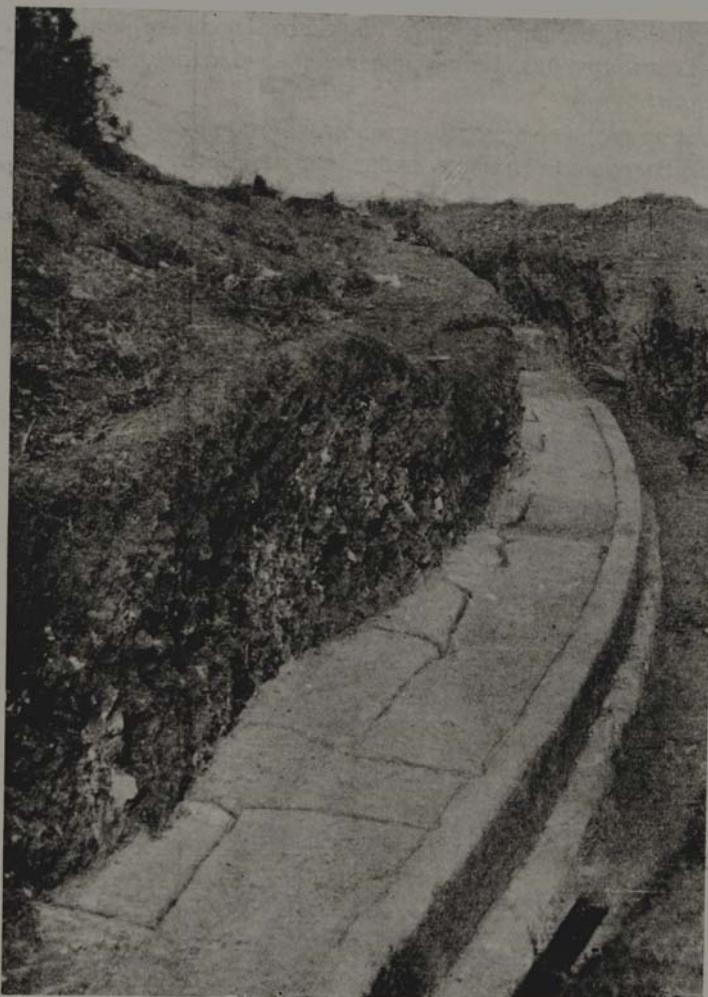

Обр. 2. — Могилата Малъ-тепе.
Abb. 2. — Der Grabhügel Mal-Tere.

чество и дето вѣроятно е имало стари карieri. Блоковетъ сѫ били нареждани грижливо единъ върху другъ, безъ хоросанъ помежду имъ. Въ хоризонтално направление тѣ сѫ били свързвани единъ съ другъ посредствомъ дълги желѣзни скоби, които достигатъ 14 до 18 см. дължина. Въ вертикално направление блоковетъ сѫ били свързвани съ дебели джбови скоби. Такива желѣзни и джбови скоби бѣха констатирани на нѣколко място въ коридора, дето блоковетъ се бѣха отчасти разтрошили отъ натиска на пръстъта. Обаче едно по-подробно изследване на начина, по който сѫ били свързвани блоковетъ единъ съ другъ, не можеше да се направи, тъй като за тази целъ би трѣвало да се разрушатъ голѣма част отъ гробницата. Следователно не може да се каже съ положителностъ, дали всички блокове сѫ били свързани по-

¹⁾ Видътъ на камъка бѣ определенъ отъ проф. П. Бакаловъ.

между си посрѣдствомъ желѣзни и джбови скоби, както това бѣ констатирано при нѣкои отъ тѣхъ. На всѣки случай строежътъ на гробницата е извѣрено солиденъ и само по такъвъ начинъ може да се обясни обстоятелството, че въпрѣки огромния натискъ на прѣстъта, гробницата се е отлично запазила. Никждѣ не можаха да бѫдатъ констатирани по-значителни измѣ-

Обр. 3. — Околната стена на Малъ-тепе (фот. Т. Макриди).
Abb. 3. — Die „Krepis“ von Mal-Teppe (Photo Th. Makridi).

ствания на блоковетѣ. Само тамъ, дето камъкътъ съ течение на времето е извѣтрѣлъ, сѫ се появили пукнатини и частични отчупвания. За жалостъ, следъ откриването на гробницата, много отъ блоковетѣ бѣха строшени отъ селянитѣ, за да дирятъ въ тѣхъ „имане“. По тази причина гробницата сега е много повече повредена, отколкото въ момента на нейното откриване.

1. Коридорътъ

Коридорътъ, който води къмъ вътрешността на гробницата, е дълъгъ 20·65 м., широкъ 1·55 м. и високъ 2·40—2·60 м. (обр. 6). Той е засводенъ съ три-жгъленъ сводъ, образуванъ чрезъ надвесването и косото осичане на по-горнитѣ пластове на каменнитѣ блокове. Това надвесване започва отъ шестия редъ каменни блокове, на височина 1·50 м. отъ пода на коридора. Сводътъ е образуванъ отъ три реда надвесени каменни блокове, които иматъ обща височина 90 см.

Формата на входа се опредѣля сѫщо така отъ надвесенитѣ каменни блокове (обр. 7—9). Въ долната си частъ входътъ е четвъртий, но въ горната си частъ той се стѣснява посрѣдствомъ три обратни стѣни, образувани отъ три-тѣ реда голѣми надвесени блокове. Отгоре входътъ завършва съ два прилепнати каменни блока. Широчината на входа въ долната му частъ е 1·55 м., а височината на цѣлия входъ — 2·62 м., отъ които 1·60 м. се падатъ на долната по-широва частъ, а 1·02 м. на горната стѣснена частъ.

При откриването на гробницата е билъ направенъ отворъ само въ горната часть на входа, като е била изкъртена и разтрощена каменната плоча, която е затваряла тази му частъ. Цѣлата останала

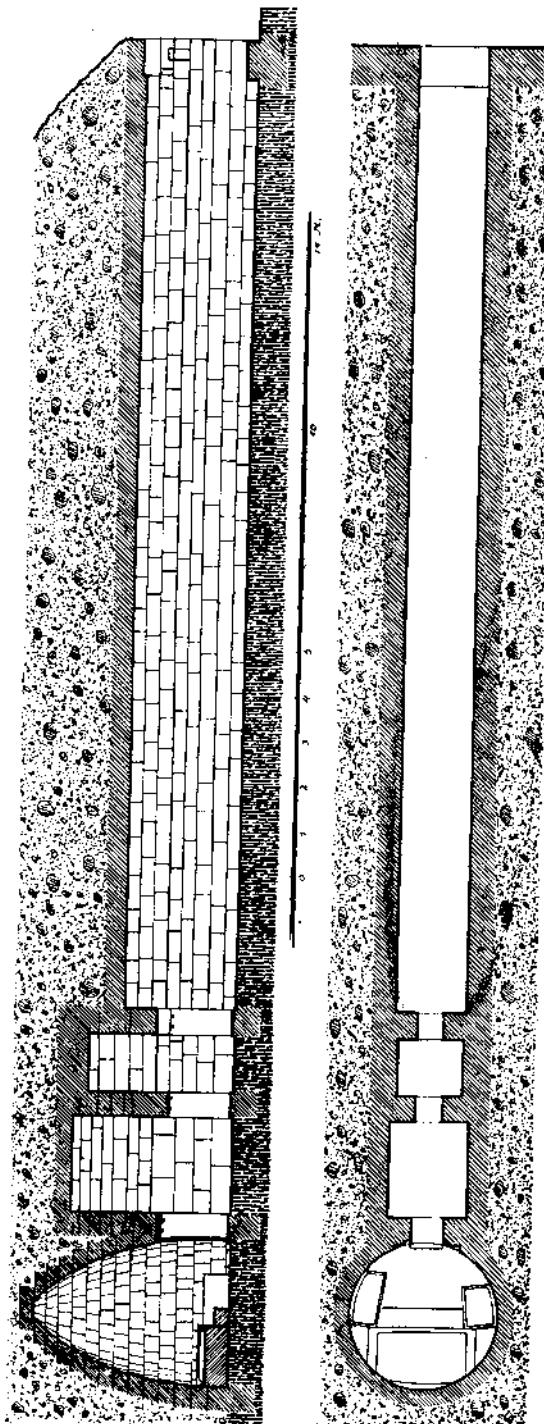
Обр. 4. — Часть отъ околната стена на Маль-тепе (фот. Т. Макриди).

Abb. 4. — Ein Teil der „Krepis“ von Mal-Teppe (Photo Th. Makridi).

часть отъ входа бѣ запушена съ каменни блокове, и то по следния начинъ (обр. 8). Върху прага на входа, направенъ отъ единъ единственъ камененъ блокъ (дълж. 1·55 м., шир. 85 см., вис. 28 см.), сѫ били сложени три по-малки каменни блока, високи по 26 см., дебели по 30 см. и дълги 60, 40 и 54 см. Надъ тѣхъ иде втори редъ отъ два само каменни блока, високи по 36 см., отъ които единиятъ е дълъгъ 43 см., а другиятъ — 1·07 м. Надъ тѣхъ е била изправена голѣма каменна плоча, дълга 1·50 м., висока 84 см. и дебела 18 см. По срѣдата на горната си частъ тя показва една неправилна вдлѣбнатина, която датира още отъ старо време. Горната стѣснена часть на входа е била затворена сѫщо така съ каменна плоча, която е била залостена здраво между каменнитѣ блокове на входа. За тази целъ блоковете отъ първите два реда сѫ били изрѣзани странично на широчина 21 см., за да може

въ тази изрѣзка да влезе и да се закрепи плочата (гл. обр. 8 и 9 въ лѣво на входа). При блоковетъ отъ първия редъ, които сѫ по-малко надвесени, тази изрѣзка достига дълбочина 19 см. При блоковетъ отъ втория редъ, които сѫ надвесени съ 22 см. надъ първите, изрѣзката достига дълбочина 40 см., тъй че на вътрешната страна тя се съвпада съ изрѣзката на блоковетъ отъ първия редъ.

При това устройство на входа очевидно е, че плочите, които сѫ го затваряли, сѫ били поставени на мястото си преди да бѫдатъ сложени последните четири реда надвесени блокове, които образуватъ горната частъ на входа. Съ други думи, тѣзи четири реда блокове сѫ били сложени най-после, следъ като е била построена цѣлата гробница и следъ като тя е била вече използвана за първото погребение. За да се влезе пак въ гробницата, било е необходимо най-горната плоча на входа да бѫде разбита на парчета, тъй като тя по другъ начинъ не е могла да бѫде извадена. Тогава въроятно е била повредена и лежащата подъ нея по-голяма плоча, която е запазена до сега. Едно повторно затваряне на гор-

Обр. 5. — Разпѣтъ и планъ на куполната гробница отъ Мали-тепе (сторѣцъ арх. А.Л. Ращеновъ).
Abb. 5. — Schnitt und Grundriss des Kuppelgrabes von Mai-Tepе (nach Arch. A.L. Raschenow).

ната част на входа по същия солиден начинъ не е могло вече да стане, тъй като за тази цел би тръбвало да се лигнат предварително четирите реда каменни блокове от горната част на входа.

Обр. 6. — Коридорът на гробницата отъ Малъ-тепе.
Abb. 6. — Der Konridor des Kuppeigrabes von Mal-Tepe.

При разкопките, които произведохме, за да разкриемъ цѣлия входъ, ние намѣрихме въ долната му част, отстрани на вратата, два зида, поставени перпендикулярно на фасадата на гробницата и традени по-небрежно отъ малки каменни блокове (гл. обр. 7). Зидътъ въ лѣво отъ входа бѣ за-

пазенъ на дължина 120 м. и височина 70 см. Зидътъ вън до сно отъ входа имаше дължина 83 см. и височина 80 см. Лицето и на двата зида бѣ запазено само отъ вътрешната страна, къмъ входа на гробницата. На външната страна лицето на зидовете бѣ разрушено, вследствие на което не можеше да се опредѣли и дебелината на зидовете. Тези зидове, както се вижда и отъ различната строителна техника, произхождатъ отъ нѣкаква по-късна пристройка, прилепена непосредствено до фасадата на гробницата, която е служила може би като украсение на фасадата.

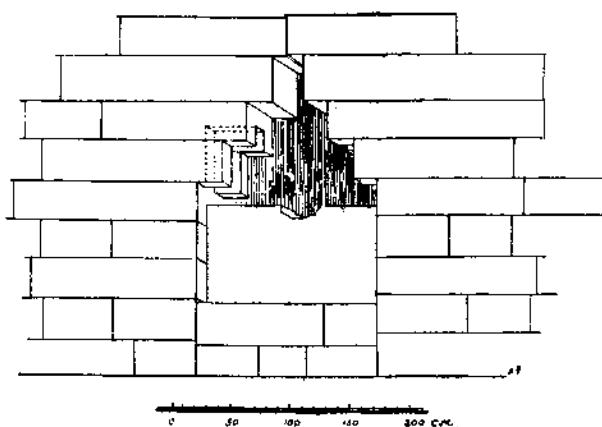

Обр. 7. — Входът на куполната гробница отъ Малъ-тере.
Abb. 7. — Der Eingang des Kuppelgrabs von Mal-Tere.

Всичко това показва, че входът на гробницата първоначално не е билъ затрупанъ съ пръстъ. Макаръ и да е билъ зазиданъ, достъпът къмъ него е билъ за известно време свободенъ. Само по такъвъ начинъ въ гробницата сѫ могли да блдатъ извършени и нѣколко погребения. Едва въ по-късно време, когато погребенията сѫ били преустановени, входът е билъ затрупанъ окончателно съ пръстъ и е останалъ въ това състояние до откриването на гробницата през 1931 год. Обстоятелството, че както при входа, така и въ вътрешността на гробницата бѣха намѣрени многобройни златни и бронзови предмети, показва, че следъ нейното окончателно затрупване никой не е влизалъ въ нея, за да я ограби. Изпочуването и разхвърлянето

на намърените във нея предмети тръбва да е станало през време на последното погребение във нея, обаче предметите все пак съ били оставени на мястото си.¹⁾

Въ насипа предъ гробницата ние намърихме следи от изгаряне, горени кости отъ голъмо животно (конь?), две глави отъ голъми горени желязни гвоздеи съ диаметъръ на главите около 5 см.; няколко парчета горено желязо, фрагментъ отъ голъмъ глиненъ саждъ съ червена цвѣтъ, дълго отъ по-малъкъ глиненъ саждъ съ същия цвѣтъ и фрагментъ отъ грубъ сиво-черъ глиненъ саждъ съ грубо загладена повърхност, направенъ отъ зле изпечена глина съ голъмо количество пъстъчи зърна. Намъренъ бѣ освенъ това и единъ бронзовъ кръгъ съ диам. 14 см., пробитъ въ страна отъ центъра, който е служилъ въ-

Обр. 8. — Входътъ на куполната гробница отъ Малъ-тепе. Abb. 8. — Der Eingang des Kuppelgrabes von Mal-Tere.

роятно за подставка или похлупакъ на нѣкакъвъ бронзовъ саждъ. На поголъма височина, наравно съ горния край на входа, намърихме и бедрена кость отъ голъмо животно, въроятно пакъ отъ конь. Всички тѣзи предмети изглеждатъ да сѫ попаднали случајно въ насипа предъ входа на гробницата.

Подътъ на коридора бѣ покритъ съ голъми, отдоле грубо одѣлани каменни площи, дълги 87—92 см., широки 67—103 см. и дебели 20—36 см. Между тѣзи площи бѣ намърена и една каменна врата, счупена на три части (обр. 10). Тази врата е била поставена първоначално безъ съмнение на единъ отъ входовете на двестъ четвъртити отдѣления на гробницата, въроятно на втория входъ, на който тя отговаря и по своите размѣри (вис. 1·36 м., широка доле 83, горе 81 см.). Едва по-късно тя е била употребена като плоча въ

¹⁾ По поводъ на откриването на гробницата въ Малъ-тепе, А. л. Раловъ обнародва въ в. Утро, бр. 7293 отъ 11 декември 1933 година нѣкои сведения, които му били дадени още презъ 1911 година отъ стария харманлийски гражданинъ дѣдо Милковски, личенъ приятелъ на П. Р. Славейковъ. Дѣдо Милковски си спомня, че презъ 1868 година, когато той кореспондираше съ П. Р. Славейкова, но още край спомня дума за нѣкакви иманяри, които открили нѣкакъде едно подземие съ много саждове, човѣшки и животински статуи отъ бронзовъ, сребро и злато, между които се намирала и една голъма свиня-глиганъ. Отъ тия находки иманярите презъ 1868—1875 год. водили и отнесли за проданъ въ Одрицъ нѣколко голъми бронзови канци, а и много други скъпки работи, които продали въ Цариградъ. Дѣдо Милковски още тогава ходилъ нѣколко пъти въ Свиленградъ, за да изучи тази работа, но не успѣлъ да се добере до истината и да узнае, кои точно и отъ къде сѫ били тѣзи иманяри. Едва при откриването на бронзовия глиганъ при Мезекъ му станало ясно, че тия нѣща произхождали отъ Малъ-тепе.

Въз основа на всички това Раловъ приема, че гробницата отъ Малъ-тепе, която той погрѣшно смята за светилище, била открита и ограбена отъ иманяри още презъ 1866—1868 го-

на намърените въ нея предмети тръбва да е станало през време на последното погребение въ нея, обаче предметите все пакъ съ били оставени на мястото си.¹⁾

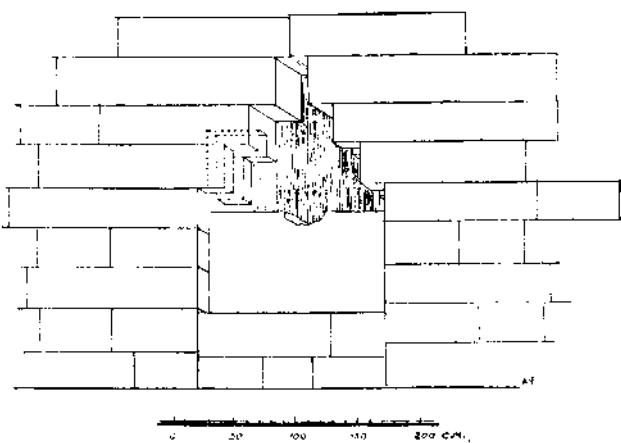
Въ насипа предъ гробницата ние намърихме следи отъ изгаряне, горени кости отъ голъмо животно (конь?), две глави отъ голъми горени желязни гвоздеи съ диаметъръ на главите около 5 см.; нѣколко парчета горено желязо, фрагментъ отъ голъмъ глиненъ саждъ съ червенъ цвѣтъ, дъно отъ по-малъкъ глиненъ саждъ съ сѫщия цвѣтъ и фрагментъ отъ грубъ сиво-червътъ глиненъ саждъ съ грубо загладена повърхностъ, направенъ отъ зле изпечена глина съ голъмо количество пѣсъчни зърна. Намъренъ бѣ освенъ това и единъ бронзовъ кръгъ съ диам. 14 см., пробитъ въ страна отъ центъра, който е служилъ въ-роятно за подставка или похлупакъ на нѣкакъвъ на-голъма височина, наравно съ горния край на входа, намърихме и бедрена кость отъ голъмо животно, въроятно пакъ отъ конь. Всички тѣзи предмети изглеждатъ да съ попаднали случайно въ насипа предъ входа на гробницата.

Обр. 8. – Входътъ на куполната гробница отъ Маль-тепе.
Abb. 8. – Der Eingang des Kuppelgrabs von Mal-Tere.

Подътъ на коридора бѣ покритъ съ голъми, отдоле грубо одѣлани каменни площи, дълги 87—92 см., широки 67—103 см. и дебели 20—36 см. Между тѣзи площи бѣ намърена и една каменна врата, счупена на три части (обр. 10). Тази врата е била поставена първоначално безъ съмнение на единъ отъ входовете на дветѣ четвъртити отдѣления на гробницата, въроятно на втория входъ, на който тя отговаря и по своите размѣри (вис. 1·36 м., широка доле 83, горе 81 см.). Едва по-късно тя е била употребъбена като плоча въ-

¹⁾ По поводъ на откриването на гробницата въ Маль-тепе, А. л. Раловъ обнародва въ Утро, бр. 7293 отъ 11 декември 1933 година пѣкоти сведения, които му били дадени още презъ 1911 година отъ стария харманлийски гражданинъ дѣло Милковски, личенъ приятелъ на П. Р. Славейковъ. Дѣло Милковски си спомнялъ, че къмъ 1868 година, когато той кореспондиранъ съ П. Р. Славейковъ, но оня край ставало дума за нѣкакви иманяри, които открили нѣкъде едно подземие съ много саждове, човѣшки и животински статуи отъ бронзовъ, сребро и злато, между които се намирала и една голъма свиня-глиганъ. Отъ тия находки иманярите презъ 1868—1875 год. вадили и отнесли за проданъ въ Одринъ нѣколко голъми бронзови кани, а и много други скъпки работи, които продали въ Цариградъ. Дѣло Милковски още тогава ходилъ нѣколко пъти въ Свиленградъ, за да изучи тази работа, но не успѣлъ да се добере до истината и да узнае, кои точно и отъ каде съ били тѣзи иманяри. Едва при откриването на бронзовия глиганъ при Мезекъ му станало ясно, че тия вѣща произхождали отъ Маль-тепе.

Възъ основа на всичко това Раловъ приема, че гробницата отъ Маль-тепе, която той погрѣшно смята за светилище, била открита и ограбена отъ иманяри още презъ 1866—1868 го-

пода на коридора. Това обстоятелство показва, че каменниятъ подъ на коридора е бил прибавенъ въ по-късно време, когато гробницата е била преустроена. Както ще видимъ по-нататъкъ, това нѣщо се потвърждава и отъ други съображения. На всѣки случай пръстъта, която е образувала пода на коридора, е била насишвана, както това можа да бѫде констатирано при направенитѣ отъ насъ разкопки.

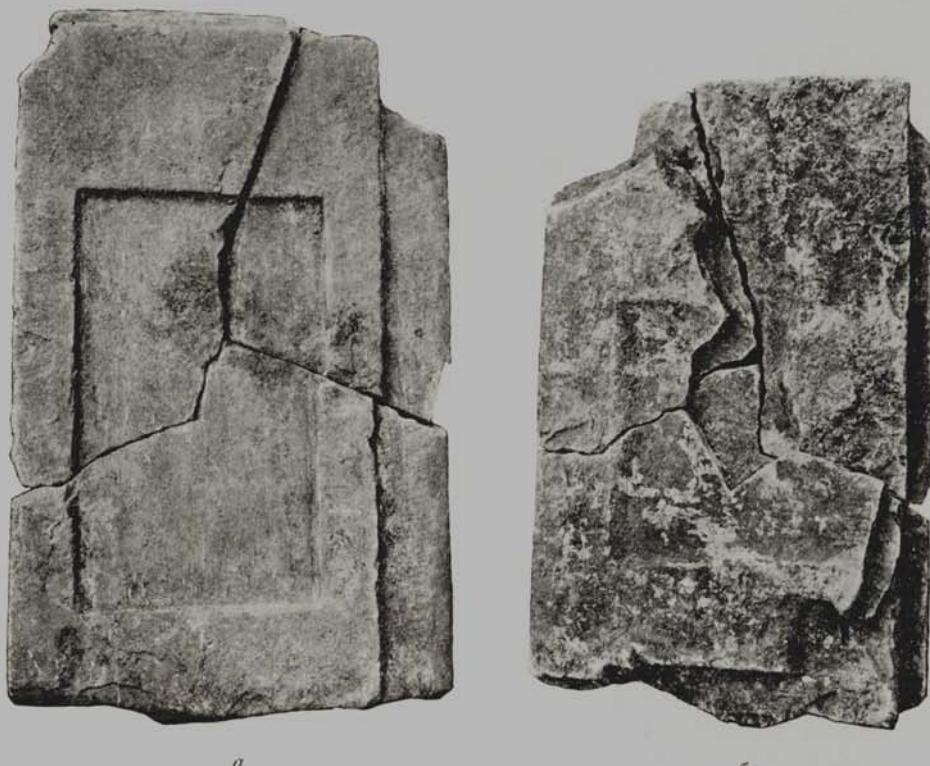
Обр. 9. — Горната част отъ входа на гробницата отъ Малъ-тепе.
Abb. 9. — Der obere Teil des Eingangs des Kuppelgrabes von Mal-Tere.

За да изследваме основитѣ на постройката, ние направихме сондажи отъ дветѣ страни на входа, както и въ дъното на коридора. Указа се, че

дина, като предметитѣ отъ нея били постепенно изваждани и продавани въ Пловдивъ, Одринъ и Цариградъ. Глиганътъ сѫщо билъ изваденъ отъ тамъ, но „поради малоценността си“ (!) или „поради страхъ и суевѣрието на маджинитѣ“ билъ наново заровенъ въ земята.

Ние смѣтаме, че на разказитѣ на дѣдо Милковски, които иматъ чисто иманярски характеръ, не може да се отдава голѣмо значение. Възможно е слуховетѣ, за които той говори, да сѫ били предизвикани презъ 1868 година отъ нѣкоя находка, подобна на тази отъ Малъ-тепе. Обаче отъ нищо не личи, че въпроснитѣ предмети сѫ били намѣрени тѣкмо въ Малъ-тепе. Независимо отъ това, не трѣбва да се забравя, че разговоритѣ между дѣдо Милковски и Ал. Раловъ сѫ ставали презъ 1911 година, когато вече е било известно за намирането на бронзовия глиганъ отъ Мезекъ и това обстоятелство е могло да повлияе върху споменитѣ на дѣдо Милковски, който говори за статуи на различни животни, но отъ тѣхъ си спомня само тѣкмо за една свиня-глиганъ. На всѣки случай, ако гробницата отъ Малъ-тепе е била действително отваряна презъ 1868 година, въ нея по никакъ начинъ не биха били оставени всички ония предмети, които бѣха намѣрени презъ 1931 година.

основитѣ се състоятъ отъ два до три реда грубо одѣлани каменни блокове, които иматъ обща височина отъ 64 до 78 см. (въ лѣво отъ входа три реда блокове съ височина 20, 25 и 30 см., въ дѣсно отъ входа само два реда блокове съ височина 32 и 34 см., въ дѣното на коридора сѫщо два реда блокове съ височина 35 и 43 см.). По такъвъ начинъ основитѣ образуватъ единъ по-широкъ цокълъ, върху който се издигатъ стенитѣ на коридора. Основитѣ се издаватъ навънъ отъ стенитѣ около 33 см. и образуватъ по този начинъ единъ бордюръ край стенитѣ по цѣлата дѣлжина на коридора.

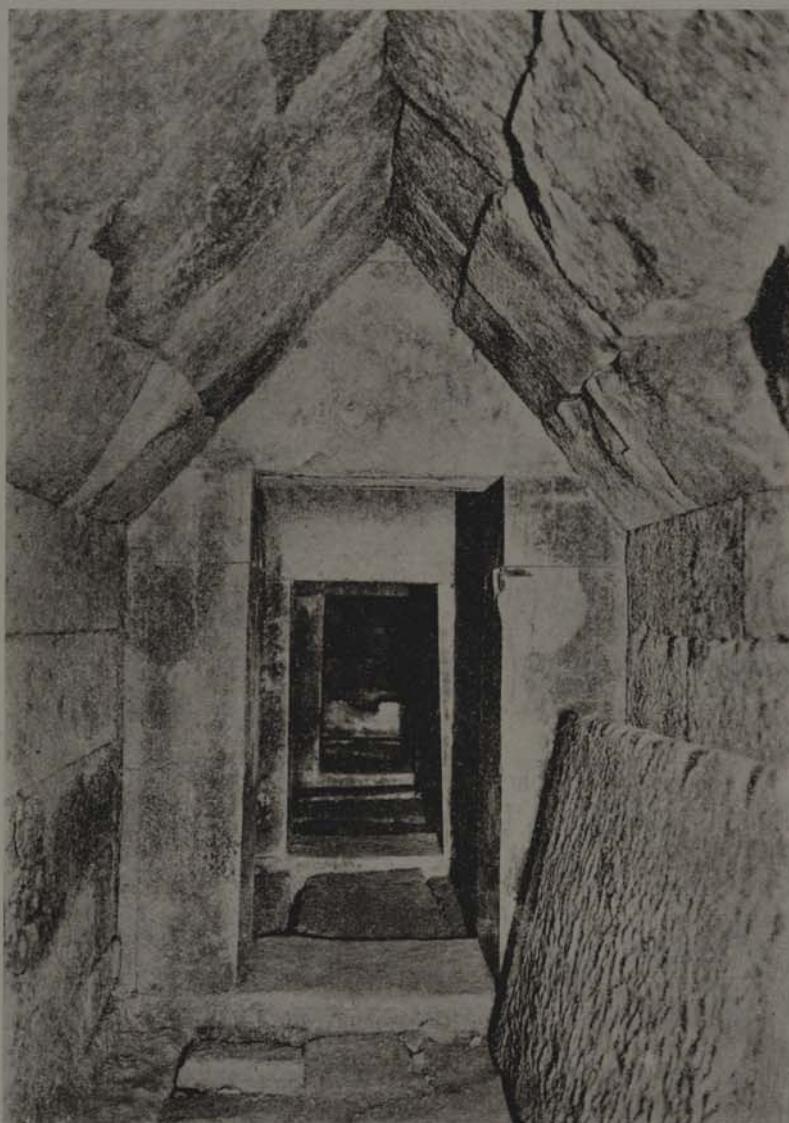
Обр. 10. — Каменната врата отъ Малъ-тепе (предна и задна страна).
Abb. 10. — Die Steintür von Mal-Teppe (Vorder- und Rückseite).

Плочитѣ, съ които впоследствие е билъ покритъ подътъ на коридора, сѫ нагодени между тѣзи бордюри и за това тѣ сѫ широки само 87—92 см., додето останалата широчина на коридора се заема отъ бордюрите на основитѣ.

2. Дветѣ четвърти отдѣления.

Първото четвъртито отдѣление, което се намира въ непосрѣдствено съседство съ коридора (обр. 11), е широко отпредъ 1·48 м., въ дѣното 1·50 м. и е дѣлго 1·26 см. То е засводено по сѫщия начинъ както и коридорътъ, съ надвесени и косо осѣчени каменни блокове, наредени въ 5 реда, съответно

на което има и по-голъма височина отъ коридора, а именно 3·20 м. Между коридора и това отдѣление се намира входъ, широкъ доле 83 см., горе 78 см.,

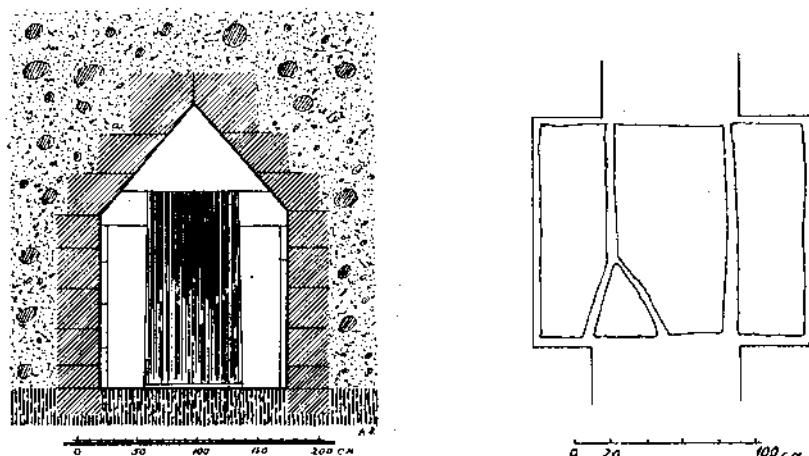
Обр. 11. — Погледъ презъ дветъ четвъртити отдѣления на гробницата отъ Маль-тепе ; въ дъното се вижда каменното легло въ кръглото отдѣление на гробницата.

Abb. 11. — Blick durch die beiden viereckigen Kammern von Mal-Tepe; im Hintergrunde sieht man das Steinbett in der Rundkammer der Grabanlage.

високъ 1·66 м. и дълбокъ 60 см. (обр. 12). По рамките на входа, нито отвѣтре, нито отвънъ не се забелязватъ никакви следи отъ приспособление за

окачване на нѣкаква врата. Трѣбва да се приеме, следователно, че входът е бѣль затварянъ само съ каменна плоча. И действително една такава огромна каменна плоча (размѣри $170 \times 100 \times 21$ см.) се намѣри предъ самия входъ, изправена до северната стена на коридора (обр. 11, въ дѣсно). При откриването на гробницата тази плоча, споредъ показанията на свидетелитѣ, лежала предъ входа на пода на коридора. Предъ нея се намирало едно дебело полуизгнило дѣрво, дълго 81 см., съ диаметъръ 10 см., което сѫщо така е запазено (обр. 26, въ лѣво).

Подътъ на това отдѣление бѣ покритъ само съ три голѣми, грубо одѣлани каменни площи, между които оставатъ широки неправилни фуги (обр. 13). Плочите иматъ дължина 1·10 до 1·22 см., широчина 37 до 54 см. и дебелина

Обр. 12. — Входът къмъ първото четвъртито отдѣление.

Abb. 12. — Der Eingang zur ersten vier-eckigen Kammer.

Обр. 13. — Подътъ на първото четвъртито отдѣление.

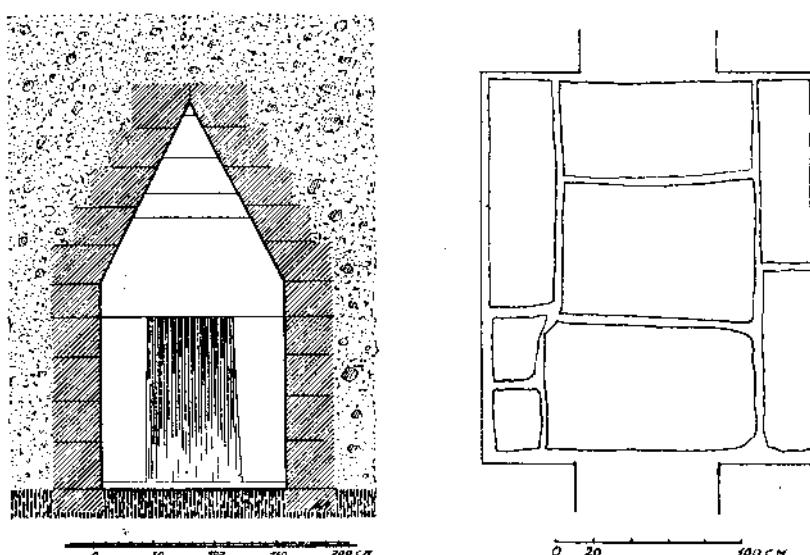
Abb. 13. — Der Boden der ersten vier-eckigen Kammer.

25 до 30 см. Една по-голѣма неправилна трижгълна дупка, която остава между първите две площи, е затворена съ отдѣлна плоча.

Ние дигнахме тѣзи площи и въ пръстъта подъ тѣхъ намѣрихме горени кости, вжглени и многобройни други предмети, които показваха, че на това място е било извършено погребение съ изгаряне на тѣлото. Описание на намѣрените предмети даваме по-доле. Подъ пръстъта, която образуваше единъ пластъ, дебель не повече отъ 5 см., открихме втори подъ, направенъ отъ много добре прилепнали и гладко одѣлани блокове отъ съвсемъ бѣль риолитовъ туфъ. Очевидно бѣ, че ние се намирахме предъ първоначалния подъ на гробницата, който по-късно констатирахме както въ второто четвъртито отдѣление, така и въ сжинската крѣгла гробница. Вториятъ подъ отъ грубо одѣлани каменни площи е билъ прибавенъ, следователно, по-късно, следъ извършеното на това място погребение. При това ние констатирахме още, че първоначалниятъ подъ отъ бѣли площи е минавалъ и подъ прага на входа, като е навлизалъ съ 26 см. въ коридора, следъ което той се пре-

късва. Това обстоятелство показва най-добре, че коридорътъ, както забелязахме и по-горе (стр. 15), първоначално не е бил постланъ съ плохи и че неговиятъ подъ, както и подътъ на цълата гробница, е лежалъ съ около 30 см. по-ниско отъ сегашния. Каменната настилка въ коридора, която по материалъ и обработка се схожда напълно съ втория подъ въ останалите отдѣления на гробницата, е билъ поставенъ едновременно съ него.

Второто четвъртито отдѣление е малко по-обширно: то е широко 1·77 м., дълбоко 2·12 м. и високо 3·52 м. Засводено е по същия начинъ както и първото четвъртито отдѣление. Входътъ между тъзи две отдѣления има малко по-малки размѣри (обр. 14): той е широкъ доле 78 см., горе 72 см., високъ

Обр. 14. — Входътъ къмъ второто четвъртито отдѣление.

Abb. 14. — Der Eingang zur zweiten viereckigen Kammer.

Обр. 15. — Подътъ на второто четвъртито отдѣление.

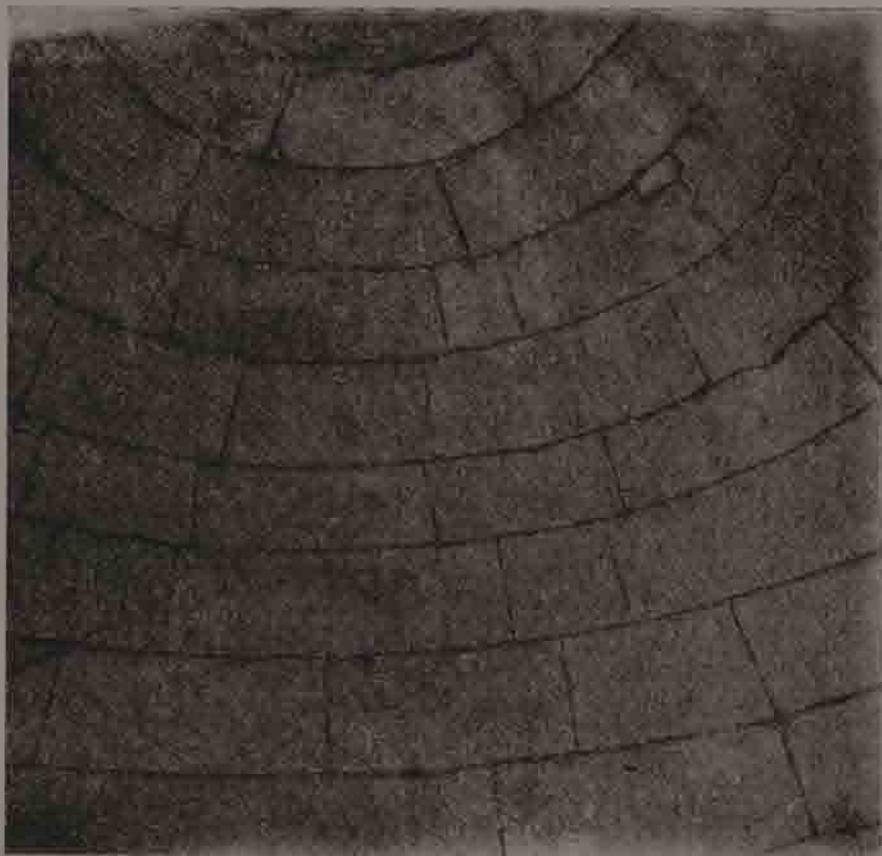
Abb. 15. — Der Boden der zweiten viereckigen Kammer.

134 см. и дълбокъ 60 см. Този входъ също така тръбва да е билъ затварянъ само съ каменна плоча. За тази целъ е служела въроятно каменната плоча въ видъ на врата, която по-късно е била поставена въ пода на коридора (гл. стр. 15 и обр. 10). Въ дълно отъ входа, върху северната стена на отдѣлението, се забелязва доста ясно отпечатъкъ отъ човѣшка ръка, направенъ съ тъмна боя върху стената.

Подътъ на второто четвъртито отдѣление бѣ образуванъ пакъ отъ нѣ-
колко грубо одѣлани каменни плохи съ широки неправилни фуги помежду
имъ (обр. 15). Подъ този подъ намѣрихме пакъ богато погребение съ изга-
ряне на тѣлото, а подъ него — първоначалния подъ отъ бѣли, гладко одѣ-
лани и добре прилепнати блокове.

3. Кръглото отдѣление

Най-голъмъ интересъ както въ конструктивно, така и въ формално отношение представя кръглото отдѣление, което образува главната частъ на цѣлата постройка и което е било предназначено за първоначалното погребение (обр. 5). Това отдѣление има диаметъръ 330 м. и височина 430 м. То е изградено твърде грижливо въ видъ на кошеровиденъ куполъ съ много добре

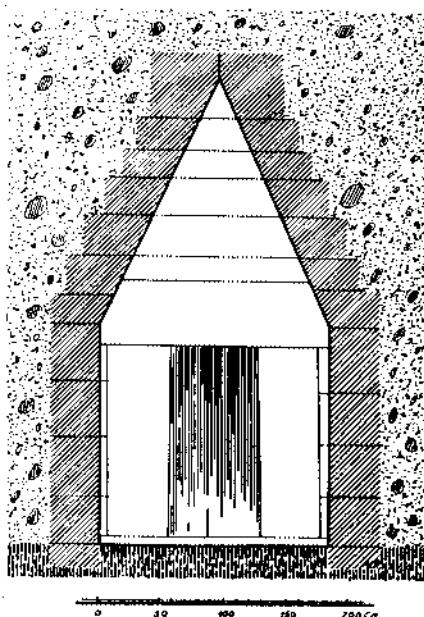

Обр. 16. — Стената на кръглото отдѣление на гробницата отъ Малъ-тепе.
Abb. 16. — Die Wand der Rundkammer in der Grabanlage von Mal-Tepe.

прилепняли, добре огладени каменни блокове, които никъде не сѫ се нито очупили, нито размѣстили (обр. 16). Блоковетъ иматъ дължина 50—106 см., а височина 28—38 см. Дали и тѣзи блокове сѫ скачени помежду си посредствомъ скоби, както въ коридора на гробницата, не можеше да се констатира, безъ да се разрушатъ стенитъ. Обаче, като се има предъ видъ тѣхната солидна направа, трѣбва да се приеме, че и при тѣхъ сѫ били употребени скоби. На нѣколко мяста по стенитъ на гробницата, на височина на човѣшки

бой, бъха намърени забити големи железнни гвоздеи, които съ служили за окачване на нѣкакви предмети.¹⁾

Входътъ на кръглото отдѣление (обр. 17), широкъ доле 73 см., горе 69 см., високъ 1·42 м. и дълбокъ 55 см., се затваря съ две массивни бронзови врати, които стояха още на мястото си, прикрепени на вътрешната страна на входа, въ самото кръгло отдѣление (обр. 18—20). Тъ се движатъ на оси (деб. 4·8 см.), вдълбани на долния край въ прага на входа, а на горния край прикрепени въ големи бронзови халки (диам. 9·5 см., деб. на халките 4 см.). Всъко крило на вратата, на външната страна (къмъ четвъртия отдеъление), е раздѣлено, посрѣдствомъ слаби профили, по на две еднакви четвъртии полета (обр. 18). На вътрешната страна на вратата (къмъ кръглото отдеъление) тъзи профили липсватъ (обр. 19). Върху профилите на външната страна личатъ много ясно следите отъ кръгли украсения — въ два реда по трите хоризонтални профила и въ единъ редъ по средния вертикаленъ профилъ — които съ били запоени върху вратата и които всички бъха изпадали. Нѣкои отъ тъзи украсения, въ видъ на изпъкнали отъ едната страна кръгове („копчета“), съ диаметъръ около 4 см., бъха намърени въ кръглото отдеъление. Благодарение на тъзи украсения, дветѣ крила на вратата, на външната си страна, съ изглеждали като окованы по края съ големи гвоздеи.²⁾ Други следи отъ запоявания върху вратите съ по-големи размѣри показватъ, че тъ съ имали и друга украса, която или е била отстранена насилиствено още много отдавна, или е изпадала отъ влагата съ течение на времето. Къмъ тази украса принадлежи сигурно една кръгла бронзова аплика съ диам. 11 см., изработена въ видъ на лъвска глава съ халка въ устата (обр. 21). Тази аплика, намърена при откриването на гробницата въ вътрешното отдеъление, е служила вѣроятно за дръжка на вратата. Също и друга една подобна бронзова аплика, съ диам. 11 см., намърена не посрѣдствено до вратата, трѣбва да произхожда отъ нейната украса (обр. 22). Върху нея се вижда силно повредено релефно изображение, което пред-

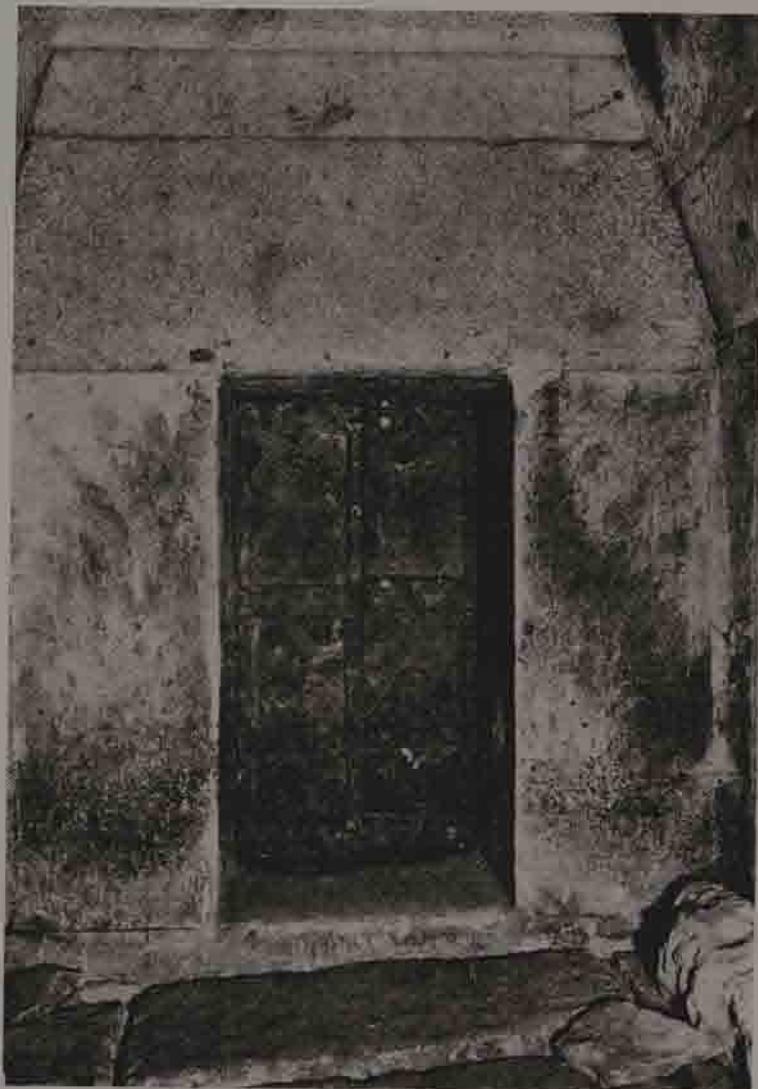
Обр. 17. — Входътъ къмъ кръглото отдеъление.

Abb. 17. — Der Eingang zur Rundkammer.

¹⁾ Гл. по този въпросъ сега E. Duggve, Fr. Poulsen and K. Rhomaios, Das Heerhof von Kalidon, København 1934, 99 сл.

²⁾ Подобни врати, обаче изработени отъ мраморъ, съ същите топчести украсения, които имитиратъ главата на големи гвоздеи, съ намирани и въ други гробници, Ср. особено гробниците отъ македонски типъ (Палатица, Пидна, Лангеза, Амфиполисъ), литературата за които е посочена по-доле.

ставя глава на мжъ съ изобилна коса и голѣма брада (Зевсъ?). Най-после сѫщото произхождение имать вѣроятно и други, две бронзови украшения-аплики, чието точно мястонахождение не може да бѫде установено (обр. 23; дължина 12·5 см.). Както се вижда отъ тѣхната форма, тѣ сѫ били предна-

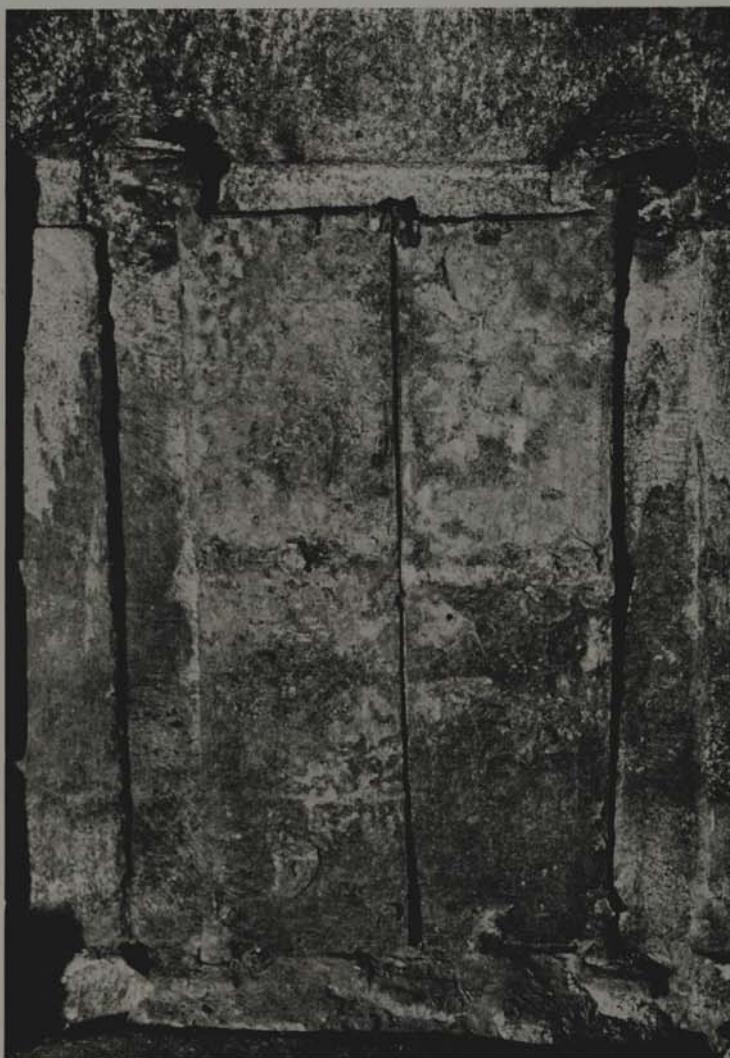

Обр. 18. — Бронзовата врата отъ Малъ-тепе, гледана отвън.
Abb. 18. — Die Bronzetür von Mal-Tere, gesehen von aussen.

значени да бѫдатъ запоени и дветѣ симетрично върху иѣкакъвъ плосъкъ предметъ — вѣроятно въ хоризонтално положение върху дветѣ крила на вратата.

Подътъ на крѣглото отдѣление бѣ постланъ съ сѫщите грубо одѣлани каменни блокове, дебели 25 см., каквито намѣрихме и въ четвъртиятѣ отдѣ-

ления. И този подъ е отъ по-късно произхождение, обаче подъ него не се указа никакво погребение и не е била насыпана никаква пръстъ. Първоначалниятъ подъ, който лежи на същото ниво както първоначалнитъ подове въ дветѣ четвъртити отдѣлния, бѣ откритъ подъ него; той е направенъ пакъ

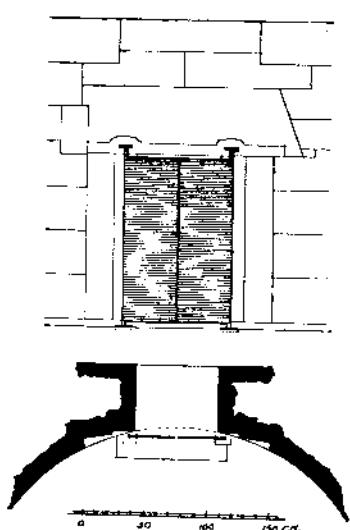

Обр. 19. — Бронзовата врата отъ Малъ-тепе, гледана отвѣтре.
Abb. 19. — Die Bronzetür von Mal-Tere, geschen von innen.

отъ добре прилепнали и гладко издѣлани блокове отъ бѣлъ риолитовъ туфъ, дебели 29 см. Тѣ сѫ сложени върху още единъ редъ сѫщо така добре обработени блокове отъ зеленикавъ риолитовъ туфъ, дебели 35 см. Отъ това се вижда, че първоначалниятъ подъ въ кръглото отдѣление е билъ сложенъ на

по-здрава основа, отколкото въ другите отдѣления, като е билъ направенъ отъ два реда каменни блокове съ обща дебелина 64 см.

Въ дъното на кръглото отдѣление, точно срещу вратата, е поставено едно каменно легло, издѣлано отъ единъ единственъ огроменъ риолитовъ блокъ, дълъгъ 2·40 м., широкъ 1·12 м. и високъ 76 см. (обр. 24 и 25). Това легло е сложено непосрѣдствено върху първоначалния подъ на гробницата. Въ горния си край то е профилувано, а именно на предната страна е оставена една гладка ивица, висока 19 см., която се издава 2 см. навънъ отъ останалата част на леглото. Отгоре леглото е вдълбано на дълбочина 11 см. Профилитъ на дветѣ къщи страни, които отвѣтре сѫ заоблени, се издигатъ съ 10 см. по-високо отъ профилитъ на дългите страни. Тѣ иматъ, следователно, височина 21 см., додето профилитъ на дългите страни иматъ отвѣтре височина само 11 см. При това заслужава да се забележи, че вдълбната част на леглото не е гладка, а е само грубо одѣлана. Страниците профили на вътрешната страна сѫщо така сѫ грубо одѣлани на височина 11 см., а горната имъ част отъ 10 см., е съвсемъ гладка. Отъ това се вижда, че вдълбнатината на леглото е била изпълнена първоначално съ нѣкаква материя, може би съ прѣсть, тѣй че тя не е се виждала и поради тази причина не е било необходимо да бѫде гладко одѣлана. Само горната част на страниците профили, която е стърчала надъ вдълбнатината и се е виждала, е била добре огладена.

Обр. 20. — Скица и планъ на бронзовата врата.

Abb. 20. — Aufriss und Grundriss der Bronzetür.

ницата (обр. 26). Оградата е висока 31 см. По-голѣмото парче е дълго 142 см., а по-късното 69 см. Дветѣ парчета даватъ обща дължина 2·11 м., която е съ 29 см. по-малка отъ дължината на леглото. Оградата е работена отъ плоско желѣзо, широко 3 см. и дебело 1 см. По какъвъ начинъ е била прикрепена оградата върху леглото, не може вече да се установи. На всѣки случай въ горната част на леглото не личатъ никакви дупки, въ които оградата да е била здраво прикрепена. Изглежда, следователно, че тя е била просто сложена по края на леглото.

Очевидно е, че това легло, което заема голѣма част отъ кръглото отдѣление на гробницата и се явява като главна негова принадлежност, е било предназначено за първоначалното погребение. Обаче при откриването на гробницата върху него, освенъ желѣзната ограда и малко прѣсть, не било намѣreno нищо друго. Това ни дава право да приемемъ, че първоначалното погребение е било ощищено или отстранено при по-късните използвания на гробницата, когато е съществувалъ вече може би и другъ погребаленъ ри-

туалът. На всъки случай размѣрите на леглото показватъ, че при първоначалното погребение трупътъ е билъ положенъ въ гробницата, безъ да бѫде изгоренъ. При по-късните погребения, които бѫха открити въ дветѣ четвърти отдѣлния, труповете, напротивъ, сѫ били изгаряни.

На предната част на леглото е прилепенъ плътно до него другъ единъ камененъ блокъ, дълъгъ 2·01 м., широкъ 42 см. и високъ 32 см., сложенъ сѫщо така непосредствено върху първоначалния подъ (обр. 25). Този блокъ е служилъ, следователно, като подиумъ или като място за седане предъ леглото. На предната си страна блокътъ е профилуванъ, а именно въ най-горната му частъ и по средата му сѫ изработени две гладки ивици, издадени 1·5 см. навънъ отъ останалата частъ на блока. Първата ивица е висока 4, а втората 6 см. Вдлъбнатите плоскости между тѣхъ иматъ височина 9 и 13 см. Тѣзи украси на предната страна на блока показватъ, че тази страна въ първоначалния видъ на гробницата е била открита, за да може да се вижда. Когато сѫ били сложени блоковете на по-късния подъ, тя е била закрита, тѣй като височината на този подъ се съвпада съ височината на дългия камененъ блокъ. Това е още едно доказателство, и то най-сигурното, за това, че сегашниятъ подъ на гробницата е действително отъ по-късно произхождение.

Въ лѣво и въ дѣсно отъ леглото бѫха намѣрени две погребални урни въ форма на малки четвърти ковчези, издѣлани отъ

Обр. 21. — Бронзова украса отъ Малъ-тепе.
Abb. 21. — Verzierte Bronzescheibe von Mal-Teppe.

Обр. 22. — Бронзова украса отъ Малъ-Тепе.
Abb. 22. — Verzierte Bronzescheibe von Mal-Teppe.

по единъ камененъ блокъ, сложени също така върху първоначалния подъ на гробницата, отъ дето се вижда, че тъй също така се намиратъ въ връзка съ първоначалното погребение въ гробницата. И дветъ урни съ сложени пътно до стените на гробницата, вследствие на което е било необходимо едната имъ страна да биде издълана малко извито, за да прилегне по-добре къмъ извивката на стената. Съ преднитъ си части тези урни се допиратъ отчасти до каменното легло (гл. плана обр. 5). Урната, която се намира въ лъво отъ леглото, има следнитъ външни размѣри: височина 37 см., дължина 96 см., широчина 70 см. Вжtre тя е дълбока само 14 см., като стените ѝ

Обр. 23. — Бронзови украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 23. — Bronzeverzierungen von Mal-Tere.

са дебели 8 см. Следователно, отворът ѝ е дълъгъ само 80 см. и е широкъ 54 см. Отгоре урната се е затваряла съ една плоча, която е също така запазена. Тя е дълга 104 см. — следователно надвишавала е дължината на самата урна съ 8 см., — широка 70 см. и дебела 20 см. На задната си страна е малко извита, за да прилегне добре къмъ извивката на стената.

Втората урна, въ дясното отъ леглото, има следнитъ външни размѣри: височина 37 см., дължина 110 см. и широчина 61 см. Отгоре е била затворена съ плоча дълга 103 см., широка 63 см. и дебела 24 см. И тази плоча на задната си страна е малко извита, за да прилегне по-добре къмъ стената.

И дветѣ урни, споредъ твърдѣнието на свидетелитѣ, които първи сѫ влѣзли въ гробницата следъ нейното откриване, сѫ били празни, а похлупаците имъ сѫ били отмѣстени. Въ урната въ лѣво отъ леглото сѫ били изправени една бронзова и една глинена амфора. Обаче тѣзи лве амфори, които не сѫ могли да се събератъ въ урната, сѫ били поставени на това място очевидно въ по-късно време. Отъ това се вижда, че и въ този случай първоначалните погребения сѫ били унищожени или отстранени още въ старо време. Размѣритѣ на урните показватъ, че труповетѣ, които сѫ били погребани въ тѣхъ, сѫ били предварително изгорени и че урните сѫ били предназначени да поематъ не само остатъците отъ костите, но така сѫщо

Обр. 24. — Каменното легло отъ Малътепе.
Abb. 24. — Das Steinbett von Mal-Tere.

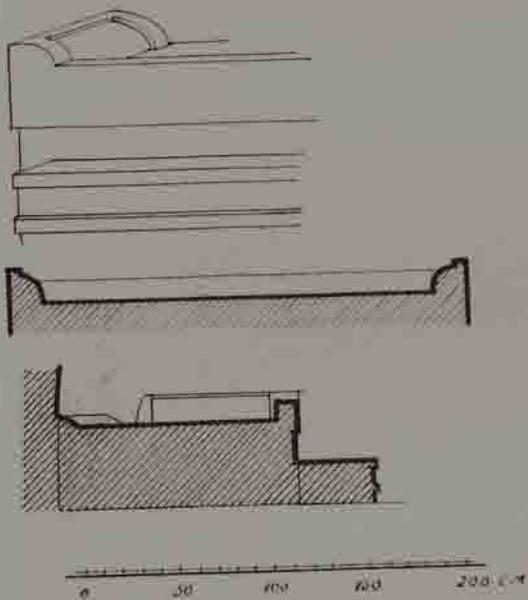
и погребалните дарове. Този различенъ погребаленъ ритуалъ въ едно и сѫщо време — полагане на трупа върху леглото и изгаряне на труповетѣ въ урните — не трѣбва да ни очудва. Както показваха разкопките въ Дуванлий, презъ V вѣкъ пр. Хр., поне на нѣкой място въ Тракия, труповетѣ на мѫже-тѣ сѫ били изгаряни, а труповетѣ на женитѣ сѫ били заравяни.¹⁾ Възъ основа на това ние бихме могли да приемемъ, че и въ Мезекъ каменното легло е било предназначено за погребение на жена, а урните — за погребения на мѫже. На всѣки случай трѣбва да забележимъ, че при по-късните погребения въ гробницата въ Мезекъ, открити въ дветѣ и четвъртити отдѣ-

¹⁾ Филовъ, Надгробните могили при Дуванлий и Пловдивско, София 1934, 190 сл.

ления, ние сръщаме изгаряне на труповетъ и при погребения на жени, тъй като и въ двата въпросни гроба, както се вижда отъ намърените въ тяхъ предмети, сѫ били погребани жени.

4. Находки отъ гробницата въ Малъ-тепе

Предметите, които бѣха намърени въ гробницата както при нейното откриване, така и по-късно при разкопките, които бѣха произведени въ нея и предъ входа ѝ, сѫ доста многобройни и разнообразни. Мѣстонахождението на първите отъ тяхъ въ повечето случаи не можа да бѫде установено съ положителностъ. Независимо отъ това, проучването на тѣзи предмети показва,

Обр. 25. — Схема и разрѣзи на каменното легло.
Abb. 25. — Aufriß und Schnitte des Steinbettes.

Обр. 26. — Желѣзна ограда отъ Малъ-тепе.
Abb. 26. — Eisenschanke von Mal-Tere.

че много отъ тяхъ изобщо не сѫ намърени на мѣстата, дето тѣ сѫ били първоначално поставени. Нѣкои отъ тяхъ сѫ били строшени още въ старо време и тѣхните части бѣха намърени на различни мѣста въ гробницата или предъ входа ѝ вънъ отъ нея. Предъ видъ на всичко това, вместо да описваме предметите по тѣхното мѣстонахождение, ние намираме за по-практично да ги опишемъ по тѣхния видъ, като за всѣки предметъ отбелязваме, кѫде е билъ намъренъ, до колкото това можа да бѫде установено. Изключение правимъ само за предметите, намърени въ двата непокътнати гроба въ четвъртиятъ отдѣлъ на гробницата. Понежѣ тѣзи предмети бѣха намърени въ първоначалното имъ мѣсто, ние ги описваме въ две отдѣлни групи, за да се види ясно, какво е било съдѣржанието на всѣки единъ отъ гробовете.

Както изтѣкнахме и по-горе (стр. 14), разхвърлянето и строшаването на тѣзи предмети отъ гробницата трѣбва да е станало още въ старо време, въ-

роятно при нѣкое отъ по-къснитѣ погребения. Последни погребения въ гробницата изглежда да сѫ били тѣзи, които сѫ били извършени подъ по-късния подъ, въ дветѣ четвърти отдѣления. Дали и следъ това гробницата е била използвана пакъ за нѣкое ново погребение, не може вече да се установи. Обаче дветѣ погребения въ четвъртититѣ отдѣления сѫ очевидно второстепенни погребения. Главното погребение въ куполното отдѣление на гробницата, която е била замислена първоначално сигурно като фамилия гробница, е било разрушено. Не само върху каменното легло не бѣха открити никакви следи отъ погребение, но така сѫщо и дветѣ странични погребални урни бѣха намѣрени празни. Изобщо по всичко се вижда, че хората, които сѫ влизали за последенъ путь въ гробницата, сѫ я напуснали въ голъмо безредие. Остава, слодователно, да се види, на какво може да се дѣлжи това положение на нѣщата.

На пръвъ погледъ би могло да се предположи, че гробницата е била ограбена още въ старо време и че тогава е било разрушено и главното погребение. Противъ това предположение говорятъ обаче намѣрените въ гробницата предмети. Наистина, запазенитѣ златни предмети сѫ твърде малки по свойтѣ размѣри и по тази причина тѣ лесно сѫ могли да останатъ незабелязани отъ обирачитѣ. Обаче въ гробницата бѣха намѣрени цѣла редица бронзови сѫдове, които сѫщо така представляватъ значителна стойност. Мжно би могло да се допустиме, че обирачитѣ на гробницата не сѫ обѣрнали внимание на тѣзи предмети и че тѣ сѫ се ограничили да задигнатъ само най-ценниятѣ златни или сребърни предмети, чието количество на всѣки случай не би могло да бѫде твърде голъмо. Независимо отъ това, при подобно повръхностно ограбване на гробницата, погребенията въ куполното отдѣление не биха били разрушени така, че отъ тѣхъ да не остане никаква следа. Най-после и бронзовата статуйка на сатиръ, която е служела за украшение на голъмъ канделабъръ (гл. по-доле), не би била изнесена отъ обирачитѣ на гробницата, за да бѫде следъ това захвърлена отъ тѣхъ предъ самия входъ на гробницата, дето тя бѣ намѣрена презъ 1931 год.

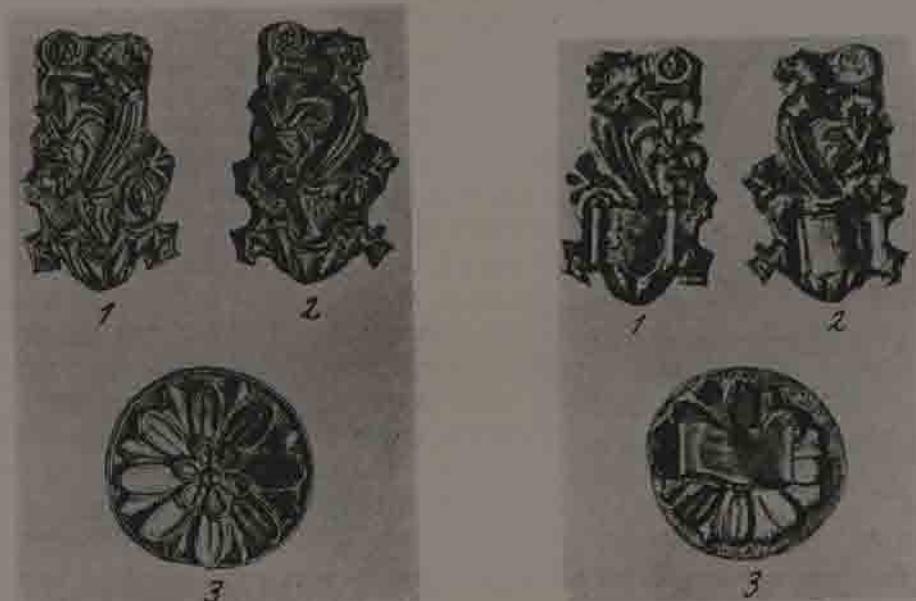
Споредъ насъ по-вѣроятно е, че безредието въ гробницата се дѣлжи на влизанията въ нея въ връзка съ по-къснитѣ погребения. Тогава именно трѣбва да сѫ били разрушени или отстранени главнитѣ погребения въ куполното отдѣление на гробницата. Възможно е даже това отстранение да е било извършено съ цѣль да се запазятъ останкитѣ отъ поругания, тѣ като входътъ на гробницата, както видѣхме по-горе (стр. 13 сл.), първоначално не е бѣлъ затрупанъ и е останалъ достженъ по-продължително време. Примѣри за подобни пренасяния на погребенията въ древността срѣщаме, както е известно, при гробниците на фараонитѣ въ Египетъ.

Тукъ би могълъ да се подигне и въпросътъ, дали открититѣ отъ насъ погребения подъ втория подъ въ дветѣ четвърти отдѣления не сѫ въ сѫщностъ нищо друго, освенъ пренесенитѣ на това място останки отъ първоначалнитѣ погребения въ куполното отдѣление на гробницата. Противъ това би могло да се върази, че останкитѣ отъ първоначалнитѣ погребения биха били сложени само на едно, а не на две различни мяста, и че въ че-

твърдитите отдѣления ние имаме работи съ две отдѣли погребения, додето първоначалните погребения въ куполното отдѣление сѫ били най-малко три. Тѣзи съобразжения не сѫ обаче твърде убедителни и за това изтъкнатата тукъ възможност сѫщо така би трѣбвало да се има предъ видъ. Въ такъвъ случай най-лесно би се обяснило констатираното въ гробницата безредие, предизвикано отъ това пренасяне на погребенията и отъ свързаната съ тѣхъ направа на по-късния подъ. Едва следъ това гробницата трѣбва да е била вече окончателно затрупана и останала въ това положение до откриването ѝ презъ 1931 год.

Златни предмети

1. Две единакви продълговати украшения съ изчукани растителни орнаменти, дълж. 3·4 см., тегло 6·55 и 6·90 гр. Обр. 27, 1 и 2. Отдоле украшенията сѫ снаб-

Обр. 27. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 27. — Goldenes Schmuck von Mai-Tere.

Обр. 28. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 28. — Goldener Schmuck von Mai-Tere.

дени съ по една широка, плоска халка, изработена пакъ отъ злато (обр. 28, 1 и 2), отъ дето се вижда, че украшенията сѫ били нанизвани на плосъкъ предметъ, вѣроятно на коженъ коланъ. По-лекиятъ отъ тѣзи предмети (6·55 гр.) биъ намѣренъ въ дъното на коридора, въ дѣсно отъ входа на първото четвъртито отдѣление; вториятъ предметъ биъ намѣренъ въ предната частъ на коридора до входа на гробницата.

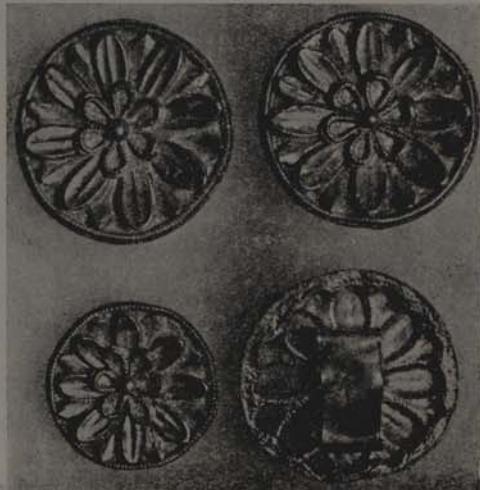
Орнаментиката на двата предмета се състои отъ растителни мотиви, които напомнятъ акантови листа, обаче сѫ стилизираны по начинъ, който не е свойственъ на гръцката орнаментика. Главниятъ орнаментъ е едно дебело, извито въ форма на рогъ стъбло, отъ което се подава друго по-малко

стъбло, разклонено на две части. Наоколо сж пръснати малки палметки и листовидни орнаменти безъ никаква органическа връзка помежду имъ. Полето между орнаментитъ е изчукано грапаво. Самата форма на предметитъ нѣма опредѣлени очертания, но е изрѣзана по контуритъ на орнаментитъ, тѣй че вънъ отъ тѣхъ не остава никаква свободна плоскостъ. Всички тѣзи особности ние намираме въ орнаментиката на редица предмети отъ Брѣзово, Панагюрище, Бедняково и други мѣста въ Тракия, които предмети ние приписваме на мѣстното тракийско изкуство.¹⁾ Действително, въ орнаментиката на двета златни предмета отъ Мезекъ ние не намираме типичнитъ животински елементи, които преобладаватъ въ споменатитъ по-горе предмети отъ тракийско произхождение. Обаче, и въ двета случая стилътъ е единъ и сѫщъ, макаръ елементитъ на орнаментиката да сж различни. По тази причина ние ще трѣбва или да припишемъ двета златни предмета на мѣстното тракийско изкуство, или ще трѣбва да приемемъ, че тѣ сж били изработени отъ грѣцки майстори по подражание на мѣстни художествени произведения. Второто предположение е по-вѣроятно, тѣй като всички други предмети отъ гробницата иматъ чисто грѣцки характеръ.

2. Крѣгла розета, изчукана отъ дебела златна пластинка; диам. 2·7 см., тегло 9·90 гр. Обр. 27, 3 и 28, 3. Отдоле розетата е снабдена съ широка плоска халка за прикрепяне върху плоскъ предметъ (гл. обр. 28, 3). Намѣрена заедно съ първия отъ предидущитъ предмети въ дѣното на коридора, въ дѣсно отъ входа на първото четвъртито отдѣление.

Орнаментътъ се сстои отъ две осмolistни розети, сложени една върху друга, отъ които долната има заострени, а горната закрѣглени листа. Въ срѣдата се намира една по-малка шестолистна розетка, изработена въ филгранъ. Свободното поле наоколо е изчукано грапаво, а рѣбътъ на розетката е изработенъ въ видъ на зърнечество крѣгъ. По техническо изпълнение розетката се схожда напълно съ предидущитъ два предмета.

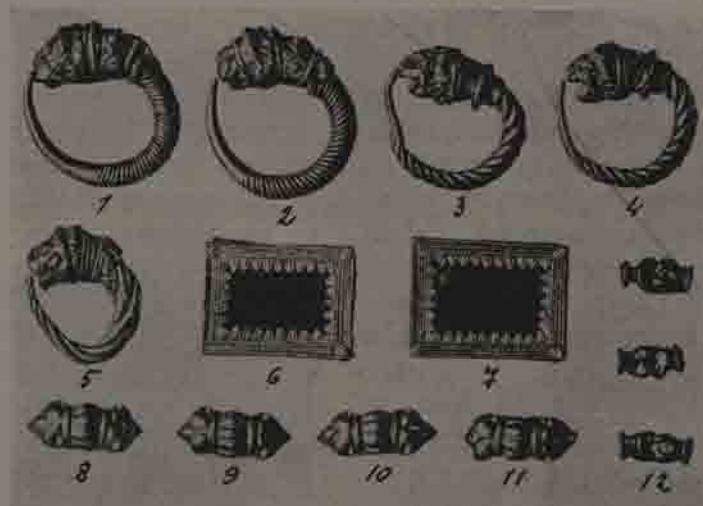
3. Три подобни розетки съ диам. 2·8, 2·8 и 2·2 см., тегло 9·85, 9·85 и 5·60 гр. Обр. 29. И тритъ розетки сж снабдени отдоле съ широки плоски халки. Тѣзи розетки сж били откупени за Народния музей въ началото на 1932 год. отъ единъ златарь отъ Хасково (инв. № 6499). По всичко изглежда, че тѣ произхождатъ сжъ така отъ гробницата отъ Маль-тепе (гл. по-горе стр. 4).

Обр. 29. — Златни розетки отъ Маль-Тепе.
Abb. 29. — Goldene Rosetten von Mal-Teppe.

¹⁾ Б. Филовъ, Паметници на тракийското изкуство, ИАД VI, 1918, 1 сл. (Athen. Mitt. XXXII, 1917, 21 сл.).

4. Четвъртото медалонче съ вложено въ него плоско оранжево-червено камъче (карнеолъ); размѣри $2 \times 1,5$ см., тегло на златната рамчица безъ камъчето 1,70 гр. Обр. 30, 6. Точното мястонахождение неизвестно.

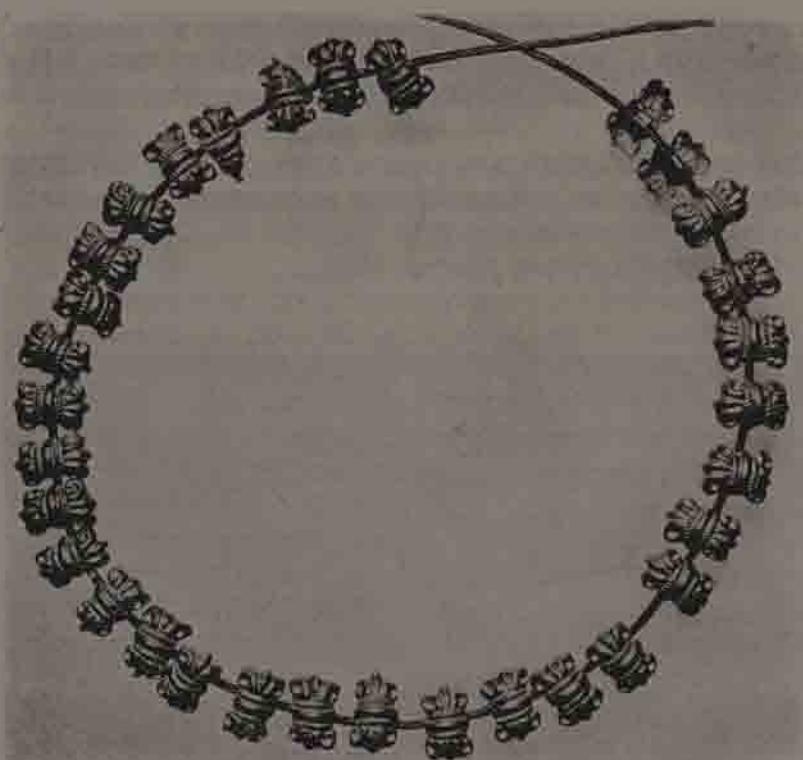
Обр. 30. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 30. — Goldener Schmuck von Mai-Tere.

Рамчицата е украсена съ филигранъ и съ листовидни орнаменти. Втори подобенъ екземпляръ бѣ намѣренъ и въ гроба въ първото четвъртито отдѣление (обр. 30, 7; гл. по-доле).

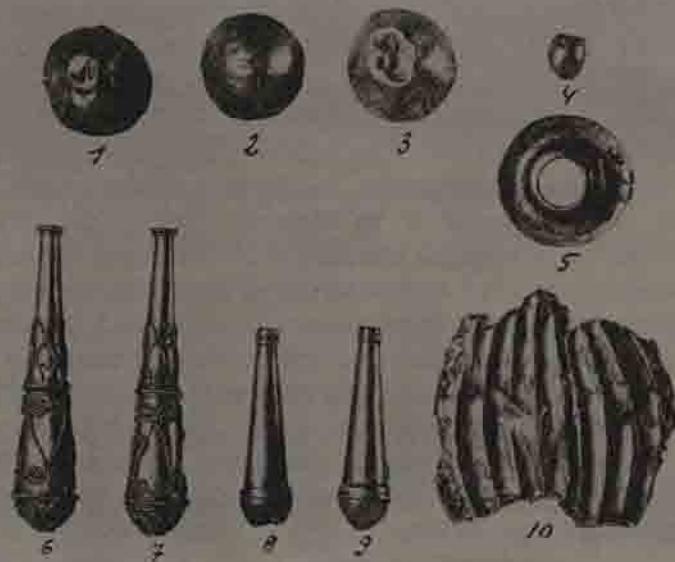

Обр. 31. — Презмети отъ Малъ-тепе (№ 2 злато, № 1, 3 и 4 стъкло).
Abb. 31. — Funde von Mai-Tere (№ 2 Gold, № 1, 3 und 4 Glas).

5. Четири малки продълговати украшения съ изчукани листовидни орнаменти, снабдени отдоле съ малки халчици за окачване; дълж. 1,5 см., тегло около 0,80 гр, общо тегло на четиритѣ екземпляра 3,10 гр. Обр. 30, 8-11. Точното мястонахождение неизвестно.

Обр. 32. — Златни мониста отъ Малъ-тепе.
Abb. 32. — Goldene Perlen von Mal-Tere.

Обр. 33. — Златни украси отъ Малъ-тепе.
Abb. 33. — Goldener Schmuck von Mal-Tere.

6. 18 мониста съ голѣми дупки, изработени отъ тѣнки златни пластинки въ форма на широки заоблени халчици; диам. 0·7 см., тегло 0·40 гр., общо тегло на всички екземпляри 6 гр. Обр. 31, 2. Точното мѣстонахождение неизвестно.

7. 32 прешлена отъ нѣкакъвъ нанизъ, дълги около 11 мм., широки около 6 мм., снабдени отдоле съ плоски халчици за окачване; тегло около 0·70 гр., общо тегло на всички екземпляри 22·90 гр. Обр. 32. Откупени за Народния музей заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

8. Халка-апликация отъ нѣкакъвъ по-голѣмъ предметъ, отгоре заоблена, отдоле плоска; диам. 1·7 см., тегло 5 гр. Обр. 33, 5. Точното мѣстонахождение неизвестно.

9. Конусообразна халка, массивна, вис. 0·8 см., диам. 1·5 см., тегло 3·70 гр. Купена заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

10. Массивна халка, малко заоблена, вис. 8·7 см., диам. 1·4 см., тегло 7·70 гр. Купена заедно съ тритѣ златни розетки № 3.

11. Крѣгло, силно издуто украсение („копче“), отдоле кухо и снабдено съ малка халчица за окачване; диам. 1·5 см., тегло 0·55 гр. Обр. 33, 3. Точното мѣстонахождение неизвестно.

12. Подобно, но много по-малко украсение; диам. 0·6 см., тегло 0·12 гр. Обр. 33, 4. Точното мѣстонахождение неизвестно.

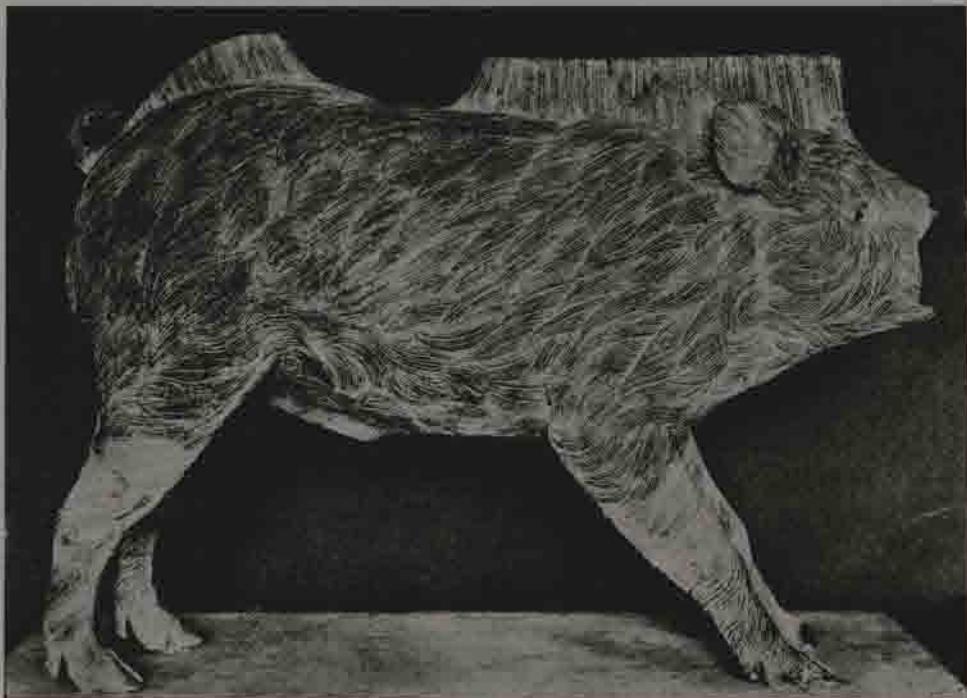
Бронзови предмети

13. Бронзова статуя на глиганъ, дълга 1·08 м., висока 0·798 м., сега въ музея въ Цариградъ (гл. стр. 1 сл.). Обр. 34 и 35. Статуята бѣ известна до сега само отъ едно писмо на тогавашния директоръ на Цариградския музей Хамди-бей до френския ученъ Salomon Reinach, обнародвано въ Revue archéologique: O. Hamdy, Le sanglier de Meuzek, Rev. archéol. 1908, I, стр. 1—3 и табл. VIII и IX; ср. сѫщо Ив. Велковъ, Зора, бр. 3467 отъ 26. I. 1931, който заема своите сведения отъ писмото на Хамди-бей.

Както отбелязахме и по-горе (стр. 1 сл.), статуята е била намѣрена още презъ 1903 година и е постъпила въ Цариградския музей на 11 августъ 1907 год. При нашето посещение въ Мезекъ презъ 1931 год. селянитѣ не можаха да ни посочатъ точното мѣстонахождение на статуята. Обаче споредъ сведенията, които дължа на любезността на г-на Теодоръ Макриди, статуята е била намѣрена на южната страна на могилата Маль-тепе, до самата нейна периферия, между тази могила и малката могила, която се издигала южно отъ нея. Точното мѣстонахождение на статуята е отбелязано въ една скица, снета отъ Макриди при неговото посещение въ Мезекъ презъ 1909 година. На това място Макриди направилъ разкопки, при които той действително намѣрилъ нѣкои малки бронзови парчета, които произхождали отъ мѣстата на отчупенитѣ крака на глигана.

Муцуната на глигана не е била отчупена отъ намѣрвачитѣ, както това е отбелязано въ писмото на Хамди-бей и отъ тамъ е минало и въ съобщението на Ив. Велковъ въ в. Зора. Споредъ Теодоръ Макриди (частно съоб-

щение) патината на отчупената част е стара и споредъ това музуната, която изобщо не е била намърена, е била отчупена още въ старо време. Също и краката на глигана, макаръ и намърени заедно съ него, изглежда да съ били счупени още въ старо време, а не отъ намървачите, както пише Хамди-бей. Това се вижда отъ обстоятелството, че при своите разкопки презъ 1909 година Теодоръ Макриди е намърилъ на самото място още нѣкои малки части отъ отчупените крака на глигана. И действително, ако глиганът е билъ намъренъ цѣлъ, необяснимо би било, защо намървачите ще счупватъ краката му, когато дупката на главата му отъ отчупената музуна е била

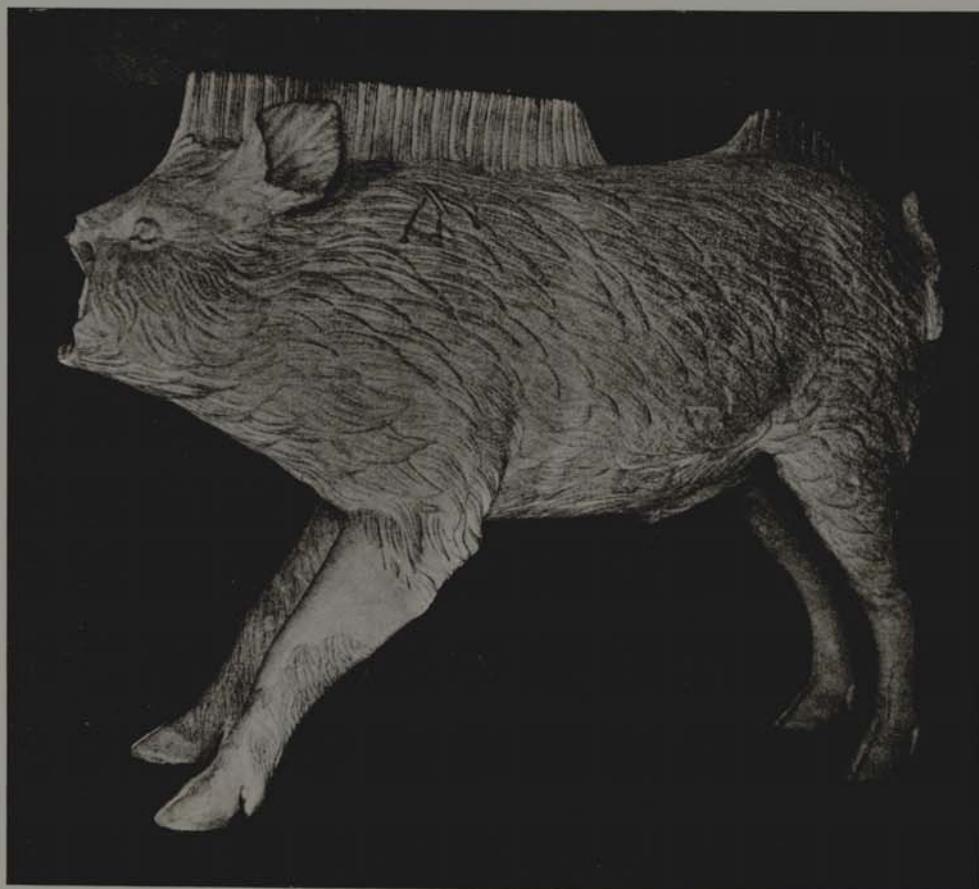
Обр. 34. — Бронзова статуя на глиганъ отъ Мезекъ (Цариградъ, Археол. Музей; фот. на същия музей).

Abb. 34. — Bronzestatue eines Ebers aus Mezek (Istanbul, Archaeol. Museum; Photo desselben Museums).

достатъчно голѣма, за да се види, че тѣлото на глигана е било кухо и че то не е било пълно съ злато, каквото намървачите съ могли да предполагатъ въ него, та за това да се опитватъ да разбиватъ статуята на части.

Отъ всичко това се вижда, че статуята на глигана е била разбита още въ старо време, както това е случаятъ и съ нѣкои други отъ намърените въ гробницата предмети. Дали и глиганът съ принадлежалъ къмъ първоначалния инвентарь на гробницата, не може да се каже съ положителностъ. На всѣки случай тази възможностъ трѣбва да се има предъ видъ, тъй като и други предмети, както ще видимъ по-доле, съ били изнесени и захвърлени строшени предъ гробницата.

Теодоръ Макриди между другото ми съобщава още, че споредът него-
вите изследвания статуята на глиганъ не е била прокрепена върху мраморна
база, както на времето си приемалъ Хамди-бей.¹⁾ Той предполага, напротивъ,
че глиганътъ е част отъ една голъма бронзова група на „тракийския кон-
никъ“, поставена на върха на могилата, и че при разрушаването на тази
група глиганътъ се е съборилъ и падналъ въ подножието на могилата. За
да се провѣри това предположение, ще биде необходимо да се направи

Обр. 35. — Бронзова статуя на глиганъ отъ Мезекъ (споредъ гипсовъ отливъкъ).
Abb. 35. — Bronzestatue eines Ebers aus Mezek (nach Gipsabguss).

единъ сондажъ на върха на могилата, за да се види, дали ще се намърятъ
нѣкакви следи отъ предполагаемия паметникъ.

Споредъ описанието, което дава за нея Хамди-бей, статуята има хубава зе-
лена патина. Върху лѣвата плешка на глигана, задъ ухото, се намара една рана

¹⁾ Споредъ Хамди-бей (цит. съч. 2) статуята била намѣрена съвсемъ здрава, „прикрепена върху една мраморна подставка“. На всѣки случай двата крака на глигана сѫ били снабдени отдоле, подъ копитата, съ четвъртити желѣзни шипове, дълги около 10 см., които сѫ служили на времето за прикрепяне на статуята върху нѣкаква подставка.

отъ копие, дълга 6 см., отъ която капятъ три капки кръв (обр. 35). Очите били добре запазени и били изработени отъ цвѣтни камъни. Зеницата, направена отъ черъ камъкъ, била обградена съ единъ прозраченъ жълтъ кръгъ, около който билъ поставенъ единъ по-широкъ кръгъ съ синъ цвѣтъ.

Колкото се отнася до изработването на статуята, трѣбва да се изтъкне, че тя не се отличава съ голѣми художествени качества. Глиганътъ, макаръ и да е представенъ твърде живо, е моделиранъ доста повръхностно и сухо. Общото впечатление се опредѣля отъ четинестия характеръ на козината,

Обр. 36. — Триножникъ на бронзовъ канделабъръ отъ Маль-тере.
Abb. 36. — Dreifuss eines Bronzekandelabers von Mal-Tere.

подъ която обаче не личатъ ни мускули, ни кости. Всичкото внимание на художника е било съсрѣдоточено само върху предаването на общите форми на животното и върху повръхността на фигурата. Сѫщо и движенията на животното сѫ твърди и схематични, безъ нѣкаква по-голѣма пластичность и гъвкавостъ. Античното изкуство ни е завещало фигури на животни, които иматъ много по-голѣми предимства въ смисъль на единъ живъ реализъмъ. По тази причина ние ще трѣбва да приемемъ, че глиганътъ отъ Мезекъ е излѣзълъ отъ ателието на нѣкой посрѣдственъ майсторъ.

Стиловите особности на статуята не ни даватъ възможността да опредѣлимъ по-точно и нейната дата. Една шаблонна работа отъ този видъ би

могла да произхожда отъ различни времена. По тази причина датирането на статуята може да стане само във връзка съ другите намърени във гробницата предмети.

14. Канделабъръ, строенъ на нѣколко части, които бѣха намърени на различни място въ гробницата. Нѣкои части на канделабра липсватъ, поради което той не може да бѫде възстановенъ напълно. Изобщо по всичко се вижда, че канделабърътъ е билъ строенъ още въ старо време и че нѣкои негови части още тогава сѫ били отнесени или ощирчени, по която причина тѣ не можаха да бѫдатъ намърени между запазените предмети отъ гробницата. Запазени сѫ сега само следните части:

а) Триножникъ съ три силно извити канелирани разклонения, долната част на които завършва въ форма на лъвски кракъ съ лапи; височина 15 см., разстояние между краката 42 см. Обр. 36. Намъренъ въ първото четвъртито отдѣление, въ северо-западния му жгъль. Стената на това място, на височина около 1,50 м. отъ пода, показва следи отъ опушване, отъ дето може да се изведи заключение, че канделабърътъ е горѣлъ точно на това място.

Триножникътъ съставя само най-долната част на канделабра. Въ срѣдата на триножника се издига къса цилиндрична тръба, която на горния си край не е отчупена и има следи отъ запояване. Тази тръба е служела следователно за връзка съ ствола на канделабра. Около нея сѫ залепени отдѣлни акантови листа, изработени отъ тънка бронзова тенекия.

б) Цилиндрическо украсение въ видъ на акантово стъбло съ трилистна чашка, вис. 15,7 см. Обр. 37. Намърено на сѫщото място. Понеже това украсение приляга добре къмъ намърения на сѫщото място бронзовъ триножникъ (гл. обр. 40), може съ положителност да се приеме, че то съставлява долната част отъ ствола на канделабра. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че върху триножника сѫ запазени отдѣлни акантови листа, които съответствуваатъ на акантовите листа на цилиндрическото украсение. Общата височина на триножника заедно съ акантовата чашка възлиза на 28 см.

в) Отдѣленъ акантовъ листъ отъ тънка бронзова тенекия; вис. 14,5 см. широкъ 14,1 см. Обр. 38. Точното му място нахождение неизвестно, обаче, както се вижда отъ изработката му, и той произхожда отъ сѫщия канделабъръ.

г) Цилиндрически канелиранъ стволъ отъ канделабъръ, който на долния си по-дебель край завършва, както това се срѣща често при антични канделабри, съ голѣмъ желѣзенъ шипъ (10,5 см.) за прикрепване въ триножника на канделабра; горниятъ му край е отчупенъ; вис. 65 см. Обр. 39. Намъренъ въ околността на могилата отъ Георги Маджуновъ още презъ 1921 год. и постъпилъ въ Народния музей въ София на 16 априли сѫщата година (инв. 5945).

По своите размѣри този стволъ отговаря твърде добре на описания по-горе триножникъ отъ канделабъръ. Освенъ това дългиятъ желѣзенъ шипъ на ствола показва, че той е билъ прикрепенъ въ нѣкаква подставка съ твърде

Обр. 37. — Украса отъ съння канделабър.
Abb. 37. — Verzierung von demselben Kandelaber.

Обр. 38. — Бронзовъ листъ отъ Маал-тере.
Abb. 38. — Bronzeblatt von Mal-Tere.

Обр. 39. — Стволъ отъ
съння канделабър.
Abb. 39. — Schaft des-
selben Kandelabers.

дълбока дупка, каквато именно намираме при нашия триножникъ съ принадлежащето къмъ него акантово украсение. Понеже отъ друга страна въ самата гробница не бъше намърренъ другъ стволъ отъ канделабъръ, то не остава никакво съмнение, че намърсениятъ вънъ отъ гробницата стволъ принадлежи къмъ открития въ ини триножникъ отъ канделабъръ. Това и ѝцо се потвърждава и отъ обстоятелството, че стволътъ приляга добре въ триножника.

Обр. 40. — Долната част на бронзовия канделабъръ отъ Малъ-тепе.
Abb. 40. — Der untere Teil des Bronzekandelabers von Mal-Tere.

д) Украсение отъ канделабъръ въ видъ на бронзова статуйка на сатиръ съ подставка. Вис. 40,7 см. Обр. 41. Украшението е съставено отъ три части, намърени на различни място. Самата статуйка и цвѣтната чашка въ лъсната ржка на сатира, която е била отчупена, сѫ били намърени по отдѣлно на 18 януари 1931 год. предъ входа на гробницата, преди още да

бъде открита самата гробница. Подставката е била намърена на другия ден въ краялото отдѣление на гробницата. Следитъ за прикрепяне на една фигура, които се намиратъ на горната страна на подставката, съответствуващо точно на краката на сатира. По тази причина не може да има никакво съмнение, че статуйката на сатира е била прикрепена тъкмо на тази подставка, макарътъ да е намърена на друго място въ гробницата.

Подставката е изработена въ видъ на ионийски капиталъ съ четвъртия плошка отгоре. Височина на капитела заедно съ площата 6·2 см., дължина (дветъ волути заедно) 7·7 см., широчина 5 см. Отдоле капиталът има кръгла дълбока дупка за прикрепяне върху ствала на канделабра. На лъвата страна на капитела е прикрепена извита закачалка, вис. 13·3 см. Такава закачалка, която сега е отчупена, е имало и на дясната страна на капитела, както се вижда отъ запазената отъ нея следа. Върху тъзи закачалки съ били окачвани въроятно бронзови лампи.

Ионийски капитални като подставки на бронзови статуйки се явяватъ въ старогръцкото изкуство сравнително още твърде рано.¹⁾ Твърде близка аналогия къмъ нашия случай ни дава бронзовиятъ „kottabos“ (уредътъ твърде сходенъ по форма съ канделабритъ) отъ *Vetulonia*, сега въ Археологическия музей въ Флоренция, който на горния си край завършва съ статуйка на Силенъ, поставена на ионийски капиталъ.²⁾ Също и единъ канделабър отъ Помпей, който датира отъ времето на императора Августа, завършва на горния си край съ ионийски капиталъ като под-

¹⁾ Ср. напр. късно-архаичната бронзова статуйка на жена отъ *Pacium*, сега въ Берлинския музей: K. A. Neugebauer, Antike Bronzeskulpturen, Berlin 1921, 64 сл. и обр. 34 изъ таблици; Führer durch das Antiquarium, I. Bronzen, Berlin 1924, 24 № 7429, табл. 17.

²⁾ Neugebauer, цит. съч. 102 и обр. 107; R. Duccati, Storia dell'arte etrusca, 323 сл. и обр. 361.

Обр. 11. — Горниятъ завършъкъ на канделабра отъ Малъ-тепе.

Abb. 11. — Der obere Abschluss des Kandelabers von Mal-Tepe.

ставка на единъ сфинксъ.¹⁾ Тукъ тръбва да се спомене и бронзовата статуяка на философа Хермархосъ въ музея въ Ню-Йоркъ, чиято подставка има също така формата на ионийски капителъ.²⁾

Обр. 42. — Сатирът отъ Малъ-тепе преди почистването му и възстановяването му.

Abb. 42. — Der Satyr von Mai-Tere vor seiner Reinigung und Zusammensetzung.

Този капителъ, който е стоялъ на върха на една колонка, е снабденъ отъ страни съ две извити бронзови закачалки, сходни напълно по своята форма съ закачалките отъ подставката на нашата статуяка. Отъ това обаче не би могло да се прави заключение, че и статуяката на Хермархосъ произхожда отъ нѣкой канделабъръ. Закачалките въ този случай биха могли да служатъ за прикрепяне на гирлянди.³⁾

Самата статуяка на канделабра отъ Мезекъ (обр. 42—46) е висока 22·7 см., съ дигнатата дѣсна рѣка и чашката въ нея 34·5 см. Тя представя младъ, съвършенно голъ сатиръ, който въ дигнатата си високо дѣсна рѣка държи голѣма шестолистна цвѣтна чашка (вис. 10·5 см.). Тази чашка е служила за поставяне на лампата на канделабра. Лѣвата рѣка на сатира е силно опъната надоле и е свита като тръба; очевидно е, че въ нея той е държалъ нѣкакъвъ тежъкъ предметъ, вѣроятно бронзова лампа, която е била прикрепена или окачена на продълговатъ кръгълъ предметъ, вмѣкнатъ въ рѣката на сатира. Главата на сатира е наведена надоле и погледътъ му е съсрѣдоточенъ въ краката, като че ли сатирътъ внимава да не направи нѣкоя погрѣшна стѫпка при балансирането на дветѣ тежести, които той държи въ рѣкетѣ си. По такъвъ начинъ човѣкъ добива впечатлението, че сатирътъ, стѫпилъ само на върха на прѣститѣ си, изпълнява нѣкакъвъ труденъ танцъ.

На главата си, освенъ два дълги извити рога, сатирътъ има голѣмо кръгло украсение въ форма на висока диадема

¹⁾ E. Pernice, Gefässse und Geräte (Die hellenist. Kunst in Pompeji IV), 51 и обр. 63.

²⁾ R. Delbrück, Antike Porträts, Bonn 1912, 38 и табл. 26; G. Richter, Greek, Etruscan and Roman Bronzes, New York 1915, 70—74.

³⁾ Това предположение изказва Delbrück, цит. съч. 38.

a

b

Обр. 43. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 43. — Der Satyr von Mal-Tepe.

*a**б*

Обр. 44. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 44. — Der Satyr von Mal-Teppe.

или кошница, направено отъ наредени вертикално едно до друго листа отъ нѣкакво растение. Това е така наречениятъ *халадискос* („кошничка“), който се срѣща често на главата на танцуващи фигури (гл. по-доле).

Обр. 45. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 45. — Der Satyr von Mal-Tere.

Косата на сатира е кѣса и кѣдрава, ушитѣ му сѫ животински, челото му е набрѣчкано, веждитѣ сѫ дебели и силно дигнати нагоре, носътъ е твѣрде широкъ и сплеснатъ, на гърба си сатирътъ има конска опашка. Сле-

дователно по своя видъ сатирътъ отъ Мезекъ се различава рѣзко отъ Праксителевите сатири съ тѣхните облагородени и силно идеализирани форми. Той ни представя онзи типъ на млади дяволити сатири съ груби селски лица, които ние срѣщаме тъй често едва въ по-късното елинистическо изкуство.

Тѣлото на сатира е моделирано твърде грижливо и съ голѣми подробности. Особно ясно сѫ изтѣкнати грѣдните и коремни мускули, силно опънати подъ действието на тежестите, които сатирътъ държи въ рѣдете си. Обаче, ако обърнемъ внимание на подробностите, ще видимъ, че мускулите сѫ предадени сухо и схематично, и че на мястота тѣ сѫ подчертани по-силно, отколкото би трѣбвало да се очаква. Това важи преди всичко за двата хоризонтални мускула подъ гърдите (обр. 45), както и за вдълбнатия мускул въ горната част на лѣвото бедро (обр. 43 б). Също и въ лицето, което е работено доста грубо, липсватъ деликатните и постепенни преливания на една плоскост въ друга (обр. 45 и 46). Дветѣ отвесни дълбоки гънки отстрани на устата, както и широката гънка надъ носа между веждите, свидетелствуватъ за сѫщия схематизъмъ, който личи и въ мускулатурата на тѣлото. При все това, статуйката на сатира, макаръ и да не може да се означи като първостепенно художествено произведение, има значителна художествена стойност и принадлежи къмъ най-хубавите произведения на античното изкуство, открити до сега въ България. По своите стилови особности — стройните пропорции и сложните движения — тя издава влиянието на Лизиповото изкуство. Както това личи особно добре въ главата, ние имаме тукъ работа съ едно твърде реалистично произведение, което показва едно съвсемъ свежо творчество и което носи всички признания на едно оригинално произведение отъ ранно-елинистическата епоха. Статуйката ще трѣбва да се датира, следователно, въ края на IV или въ началото на III вѣкъ пр. Хр.

Танцуващите сатири сѫ една отъ любимите теми на елинистическото изкуство. Въ днешно време съ най-голѣма известностъ се ползва бронзовата статуйка на танцуващия сатиръ отъ Casa del Fauno въ Помпей.¹⁾ Обаче този сатиръ, който е представенъ като възрастенъ мажъ съ голѣма коса и брада, нѣма нищо общо съ нашия екземпляръ нито по положение на тѣлото, нито по своя общъ изгледъ. Сатирътъ отъ Мезекъ показва много по-голѣмо сходство съ другъ единъ типъ на младъ танцуващъ сатиръ, застъпленъ съ нѣколко реплики, най-важните отъ които сѫ хубавата мраморна статуя на Берлинския музей (обр. 47)²⁾ и друга една по-добре запазена мраморна статуя на Британския

¹⁾ Fr. Winter, *Kunstgesch. in Bildern* 368, 3; Reinach, Rép. I 408, 1; Alinari 11224. Гл. Е. Реглие, *Gefässer und Geräte aus Bronze* (*Die hellenist. Kunst in Pompeji*, IV) Berlin 1925, 2 сл. и обр. 2; G. Dickins, *Hellenistic Sculpture*, Oxford 1920, 7 и обр. 3; A. W. Lawrence, *Late Greek Sculpture*, London 1927, 22. Dickins и Lawrence приписватъ тази статуйка на пергаменската школа и я датиратъ въ III или началото на II вѣкъ пр. Хр.

²⁾ Ad. Furtwangler, *Der Satyr aus Pergamon*, Kl. Schriften I 196 сл. и табл. 5; R. Kekule von Stradonitz, *Die griech. Skulptur*, 3. Aufl. Berlin 1922, 282 и обр. на стр. 283.

музей въ Лондонъ (обр. 48).¹⁾ Голѣмото число на репликитѣ показва, че въ този случай ние имаме работа съ единъ твърде известенъ оригиналъ, който е билъ често копиранъ. Въ статуитѣ отъ този видъ, както и въ статуйката отъ Мезекъ, сатирътѣ е представенъ, че танцува на върха на пръститѣ си, съ прибрани единъ до другъ и силно изопнати крака, съ тази само разлика, че лѣвиятъ кракъ, вмѣсто дѣсния, е поставенъ напредъ. Дѣсната ржка (въ берлинската статуя отчупена) е дигната високо нагоре и е извита надъ главата, а лѣвата ржка, на която е метната небридата, е спусната надоле.²⁾ Главата (въ берлинската статуя сѫщо отчупена) е обръната на дѣсно и е наведена надоле. Следователно, макаръ статуйката отъ Мезекъ да не може да се означи като реплика на типа, застѣженъ съ берлинския и лондонския екземпляри, по своята композиция тя се схожда твърде много съ тѣзи две статуи и представя безспорно само вариация на сѫщия типъ.

Друга една вариация на този типъ е застѣжена съ една отлично запазена бронзова статуйка на сатиръ въ Берлинския музей,³⁾ която и по стилъ се схожда твърде много съ статуйката отъ Мезекъ (обр. 49). Тя се отличава главно по това, че дѣсната ржка е дигната нагоре и е поставена предъ очите, както когато човѣкъ се взира надалечъ, като се предпазва отъ слънцето; лѣвата ржка е спусната надоле и дѣржи сириингата. Положението на краката е сѫщото, както при мраморнитѣ статуи въ Берлинъ и Лондонъ. Различно е обаче положението на главата, а сѫщо така липсва и небридата.

¹⁾ Cat. of Sculpture 1656; Furtwangler, цит. съч. 197 и табл. 6, I; M. Collignon, *Histoire de la sculpture grecque* II, 581 и обр. 300; Reinach, Rép. II 137, 5. Други реплики въ Римъ, Флоренция, Неаполь и Копенхагенъ; гл. Reinach, Rép. I 405, 4; I 407, 4; II 137, 5—8; IV 72, 5.

²⁾ Плодоветѣ въ небридата и малкиятъ Дионисъ, които лондонскиятъ сатиръ дѣржи въ лѣвата си ржка, сѫ безъ съмнение по-късни прибавки, които въ първоначалния оригиналъ сѫ липсвали; гл. Furtwangler, цит. съч. 198; Collignon, цит. съч. 581.

³⁾ Furtwangler, цит. съч. 202 и табл. 6, 5; Führer durch das Antiquarium (in Berlin) I. Bronzen, Berlin 1924, 64 № 1835 и табл. 58.

Обр. 46. — Сатирътъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 46. — Der Satyr von Mal-Tere.

Напоследъкъ станаха известни още две подобни статуи на танцуващи сатири, отъ което едната се намира въ музея въ Будапеша (обр. 50),¹⁾ а другата бѣ открита въ развалините на античния градъ Стоби (сега Градско) въ Македония (обр. 51).²⁾ При дветъ тѣзи статуи дясното кракъ е поставено напредъ както при статуиката отъ Мезексъ. Главата обаче е вирната силно назадъ и дясната ръка е поставена предъ очите, съ сжия жестъ, който намираме и при бронзовата статуика въ Берлинъ. Лявата ръка и въ двата случаи е спусната надоле съ различно движение и е държала нѣкаквъ предметъ; небридата липсва.

До колко всички тѣзи изображения на танцуващи сатири, които намиратъ нѣкои аналогии и между помпейанските фрески,³⁾ сѫ били повлияни отъ знаменитата картина на живописеца Антифилостъ, която е представляла така наречения сатиръ *άποκαπέμου* и за която кратки сведения ни дава Плиний, можна може да се каже съ положителностъ, тѣй като ние не знаемъ, какъ точно

Обр. 47. — Мраморна статуя на сатиръ (Берлинъ, Стариятъ музей; фот. на сжия музей).
Abb. 47. — Marmorstatue eines Satyrs (Berlin, Altes Museum; Photo desselben Museums).

¹⁾ G. Erdélyi, Archaeologai Értesíto XL.VIII, 1936, 103 сл., обр. 86 и 87 и стр. 253 на нѣмското резюме.

²⁾ H. Goldsworthy, Amer. Journal of Arch., XXXVII, 1933, 299 в обр. 7. Гл. VI. Petkovic, Arch. Inst. des Deutschen Reiches, Bericht über die Hundertjahrfeier, 1930, 193. Въ Стоби е намѣрена и друга една отлично запазена статуика на сатиръ, която, както се вижда отъ положението на ръцете, е свирѣть съ двойната флейта.

³⁾ Furtwängler, цит. съч. 201 сл. и табл. 6, 4; P. Негматовъ, Denkm. der Malerei, табл. 34, 2.

е изглеждала тази картина.¹⁾ Обаче, ако се вземе подъ внимание прозвишето на сатира *σατυρόμο*, то очевидно е, че и той е държалъ ржката си предъ очите, както намираме това при бронзовите статуи отъ Берлинъ и Стоби. Този жестъ е характеренъ за единъ особенъ танцъ у старите гърци, който тъ наричатъ *σχολέ* или *σχόλεια* и който се е считалъ за свойственъ на сатирите.²⁾ Следователно за положително може да се счита, че картина на Антифилосъ е представяла също така единъ танцуващъ сатиръ (младъ или възрастенъ съ брада?), който е поставялъ едината си ржка (дъсната или лявата?) предъ очите, съ характерния за танца *σχολέ* или *σχόλεια* жестъ, и който е ималъ небрида (метната било презъ гърдите, било на едината ржка). Не ще съмнение, че този мотивъ, въведенъ най-напредъ въ живописта отъ Антифилосъ чрезъ една отъ най-известните негови картини, е билъ възпроизвежданъ повече или по-малко свободно и отъ други по-късни художници. По тази причина ние бихме могли да приемемъ, че разглежданиятъ отъ насъ типъ на танцуващъ сатиръ е билъ действително инспириранъ отъ кар-

¹⁾ Plin. Nat. Hist. XXXIV. 138: *Antiphilus puer ignem conflante laudatur... nobilissimo Satyro cum pelle pantherina, quem a scoporeonta appellant.* Cp. Furtwängler, цит. съч. 199 сл.; E. Pfehl, Mal. und Zeichnung II, 770; Erdélyi, цит. съя. 253.

²⁾ Furtwängler, цит. съч. 199 и особно стр. 200 заб. I; Fr. Weege, *Der Tanz in der Antike*, Halle 1926, 6.

Известия на Археол. Инст. XI

Обр. 48. — Мраморна статуя на сатиръ (Лондонъ, Британски музей; фот. на същия музей).
Abb. 48. — Marmorstatue eines Satyrs (London, Brit. Museum; Photo desselben Museums).

тината на Антифилосъ и че най-близко до оригинала стои онази негова вариация, която възпроизвежда сатира съ дигната предъ очите ръка.¹⁾ Обаче очевидно е, че нито едно отъ запазените днесъ изображения отъ този видъ не може да се счита за точно копие споредъ картина на Антифилосъ.²⁾

Обр. 49. — Бронзова статуяка на сатиръ
(Берлинъ, Стариятъ музей; фот. на
същия музей).

Abb. 49. — Bronzestatuette eines Satyrs
(Berlin, Altes Museum; Photo desselben
Museums).

Сатирътъ отъ Мезекъ се различава отъ всички други изображения на сатири, които разглеждахме по-горе, главно по това, че той носи на главата си така наречения калатискосъ. Ние намираме този предметъ като украсение на главата при цѣла редица фигури, които танцуващи все по единъ и сѫщи начинъ, съ прибрани крака, на върха на пръститъ си, отъ дето се вижда, че той е билъ отличителниятъ белегъ на единъ особенъ танцъ въ древността. Най-важните паметници отъ този видъ сѫ известната акантова колона съ трите танцувачки отъ Делфи,³⁾ която нѣкои учени считатъ за подражание на групата на танцуващи лакедемонки (*saltantes Lacaenae*) отъ скулптора Калимакосъ,⁴⁾ и двата мраморни релефа на

¹⁾ G. Erdélyi (цит. съч. 253) счита, че най-близко до оригинала стои бронзовата статуяка въ Будапеща.

²⁾ Примѣри за това, че образи отъ знаменити картини сѫ били възпроизвеждани въ скулптурни произведения, дава Furtwaengler, цит. съч. 200.

³⁾ Fouilles de Delphes V (sculpture), табл. LX—LXII; Ch. Picard, La sculpture antique II, обр. 19 и др. Ср. и цитираната въ следната забележка литература. Хубаво изображение дава и Weege, цит. съч. обр. 54.

⁴⁾ Fr. Studniczka, Kalamis, Leipzig 1907, 89; H. Pomptow, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 119. Това предположение се поддържаше по-рано и отъ H. Lechat (La sculpture attique avant Phidias, Paris 1904, 490, и Phidias et la sculpture grecque au V-e siècle, Paris 1906, 126). обаче то бѣ изоставено въ новото издание на втория отъ тѣзи два труда отъ 1924 год. (стр. 148). Ch. Picard (La sculpture antique II, 38) се изказва твърде резервирано върху тази хипотеза, обаче счита я все пакъ за „примамлива“. Th. Homolle считаше първоначално делфийската група за произведение на скулптора Пеониосъ (Bull. de corr. hell. XXI, 1897, 611), обаче по-късно

танцувачки въ Берлинския музей, които възпроизвеждатъ загубени оригинални отъ края на V вѣкъ пр. Хр.¹⁾) Голъмoto болшинство отъ запазените изображения на танцуващи фигури съ калатиско съ на главата представятъ танцуващи жени.²⁾ Обаче не липсватъ изображения, които представлятъ по сѫщия начинъ и танцуващи мѫже.³⁾ Всички тѣзи паметници показватъ, колко широко е биль разпространенъ този танцъ въ древността и че той е билъ изпълняванъ не само отъ жени, но така сѫщо и отъ мѫже.

Отъ друга страна старитѣ автори споменаватъ единъ танцъ „калатиско съ“, безъ да ни даватъ по-подробни сведения за него.⁴⁾

той се оказа въ полза на едно копие споредъ картиидитѣ на Праксителя (Rev. arch. 1917 I 31—58). Тази последната хипотеза е обаче неприемлива. Гл. A. de Ridder, Rev. des études gr. XXXIII, 1920, 320 сл. За реконструкцията на цѣлата колона, която на върха е завършвала съ единъ триножникъ, гл. Th. Homolle, Bull. de corr. hell. XXXII, 1908, 205—235, и H. Romptow, цит. съч. 121—124.

¹⁾ Kekule von Stradonitz, Die griech. Skulptur, 3. Aufl. 136 сл. съ изображения на стр. 137 и 138; H. Schrader, Phidias, Frankfurt a. M. 1924, 343—350 и обр. 313 и 314; C. Blümel, Katalog IV (1931) 45 сл., дето е цитирана подробно по-старата литература, и табл. 77.

²⁾ Списъкъ на съответните паметници дава L. Sechan, у Dageberg-Saglio, Dict. IV, 1037 заб. 6 (подъ думата Saltatio). Най-важните отъ тѣхъ сѫ възпроизведени у Weege, цит. съч. 47—54.

³⁾ Такива сѫ две тѣ фигури отъ надгробния паметникъ въ Гьолбashi, макаръ тѣ като танцьори да носятъ късия женски хитонъ. Гл. Collignon, Hist. de la sculpt. gr. II 204 и обр. 97; Weege, цит. съч. 47 и обр. 50.

⁴⁾ Athen. XI 467 сл., XIV 629 сл., 630 а; Poll. IV 105. Гл. Hug, RE X 1549 (подъ καλαθος).

Обр. 50. — Бронзова статутика на сатиръ (Будапеща, Нар. Музей; фот. на сѫщия музей).

Abb. 50. — Bronzestatuette eines Satyrs (Budapest, Nationalmuseum; Photo desselben Museums).

Като се има предъ видъ широкото разпространение на танцуващите фигури

Обр. 51. — Бронзова статуяка на сатиръ отъ Стоби (Белградъ, Музей на князъ Павелъ; фот. на склонния музей).
Abb. 51. — Bronzestatuette eines Satyrs aus Stobi (Belgrad, Museum des Prinzen Paul; Photo desselben Museums).

1 58—67; Fiechter, RE X 2249 сл.; H. Romptow, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 127 сл.

съ калатиско съ на главата, може да се приеме, че тѣ изпълняватъ тъкмо този танцъ, нареченъ така вѣроятно поради обстоятелството, че той е биль танцуващъ съ калатиско съ на главата.¹⁾ До колко този танцъ се съвпада съ „танца на карнатидитъ“, който е биль изпълняванъ въ честь на Артемида въ града Карие въ Пелопонезъ²⁾ и отъ който води началото си думата „карнатида“ като технически терминъ въ античната архитектура,³⁾ може да се каже съ положителностъ. Додето нѣкои учени отъждествяватъ на-

¹⁾ Dageberg-Saglio, Dict. I 814 (подъ Calathus); Warnecke, RE IV A 2234. — Weege, цит. съч. 45 и 58, счита, че „танцъ на кошинци“⁴⁾, който старитѣ автори означаватъ съ думитѣ калатиско съ или калатиско съ, се е танцуваъ отъ хора, които сѫ били проворни въ голѣми кошинци и че, следователно, той нѣма нищо общо съ изображенията на танцуващи фигури съ калатиско съ на главата. Това мнение на Weege мн. се вижда неприемливо.

²⁾ Sechan, у Dageberg-Saglio, Dict. IV 1036 (подъ Saltatio); RE X 2245 подъ Karyai; Weege, цит. съч. 44.

³⁾ Но този въпросъ га. R. Wolters, Zeitschr. f. bild. Kunst N. F. VI, 1895, 36—44; Th. Homolle, Rev. arch. 1917

пълно двата танца,¹⁾ други считатъ танца „калатискосъ“ за вариация на „танца на карнатидитѣ“.²⁾

Отъ всичко това, което изложихме до тукъ, става явно, че сатирътъ отъ Мезекъ ни дава една нова вариация на единъ широко разпространенъ въ античното изкуство типъ на танцуващи сатири. Отъ една страна, по своята композиция, той се схожда твърде много съ танцуващите сатири отъ групата на берлинската мраморна статуя (гл. стр. 47), които съ били повлияни може би отъ картина на Антифилосъ. Отъ друга страна, поради калатискоса, който носи на главата си, той принадлежи къмъ фигурийтѣ, които танцуващи танца калатискосъ. По такъвъ начинъ сатирътъ отъ Мезекъ се явява като едно художествено произведение, което, независимо отъ неговата художествена стойност, представя значителенъ интересъ и въ иконографско отношение, като внася нещо съвсемъ ново въ известните до сега изображения на сатири. Въ него ние намираме за пръвъ пътъ изображението на единъ сатиръ, който танцува танца калатискосъ.

Канделабърътъ отъ Мезекъ, който е билъ украсенъ съ фигурата на танцуващия сатиръ, представя интересъ и въ друго отношение. Известните до сега канделабри съ фигурна украса произхождатъ отъ Етурия и южна Италия. Канделабри отъ този видъ не съ открити до сега въ Гърция. Действително, отъ сведенията, които ни дава Плиний за фабрикацията на канделабритѣ, се вижда, че тѣ, или поне отдѣлни тѣхни части, съ се изработвали не само въ южна Италия, но така също и въ Гърция.³⁾ Обаче сведенията на Плиния се отнасятъ до една сравнително късна епоха. За по-раншната епоха, на която принадлежи и канделабърътъ

Обр. 52. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 52. — Bronzegegenstand von Mal-Tere.

¹⁾ Homolle, цит. съч. 6 сл.; Weede, цит. съч. 44 сл.

²⁾ Sechan, цит. съч. 1037.

³⁾ Plin. Nat. hist. XXXIV 11: *Privatum Aegina candelabrorum superficiem dumtaxat elaboravit, sicut Tarentum scapos. In his ergo iuncta commendatio officinarum est.* По-нататък (XXXIV 12) Плиний споменава и „коринтски канделабри“, макаръ да отрича, че тѣ съ били изработвани въ Коринтъ.

отъ Мезекъ (края на IV или началото на III вѣкъ пр. Хр., гл. по-горе стр. 45), ние можемъ да сѫдимъ само възъ основа на находкитѣ. Като се има предъ видъ, че канделабърътъ отъ Мезекъ, както се вижда преди всичко отъ стила на статуйката, съ която той е билъ украсенъ, е чисто гръцко произведение, и че въ Тракия презъ по-старата епоха, поради тѣсните търговски връзки, които сѫ съществували между дветѣ страни, ние срѣщаме предимно произведения на гръцката художествена индустрия,¹⁾ ще трѣбва да приемемъ, че той е билъ работенъ нѣкѫде въ Гърция, отъ дето после по търговски путь е билъ пренесенъ въ Тракия. Действително, единъ канделабъръ въ този стилъ би могълъ да бѫде изработенъ и въ нѣкоя отъ гръцките колонии въ южна Италия, напр. въ Тарентъ. Ние знаемъ, че произведенията на тарентийската художествена индустрия сѫщо така сѫ проникнали въ Тракия,²⁾ макаръ тѣ да не сѫ били така много разпространени както произведенията, фабрикувани въ сѫщинска Гърция, предимно въ Атика.³⁾ Въпреки това струва ми се, че за канделабра отъ Мезекъ не би могло да се допустне тарентинско произхождение. Този канделабъръ се

Обр. 53. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 53. — Bronzegegenstand von Mal-Tere.

отличава главно по акантовото стъбло, което служи за връзка между триножника и ствола на канделабра. Акантовото стъбло, както се вижда най-добре отъ споменатата по-горе (стр. 50) акантова колона отъ Делфи, се явява сравнително още твърде рано въ гръцкото изкуство като подпорка на нѣкакъвъ предметъ. Обаче този мотивъ не се срѣща нито при единъ отъ многобройните канделабри отъ южна Италия, нѣкои отъ които датиратъ още отъ IV вѣкъ пр. Хр. и които ние познаваме главно по находкитѣ отъ Помпей и Херкуланумъ.⁴⁾ Трѣбва, следователно, да приемемъ, че той въобще не е билъ употребяванъ при канделабритѣ, които сѫ произхождали отъ тази областъ. По тази при-

¹⁾ Гл. B. Filow, Die archaische Nekropole von Trebenischte, Berlin 1927, 100—104; Филовъ, Надгробните могили при Дуванлий, 1934, 233—235.

²⁾ Филовъ, Дуванлий, 220 сл. Отъ Тарентъ произхожда вѣроятно и бронзовата кофа, намѣрена въ гробницата на Малъ-тепе; гл. по-доле стр. 58.

³⁾ Най-добро доказателство за това ни даватъ находкитѣ отъ Дуванлий, въ които преобладаватъ предмети отъ атическо произхождение.

⁴⁾ Тѣзи канделабри сѫ разгледани най-обстойно отъ E. Pernice, Gefässe und Geräte, 43—56.

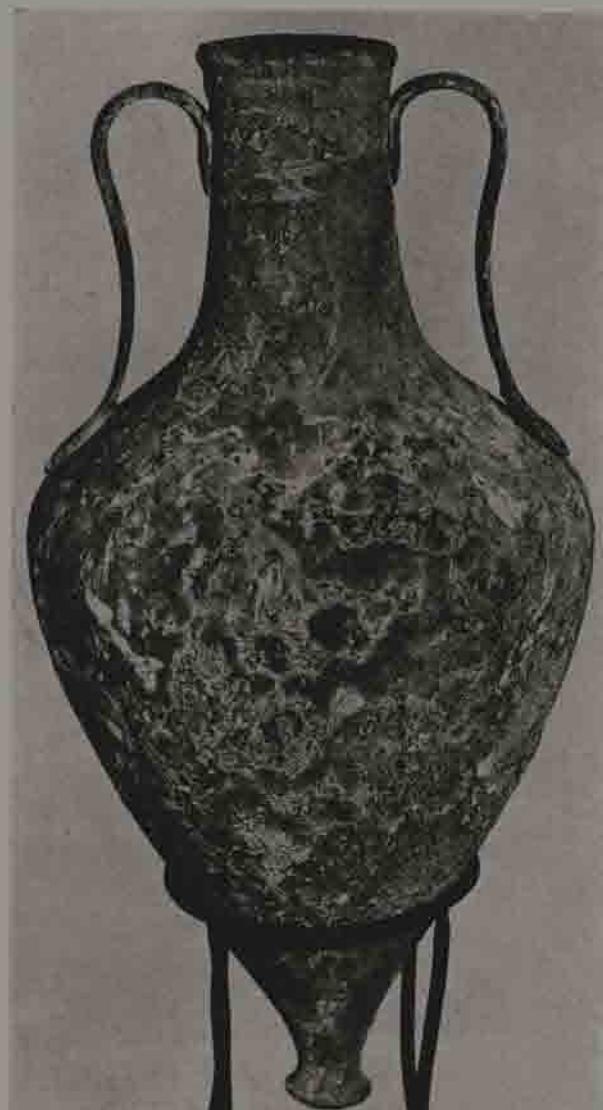
чина азъ съмъ повече наклоненъ да приема, че канделабърътъ отъ Мезекъ произхожда отъ същинска Гърция и въ такъвъ случай той би билъ първиятъ известенъ до сега гръцки канделабъръ съ фигурна украса.

Другитъ бронзови канделабри, открити до сега въ България,¹⁾ нѣматъ фигурна украса и се отличаватъ по своите по-упростени форми. Тѣ датиратъ отъ по-късната епоха и се схождатъ напълно съ нѣкои отъ помпейанските канделабри, по която причина може да се приеме, че тѣ произхождатъ отъ южна Италия.

15. Часть отъ канделабъръ(?), вис. 12·2 см. Обр. 52. Точното място нахождение неизвестно. Предметътъ се състои отъ единъ массивъ кръгъ (диам. 10·3 см.), който има широка дупка въ срѣдата и който е прикрепенъ къмъ една извита дръжка. Кръгътъ е украсенъ по края съ голъми топки. Дръжката е украсена съ единъ възелчестъ орнаментъ и на разширения си край, който е кухъ, е снабдена съ неподвижна халка.

16. Бронзова дръжка съ извити навътре крайща, които наподобяватъ змийски глави; наоколо полепено голъмо количество олово; вис. 11·3 см., широчина 9·3 см. Обр. 53. Точното място нахождение неизвестно.

Този предметъ, който наподобява горната частъ на владишки жезълъ, е служилъ си-

Обр. 54. — Бронзова амфора отъ Малъ-тере.

Abb. 54. — Bronzeamphora von Mal-Tere.

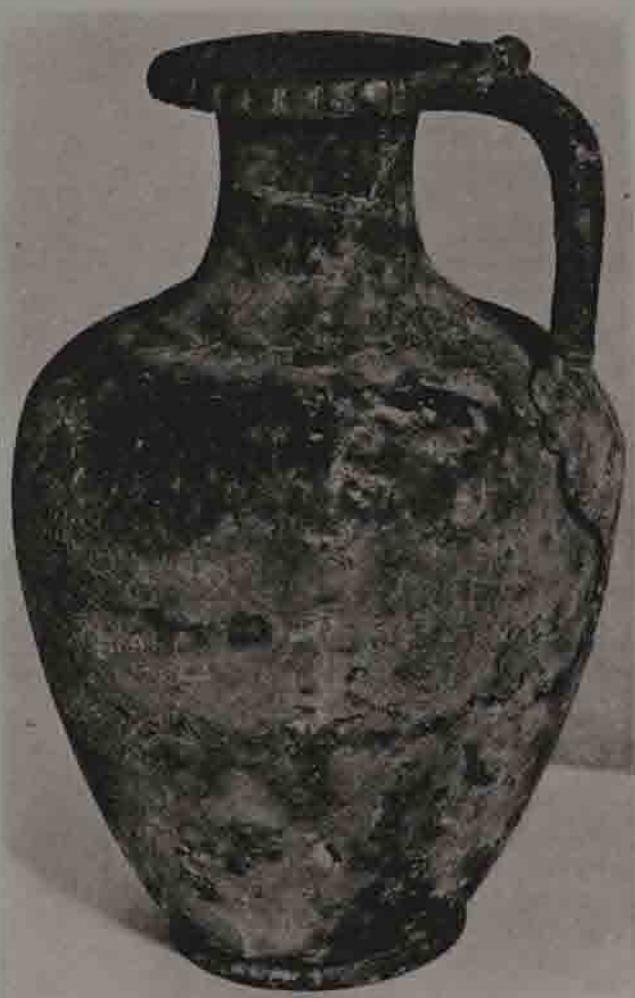
¹⁾ И. В. Велковъ, ИАИ V, 1929, 33—35, обр. 38—43: три бронзови канделабра, отъ които двата сѫ били намѣрени при с. Тракиетъ, Хасковско, и при Т. Пазарджикъ; третиятъ произхожда отъ южна България, обаче точното му място нахождение не е известно. Отъ канделабра, намѣренъ при Т. Пазарджикъ, е запазенъ само триъгъникътъ. Другитъ два канделабра сѫ отъ групата, която Рене датира въ ранната епоха на императора Августа.

турно за прикрепяне на другъ нѣкакъ предметъ. Обаче той не може да се свърже съ никой другъ отъ намѣренитѣ въ гробницата предмети. Оловото, което обвина дръжката, навежда на предположението, че дръжката е била ивкожде запоена въ стената и че на нея е била окаченъ нѣкакъ свещникъ, напр. този, описанъ подъ предидущия номеръ. Обаче никоже по стенитѣ на гробницата не се оказа дупка, въ която тази дръжка е могла да бѫде вложена.

17. Остродълна амфора съ две дръжки, които сѫ работени отдѣлно; вис. 69 см., диам. на устието 11·6 см. Обр. 54. Намѣрена въ кръглото отдѣление, изправена въ каменната урна въ лъво отъ леглото.

18. Голѣмъ сѫдъ съ една дръжка; вис. 49·2 см., външенъ диам. на устието 17 см. Обр. 55 и 56. Намѣрена въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ лъво отъ лѣглото.

Устието на сѫда е украсено по края съ листовиденъ орнаментъ. Дръжката, която е работена отдѣлно, е украсена въ вертикалната си част съ релефенъ орнаментъ въ видъ на рибена кость. Въ долната си част тя завършва съ широкъ листовиденъ орнаментъ (обр. 56). На горния край на дръжката, върху устието на сѫда, е направено едно приспособление за поставянето на подвиженъ похлупакъ, съ който сѫдътъ се е затварялъ. Похлупакътъ сега липсва. За подставка на сѫда служи гладъкъ масивенъ кръгъ, който сѫщо така е работенъ отдѣлно.

Обр. 55. — Бронзовъ сѫдъ отъ Малъ-тере.

Abb. 55. — Bronzegefäß von Mal-Tere.

виденъ орнаментъ (обр. 56). На горния край на дръжката, върху устието на сѫда, е направено едно приспособление за поставянето на подвиженъ похлупакъ, съ който сѫдътъ се е затварялъ. Похлупакътъ сега липсва. За подставка на сѫда служи гладъкъ масивенъ кръгъ, който сѫщо така е работенъ отдѣлно.

19. Сѫдъ съ една дръжка („аскосъ“), вис. 23 см. Обр. 57 и 58. Намѣренъ въ коридора при входа на гробницата.

Съдът има формата на мехъ съ наклонено устие, поставено на периферията на съда. Дръжката е работена отдељно и е украсена съ вертикални жлебове. На горния си край, върху устието на съда, тя завършва съ големо сърцевидно увреждане. Долният край на дръжката е украсен съ грубо изработена женска глава (обр. 58). За подставка на съда служи гладъкъ масивенъ кръгъ съ диаметъръ 7 см., работенъ също така отдељно.

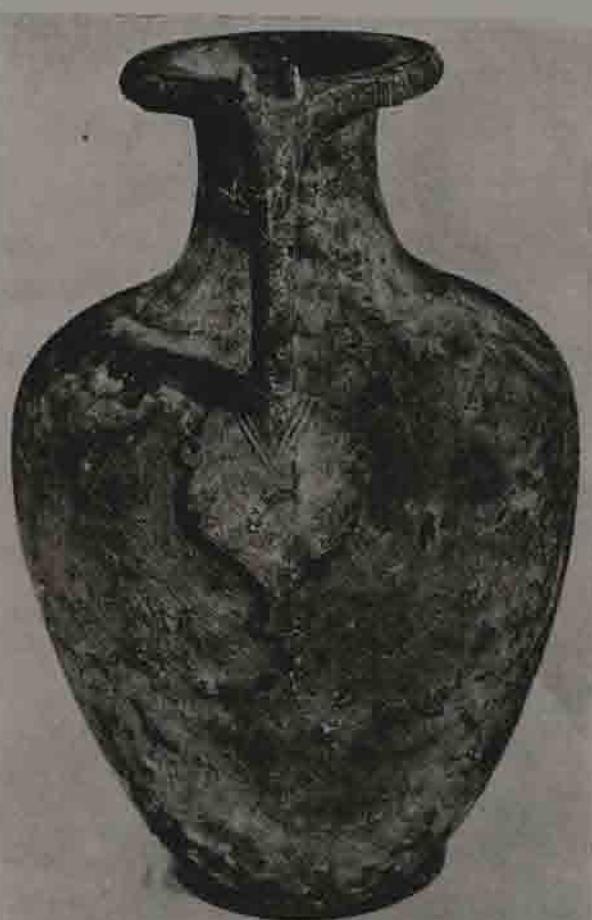
20. Сърцевиденъ орнаментъ-апликация, дълъгъ 5,5 см. Намъренъ при входа на гробницата. По форма и размери този орнаментъ се схожда напълно съ орнамента на горния край на дръжката отъ предидущия съдъ. Той произхожда въроятно отъ другъ подобенъ съдъ, който не е намъренъ.

21. Крушовиденъ съдъ съ една дръжка; вис. 20 см., диам. на устието 10,1 см. Обр. 59. Намъренъ въ кръглото отдељение, върху плочата, съ която е била затворена урната въ лъво отъ леглото.

Дръжката е работена отдељно; подъ нея върху каната е прилепено сърцевидно увреждане, подобно на сърцевидното увреждане отъ каната № 19. Подобенъ съдъ, който датира отъ IV вѣкъ пр. Хр., се намира въ музея въ Ню-Йоркъ¹⁾!

22. Кофа съ две дръжки, вис. 32 см., външенъ диам. на отвора 30,5 см. Обр. 60 и 61. Намърена въ кръглото отдељение, върху същата плоча както № 21.

Кофата е ляна и има устие съ широкъ плосъкъ ръбъ. Подъ него тя е била украсена съ нѣкакъвъ орнаментъ, широкъ около 1 см., който сега, поради дебелата патина, едва личи. Дветѣ дръжки сѫ плоски и завършватъ съ удължени и завити нагоре крайща, украсени съ конусовидни пъпки. Ушиватъ,

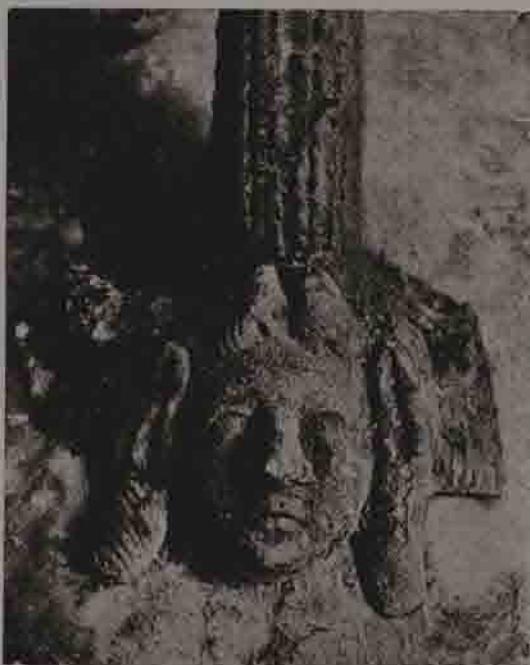

Обр. 56. — Бронзовъ съдъ отъ Малъ-тере.
Abb. 56. — Bronzegefass von Mal-Tere.

¹⁾ G. Richter, Greek, Etruscan and Roman Bronzes, 192 № 505.

Обр. 57. — Бронзовъ съдъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 57. — Bronzegefäß von Mal-Tere.

Обр. 58. — Бронзова дръжка отъ Малъ-тепе.
Abb. 58. — Bronzschalenkel von Mal-Tere.

въ които съ прикрепени дръжките, съ изляни заедно съ кофата. Тъ съ украсени съ големи релефни палмети, които съ изляни отдълно и следъ това съ били прилепени върху кофата. Кофата е имала масивна кръгла подставка, работена отдълно, която сега липсва.

Кофитъ отъ този видъ, които, както изглежда, съ били фабрикувани въ южна Италия, и то предимно въ Тарентъ, се срещатъ често у насъ.¹⁾ Екземплярът отъ Мезекъ се отличава отъ другите намърени до сега у насъ екзем-

пляри главно по устройството на ушите, въ които съ прикрепени дръжките. Кофитъ съ подобна украса подъ ушите въ вилъ на палмета образуватъ една особна група, застъпена главно съ находки пакъ отъ южна Италия.²⁾ У насъ една подобна кофа съ палметки подъ дръжките бъ намърена въ могилния гробъ при Юруклеръ.³⁾ Обаче тази кофа, която датира отъ V или IV вѣкъ пр. Хр., се отличава значително по своята форма.

¹⁾ Филовъ, Дувалий, 22 сл., десето съ избрани искички екземпляри, намърени у насъ до 1934 год. За тарентийското произхождение на кофитъ отъ този видъ гл. Регнисе, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXXV, 1920, 83—96, и Gefasse und Geräte, 21—30.

²⁾ Регнисе, Gefasse und Geräte, 25—28.

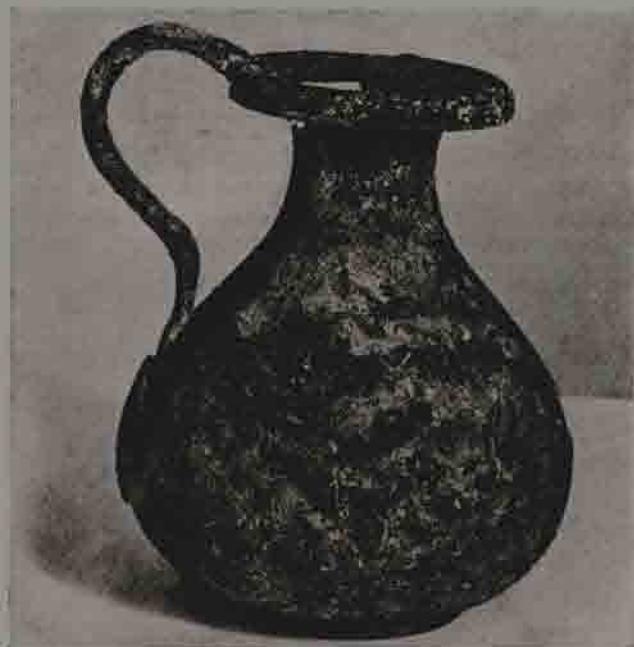
³⁾ И. Велковъ, ИАИ V, 1929, 38 и обр. 50.

Независимо отъ това нейните палметки иматъ по-строгъ и упростенъ видъ, който съответствува на палметките отъ V вѣкъ пр. Хр. Много по-близко стои до нашия екземпляръ друга една подобна кофа отъ Помпей.¹⁾ Както при кофата отъ Малъ-тепе, така и при тази отъ Помпей (обр. 62) ние намираме една голъма, богато разклонена палмета, чиито отдѣли листа съ завити отчасти въ видъ на спирали било нагоре, било надоле. Въ растителните мотиви на палметата сѫ вплетени и отдѣлни розети. Обаче палметата на помпейската кофа е орнаментирана още по-богато, отколкото при кофата отъ Мезекъ; при това тя е изработена отдѣлно отъ ушите за прикрепяне на дръжката.

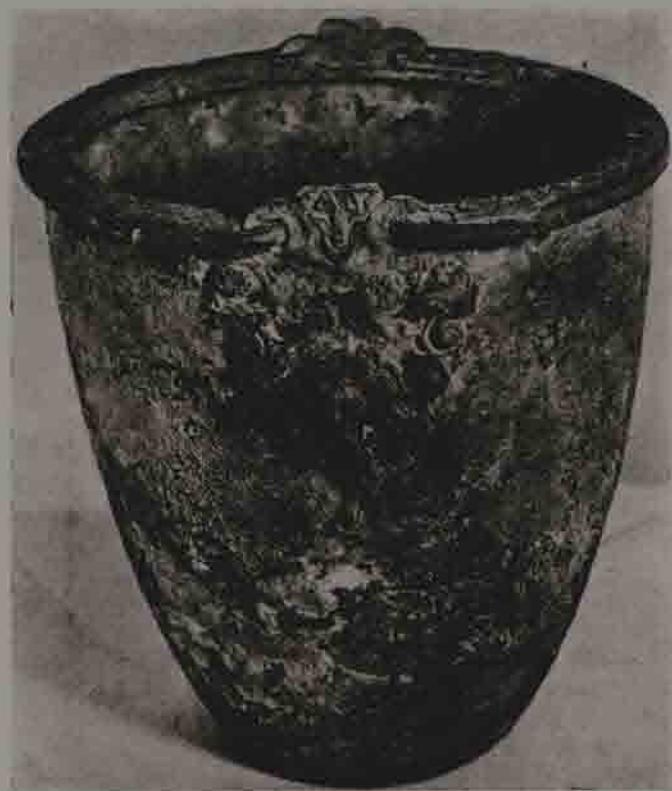
Една по-упростена форма на палметата намираме при кофата отъ Wald-Algesheim, при която въ палметата сѫ включени и ушите на кофата, както и при нашия екземпляръ.²⁾ Обаче въ този случай лип-

¹⁾ Регнисе, цит. съч. 26 сл., обр. 38 и табл. VI.

²⁾ Вр. Schroder, Bronzelimer im Berliner Antiquarium (74. Winckelmanns-Progr. 1914), стр. 6 № 4, дето е посочена и по-старата литература; Регнисе, Gefässer und Geräte, 25, 28 и обр. 39. Най-хубаво е изображението на кофата, дадено отъ P. Jacobsthal, Die Antike X, 1934, 29 обр. 8.

Обр. 59. — Бронзовъ саждъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 59. — Bronzegefäß von Mal-Tere.

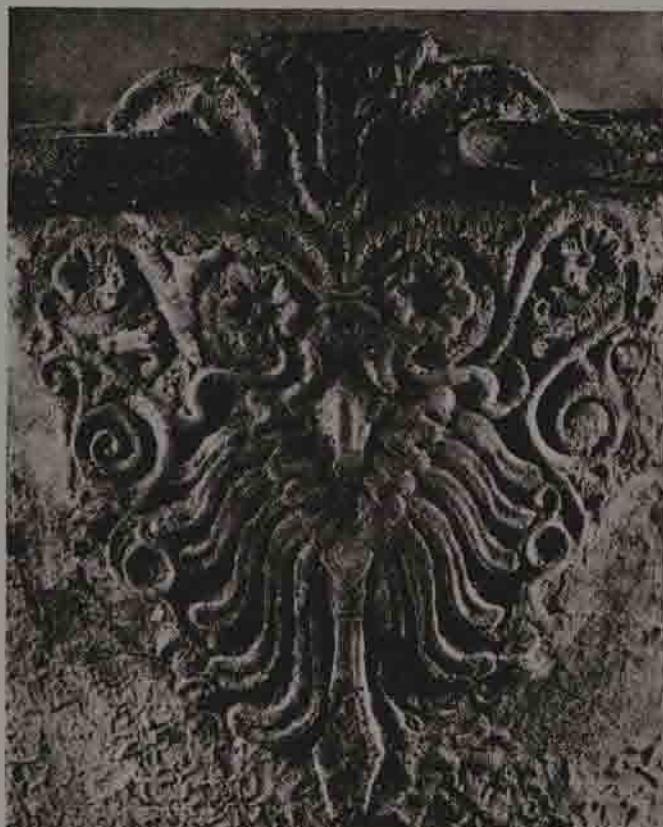
Обр. 60. — Бронзова кофа отъ Малъ-тепе.
Abb. 60. — Bronzelimer von Mal-Tere.

сватъ голъмните отдълни розети, които придаватъ особенъ характеръ на палметитъ отъ Мезекъ и отъ Помпей. При кофата отъ Wald-Algesheim намираме по две малки розетки само на горнитъ крайща на палметитъ; тъзи розетки, които заематъ съвсемъ странично положение, не нарушаватъ органическото единство на палметитъ. Следователно кофата отъ Мезекъ, по орнаментиката на своитъ палмети, заема срѣдно място между кофата отъ

Wald-Algesheim и кофата отъ Помпей. Първата отъ тъзи кофи се датира въ IV вѣкъ пр. Хр.¹⁾ Кофата отъ Помпей е малко покъсна и може да се припише на III или II вѣкъ пр. Хр.²⁾ Възъ основа на това кофата отъ Мезекъ ще тръбва да се датира въ IV или III вѣкъ пр. Хр.

23. Ведро съ една дръжка; вис. 24·5 см., диам. на отвора 22·5 см. Обр. 63. Намѣreno въ кръглото отдѣление, върху сѫщата плоча както № 21 и 22.

Дъното е малко издупо навънъ и е имало три массивни крачета, работени отдѣлно въ форма на сплеснати отъ едната страна макари, съ диам. 2·8—3·4 см. (обр. 64). Мѣстата, на които тъзи крачета сѫ били прикрепени на дъното на ведрото, личатъ и сега много добре. Пластинкитъ,

Обр. 61. — Бронзова кофа отъ Малъ-тепе; детайлъ.
Abb. 61. — Bronzearmier von Mal-Tere; Ausschnitt.

които придържатъ дръжката, сѫ приковани за устието на ведрото по съ два бронзови гвоздея. Крайщата на дръжката сѫ удължени и сѫ завити нагоре. Дръжката е снабдена по срѣдата съ неподвижна халка за окачване.

24. Сѫдъ въ форма на дълбока паница; вис. 6·7 см., външенъ диам. на отвора 27·7 см. Обр. 65. Намѣренъ въ кръглото отдѣление, на сѫщото място както № 21—23. Сѫдътъ е ималъ две запоени дръжки, които сега липсватъ.

26. Лампа за окачване съ три фитила, вис. 7·5 см., дълга 24·5 см., диам. на отвора 3·3 см. Обр. 66. Намѣнена въ вътрешността на гробницата, обаче точното място нахождение неизвестно.

¹⁾ Реглісъ, цит. съя. 25.

²⁾ Такъ тамъ, 27 и 29.

Лампата е снабдена около широкия сръденъ отворъ съ гри халки, които съ служили за окачването ѝ. Отдоле тя има кръгла подставка (диам. 6·6 см.), изляна заедно съ лампата. Извътре, на дъното, се намира високъ пжпъ.

27. Лампа за подставка съ три фитила, вис. 6·9 см., дълга 21·5 см., диам. на отвора 4·8 см. Обр. 67. Намърена въ коридора, близо до входа на гробницата.

Лампата е снабдена отдоле съ кръгла подставка, която е изляна заедно съ лампата. Тази подставка има три изрѣзки, разположени на еднакво разстояние една отъ друга, които съ служели за по-солидно закрепване на лампата върху друга подставка. Дъното извѣтре е гладко.

28. Лампа за окачване съ два фитила, вис. 5 см., дълга 14·6 см., диам. на отвора 3·5 см. Обр. 68. Намърена въ четвъртото отдѣление, задно съ три-ножника отъ канделабра № 14.

Въ дветѣ халки, отстрани на главния отворъ, съ запазени още части отъ верижките, съ които е била окачвана лампата; третата халка се намира малко по-доле, на предната страна на лампата. Отдоле лампата е снабдена съ кръгла подставка (диам. 6·5 см.), която е работена отдѣлно и после е била залепена за лампата. На дъното, извѣтре, се намира високъ пжпъ съ дупка въ срѣдата, който се издига на височина до устието на лампата.

29. Две апликации, дълги 12·5 см. Обр. 23. Точното имъ мястонахождение неизвестно. Служили съ вѣроятно за украсение на бронзовата врата на кръглото отдѣление (гл. по-горе стр. 22). На горната страна широките части на тѣзи апликации съ украсени съ голѣми топки; отдоле тѣ съ гладки.

30. Четири дебели халки, снабдени съ обхватки, посрѣдствомъ които тѣ съ били прикрепени върху нѣкаква дървена рамка или върху другъ нѣкакъвъ плосъкъ предметъ; диам. 7·3 см., дебелина на халките 2·9 см. Обр. 69. Точното мястонахождение неизвестно.

Обхватките се състоятъ отъ две паралелно поставени пластинки, украсени на външната страна по съ две голѣми топки. По своята форма и по

Обр. 62. — Бронзова кофа отъ Помпей.
Abb. 62. — Bronzeeimer aus Pompeji.

Обр. 63. — Бронзовое ведро отъ Маль-тепе.
Abb. 63. — Bronzeeimer von Mal-Tere.

Обр. 64. — Подставки на ведро отъ обр. 63.
Abb. 64. — Untersätze des Eimers Abb. 63.

своята солидна направа тъзи предмети напомнятъ халкитъ, въ които сѫ прикрепени оситъ на бронзовата врата на кръглото отдѣление (гл. стр. 21), отъ които обаче тъ сѫ значително по-малки. Тъ произхождатъ вѣроятно отъ нѣ-

Обр. 65. — Бронзово блюдо отъ Малъ-тепе.
Abb. 65. — Bronzeschale von Mal-Tere.

кой голѣмъ дървенъ предметъ, който е разрушенъ и чийто видъ мѣжно би могълъ да се опредѣли.

31. Една халка отъ сѫщия видъ, но малко по-голѣма; диам. 8·4 см., дебелина 3·3 см.

Обр. 66. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 66. — Bronzelampe von Mal-Tere.

32. Кръгла апликация, украсена въ високъ релефъ съ глава на лѣвъ, който държи голѣма халка въ устата си; диам. 11 см., диам. на халката 8 см. Обр. 21. Намѣрена до бронзовата врата въ кръглото отдѣление. Както изтѣкнахме и по-горе (стр. 21), апликацията е служила за укражение на

бронзовата врата, до която е намърена. Съща такава апликация съ имали и вратите на гробниците при Пидна¹⁾ и при Лангаза.²⁾

33. Кръгла апликация, украсена съ високъ, твърде повреденъ релефъ,

Обр. 67. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 67. — Bronzelampe von Mal-Tere.

Обр. 68. — Бронзова лампа отъ Малъ-тепе.
Abb. 68. — Bronzelampe von Mal-Tere.

¹⁾ L. Heuzey et H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 217 и таблата 19.

²⁾ Th. Maeridt, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXVI, 911, 203 и обр. 19.

който представя мъжка глава съ изобилна коса и голѣма брада (Зевсъ?). Диам. 11 см. Обр. 22. Намѣренъ на сѫщото място както № 32. И тази ап-

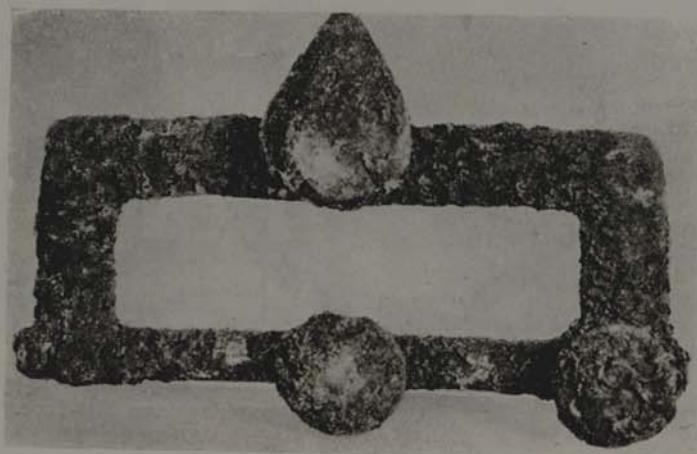
Обр. 69. — Бронзови предмети отъ Малъ-тепе.
Abb. 69. — Bronzegegenst nde von Mal-Tere.

ликация трѣба да е служила за украсение на сѫщата бронзова врата.

34. Четвъртиятъ предметъ, украсенъ на едната страна съ сърцевиденъ орнаментъ, а на другата страна съ три голѣми топки, едната отъ които е отчупена; дълж. 12·5 см. Обр. 70. Точното място нахождение неизвестно.

35. Другъ подобенъ предметъ, обаче само съ две топки; дълж. 12 см. Намѣренъ при разкопките въ коридора, до входа на гробницата.

36. Широка плоска халка, по срѣдата изпъкната, счупена на четири части; диам. 14·2 см. Обр. 71. Намѣрена въ коридора при входа на гробницата.

Обр. 70. — Бронзовъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 70. — Bronzegegenstand von Mal-Tere.

Известия на Археол. Инст. XI

Втори съвсемъ сходенъ екземпляръ, счупенъ пакъ на четири части, бѣ намъренъ по-късно на сѫщото място и отъ настъ, при разкопките, които произведохме на това място. И дветѣ халки сѫ служили очевидно за обкова на нѣкакъвъ дебель крѣгълъ предметъ.

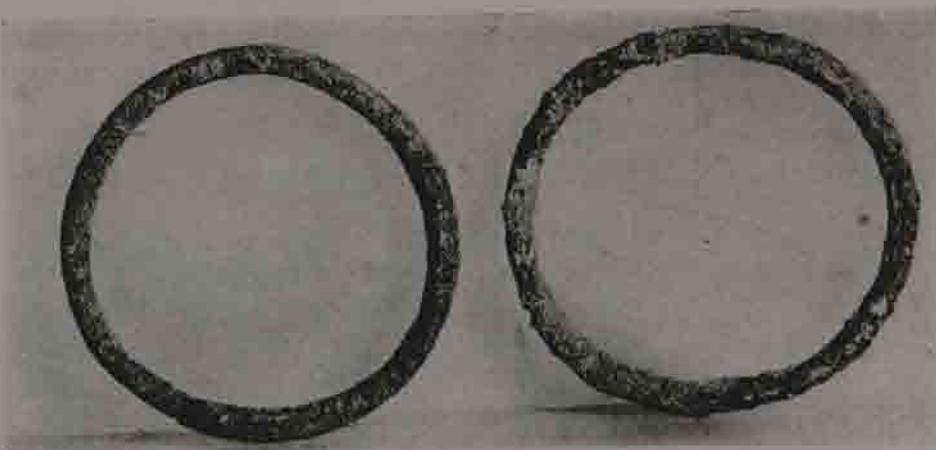

Обр. 71. — Бронзова халка отъ Малъ-тепе.
Abb. 71. — Bronzering von Mal-Tere.

37. Три массивни халки съ диам. 10·8 см. Дветѣ отъ тѣхъ сѫ възпроизведени на обр. 72. Точното имъ мястонахождение неизвестно.

38. Подобна халка съ диам. 11 см. Намърена при разкопките въ коридора, до входа на гробницата.

39. Дебела крѣгла подставка, отъ едната страна вдлъбната; диам. 17

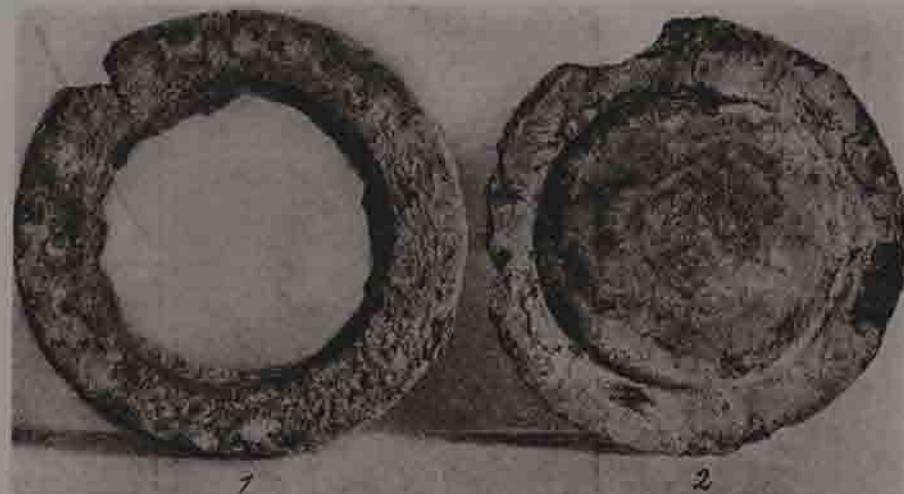

Обр. 72. — Бронзови халки отъ Малъ-тепе.
Abb. 72. — Bronzeringe von Mal-Tere.

см. Обр. 73, 2. Подставката е била залепена на дъното на нѣкакъвъ бронзовъ сѫдъ. Точното мястонахождение неизвестно.

40. Подобенъ бронзовъ крѣгъ, пробитъ въ страна отъ центъра, съ диам. 14 см. Въроятно подставка или похлупакъ отъ бронзовъ сѫдъ. Намъренъ въ насипа предъ входа на гробницата (гл. стр. 15).

41. Незначителни части отъ бронзовъ шлемъ, въроятно съ коринтска фор-

Обр. 73. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 1 олово; № 2 бронзъ).
Abb. 73. — Funde von Mal-Tere (№ 1 Blei; № 2 Bronze).

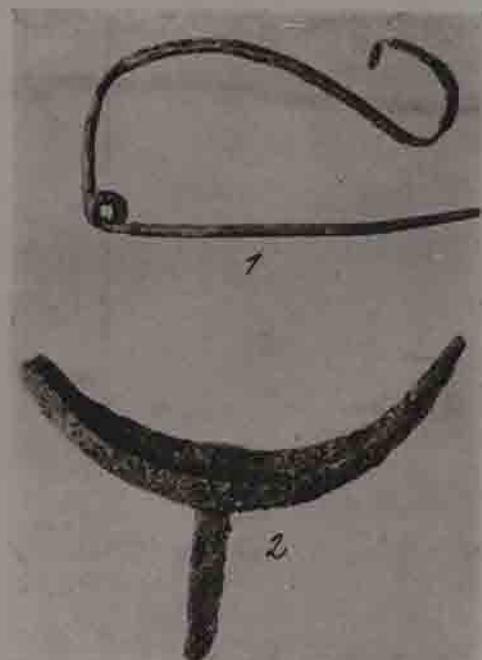
ма; запазено е едно парче съ характер на та за ушивъ изрѣзка. Точното място-нахождение неизвестно.

42. Едноспирална фибула съ лж-ковиденъ иглодържателъ, чийто край е обърнатъ нагоре; дълга 5·5 см. Обр. 74,1. Намѣрена въ коридора при входа на гробницата.

Предмети отъ разни мате- риали

43. Желѣзъ „нагръдникъ“ въ форма на полумесецъ, облѣченъ отгоре съ орнаментирана сребърна тенекия, по която се забелязватъ следи отъ по-златяване; шир. 29 см., вис. 26·5 см., диам. на отвора 13 см. Обр. 75—77. Намѣренъ въ кръглото отдѣление на гробницата, върху плочата, съ която е била затворена урната въ дѣсно отъ леглото.

Рѣбътъ около вѫтрешната изрѣзка на нагръдника е извитъ високо нагоре и е украсенъ на предната страна съ редица лъвски глави, изработени въ високъ релефъ (обр. 76). Орнаментитъ върху плоската част на нагръд-

Обр. 74. — Предмети отъ Малъ-тепе
(№ 1 бронзъ; № 2 сребро).
Abb. 74. — Funde von Mal-Tere
(№ 1 Bronze; № 2 Silber).

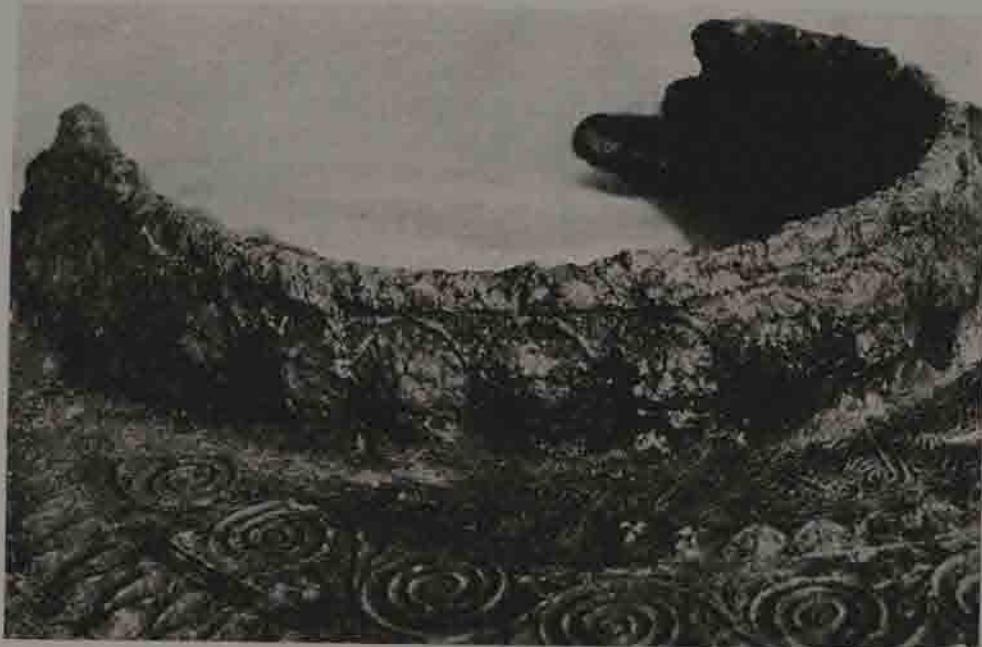
ника съ разпределени въ петъ концентрични пояса, които, отвътре навънъ, съдържатъ: 1) растителни мотиви — палметки, обърнати презъ една нагоре и надоле; 2) човѣшки глави (женски маски?); 3) широкъ спираловиденъ орнаментъ съ четирилистни цвѣтчета и трижгълни палметки между спиралите; този орнаментъ се развива симетрично на две страни, като изхожда отъ една

Обр. 75. — Нагрѣдникъ отъ Малъ-тепе (желѣзо и сребро).
Abb. 75. — Brustplatte von Mal'-Tepe (Eisen und Silber).

цвѣтна чашка, поставена въ срѣдата на ивицата и украсена отгоре съ човѣшка глава (обр. 77); 4) орнаментъ отъ високи цвѣтни пѣпки, обърнати презъ една нагоре и надоле; 5) човѣшки глави, както въ втория редъ.

Заостренитѣ крайща на нагрѣдника съ украсени съ люсповидни орнаменти. Върху тѣхъ съ били прикрепени две продълговати подвижни части (дълж. 11·3 см.), украсени съ сѫщите спираловидни орнаменти; отъ тѣзи части е запазена само едната. На долната страна на нагрѣдника личатъ отпечатъци отъ груба материя.

Обр. 76. — Нагръденъкъ отъ Малъ-тепе (детайлъ).
Abb. 76. — Brustplatte von Mal-Tere (Aussschnitt).

Обр. 77. — Нагръденъкъ отъ Малъ-тепе (детайлъ).
Abb. 77. — Brustplatte von Mal-Tere (Aussehnitt).

Орнаментиката на нагръдника е съставена изключително отъ елементи, които сѫ свойствени на гръцкото изкуство. При това всички орнаменти сѫ изработени извънредно грижливо, съ съвсемъ правилни и ясни форми, които въ техническо отношение задоволяватъ и най-строгите изисквания. Въпреки това въ орнаментиката има нѣщо, което издава единъ варварски вкусъ и което противоречи на строгата логичност на гръцкото изкуство. Това нѣщо се проявява преди всичко въ начина, по който сѫ използвани човѣшките глави като чисто декоративни шарки, наредени въ дълги редици, безъ никаква връзка съ останалите орнаменти. Художникът не третира даната плоскост като едно цѣло, което да подчертая и съ декорацията, но разлага тази плоскост на отдѣлни ивици, всѣка отъ които получава различни орнаменти.

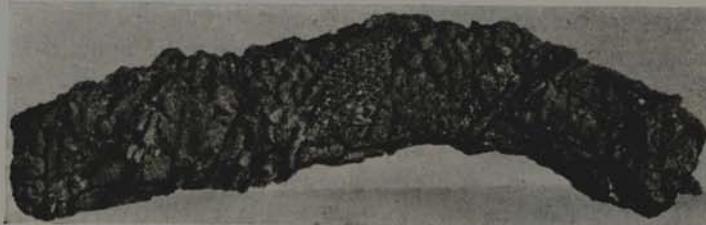
Нагръдникът отъ Мезекъ, по техническо изпълнение и по начинъ на декорацията, напомня твърде многоизвестния келтийски шлемъ отъ Amfreville.¹⁾ Този шлемъ който датира отъ IV вѣкъ пр. Хр., е направенъ отъ бронзъ и е облѣченъ отгоре съ ажурно изрѣзана желѣзна тенекия, украсена съ емайлъ. Освенъ това срѣдната част на шлема е облепена около връстъ върху желѣзната подложка съ широка орнаментирана златна пластинка (обр. 78). Орнаментитѣ на тази пластинка сѫ разположени сѫщо така въ концентрични

Обр. 78. — Шлемъ отъ Amfreville (детайлъ).
Abb. 78. — Helm von Amfreville (Ausschnitt).

ивици, при което срѣдната най-широката ивица е украсена пакъ съ спираловиденъ орнаментъ. Обаче този орнаментъ е геометризиранъ по-силно и въ него липсватъ преди всичко натуралистическите цвѣтчета и пальметки, които намериме при нагръдника отъ Мезекъ. Различни сѫ сѫщо така и орнаментитѣ въ другите ивици на шлема отъ Amfreville, които съдѣржатъ елементи, характерни за келтийското изкуство.

¹⁾ J. Déchelette, Manuel d'archéol. préhist. II 1164 и обр. 490,3; P. Jacobsthal, Prähist. Zeitschr. XXV, 1934, 98 сл. и обр. 64; Die Antike X, 1934, 26 и табл. 4.

Обр. 79. — Желъзенъ предметъ отъ Малъ-тепе.
Abb. 79. — Eisengegenstand von Mal-Tere.

Обр. 80.—Стъклено монисто отъ Малъ-тепе.
Abb. 80. — Glasperle von Mal-Tere.

Въ противоположность на това, орнаментиката на нагръдника отъ Мезекъ има чисто гръцки характеръ. По тази причина ще тръбва да приемемъ, че този нагръдникъ е билъ работенъ отъ нѣкой гръцки майсторъ, който само отчасти се е приспособилъ къмъ варварския вкусъ на своя тракийски клиентъ, за когото нагръдникътъ е билъ изработенъ.

R. Jacobsthal предполага, че нагръдникътъ произхожда отъ южна Италия.¹⁾ Той се позовава на нѣкои теракоти отъ тази областъ въ форма на женски бюстове съ широки огърлици въ видъ на полумесецъ, къмъ които сѫ прикрепени различни пандантиви.²⁾ Обаче нагръдникътъ отъ Мезекъ нѣма нищо общо съ тѣзи огърлици. Както се вижда вече отъ голѣмата негова тежестъ, той не е билъ предназначенъ да бѫде носенъ като украшение на шията. Той принадлежи къмъ групата на погребалните нагръдници, които сѫ били твърде много разпространени въ

¹⁾ Prähist. Zeitschr. XXV, 1934, стр. 86 заб. 28.

²⁾ Arch. Anzeig. 1917, 96 сл., обр. 16 и 17.

Обр. 81. — Глинена амфора отъ Малъ-тепе.
Abb. 81. — Tonamphora von Mal-Tere.

Тракия и които съм служили за украсяване на трупа на мъртвия преди неговото погребение.¹⁾ Следователно ние нямаме никакво основание да приемемъ, че той произхожда от южна Италия. Напротивъ, тръбва да се предполага, че

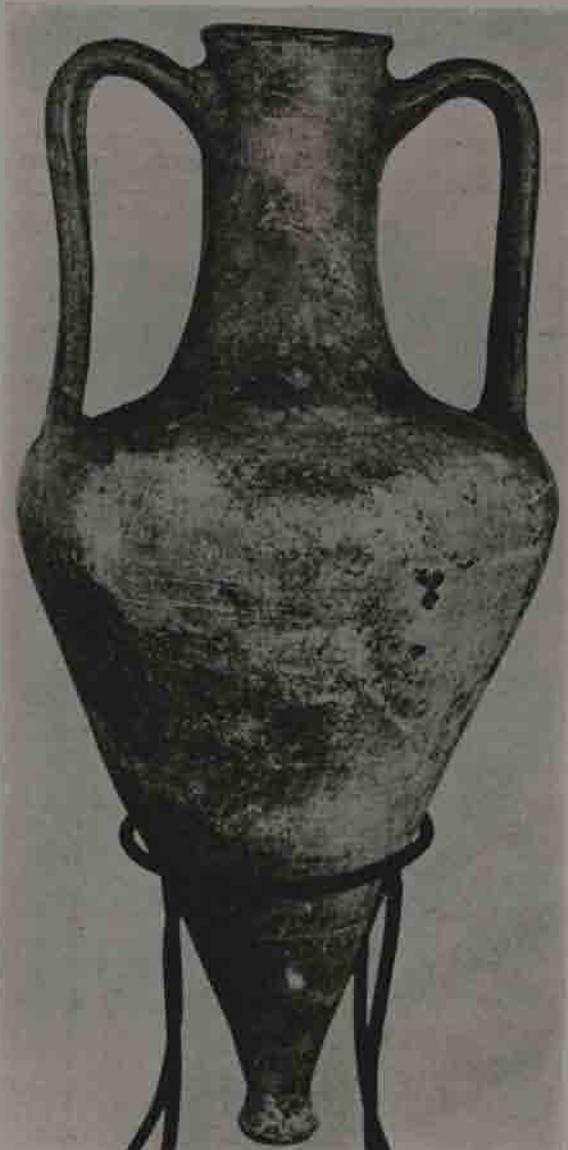
той е билъ работенъ въ нѣкакъ отъ ония гръцки градове, които съм поддържали по-тѣсни връзки съ Тракия и които съм познавали по-добре нуждитъ и обичашитъ на тракийското население. Наредъ съ Атина, такива съм били преди всичко гръцките колонии по тракийското крайбрежие, особено градътъ Амфиполисъ, който е игралъ значителна роля въ гръцко-тракийската търговия.²⁾

Нагръдникътъ отъ Мезекъ, възъ основа на неговата орнаментика, ще тръбва да се датира не по-късно отъ IV вѣкъ пр. Хр. Въ полза на тази дата говори и сравнението съ шлема отъ Amfreville, който принадлежи на сѫщата епоха.

44. Сребърна апликация въ видъ на шпора, по срѣдата вдлъбната и снабдена по крайщата съ малки дупчици, които съм служили за приковаване на апликацията върху другъ нѣкакъвъ предметъ; дълж. 6 см. Обр. 74, 2. Намѣренъ въ коридора, до входа на гробницата.

45. Сребъренъ съдъ, изготвънъ и строшенъ на малки парчета; намѣренъ при разкопките въ коридора, при входа на гробницата.

46. Частъ отъ слабо извитъ желѣзенъ мечъ; запазенъ е върхътъ съ частъ отъ желѣзиата

Обр. 82. — Глинена амфора отъ Малъ-тепе.
Abb. 82. — Tonamphore von Mal-Tere.

ножница; дълж. 23·7 см. Намѣренъ въ кръглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ лѣсно отъ леглото.

¹⁾ Филонъ, Дуванлий, 195 са.

²⁾ Пликъ тамъ, 235.

47. Часть отъ другъ подобенъ мечъ (?); дълж. 16·3 см. Точното място-нахождение неизвестно.
48. Часть отъ желѣзно копие, вис. 12 см. Точното място-нахождение неизвестно.
49. Малки части отъ плоски желѣза, широки около 4 см. Точното място-нахождение неизвестно.
50. Крѣгло горено желѣзо, съ отпечатъци отъ груба материя върху

a
Обр. 83. — Глинена амфора отъ Малъ-тепе.
Abb. 83. — Tonamphora von Mal-Tere.

него; дълж. 16 см. Обр. 79. Намѣreno въ крѣглото отдѣление, върху плочата, съ която е била затворена урната въ дѣсно отъ леглото.

51. Плоска оловна халка съ диам. 17·5 см.; диам. на вѫтрешния отвър 10·8 см. Обр. 73, 1. Точното място-нахождение неизвестно. Халката произхожда вѣроятно отъ подставката на нѣкой голѣмъ бронзовъ сѫдъ.

52. Голѣмо монисто отъ синьо стъкло съ малки жълти петна, украсено наоколо съ изпѣкнали шарки отъ сини и бѣли крѣгове; вис. 3 см. Обр. 80. Точното място-нахождение неизвестно.

53. Подобно монисто отъ тѣмно-синьо стъкло съ сѫщите изпѣкнали орнаменти; вис. 1·8 см. Обр. 31, 1. Точното място-нахождение неизвестно.

54. Подобно монисто отъ зелено стъкло съ същите изпъкнали орнаменти отъ сини и бѣли крѣгове; високо 1·7 см. Обр. 85, 10. Точното място-нахождение неизвестно.

55. Остродѣнна глинена амфора съ червеникавъ цвѣтъ и високи плоски дрѣжки. Вис. 72 см. Обр. 81. Намѣрена въ крѣглото отдѣление. Върху едната дрѣжка печать: херолдски жезълъ безъ никакъвъ текстъ наоколо.¹⁾

Обр. 84. — Златни накити отъ Малъ-тепе.
Abb. 84. — Goldener Schmuck von Mal-Tere.

56. Остродѣнна глинена амфора съ червеникавъ цвѣтъ и високи плоски дрѣжки. Вис. 72 см. Обр. 82. Намѣрена въ крѣглото отдѣление. Върху едната дрѣжка печать: малка остродѣнна амфора безъ никакъвъ текстъ наоколо.²⁾

¹⁾ Херолдскиятъ жезълъ се срѣща като печать върху амфори отъ островъ Тасосъ; гл. К. Шкорпилъ, ИАИ VIII, 1934, 35 № 97, 36 № 111 и 112, 37 № 124.

²⁾ И този знакъ се срѣща като печать при амфори отъ Тасосъ; Шкорпилъ, цит. съч. 35 № 101.

57. Обикновена глинена амфора съ плоско дъно, червеникавъ цвѣтъ и съ две високи двойни дръжки; вис. 45 см. Обр. 83. Намѣрена въ кръглото отдѣление.

58. Пробитъ глиненъ прешленъ съ диам. 1 см. Точното мѣстонахождение неизвестно.

Гробъ № 1

Гробътъ бѣ откритъ въ първото четвъртито отдѣление, подъ плочитъ на втория му подъ (гл. стр. 18). Тѣлото е било изгорено. Въ гроба намѣрихме горени кости, между които три парчета отъ черепа и два кѣтни зѣба. Въ насипа наоколо намѣрихме следнитъ предмети:

1. Две продълговати златни висулки отъ обеци, извѣтре кухи; вис. 2·6 см., тегло 1·15 и 1·20 гр. Обр. 33, 8 и 9.

2. Четвъртито златно медалионче съ вложено въ него плоско оранжево-червено камъче (карнеоль); размѣри 2×1·5 см., тегло на рамчицата безъ камъчето 1·60 гр. Рамчицата е украсена наоколо съ филигранъ и листовидни орнаменти. Обр. 30, 7. Въ гробницата бѣ намѣренъ още единъ съвсемъ сходенъ екземпляръ, който произхожда обаче отъ друго погребение (обр. 30, 6; гл. по горе стр. 32).

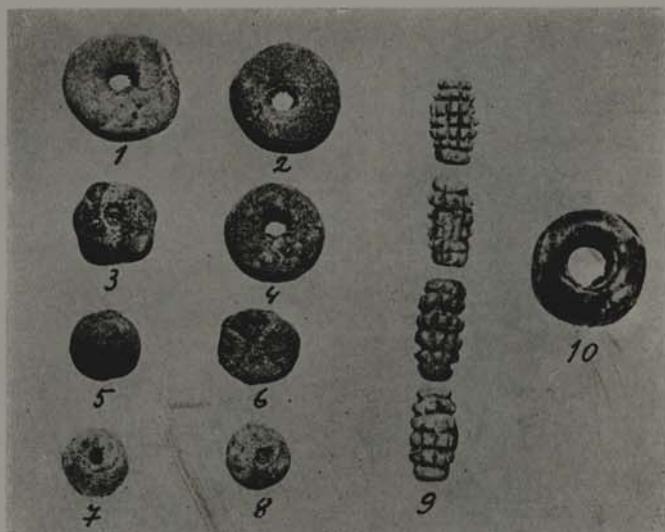
3. Златна канелирана пластинка, която произхожда отъ по-голѣмъ счупенъ предметъ, чиито части не се намѣриха въ гроба; дѣлж. и шир. 3·2 см., тегло 0·60 гр. Обр. 33, 10.

4. 23 златни топчети мониста безъ украшения, работени отъ по две отдѣлни, отпосле споени половинки; отъ нѣкои мониста бѣ запазена само едната половина; диам. около 0·8 см., тегло около 0·50 гр. Ср. обр. 84, 3.

5. Пандантивъ за окачване въ видъ на птица отъ тѣмно-синьо стъкло съ жълти шарки; вис. 1·9 см. Обр. 31, 4.

6. Пандантивъ за окачване въ форма на вазичка (амфора) отъ полупрозрачно зеленикаво стъкло; вис. 1·7 см.

7. 6 глинени позлатени мониста; диам. около 0·5 см. Монистата сѫ снабдени по съ една дупка, която обаче не ги пробива напълно. Подобни

Обр. 85. — Предмети отъ Малъ-тепе (№ 1—8 глина; № 9 фаянсъ; № 10 стъкло).

Abb. 85. — Funde von Mal'-Teppe (№ 1—8 Ton; № 9 Fayance; № 10 Glas).

монаиста съ били употребявани за украса на златни вънци, като съ били натъквани на тънки златни пръчици. Въ гроба обаче не бъха намърени други следи отъ такъвъ вънецъ.

8. Пробитъ глиненъ прешленъ; диам. около 1·5 см. Обр. 85,1.
9. Кръгло бронзово копче, снабдено отгоре съ конусовидно увреждане, отдоле съ малка халка за пришиване; диам. 3·5 см.

10. Сребърна драхма отъ Александра Велики, силно изтрита и обгорена.

Освенъ това въ гроба бъха намърени още следнитъ предмети: 4 малки парчета отъ вжглени, 2 малки бронзови халки (едната строшена), малки парчета отъ желъзо и парчета отъ връви, изплетени отъ конски косми (?).

Обр. 86. — Фрагменти отъ желъзни ножове съ златна украса отъ Малъ-тепе.

Abb. 86. — Bruchstücke von Eisenmessern mit Goldschmuck von Mal-Tepa.

Обр. 87. — Стъкленъ ала-

бастронъ отъ Малъ-тепе.

Гробъ № 2

Гробътъ бъ откритъ въ второто четвъртито отдѣление, подъ плочите на втория му подъ (гл. стр. 19). Тѣлото е било изгорено. По срѣдата на гроба намърихме горени кости, струпани на купъ, заедно съ черупки отъ нѣкакви плодове (жълъди?); между костите имаше 6 парчета отъ черепа, 10 кѣни зѣба и единъ кучешки зѣбъ отъ човѣкъ. Гробътъ се оказа много по-богатъ отъ гроба № 1 и съдѣржалъ въ пръстъта следнитъ предмети:

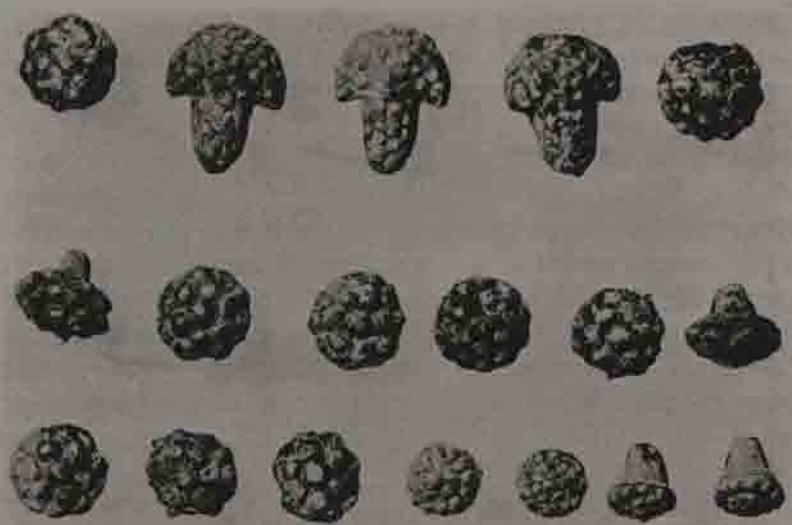
1. Златенъ пандантивъ въ форма на вазичка, украсенъ богато съ гриж-

ливо изработени филигранови орнаменти; вис. 3·8 см., максималенъ диам. на вазичката 1·6 см., тегло 7·35 гр. Обр. 84, 2.

Тръбичката, която е служила за окачване на пандантива, е украсена съ две шестолистни розетки; шията на вазичката е украсена съ двойни вертикални спирали, широката част — съ два реда палметки, а долното топчесто уврашение — съ спираленъ орнаментъ и подъ него малки, вертикални листа.

2. 12 кухи топчести мониста, украсени съ подобни филигранови орнаменти и работени отъ по две отдѣлни споени половини; диам. около 0·9 см., тегло около 1·10 гр., общо тегло на всички мониста 13·05 гр. Обр. 84, 1. Монистата сѫ образували очевидно една огърлица, заедно съ пандантива № 1.

3. Златна верижка, изплетена отъ тънки жици, които образуватъ двойни

Обр. 88. — Глинени предмети отъ Малъ-тепе.
Abb. 88. — Tongegenstände von Mai-Tere.

халки; крайцата на верижката сѫ снабдени съ уврашения въ форма на лъвски главички, които сѫ се закачвали една за друга; дълж. 38 см., тегло 6·60 гр. Обр. 84, 4.

4. 27 кухи златни мониста безъ уврашения, работени отъ по две отдѣлни споени половини; диам. около 0·8 см., тегло около 0·50 гр. Обр. 84, 3.

5. Две златни обеци отъ тънъкъ, спирално увитъ тель, украсени съ лъвски главички; максималенъ диам. 2·4 см., тегло 6·10 и 6·60 гр. Обр. 30, 1 и 2.

6. Две подобни златни обеци, обаче отъ по-дебель, спирално увитъ тель; максималенъ диам. 2 см., тегло 4·15 и 4·25 гр. Обр. 30, 3 и 4.

7. Подобна по-малка обеца; диам. 1·9 см., тегло 2·15 гр. Обр. 30, 5.

8. Две продълговати, кухи златни обеци, украсени съ филигранови орнаменти; вис. 4 см., тегло 3·15 и 3·25 гр. Обр. 33, 6 и 7.

Обстоятелството, че само въ единъ гробъ сж намърени 7 обеци, не тръбва да ни очудва. При разкопките въ Дуванлий сжщо така бѣха намърени по нѣколко чифта обеци въ единъ гробъ.

9. Три продълговати златни мониста въ форма на Херкулесовъ вжезъ, пробити по цѣлата си дължина; дълж. 0·9 см., тегло 0·30 гр. Обр. 30, 12.

10. Златна полусферическа пластиника, снабдена отдоле съ златно телче за прикрепяне; диам. 1·4 см., тегло 0·45 гр. Обр. 33, 1. — Втори екземпляръ отъ сѫщия видъ (обр. 33, 2; тегло 0·50 гр.) е билъ намъренъ на друго място въ гробницата още при откриването ѝ.

11. Костена дръжка отъ ножъ, стегната на двата края съ златни пластинки, запавена заедно съ част отъ желъзния ножъ; дълж. на дръжката 5 см., на цѣлия предметъ 9 см. Обр. 86, 1. — Часть отъ друга подобна дръжка, съ голѣма златна халка (дълж. 6 см.), бѣ намърена при разкопките въ коридора, до входа на гробницата (обр. 86, 2).

12. Стъкленица-алабастронъ отъ тъмно-синъо стъкло съ бѣли зигзаго-видни шарки; отстрани малки пробити издатъци за окачване, отъ които единиятъ е отчупенъ; вис. 12·5 см. Обр. 87.

13. Монисто отъ тъмно-синъо стъкло съ бѣли шарки; диам. 1 см. Обр. 31, 3.

14. Монисто отъ жълто стъкло съ изпъкнали орнаменти отъ бѣли и сини кръгове; високо около 1 см.; строшено. Монистото е отъ сѫщия видъ като монистата № 52 и 53, описани на стр. 73 (обр. 31, 1 и 80).

15. Три малки глинени грозда съ следи отъ позлата; вис. 2·2 см. Обр. 88.

16. 15 кръгли глинени украшения съ следи отъ позлата; отгоре тѣ сж цѣли покрити съ топчици, отдоле иматъ продълговатъ издатъкъ за прикрепяне; диам. 1—1·5 см. Обр. 88. Тѣзи украшения възпроизвеждатъ въроятно малинови плодове.

Подобни гроздове и плодове отъ глина сж намирати въ стари гробове и на други места.¹⁾ Понѣкога въ тѣхъ сж запазени още малки бронзови жички, съ които тѣ сж били прикрепяни върху други предмети. Обстоятелството, че екземплярът отъ Мезекъ сж били позлатени, показва, че тѣ имитиратъ нѣкаква златна украса. Най-въроятно е предположението, че тѣзи гроздове и плодове, заедно съ позлатените мониста (гл. по-доле № 17), сж обравували украсата на нѣкакъвъ вѣнецъ, който е билъ поставенъ въ гроба и отъ който не сж запазени други следи. Както е известно, обичаятъ да се слагатъ вѣщи въ гробовете е билъ широко разпространенъ въ античната епоха. У насъ подобни вѣщи съ топчети плодове, изработени цѣли отъ злато, бѣха намърени въ могилните гробове при Рахманлий.²⁾

¹⁾ A. Manzewitsch, Ein Grabfund aus Chersonnes, Leningrad 1932, стр. 8 № 8 (три грозда) и № 10 (десетъ плода), табл. III обр. 3 и 7. Гробътъ датира отъ времето около 300 год. пр. Хр. При единъ отъ гроздовете е запазена още бронзовата жичка за прикрепяне. Други три подобни грозда, отъ които единиятъ позлатенъ, съ остатъкъ отъ бронзова жичка, се намиратъ въ Британския музей въ Лондонъ: Marshall, Cat. of the Jewellery № 2157 a (табл. XLII) и № 1258. Marshall предполага, че тѣзи гроздове сж части отъ обеци.

²⁾ Филовъ, Дуванлий, 162—166. Ср. сжщо X. Шкорпилъ, Изв. на Варн. Археол. Д-во II, 1909, 11—14 (петъ гроба отъ IV вѣкъ пр. Хр. съ позлатени вѣщи, три отъ които сж запазени цѣли).

17. 13 глинени позлатени мониста съ диам. около 0·9 см. Монистата иматъ същото устройство и същото предназначение както монистата, описаны на стр. 75 подъ № 7.

18. 71 подобни глинени мониста съ диам. около 0·5 см.

19. Четири продълговати свѣтловелени файнсови мониста съ нарѣзи, пробити по направление на дължината; дълж. около 1·5 см. Обр. 85, 9.

20. Два пробити глинени прешлена съ диам. около 1·5 см. Обр. 85, 2 и 4.

21. Плосъкъ глиненъ предметъ съ диам. 1·2 см.; отгоре две вдълбани линии въ видъ на кръстъ съ 4 точки помежду имъ. Обр. 85, 6.

22. Два конусовидни пробити глинени прешлени, вис. 1·2 см. Обр. 85, 7 и 8.

23. Полигонално глинено монисто съ диам. 1·4 см. Обр. 85, 3.

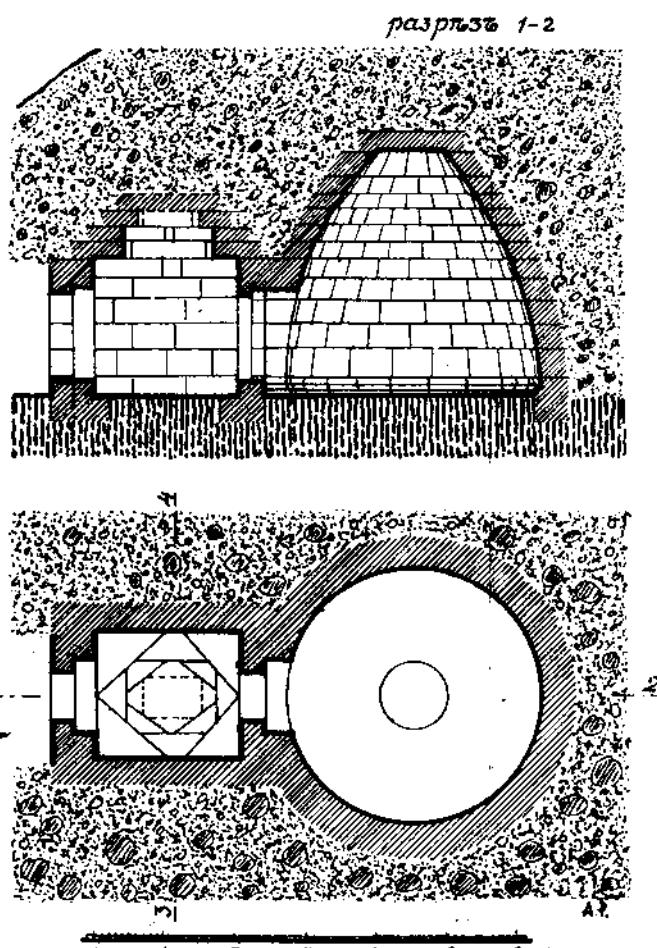
24. Горена сребърна игла съ топка на върха; краятъ отчупенъ; дълга 6 см.

25. Сребърна дракма отъ Александра Велики, силно изтрита и горена.

Освенъ това въ гроба бѣха намѣрени още следнитѣ предмети: 8 парчета отъ вжлени; горена сребърна игла, дълга 16 см., строшенана три части; силно оксидиранъ бронзовъ пръстенъ, строшанъ на две части; нѣколко златни люспи, малки парчета отъ горени желѣзни предмети и малки парчета отъ строшени бронзови предмети.

II. Куполната гробница на Куртъ-кале

Както споменахме вече и по-горе (стр. 5), на 30 януарий 1931 година почти на самия връхъ Куртъ-кале, въ една могила, бѣ открита друга една куполна гробница. Ние посетихме гробницата на 2 юлий сѫщата година и

Обр. 89. — Разрезъ и планъ на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 89. — Schnitt und Grundriss der Grabanlage von Kurt-Kale.

констатирахме, че тя е била отваряна и ограбена още въ старо време. Влизането въ гробницата е станало както презъ входа ѝ, така и презъ една дупка, която е пробита въ стената на куполното помещение. Въ входа на гробницата ние намърхме събрани на купъ конски кости и парчета отъ строшена обикновена остродънна амфора. Едната дръжка на амфората бѣ още цѣла запазена. Ние се ограничихме само съ измѣрването и снемането на гробницата, безъ да предприемаме нѣкакви разкопки.

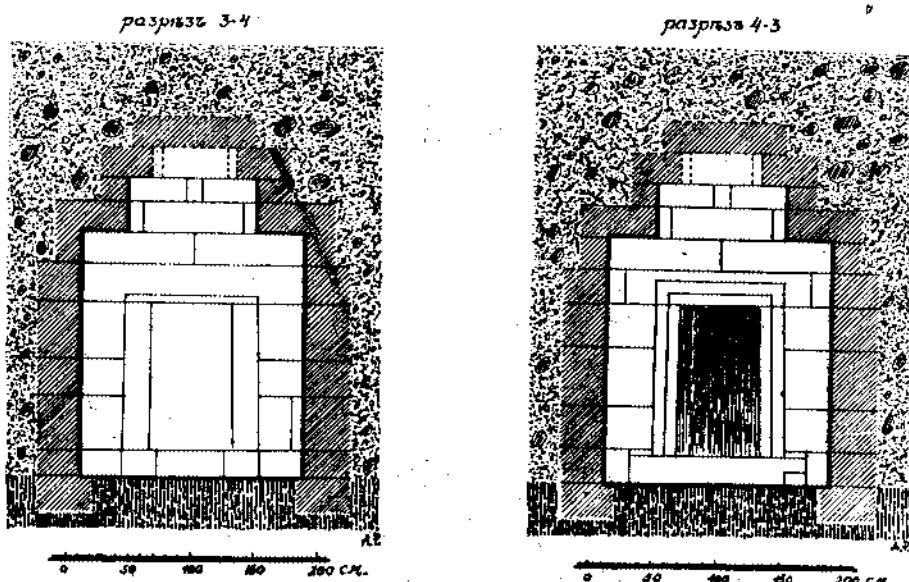
Обр. 90. — Входъ на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 90. — Eingang der Grabanlage von Kurt-Kale.

Могилата, въ която се намира гробницата, е висока 6 м., съ диаметъръ около 30 м. Тя е, следователно, много по-малка, отколкото могилата Малъ-тепе. Самата гробница се състои отъ едно четвъртито преддверие и едно кръгло куполно помещение, безъ коридоръ (обр. 89). Гробницата е градена отъ правилни каменни блокове безъ хоросанъ. Дали блоковете сѫ били свързвани съ скоби, не можахме да констатираме. На всъки случай и тази гробница е градена така грижливо съ голѣмо техническо съвършенство, както и гробницата въ Малъ-тепе.

Входът на гробницата е обрънатъ на югъ (обр 90 и 91); той е високъ 1·17 м., широкъ доле 0·66 м., горе 0·64 м. Надъ него се е намиралъ единъ профилуванъ камененъ блокъ, който е образувалъ единственото украшение на фасадата и който сега е отмѣстенъ до входа (обр. 90 и 93). Той е дълъгъ

1·30 м., високъ 43 см., дебель 38 см. Входът е билъ затворенъ съ голѣми каменни плочи, които отчасти стоятъ на мястото си.

Отъ входа, посрѣдствомъ едно малко разширение, се влиза въ четвъртито преддверие на гробницата, дълго 2 м., широко 1·74 м., високо 2·60 м. (обр.

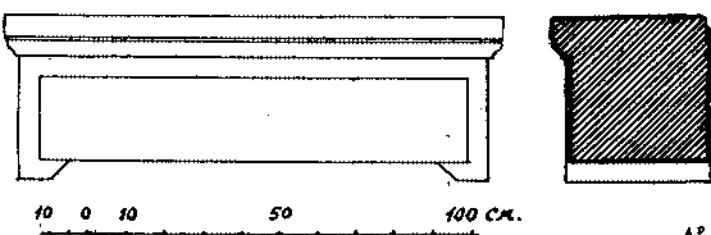

Обр. 91. — Входът на гробницата отъ Куртъ-кале, гледанъ отвътре.
Abb. 91. — Der Eingang der Grabanlage von Kurt-Kale, gesehen von innen.

Обр. 92. — Входът къмъ кръглото отделение на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 92. — Der Eingang zur Rundkammer der Grabanlage von Kurt-Kale.

94 и 95). То е засводено по единъ особенъ начинъ посрѣдствомъ голѣми каменни блокове, поставени напрѣчно върху жглите на помъщението, на височина 1·65 м. отъ пода. По такъвъ начинъ се получава единъ по-малъкъ квадратъ, който, посрѣдствомъ други каменни блокове, поставени пакъ напрѣчно въ жглите, се намалява още три пъти, додето най-послѣ се получава единъ малъкъ четвъртий отворъ (57 на 82 см.), покритъ отгоре съ каменна плоча. Съ тази система отъ напрѣчни блокове преддверието получава нѣщо като фалшивъ куполъ, който започва на височина 1·65 м. отъ пода и е дълбокъ 0·95 м. (обр. 96).

Входът отъ преддверието къмъ куполното помъщение на гробницата е образуванъ отъ два вертикални и единъ хоризонталенъ каменни блокове

Обр. 93. — Архитравъ отъ входа на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 93. — Türsturz der Grabanlage von Kurt-Kale.

съ прости профилъ по края (обр. 94). Хоризонталниятъ блокъ е излѣзълъ малко по-голѣмъ отъ предназначеното за него място, по която причина неговиятъ профилъ не се съвпада точно съ профилитѣ на вертикалните блокове. Входътъ е високъ 1·20 м., широкъ доле 0·65, горе 0·63 м.

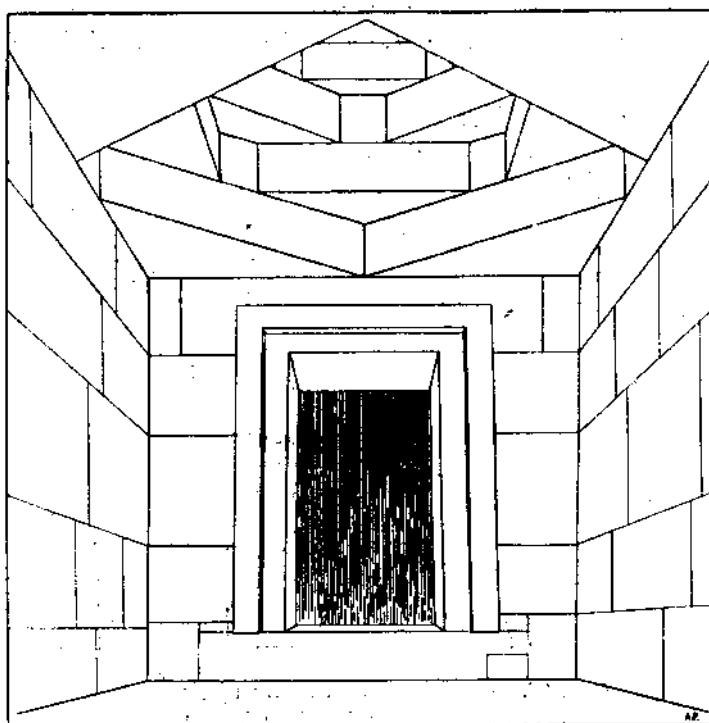

Обр. 94. — Входътъ къмъ кръглото отдѣление на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 94. — Der Eingang zur Rundkammer der Grabanlage von Kurt-Kale.

Куполното помещение има кошеровидна форма съ диам. 3·57 м. и височина 3·45 м. (обр. 89). То е изградено отъ 12 реда добре одѣлани каменни блокове, като кръглиятъ отворъ, който остава на върха на купола, е покритъ съ голѣма каменна плоча. По своята форма това куполно помещение се схожда напълно съ куполното помещение на гробницата отъ Малъ-тепе. То се отли-

чава обаче по това, че неговите блокове иматъ на лицевата си страна по края една по-добре загладена ивица, широка 4 см., додето останалата част е загладена по-грубо (обр. 97). Тази техника е приложена отчасти и при блоковете въ преддверието.

По стените на куполното помещение не бъха констатирани следи отъ желъзни гвоздеи, каквито намърхиме въ куполното помещение на гробницата въ Маль-тепе. Също така безъ разкопки не можа да се установи, по какъвъ начинъ е било извършено погребението въ гробницата отъ Куртъ-кале. Въ нея не бъха намърени никакви остатъци нито отъ саркофагъ, нито отъ

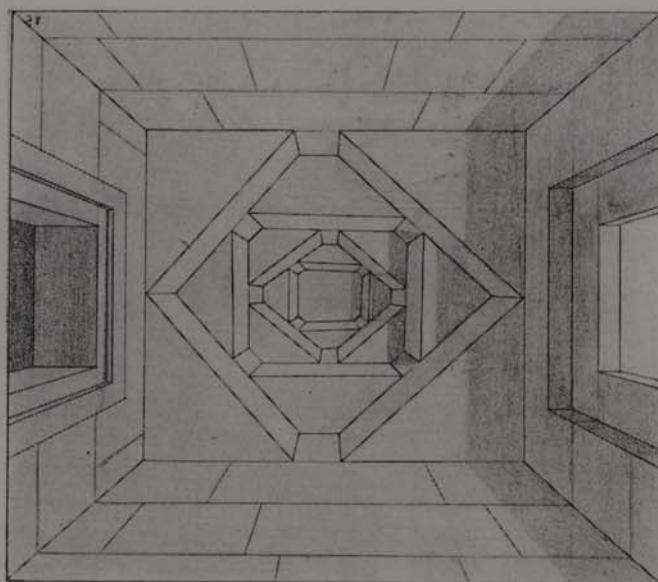
Обр. 95. — Преддверието на гробницата отъ Куртъ-кале.
Abb. 95. — Der Vorraum der Grabanlage von Kurt-Kale.

каменно легло. Възможно е, следователно, погребението да е било извършено било въ дървенъ саркофагъ, било на дървено легло. Подътъ както на преддверието, така и на куполното помещение се състои отъ обикновена рошкава пръстъ. Очевидно е, че тя е била разкопавана при ограбването на гробницата. По тази причина нови разкопки едва ли биха дали нѣкакви по-значителни резултати.

III. Други находки въ околността на Мезекъ

Както споменахме и по-горе, въ нивите на северъ отъ Мезекъ се намираха три могили, разположени въ права линия отъ изтокъ къмъ западъ, на разстояние около 100 метра една отъ друга. Най-източната отъ тези могили

е била разкопавана по-рано. На едната ѝ страна, по срѣдата ѝ, личеше още голѣма и дѣлбока дупка, която свидетелствуваше, че тѣзи разкопки сѫ ставали не много отдавна. Споредъ селянитѣ могилата е била разкопана презъ 1909 година отъ Теодоръ Макриди. Обаче споредъ показанията на самия Макриди (гл. по-горе стр. 2), тази могила не е била разкопавана отъ него. Види се, че селянитѣ сѫ я разкопали сами по това време. Въ нея билъ намѣренъ гробъ, който съдѣржалъ само два малки глинени сѫда. Разкопаването наново на тази могила не обещаваше, следователно, да даде нищо значително. По тази причина ние се ограничихме да разкопаемъ само дветѣ други могили, които поне външно изглеждаха непокътнати, макаръ и отчасти да сѫ били копани отъ селянитѣ. Тукъ ние излагаме резултатите само на

Обр. 96.— Таванътъ на сѫщото преддверие.
Abb. 96. — Die Decke desselben Vorraums.

разкопките въ могилата № 1. Резултатите отъ разкопките на могилата № 2, които бѣха извѣршени отъ учителя Ангелъ Запряновъ (гл. по-горе стр. 6), сѫ изложени по-доле въ статията на г-на Ив. Велковъ.

1. Могилата № 1

Съ № 1 означаваме най-западната отъ тритѣ могили, която е и най-малката отъ тѣхъ. Тя имаше височина 4 метра при диаметъръ около 20 метра. Часть отъ нея е била разоравана заедно съ нивата. Разкопките на могилата продължиха отъ 4 до 18 юлий 1931 год.

На 60 см. подъ повръхността на могилата се откри пласти отъ едри ломени камъни, който продължаваше въ цѣлата могила. Подъ този пластъ, на дѣлбочина 1 м. подъ повръхността и на 2 метра отъ центъра на могилата, се намѣриха на купъ конски зѣби съ частъ отъ челюстъ и една дебе-

ла костъ, а заедно съ тъхъ и кости отъ друго по-малко животно. На друга страна, на същата дълбочина, бѣ намѣренъ единъ купъ вжглени съ едно парче не напълно карбонизирано дърво. Въ насипа се срѣщаха доста много фрагменти отъ груба мѣстна керамика съ сиво-черъ и червенъ цвѣтъ. Освенъ това намѣрени бѣха една добре запазена бронзова тока, дълга 2·6 см., и единъ счупенъ пръстенъ отъ тънка бронзова пластинка съ неясно, гру-

Обр. 97. — Стената на кръглото отдѣление.
Abb. 97. — Die Mauer der Rundkammer.

бо гравирано изображение (птица?). Сѫщинско погребение въ горната часть на могилата не бѣ констатирано.

Въ дъното на могилата бѣха открити основите на четвъртита каменна гробница, ориентирана отъ изтокъ къмъ западъ, като входътъ се е намиралъ на източната страна (обр. 98 и 99). Гробницата е била дълга 6·26 м. и широка 2·80 м. (вътрешни мѣрки). Тя е била градена отъ голѣми каменни блокове, които

съ били гладко обплани само на вътрешната страна. Блоковете съ дебели отъ 25 до 44 см. и достигатъ дължина до 1·35 м. Сравнително най-добре е запазена южната стена на гробницата, въ която блоковете стоятъ още въ два, а отъ части и въ три реда (обр. 100 *a*). На западната страна блоковете съ запазени въ два реда (обр. 100 *b*), а на северната страна, дято частъ отъ стената е съвсемъ разрушена — само въ единъ редъ. Също и на източната страна стената отчасти е съвсемъ разрушена, обаче останалата частъ е запазена на височина 2·36 м. съ 7 реда блокове (обр. 100 *a* и 101). Тази частъ отъ стената идва само на 40 см. подъ повърхността на могилата и отъ това място преди нѣколко години стопанинът на нивата извадилъ 16 голѣми

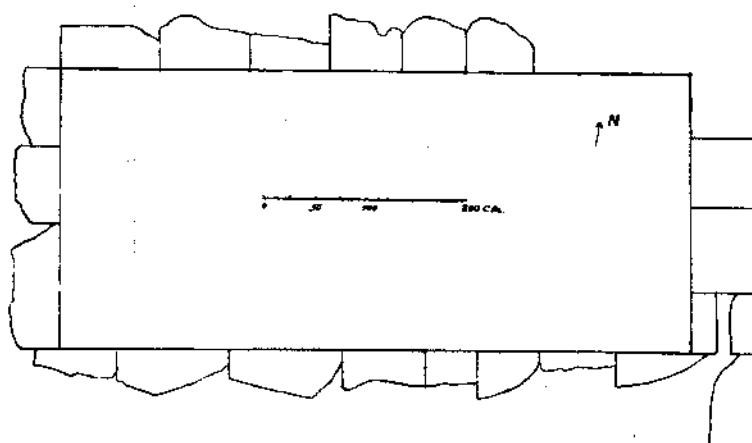
Обр. 98. — Гробницата въ могила № 1 при Мезекъ.
Abb. 98. — Die Grabkammer im Hügel № 1 bei Mezek.

дѣланни камъни, които съ произхождали отъ източната стена на гробницата. При това заслужава да се отбележи, че каменните блокове отъ източната страна, дято е било лицето на гробницата, съ гладко обплани и на външната страна (обр. 101).

Гробницата е била засводена въроятно съ цилиндрически сводъ. Обаче при разкопките въ насипа не се намѣриха никакви остатъци отъ свода, и то пъкъ отдѣлни блокове отъ другите части на гробницата. Изглежда, че при нейното разрушение всички съборени части съ били отстранени, съ изключение на запазените части отъ стените.

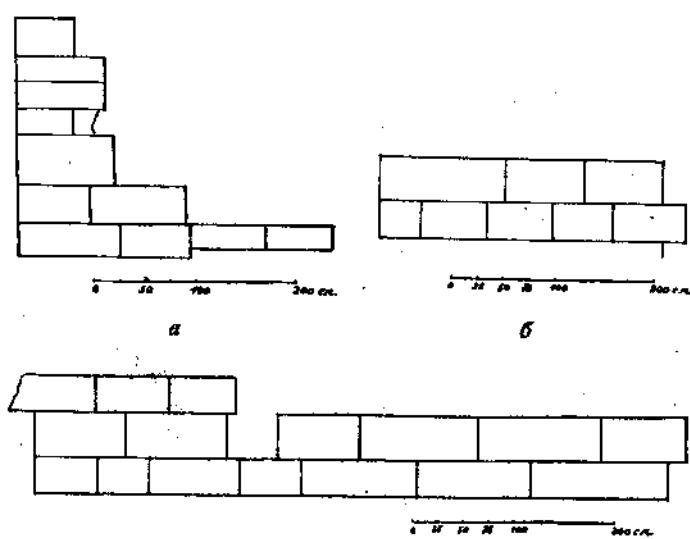
Въ насипа, който изпълняше вътрешността на гробницата, бѣха намѣрени следните предмети: 1) една желѣзна брадвичка, 2) една желѣзна стрела,

3) едно малко, грубо глинено гърне съ сиво-черъ цвѣтъ, 4) едно двойно монисто отъ тъмно-синъо стъкло, 5) фрагменти отъ гръцка керамика съ черъ лъскавъ фирмисъ, между които и единъ фрагментъ отъ малъкъ съдъ съ

Обр. 99. — Планъ на сжѣтата гробница.
Abb. 99. — Plan derselben Grabkammer.

червени фигури, 6) фрагменти отъ обикновена червена и сива керамика, 7) единъ цѣлъ човѣшки черепъ. Освенъ това на разстояние 2 м. отъ южната

Обр. 100. — Източната, западната и южната стени на сжѣтата гробница.
Abb. 100. — Die Ost-, West- und Sädmauer derselben Grabkammer.

стена на гробницата бѣха констатирани следи отъ горене съ вжглени; вжглени бѣха намѣрени и на други място въ насипа.

Положението, въ което бѣ намѣрена каменната гробница, показва, че тя е била разрушена още въ старо време, когато е било онищожено и из-

вършеното външно погребение. При това очевидно е, че гробницата не би могла да бъде разрушена по този начинъ, ако тя не е била цѣлата открита. Изваждането на строителния ѝ материалъ до самитъ основи би било невъзможно при запазването на самата могила. Отъ друга страна могилата въ

Обр. 101. — Източната стена на същата гробница.
Abb. 101. — Die Ostmauer derselben Grabkammer.

сегашния видъ ще би могла да се получи само отъ разрушаването на гробницата. Констатираниятъ външна пластъ отъ камъни показва най-добре, че тя е била натрупана заново следъ разрушаването на гробницата. Следователно ние имаме работа вътъри този случай съ одно възобновяване на една по-стара могила. Първоначално гробницата е била поставена вътъри една могила, както

това е билъ случаятъ и съ гробницата въ Малъ-тепе. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че само на лицевата страна на гробницата блоковете сѫ били гладко одѣлани и отвънъ. Другите три страни на гробницата сѫ били затрупани и за това не е било нужно да иматъ гладъкъ градежъ отвънъ. При разрушаването на гробницата, за да се извади нейният строителенъ материалъ до самитъ основи, могилата е трѣбвало сѫшо така да биде разрушена. Следъ това, обаче, тя е била затрупана заново въ сегашния ѝ видъ наль развалините на гробницата. Това затрупване трѣбва да е станало въ връзка съ нѣкое ново погребение, следи отъ което бѣха констатирани въ горната част на могилата, подъ каменния пластъ. Самото погребение е било вѣроятно разрушено въ по-ново време, при копане на могилата, било за да се вадятъ камъни отъ нея, било за да се търси нѣкое „имаде“.

Отъ предметите, намѣрени въ тази могила, по-голѣмо значение иматъ само фрагментите отъ грѣцка керамика съ червени фигури, тѣ като тѣ ни даватъ възможност да опредѣлимъ датата на каменната гробница. Както се вижда отъ тѣзи фрагменти, гробницата не може да биде по-късна отъ IV вѣкъ пр. Хр. Следователно иие имаме работа съ една постройка, която е съвременна на гробницата отъ Малъ-тепе. Това нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че двѣтѣ гробници се схождатъ твърде много и по своя градежъ.

2. Некрополътъ на „Итанската барчина“

На височините на югъ отъ селото, въ мѣстността „Итанската барчина“, се намиратъ стари гробове, нѣкои отъ които сѫ били разкопавани отъ иманяри. На 3 юлий 1931 год. съ нѣколко работника разкрихъ нѣкои отъ тѣзи гробове, при което се указа, че тѣ произхождатъ отъ късно-римската епоха. Външно гробовете се разпознаваха по това, че тѣ бѣха обградени съ камъни, голѣми колкото човѣшка глава и разположени по края на гроба било въ форма на четириъгълникъ, било въ форма на кръгъ. Изследвани бѣха отъ мене следнитѣ четири гроба:

Гробъ № 1. Гробътъ извѣтре не е билъ изграденъ. Въ него, на дълбочина 30 см., се намѣри само една късно-римска глинена лампичка, дълга 10 см. (обр. 102). Въ гроба не бѣха намѣрени и кости. Трѣбва да се предполага, че тѣ, поради малката дълбочина на гроба, сѫ били съвѣршенно изгнили.

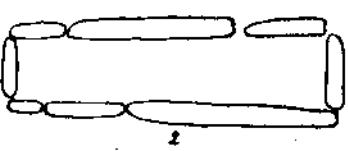
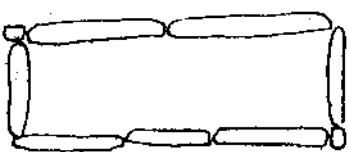
Гробъ № 2. Гробътъ бѣ обграденъ наль земята съ камъни, наредени въ кръгъ. Между тѣхъ, на дълбочина само 10 см., се откри огромна грубо издѣлана плоча съ неправилна, малко закръглена форма; размѣри 97 до

Обр. 102. — Късно-римска глинена лампа отъ Мезекъ.
Abb. 102. — Spätrömische Tonlampe von Mezek.

140 см., дебелина 10—14 см. Подъ нея се указа гробъ, граденъ отъ грубо одълани плочи, дълъгъ 1·80 м., широкъ при главата 61 см., при краката 45 см., дълбокъ около 46 см. (обр. 103,1). И въ този гробъ нѣмаше никакви кости.

Въ него бѣ намѣрена, къмъ краката, пакъ само една късно-римска глинена лампичка отъ същия видъ.

Обр. 103. — Късно-римски гробове при Мезекъ.

Abb. 103. — Spätromische Gräber bei Mezek.

Гробъ № 3. Отгоре той бѣ обграденъ съ камъни въ видъ на четириъгълникъ. Самиятъ гробъ бѣ откритъ на дълбочина около 20 см. Той бѣ изграденъ съ неправилни камъни въ форма на плочи, дебели около 10 см., и бѣ покритъ отгоре съ дълги неправилни камъни (обр. 103, 2). Гробът имаше дължина 1·91 м., широчина 40—45 см., дълбочина 40 см. Въ него не се намѣри абсолютно нищо.

Гробъ № 4. Отгоре гробът бѣ обграденъ съ камъни въ видъ на четириъгълникъ. На западната страна, на дълбочина само 10 см., се намѣриха две голѣми парчета отъ малко извити керамиди, дебели около 3 см. При едното парче, дълго 33 см., е запазена първоначалната широчина отъ 30 см. Второто парче е дълго 36 см. и широко 20 см. (пречулено). Следователно керамидите първоначално сѫ били широки 30 см. и дълги надъ 36 см. Въ този гробъ не бѣ намѣрено абсолютно нищо.

IV. Дата и произходъ на куполните гробници отъ Мезекъ

Като изходна точка за датирането на гробницата отъ Маль-тепе могатъ да ни послужатъ двата гроба, открити подъ пода на четвъртиятъ отдѣлъ на гробницата. И въ двата гроба бѣха намѣрени, както видѣхме (стр. 76 и 79), сребърни драхми отъ Александра Велики. Възъ основа на това трѣбва да се приеме, че и дветѣ погребения сѫ били извършени било още при царуването на Александра (336—323 год. пр. Хр.), било вскоро следъ неговата смърть. На всѣки случай двата гроба датиратъ най-късно отъ края на IV вѣкъ пр. Хр. Тази дата се потвърждава и отъ намѣрените въ гробовете предмети. Действително, нито единъ отъ тѣзи предмети не може да се датира по-точно. Обаче тѣ всички указватъ на същата епоха и не съдържатъ елементи, които да ни каратъ да отнесемъ тѣзи находки къмъ по-късно време. Напротивъ, нѣкои предмети, като напр. златниятъ накитъ съ хубави филигранови украсения или стъкленицата отъ разноцвѣтно стъкло, биха могли да бѫдатъ значително по-стари. Като предмети съ по-голѣма стойностъ, тѣ сѫ били пазени вѣроятно по-дълго време въ съответното семейство и по тази причина, както това е обикновено случаятъ при гробните находки, тѣ ни даватъ само единъ *terminus post quem* за датирането и на самитѣ гробове.

Обаче, както вече видѣхме по-горе (стр. 29), дветѣ въпросни погребения сѫ по-късни отъ самата гробница. Тѣ датиратъ отъ времето, когато

гробницата е претърпяла вече известно преустройство чрезъ постилането на коридора съ плохи и поставянето на по-късния подъ въ тритъ й отдѣлени (стр. 25). Като се има предъ видъ, че гробницата е била фамилна гробница, предназначена за нѣколко последователни погребения, трѣбва да се приеме, че тя е най-малко едно поколение по-стара, отколкото въпросните гробове. Отъ друга страна, както ще видимъ по-доле, строителните форми на гробницата сѫ извѣнредно стариини. Ако сѫдимъ само възъ основа на тѣхъ, ние би трѣбвало да я отнесемъ най-малко въ V вѣкъ пр. Хр. Обаче противъ такава ранна дата говорятъ намѣренитъ въ гробницата предмети, отъ които нико единъ не би могълъ да произхожда отъ тази епоха. Действително, ние не можемъ да кажемъ съ положителностъ, дали тѣзи предмети принадлежатъ къмъ първичното погребение въ гробницата или къмъ нѣкое отъ по-късните погребения (ср. стр. 29). При все това не е вѣроятно, че първоначалните инвентаръ на гробницата е биль отстраненъ така грижливо, дето отъ него да не се запази абсолютно нищо на самото място. По тази причина, понеже въ гробницата не сѫ запазени никакви предмети, които да указватъ на една по-ранна дата, тя ще трѣбва да се датира не по-рано отъ първата половина на IV вѣкъ пр. Хр. и не по-късно отъ срѣдата на сѫщото столѣтие.

Още по-макно може да се опредѣли датата на гробницата отъ Куртъ-кале, тѣй като въ нея не сѫ намѣрени никакви предмети. Архитектурните форми и въ този случай сѫ твърде стариини, обаче тѣ сами по себе си не биха могли да се датиратъ. По тази причина единствениятъ критерий за нейната дата остава сравнението съ гробницата отъ Маль-тепе. Като се има предъ видъ, че дветѣ гробници сѫ отъ сѫщия видъ и че тѣ се сходжатъ напълно не само по своите куполни помѣщения, но така сѫщо и по своите технически особности, то очевидно е, че и гробницата отъ Куртъ-кале ще принадлежи приблизително на сѫщата епоха. Обаче при тази гробница ние намираме известни особности, които указватъ на единъ по-развитъ архитектуренъ стилъ, а следователно и на малко по-късна дата. Тѣзи особности се заключаватъ главно въ профилувания архитравъ надъ външния входъ (стр. 80 и обр. 93) и въ профила, който огражда вратата между предверието и куполното отдѣление на гробницата (стр. 82, обр. 94). И двата тѣзи елемента издаватъ вече стремлението къмъ известна архитектурна украса и подчертаване на фасадитѣ, което въ гробницата отъ Маль-тепе още липсва. По тази причина гробницата отъ Куртъ-кале ще трѣбва да се постави не по-рано отъ втората половина на IV вѣкъ пр. Хр.

Това, което придава особенъ интересъ на куполните гробници отъ Мезекъ, е обстоятелството, че тѣ, въпреки тѣхната сравнително късна дата, показватъ поразително сходство съ куполните гробници отъ микенската епоха въ Гърция.

Кръглата куполна форма на гробниците не е свойствена само на критско-микенския културенъ кръгъ. Тя се срѣща, отчасти още въ предисторическата епоха, и въ страни, които не сѫ се намирали въ непосрѣдствени връзки съ земитѣ на критско-микенската култура. Такъвъ е напр. случаятъ

съ куполната гробница при Romeral въ Андалузия, която се приписва на времето отъ 2000—1800 год. пр. Хр.¹⁾ или съ куполната гробница при Seddin въ северо-източна Германия.²⁾ Следователно, ние имаме тукъ работа съ една примитивна архитектурна форма, която се намира въ най-тъсна връзка съ кръглия планъ на примитивното жилище и която би могла да се развие самостоятелно въ различни страни, безъ никакво външно влияние. Ние бихме имали право да търсимъ по-голъма зависимост или генетическа връзка между постройки отъ този видъ само тогава, когато имаме на лице по-голъмо сходство не само въ общата архитектурна форма, но така също и въ други подробности, особено въ техническия похват при градежа. Тъкмо такъвъ е нашиятъ случай. Гробниците отъ Мезекъ се схождатъ толкозъ много съ микенските куполни гробници, дето човѣкъ лесно би се подвелъ да датира поне гробницата отъ Малъ-тепе въ микенската епоха, ако тя би била открита въ Гърция и ако нейните блокове не биха били скачени съ желѣзни скоби. Ние сме изправени, следователно, предъ единъ фактъ, който не може да се припише на нѣкаква случайност и който има нужда отъ по-подробни обяснения.

За да разберемъ по-добре значението на куполните гробници отъ Мезекъ за историята на античната архитектура, ние трѣбва да вземемъ предъ видъ преди всичко обстоятелството, че тѣзи две гробници не сѫ изолирано явление въ вътрешността на Тракия. Прѣвъ 1891 година е била разкопана една могила, разположена около половина часъ на западъ отъ Лозенградъ, при селото Раклица, за да се използува прѣстъта ѝ за насиливане на близкия фортъ. Въ могилата е била открита куполна гробница, която е била запазена въ първоначалния ѝ видъ (обр. 104).³⁾ Споредъ показания на мѣстни жители, мъртвецътъ е билъ сложенъ въ гробницата на мраморно легло, отъ което още къмъ 1910 година не сѫ били вече останали никакви следи. Въ гробницата сѫ били намѣрени кости отъ конь и различни металически предмети, които сега се съхраняватъ въ Цариградския музей.⁴⁾

Самата гробница е градена съ голъми каменни блокове отъ мѣстенъ варовникъ, които на външната си страна, дето сѫ били покрити съ прѣстъ, сѫ само грубо одѣлани. Обикновената дължина на блоковете е 62 см., обаче единъ отъ тѣхъ достига дължина 1,66 м. Входътъ е обѣрнатъ на югъ и е покритъ отгоре съ профилуванъ камененъ архитравъ, който напомня твърде много фасадния камененъ архитравъ на гробницата отъ Куртъ-

¹⁾ J. W. Neimr., The Antiquaries Journal XIV, 1934, 410 сл. и обр. 5 и 6; C. Schuchhardt, Alteuropa, 3. Aufl. 1935, 68 и обр. 29.

²⁾ A. Kiekebusch, Das Königsgrab von Seddin, Augsburg 1928; Ebert, Reallex. der Vorgesch. XI, 444 сл. Ср. Forsch. u. Fortschr. IX, 1933, 34. Гробницата, която има полигонална форма и е засводена съ „фалшивъ“ куполъ отъ надвесени блокове, датира отъ късната бронзова епоха.

³⁾ F. W. Hasluck, A Tholos Tomb at Kirk Killisse, Annual of the Brit. School at Athens XVII, 1910/11, 76—79 и табл. XX. Азъ също така имахъ случай да посетя тази гробница презъ 1912 год., при което можахъ да констатирамъ точността на дадените отъ Hasluck за нея сведения. Ср. също и Perdrizet, Bull. corr. hell. XXII, 1898, 344.

⁴⁾ Тѣзи предмети сѫ изброени накратко отъ Hasluck, цит. съч. 77.

кале (гл. обр. 93). Самиятъ входъ е високъ 1·82 м., широкъ доле 1·15 м., горе 1·11 м. (обр. 105). Отъ входа единъ малъкъ коридоръ, дълъгъ само 2·06 м. и покритъ отгоре съ хоризонтални каменни плохи, води безъ никакъвъ преходъ въ кръглото куполно отдѣление на гробницата, което има диам. 3·92 м. и е високо около 3·45 м. (обр. 106). Това отдѣление е изградено отъ 14 реда каменни блокове, всъки редъ отъ които, съ изключение на първите три реда, се вдава малко навътре, тъй че се добива пакъ кошеровидна форма за куполното пространство. Обаче каменните блокове на лицевата си страна не сѫ загладени, за да образуватъ една гладка конкавна плоскостъ, както намираме това при гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале, но сѫ раздѣлени на две части, отъ

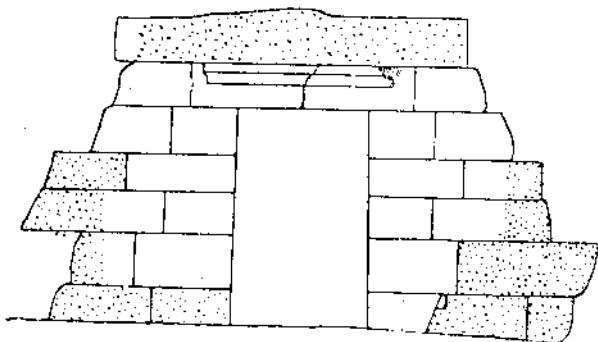
Обр. 104. — Гробницата при Лозенградъ.
Abb. 104. — Die Grabanlage von Lozengrad.

които долната е влълбана, а горната отвесна. По такъвъ начинъ куполътъ се издига нагоре въ стжаловидни кръгове, които постепенно се стъсняватъ (гл. обр. 107). Следователно куполното помъщение на гробницата отъ Лозенградъ, вънъ отъ това малко отклонение, се схожда напълно както по форма, така и по начинъ на градежъ съ куполните помъщения на гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале. Най-после нека забележимъ, че гробницата отъ Лозенградъ, възь основа на намърените въ нея предмети, се датира също така въ IV вѣкъ пр. Хр.¹⁾

Същото устройство изглежда да е имала и гробницата, която е била открита още презъ 1851 година въ една могила при Рахманлий и която

¹⁾ Нас. I неѣ, пит. съч. 79.

датира най-късно отъ първата половина на V вѣкъ пр. Хр.¹⁾ Сведенията, които имаме за тази гробница, сѫ тръдре осъждни, за да можемъ днесъ да установимъ, до колко тя се схожда съ гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъкале. На всъки случай изглежда, че и тукъ ние имаме работа пакъ съ една

Обр. 105. — Входът на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).

Abb. 105. — Der Eingang der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

Най-после трѣбва да споменемъ, че въ Родопите, между селата Лѣско-во и Бодошино, се намиратъ десетина могилки, въ една отъ които се виждатъ развалините на куполна гробница, висока 3 метра, за- сводена съ площи. Намѣрените около входа керамични парчета указватъ на V вѣкъ пр. Хр.¹⁾ За жалостъ, тази гробница още не е изследвана по-подробно. При това трѣбва да се забележи, че не е изключена въз-

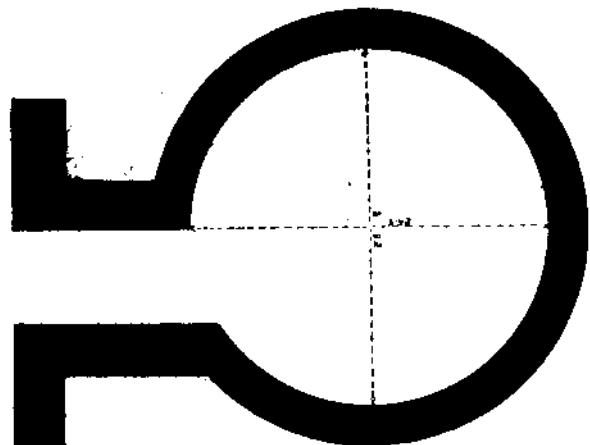
¹⁾ Б. Филовъ. Надгробните могили при Дувалий, 158—162; за датата на гробницата гл. пакъ тамъ, стр. 231.

²⁾ Гл. Филовъ, цмт. съч. 160.

³⁾ Братя Шкорпилови (Могили, 45 сл.) споменаватъ още една каменна гробница при Брѣзово, която имала четвъртита форма (дълга 2·41 м., широка 1·40 м.) и била засводена чрезъ надвесване на каменните блокове („en encorbellement“), като прилагатъ и единъ чертежъ съ напречния разрѣзъ на гробницата (обр. 7). Макаръ тази гробница да е имала четвъртита форма, тя сѫщо така трѣбва да се вземе тукъ предъ видъ, тъй като по начинъ на своето засводяване тя спада къмъ групата на тракийските куполни гробници. Отъ сѫщия видъ е и гробницата при Куртоленъ, въ околността на Мезекъ. Гл. И. В. Велковъ, Изв. на Геогр. Д-во I, 1933, 150.

⁴⁾ И. Велковъ, Бълг. Мисъль VII, 1934, 418.

кръгла постройка, градена отъ дѣлані камъни, която е била за- сводена чрезъ надвесване на каменните кръгове навътре.²⁾ Дали лицевата страна на блоковете е била загладена, за да се добие пакъ гладка конкавна плоскостъ, и дали куполът е ималъ кошеровидна форма, това сѫ подобности, които вече не могатъ да се установятъ. Обаче безспорно е, че и гробницата отъ Рахманлий по своите главни особности ще трѣбва да се причисли къмъ сѫщата група отъ надгробни постройки.³⁾

Обр. 106. — Планъ на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).

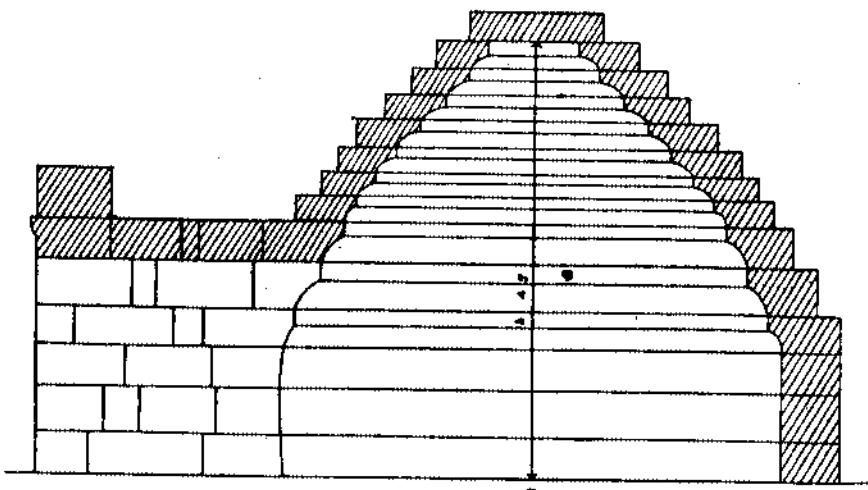
Abb. 106. — Plan der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

КУПОЛНИТЪ ГРОБНИЦИ ПРИ МЕЗЕКЪ

можността, подобни гробници могатъ да се откриятъ и въ нѣкои отъ околнитѣ могили или на други мѣста въ родопската област.

Изброенитѣ тукъ паметници показватъ, че куполнитѣ гробници отъ типа на гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале се явяватъ презъ IV вѣкъ пр. Хр. като едни отъ характернитѣ за вѫтрешността на Тракия постройки. Почиватъ ли тѣзи постройки на по-стари мѣстни строителни традиции, или пъкъ тѣ се дължатъ на външни влияния и отъ кѫде сѫ идѣли тѣзи влияния? За да отговоримъ на тѣзи въпроси, ние трѣбва да разгледаме по-обстойно разпространението на куполнитѣ гробници отъ тоя типъ въ различнитѣ страни.

Кошеровиднитѣ куполни постройки сѫ типични за микенските гробници въ Гърция.¹⁾ Тѣ добиватъ своето най-голѣмо развитие още въ XIV вѣкъ пр. Хр. въ постройки като така наречената стъкровищница на Атрей при Ми-

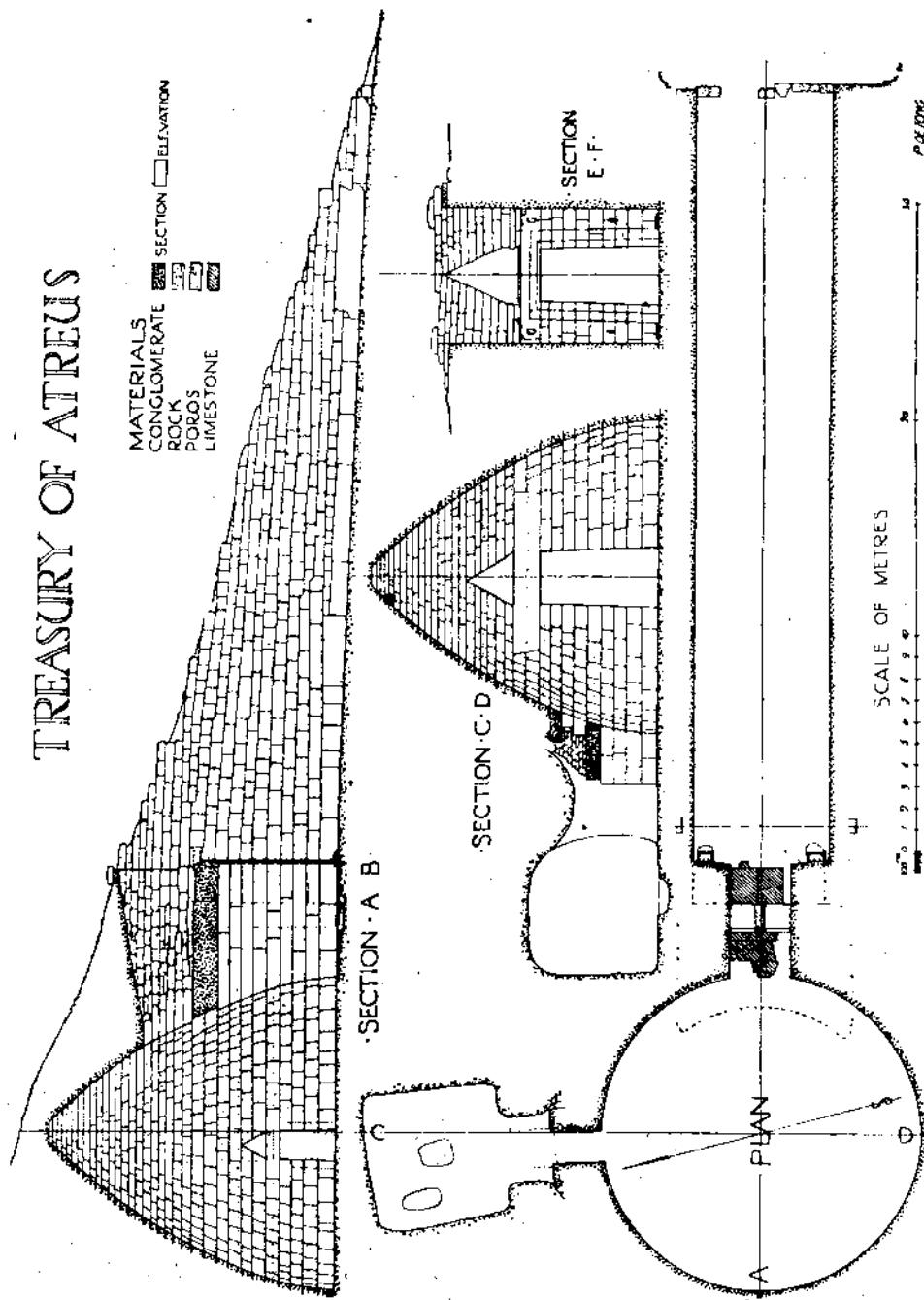

Обр. 107. — разрѣзъ на гробницата при Лозенградъ (споредъ Hasluck).
Abb. 107. — Schnitt der Grabanlage von Lozengrad (nach Hasluck).

кене (обр. 108) или гробницата въ Орхоменось. Диаметърътъ на тѣзи постройки достига до 14·50 м., височината имъ до 13·20 м. По-къснитѣ микенски гробници въ Гърция иматъ обикновено много по-малки размѣри. При това тѣ показватъ единъ упадъкъ и въ техниката. Додето по-старитѣ гробници, и то

¹⁾ Гл. главно обобщителнитѣ трудове на G. Perrot et Ch. Chipiez (*Hist. de l'art dans l'ant. VI*, Paris 1894, 357—647), G. Каго (у M. Ebert, *Reallex. der Vorgesch.* VII, 193—196) и A. Wace (*Annual of the Brit. School at Athens* XXV, 1921/23, 283—402 и табл. XLIV—LXI), дето е дадена и по-старата литература. Интересни наблюдения върху нѣкои отъ тѣзи гробници прави J. Durm, *Jahresh. des österr. arch. Inst.* X, 1907, 41—84. Презъ последнитѣ години подобни гробници бѣха открити на много мѣста въ Гърция, а именно въ Месения (N. Valm, *Bull. de la Société Royale des Lettres de Lund*, 1926/27, 53 сл. и 1927/28, 201 сл.), при Дендра въ Арголида (A. Person, *The Royal Tombs at Dendra*, Lund, 1931), при Маратонъ (G. Каго, *Arch. Anzeig.* 1934, 148 и 1935, 179 сл.; Г. Йоаннисидис, *Практич. тѣс. въ Афғ. Археол.* 'Етър. 1935, 105, обр. 6 а), при Мармаране въ Тесалия (W. A. Heurtley and T. C. Skeat, *Ann. of the Brit. School* XXXI, 1930/31, 1—55), въ Кефаления (Мариято, *Археол.* 'Етър. 1933, 68, 100) и др.

само тъзи, които се намиратъ при самия градъ Микене, съграждени отъ правилни дъвлани камъни, всички останали гробници отъ тоя видъ въ Гърция

Огр. 108. — Гробницата на Атрек при Микене (споредъ Ваче).
Abb. 108. — Das Grab des Atreus bei Mykena (nach Wace).

съграждено много по-небрежно било отъ не съвсемъ добре одъвлани плочески камъни, било отъ обикновени ломени камъни, като междинните на лицевата имъ страна съ били запълвани съ други по-малки камъни, за да се до-

бие една сравнително гладка повърхност. Въ разрѣзъ тѣзи гробници показватъ винаги една конкавна линия приблизително отъ сѫщия видъ, както я намираме и при гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале.

Гробниците отъ този видъ сѫ били градени въ Гърция само презъ микенската епоха, приблизително до края на XII вѣкъ пр. Хр. Най-късно тѣ сѫ се задържали въ Тесалия, дето ги срѣщаме още и презъ ранната желязна епоха (1000—800 год. пр. Хр.).¹⁾ Следъ тази дата тѣ изчезватъ съвсемъ. До сега въ Гърция не е открита нито една гробница отъ този видъ, която би могла да се датира следъ VIII вѣкъ пр. Хр.

Ако сравнимъ гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале съ микенските гробници отъ Гърция, ще трѣбва преди всичко да констатираме, че първите се схождатъ най много съ нѣкои отъ гробниците при самия градъ Микене, дето единствено на гръцка почва срѣщаме правилния блоковъ градежъ, а именно при гробниците, известни подъ името на Атрей (обр. 108), на Клитемнестра и на гениитѣ.²⁾ И при трите тѣзи гробници, както и при тракийските гробници, куполното пространство се образува отъ редица солидни каменни кръглове, които нагоре постепенно се стесняватъ, като лицевата страна на блоковете е малко извита, за да може да се получи правилна конкавна плоскостъ. Въ случая ние имаме, следователно, пълно сходство не само въ архитектурната форма, но и въ строителната техника. Сѫществено различие намираме само въ размѣрите на постройките. Гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале сѫ много по-малки и по своята размѣри се схождатъ съ най-малките куполни гробници въ Гърция, каквито сѫ напр. тѣзи при Елевзис (диам. 3·20 м., вис. 3·85 м.),³⁾ при Торисъ⁴⁾ и при Мармарисъ (диам. 2·30 до 5·60 м.).⁵⁾

Куполното помѣщение на гробницата отъ Лозенградъ има сѫщата форма. Обаче то се отличава, както видѣхме по-горе (стр. 93), по това, че стените му извѣтре не сѫ гладки, но иматъ издадени ръбове въ форма на обрънати стъпала, които се явяватъ като резултатъ отъ стесняването на по-горните каменни пластове. За да се добиятъ гладки стени, тѣзи издадени части би трѣбвало да бѫдатъ отстранени. Въ гробницата отъ Лозенградъ това не само че не е било направено, но, напротивъ, тѣзи ръбове сѫ били използвани декоративно, като имъ е даденъ особенъ извѣтъ профиль. Подобно нѣщо въ гръцките куполни гробници отъ микенската епоха ние не намираме. Тѣхните стени извѣтре сѫ винаги гладки.

Куполните помѣщения не сѫ единствените микенски елементи въ тракийските гробници отъ този видъ. Въ тѣхъ, особено въ гробницата отъ Малъ-тепе, ние намираме и други елементи, които сѫ характерни за микенските куполни гробници. Това важи преди всичко за коридора. Всички микенски

¹⁾ Heurtley and Skeat, *The Tholos Tombs of Marmaria*, Annual of the Brit. School XXXI, 1930/31, 1—55. На стр. 11 сл. авторите изброяватъ всички други гробници отъ този видъ въ Тесалия. Заслужава да се изгъкне, че гробниците отъ Marmaria иматъ вече не правилна кръгла, но елипсовидна форма.

²⁾ Wace, цит. съч. 338—387.

³⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. 417; A. Skias, 'Arch. Eph. 1912, 18 сл.'

⁴⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. 417 сл.; Arch. Eph. 1895, 121 сл.'

⁵⁾ Heurtley and Skeat, Annual of the Brit. School XXXI, 1930/31, 7 сл.'

куполни гробници, които не също били открити постройки, но също били скрити било въ склоновете на нѣкак естествен хълмъ, било въ издигнати за тая цель изкуствени могили, както това е случаятъ и при тракийските куполни гробници, също имали единъ повече или по-малко дълъгъ коридоръ. Целъта на този коридоръ е била да се направи гробницата достъпна и следъ нейното затрупване съ пръсть, тъй като гробниците отъ този видъ също били винаги фамилни гробници, които също били използвани за нѣколко погребения и които въ сѫщото време също служили като помъщения за култа на мъртвите. Коридорите на микенските гробници, поради големите имъ размѣри, също били обикновено открити отгоре, обаче срѣщатъ се и коридори, които също били покрити поне отчасти, било съ големи хоризонтални площи, било по другъ начинъ. Такива коридори ние намираме и при гробниците отъ Малъ-тепе и Лозенградъ. Обаче и въ този случай за настъ има значение не толковъ коридоръ самъ по себе си, колкото известни негови технически особности. Особенъ интересъ представлява въ това отношение коридорътъ на гробницата отъ Малъ-тепе. Примитивниятъ начинъ, по който той е засводенъ, е типично пакъ за микенската архитектура. Ние го намираме не само въ монументалътъ видъ при засводяването на коридорите на двореца въ Тиринсъ, но така също и въ други микенски постройки. Облекчителните трижгълници, които се срѣщатъ тъй често надъ вратите на тѣзи постройки — също и надъ знаменитата лъвова врата въ Микене — въ сѫщностъ не също нищо друго, освенъ фалшиви сводове съ трижгълна форма, които почиватъ на сѫщия принципъ.¹⁾ По сѫщия начинъ е засводенъ и коридорътъ на микенската гробница при Елевзисъ,²⁾ който може да послужи като най-близка аналогия за коридора на гробницата отъ Малъ-тепе. Най-после трижгълни сводове, построени по сѫщия начинъ, иматъ и микенските гробници при Спата.³⁾

Стесняването на вратите къмъ горната имъ част, което ние наблюдавахме при всички тракийски куполни гробници, съставлява също така една отъ особеностите и на микенските куполни гробници.⁴⁾ Тази особеност се е запазила, както изглежда, и въ по-късната надгробна архитектура. Тя е обикновено явление и при всички гробници отъ така наречения македонски типъ, които принадлежатъ на времето отъ IV до II вѣкъ пр. Хр. и които ще разгледаме по-доле.

Особенъ видъ засводяване намираме въ четвъртитото отдѣление на гробницата отъ Куртъ-кале. Въ микенската архитектура подобни сводове не се срѣщатъ. Ние ги намираме обаче, макаръ и рѣдко, въ малоазиатската надгробна архитектура отъ предримската епоха. Такъвъ е напр. случаятъ при една могилна гробница при Белеви въ Лидия, на северо-изтокъ отъ Ефесъ.⁵⁾ Срѣдното четвъртито отдѣление на тази гробница, което има размѣри 2·50

¹⁾ Ср. Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 596.

²⁾ Пакъ тамъ, 417 и обр. 148. По-точно се чертежътъ у Энгель, 'Арх. 'Ефесъ. 1912, табл. 3.

³⁾ Bull. de corr. hell. I, 1877, 262; Athen. Mitt. II, 1877, 83; Perrot et Chipiez, цит. съч. 413.

⁴⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 505 сл.

⁵⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. V, 283 и обр. 185.

м. на 272 м., е покрито съ една огромна плоча, сложена върху напръчни блокове надъ жглитъ на помъщението, които иматъ за цель да намалятъ неговата повръхност. Конструкцията почива, следователно, на същия принципъ, който е приложенъ и въ гробницата отъ Куртъ-кале въ много по-сложенъ видъ. При друга една могилна гробница, открита напоследъкъ при Карапъль, на западъ отъ Анкара, намираме две съседни четвърти помъщения, покрити съ цѣла редица каменни блокове, поставени по същия начинъ напръчно на жглитъ въ нѣколко пласта единъ върху другъ.¹⁾

Очевидно е, че въ всички тѣзи случаи²⁾ ние имаме единъ примитивенъ опитъ да се разреши проблемата за засводяването на едно четвъртито помъщение посредствомъ единъ солиденъ сводъ, преди още да е била въведена въ употреба полуцилиндрическата сводова конструкция.

По-рано се приемаше, че микенските куполни гробници сѫ били издигани само въ склоновете на естествени хълмове, дето тѣ сѫ могли да бѫдатъ напълно скрити. Обаче по-новите издирвания установиха съ положителностъ, че микенски гробници сѫ били строени и на равно място, следъ което тѣ сѫ били засипвани съ голѣми изкуствени могили.³⁾ Следователно и въ това отношение тракийските куполни гробници следватъ една традиция, която води своето начало още отъ микенската епоха.

Особенъ интересъ представя каменната ограда, която намираме въ основата на могилата Малъ-тепе. Такива огради, които иматъ за цель да закрепятъ по-добре пръстъта на могилата и които ние намираме и при други тракийски могили,⁴⁾ се срѣщатъ и при нѣкои отъ микенските куполни гробници.⁵⁾ Обаче въ този случай не би могло да става дума за нѣкаква прѣка връзка между едните и другите могили. Оградите отъ този видъ сѫ едно обикновено техническо срѣдство, което може да се появи самостоятелно въ различни страни при едни и същи строителни нужди. И действително тѣзи каменни огради сѫ не по-малко типични отъ една страна за надгробните могили въ Етрурия,⁶⁾ отъ друга страна за надгробните могили въ Кария.⁷⁾ Ако ние бихме искали да допустимъ, че тѣ сѫ се появили първоначално на едно определено място, отъ дето после сѫ се разпространили и въ други страни, то въ такъвъ случай би трѣбвало да приемемъ, като имаме предъ видъ тѣхното разпространение, че тѣхното първоначално отечество се е намирало въ Кария. Действително, запазените до днес могили въ тази страна не могатъ да се датиратъ съ положителностъ. По-старите

¹⁾ Remzi Oguz Arik, Rev. archéol. 1935, II, 137 сл. и обр. 4, 8 и 9.

²⁾ За други по-късни конструкции отъ този видъ гл. J. Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa, Wien 1918, II, 623 сл.

³⁾ N. Valmin, Tholos Tombs and Tumuli, Corolla archaeol. principi hered. regni Sueciae Gustavo Adolphio dedicata, Lund 1932, 216—219. Ср. също и Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 594 сл. и 600.

⁴⁾ Х. и К. Шкорпилъ, Могили, Пловдивъ 1898, 6.

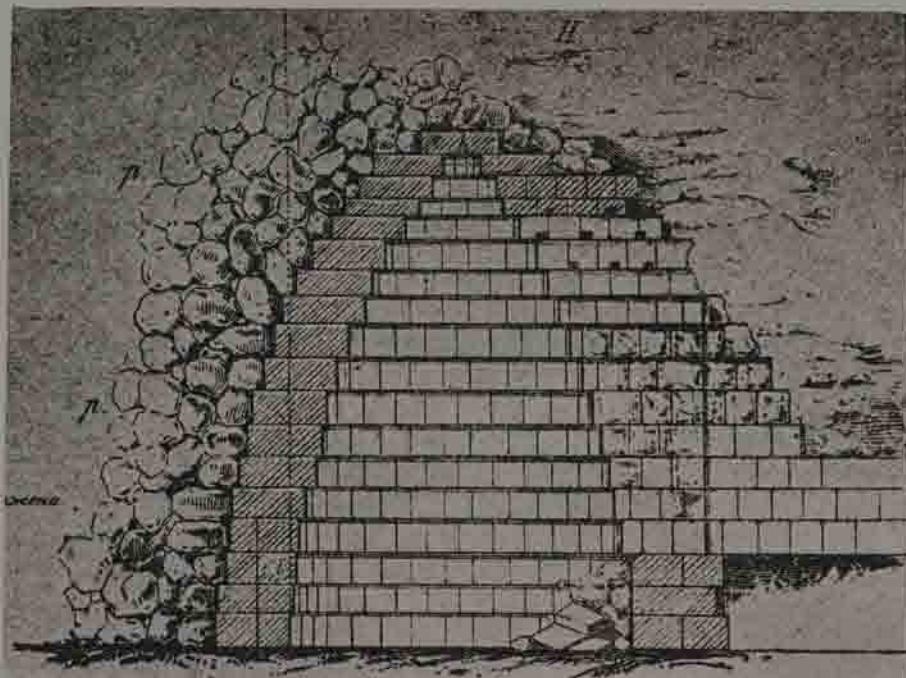
⁵⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. VI, 595.

⁶⁾ A. Akerström, Studien über die etruskischen Gräber, Lund 1934, 26, 132 и 149.

⁷⁾ Perrot et Chipiez, цит. съч. V, 318 сл.; W. Paton and J. Myres, Journ. of hell. Stud. XVI, 1896, 245 сл.

отъ тъхъ изглежда да произхождат не по-рано отъ VI вѣкъ пр. Хр. Обаче въ този случай ние бихме могли да имаме работа съ една мѣстна традиция чието начало може да се датира въ една много по-стара епоха.¹⁾

Вънъ отъ Гърция и отъ Тракия кошеровидните куполни гробници се срещатъ само като рѣдки изключения. На първо място ние трѣбва да вземемъ, тукъ предъ видъ куполните гробници отъ околността на Керчъ (Пантиканей), които датиратъ отъ V или IV вѣкъ пр. Хр. и които често пакъ се сравняватъ съ микенските куполни гробници.²⁾ Въ сѫщностъ само една отъ керченските

Обр. 109. — Гробницата въ Златния курганъ при Керчъ (споредъ Reinach).
Abb. 109. — Das Grab im Goldenen Hügel bei Kertschi (nach Reinach).

гробници има кръгла кошеровидна форма, а именно гробницата открита въ Златния курганъ.³⁾ Тази гробница, която има диаметър 6·40 м., е градена отъ

¹⁾ Akerström (цит. съч. 156 с.) не изключва възможността, каменните огради на могилите да сѫ минали въ Етрурия отъ Кари, обаче той е повече склоненъ да приеме, че тези каменни огради се дължатъ на самостоятелно развитие въ другъ страна. За жалостъ Akerström не е взелъ подъ внимание никојо каменниятъ огради на микенските куполни гробници, нито пакъ тѣзи на тракийските могили.

²⁾ S. Reinach, Antiquités du Bosphore Cimmérien, Paris 1892, 17 и 30—33, табл. A, A-a и A-b; J. Darm, Die Kuppelgräber von Pantikapaion, Jahresh. des österr. arch. Inst. X, 1907, 230—242. Ср. и И. Толстой и Н. Кондаковъ, Русская древность въ памятникахъ искусства I, Спб. 1889, 26. Последнагъ двама автори споменаватъ още една могилна гробница при Бутланака, която се схождала напълно съ гробницата отъ Царския курганъ.

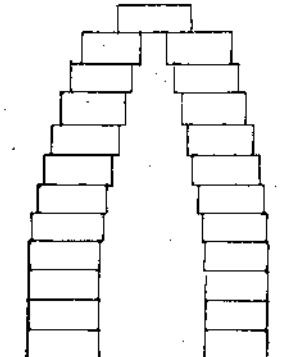
³⁾ Reinach, цит. съч. 17 и 31; планъ и разрѣзи на гробницата на табл. A-a, обр. G, H и I; разрѣзъ на коридора на сѫщата табла, обр. E. — Darm, цит. съч. 237 с. и обр. 71.

правилни каменни блокове по същия начинъ, както микенските и тракийските куполни гробници, съ тази само разлика, че лицевата страна на блоковете не е подравнена съ конкавната плоскост на купола, но е оставена да стърчи въ видъ на концентрични обърнати стжала (обр. 109). Следователно ние намираме тукъ същото отклонение, което констатирахме вече и при гробницата отъ Лозенградъ. Обаче, додето при тази последната гробница издадените части съ получили специаленъ профиль, за да бждатъ използвани декоративно (гл. обр. 107), въ гробницата отъ Златния курганъ тѣ съ оставени въ първоначалния имъ видъ като обърнати стжала.

Коридорътъ на гробницата отъ Златния курганъ е засводенъ по същия начинъ, чрезъ надвесване на по-горните каменни блокове надъ по-долните, безъ да се изравнятъ издадените навънъ части, тъй че и тукъ пакъ се образуватъ обърнати стжала (обр. 110). Надвесването на блоковете започва почти отъ основата, както това е случаятъ и при куполното помъщение. По такъвъ начинъ коридорътъ въ напрѣченъ разрѣзъ ни дава единъ триъгълникъ не съ прави, но съ конкавни страни. По това именно този коридоръ се отличава отъ коридора на гробницата въ Малъ-тепе, който въ долната си част има отвесни стени и при който надвесените блокове съ осъчени косо, за да се получи правилна триъгълна форма (гл. обр. 12 и 14).

Останалите керченски гробници иматъ вече не кръгъль, но четвъртиятъ планъ, тъй че тѣ се отличаватъ значително отъ архитектурния типъ, застъпенъ съ микенските и тракийските куполни гробници. Също и куполите на керченските гробници показватъ значителни отклонения. Гробницата въ Царския курганъ има високъ конусовиденъ куполъ, добитъ чрезъ надвесване на каменните блокове въ видъ на обърнати стжала; куполътъ се издига върху особенъ видъ пандантиви, пакъ въ форма на обърнати стжала, поставени въ жглите на четвъртитото помъщение.¹⁾ Гробниците въ Куль-Оба²⁾ и въ Мелекъ-Чесменския курганъ³⁾ съ четвъртити помъщения, засводени съ особенъ видъ монастирски сводъ, който се получава пакъ чрезъ надвесване на каменните блокове въ видъ на обърнати стжала и който изхожда непосредствено отъ четирите стени на помъщението. Коридорътъ на гробниците въ Царския курганъ и въ Мелекъ-Чесменския курганъ съ засводени по същия начинъ както коридорътъ на гробницата отъ Златния курганъ.

Както се вижда отъ тази кратка анализа на керченските гробници, само гробницата отъ Златния курганъ показва по-голямо сходство съ микенските

Обр. 110. — Разрѣзъ презъ коридора на гробницата въ Златния курганъ.

Abb. 110. — Schnitt durch den Korridor des Grabes im Goldenen Hügel.

¹⁾ Reinach, цит. съч. 32 сл. и табл. A-B, обр. C, D, E, F; Digg, цит. съч. 238 сл. и обр. 72—76.

²⁾ Reinach, цит. съч. 30 и табл. A.

³⁾ Digg, цит. съч. 241 и обр. 77. Digg дава името на кургана погрешно като Мелекъ Чесменски курганъ.

куполни гробници. Останалите гробници показватъ съвсемъ други конструктивни форми. Единственото нѣщо, което се явява общо и на дветѣ групи постройки, е засводяването въ различни форми чрезъ надвесване на каменниятъ блокове. Обаче тукъ ние имаме работа съ едно чисто техническо срѣдство, което е могло да се появи самостоятелно на различни мѣста. При такива условия мѣжно би могло да се поддържа, че съществува нѣкаква прѣка връзка между керченските гробници и микенската архитектура.

Също така невѣроятно би било предположението, че тракийските куполни гробници сѫ били създадени подъ влиянието на керченските постройки. Това предположение се изключва вече отъ обстоятелството, че тракийските куполни гробници се схождатъ много повече съ съответните микенски постройки, отколкото съ керченските гробници. Напротивъ, ние бихме могли съ много по-голямо право да приемемъ, че керченските гробници сѫ били създадени подъ влияние на тракийските постройки. Ако приемемъ, че ние имаме тукъ работа действително съ микенски елементи, то очевидно е, че влиянието сѫ могли да отиватъ само отъ югъ къмъ северъ, но не и въ обратна посока. На всѣки случай тракийските и керченските куполни гробници, въпрѣки изгъннатите по-горе различия, образуватъ една група постройки, които иматъ много общи черти и които ние трѣбва да разглеждаме като едно цѣло, толковъ повече, че тѣ и по време принадлежатъ на същата епоха. Тази общност е лесно обяснима, като се иматъ предъ видъ тѣсните връзки, които сѫ съществували презъ античната епоха между Тракия и южна Русия и които сѫ наложили своя отпечатъкъ и въ произведенията на тогавашното изкуство.¹⁾ Нѣма, следователно, нищо чудно въ това, че и въ областта на надгробната архитектура тѣзи две страни ни даватъ съвсемъ аналогични явления.

Копровидни куполни гробници се срѣщатъ и въ Етрурия, макаръ тѣ да не принадлежатъ къмъ типичните за тази страна надгробни постройки. Отъ тоя видъ е преди всичко куполната гробница отъ некропола Poggio delle Granate, която има диаметъръ само 2·38 м. и която датира отъ VII вѣкъ пр. Хр.²⁾ Тя е градена отъ плочести варовникови камъни по същия начинъ, както микенските куполни гробници, и има подобна, но по-разлата форма. Гробницата е имала и късъ коридоръ, покритъ съ плочи.

Гробницата отъ Casal Marittimo, която има диаметъръ 3·30 м. и датира отъ VI вѣкъ пр. Хр.³⁾ се отличава по това, че нейните стени въ долните си части

¹⁾ Азъ имамъ тукъ предъ видъ главно художествените произведения отъ тѣй наречения „скитски“ стилъ, които се срѣщатъ както въ България, така и въ южна Русия. Гл. Б. Филовъ, Паметници на тракийското изкуство, ИАД VI, 1918, особено стр. 48—52 (Athen. Mittell. XXXII, 1917, 67—70) и въ „Надгробните могили при Дуванлий“ стр. 231 сл. Твърдъ важенъ е въ това отношението и „скитскиятъ“ бронзовъ релефъ, откритъ напоследъкъ при Гърчиново, който сега се пази въ Шуменския музей. Гл. B. Filov, Ein „skythisches“ Bronzerelief aus Bulgarien, Eurasia sept. ant. IX, 1934, 197—205; N. Fettich, Der skythische Fund von Gartschinovo, Budapest 1934 (Archaeol. Hung. XV).

²⁾ Notizie degli scavi 1923, 138; Akerström, цит. съч. 141 и 144, обр. 34, 1.

³⁾ E. Petersen, Röm. Mitt. XIII, 1898, 409 сл.; A. Minto, Studi Etr. IV, 1930, 58—68, Akerström, цит. съч. 163. Ср. Fr. von Duhn, Italische Gräberkunde I, Heidelberg 1924, 295; която датира гробницата въ VII вѣкъ пр. Хр. Подобна изглежда да е и гробницата, открита при Montecatini; гл. Arch. Anzeig. 1932, 464.

съ вертикални; куполната извивка започва едва въ горната часть на постройката. Коридорът е засводен чрезъ надвесване на каменните площи. Друга една гробница отъ същия видъ, която датира пакъ отъ VI вѣкъ, бѣ открита на последъкъ при Casaglia.¹⁾ При гробницата отъ Quinto Fiorentino,²⁾ която има значително по-големи размѣри (диам. 10 м.) и принадлежи на същата епоха, куполната извивка започва още отъ основата, обаче формата на купола е повече полусферическа, отколкото кошеровидна.

Всички изброени тукъ куполни гробници отъ Етрурия съ съ около две столѣтия по-стари, отколкото тракийските куполни гробници. Въпрѣки това тѣ показватъ по-големи отклонения отъ микенските куполни гробници както въ техниката на строежа, така и въ подробностите на архитектурните форми. Дали и въ този случай съществува нѣкаква връзка съ микенската архитектура, ижно би могло да се каже съ положителност. На всѣки случай куполните гробници се явяватъ въ Етрурия като изключение.³⁾

Като вземемъ предъ видъ всички изброени по-горе куполни гробници вънъ отъ Гърция,⁴⁾ явно става, че отъ тѣхъ само тракийската група показва такова големо сходство съ микенските куполни гробници, което не може да се обясни съ случайно съпадение. Безспорно е, че тукъ съществува нѣкаква прѣка зависимост, за която трѣбва да се потърси надлежното обяснение.

Формата на тракийските куполни гробници не може да е била заета направо отъ Гърция презъ времето, когато тѣзи гробници съ били градени, т. е. презъ V или IV вѣкъ пр. Хр., тъй като по това време постройки отъ този видъ въ Гърция вече не съ били издигани. Очевидно е, че ние имаме тукъ работа съ твърде старинни форми, които въ Тракия съ се запазили до късно време, когато въ Гърция тѣ вече отдавна съ били изчезнали. Нѣщо подобно намираме и въ находките отъ Требенище на Охридското езеро,⁵⁾ които също така съдържатъ редица „микенски“ елементи. Тракийските куполни гробници и находките отъ Требенище съ аналогични явления, които взаимно се допълватъ и които трѣбва да се обяснятъ по единъ и същи начинъ. Тѣ свидетелствуватъ за микенски влияния въ Тракия и Македония, които трѣбва да водятъ своето начало още отъ времето на разцвѣта на критско-микенската култура и които трѣбва да съ били твърде дълбоки, за да могатъ

¹⁾ P. Mingazzini, La tomba a tholos di Casaglia, *Studi Etr.* VIII, 1934, 59—75 и табл. 25 и 26.

²⁾ E. Petersen, *Röm. Mitt.* XIX, 1904, 244 сл.; Akerström, цит. съч. 164, обр. 42, 4 и 5.

³⁾ Гл. Akerström, цит. съч. 188.

⁴⁾ Ние оставаме тукъ на страна единъ особенъ видъ кръгли гробници, открити до сега само въ Кария, за която не може да се каже съ положителност, дали съ имали куполъ, тъй като горната имъ част е разрушена. гл. W. Paton and J. Myres, *Journ. of hell. Stud.* XVI, 1896, 218—254. На всѣки случай тѣзи гробници съ отъ съвършено другъ типъ.

⁵⁾ В. Filov, *Die archaische Nekropole von Trebenische am Ochridasee*, Berlin 1927. Върху гробовете, открити по-късно при Требенище, гл. N. Vulliš, *Arch. Anzeig.* 1930, 276—299; *Jahresh. des österr. arch. Inst.* XXVII, 1931, 1—42; Гласник Скоп. науч. Друштва XI, 1931, 1—41; Споменик Сръбске Акад. LXXV, 1933, 1—92; LXXVI, 1933, 1—31; LXXVII, 1934, 87—104; *Arch. Anzeig.* 1933, 459—480; *Jahresh. des österr. arch. Inst.* XXVIII, 1933, 164—186; *Rev. archéol.* 1934 I, 26—38; *Rev. int. des études balk.* I, 1934, 156—164.

да се запазятъ толкова дълго време. Действително, ние още не можемъ да кажемъ съ положителностъ, до къде е стигнала критско-микенската култура на северъ. Обаче редица паметници отъ бронзовата епоха, които бъха открити презъ последните години у насъ, доказватъ, че влиянието, което критско-микенската култура е упражнила на времето си върху тракийските земи отъ дветъ страни на Балкана, е било много по-силно, отколкото обикновено се предполага, и че критско-микенската култура се е утвърдила може би за по-продължително време вътвъзи земи.¹⁾ Само по такъвъ начинъ би могло да се обясни обстоятелството, че микенски елементи също се запазили до толкова късно време вътвъхъ.

На пръвъ погледъ би могло да се покаже странно, че тъвъзи микенски елементи също се запазили въ Тракия и Македония много по-продължително време, отколкото въ Гърция. Обаче вътвъз случаи не тръбва да се изпушта изъ предъ видъ обстоятелството, че вътвъзи земи въ следмикенската епоха не е имало такава коренна промънба въ състава на населението, каквато на-мираме въ Гърция. Независимо отъ това, земи също по-примитивна култура, каквито също били Тракия и Македония, също много по-консервативни и въ областта на художественото творчество, тъй че тъкмо вътвъхъ старинните художествени и строителни форми се съхраняватъ по-дълго време.

Вътвъз основа на всичко това ние можемъ да приемемъ, че куполните гробници отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале произхождатъ действително отъ микенските куполни гробници и че тъвъз също са едини отъ най-късните тъхни представители вътвъз една страна, която още на времето се е намирала подъ силното влияние на критско-микенската култура. Архитектурната форма на тъвъзи гробници не е била възприета въ Тракия едва презъ IV въкъ пр. Хр., когато подобни гробници никъде вече не също се строили. Това тръбва да е станало още презъ втората половина на II хилядолѣтие пр. Хр., презъ време на разцвѣта на микенската архитектура, когато между Тракия и микенска Гърция съществували близки културни връзки. Куполните гробници още тогава тръбва да също добили едно по-широко разпространение въ Тракия и тъхните форми също минали вътвъз строителните традиции на страната. Обстоятелството, че такива гробници също продължавали да се строятъ въ Тракия още и презъ IV въкъ пр. Хр., доказва само по себе си, че тъвъз също са били строени вътвъз тази страна и по-рано, макаръ за сега по-стари постройки отъ този видъ да не също са открити. Отъ Тракия куполните гробници също минали и вътвъз южна Русия, дето тъвъз също добили може би отпосле едно по-самостоятелно развитие.

Ако гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале по своите архитектурни форми се схождатъ съ микенските куполни гробници, отъ друга страна, по други свои особности, тъвъз принадлежатъ къмъ групата на гробниците отъ така наречения македонски типъ.

Гробниците отъ този видъ също такъ могилни гробници²⁾ съ солидни по-

¹⁾ Гл. В. Filov, Thrakisch-mykenische Beziehungen, Rev. int. des ét. baïk. III, 1937, 1—7.

²⁾ Могилите липсватъ при гробниците отъ Палатица и Гела. Perdrizet обаче съправо предполага, че тъвъз първоначално също имали могили, пръстта на които е била отнесена (Bull. de corr. hell. XXII, 1898, 337).

стройки, градени отъ правилни каменни блокове. Постройките се състоятъ обикновено отъ едно четвъртито помещение и едно преддверие. И дветѣ тѣзи помещения сѫ винаги засводени съ цилиндрически сводове. Поддълги коридори предъ тѣхъ се явяватъ само като изключение. Фасадите понѣкога сѫ богато украсени, а стените често пакъ сѫ изписани. Гробниците съдържатъ винаги погребални легла, на които сѫ били слагани мъртвите. Макаръ тѣзи легла да не се срѣщатъ само при гробниците отъ македонския типъ,¹⁾ тѣ съставляватъ на всѣки случай, наредъ съ цилиндрическиятъ сводове, една отъ най-типичните тѣхни особности. Гробниците отъ този видъ датиратъ главно отъ елинистическата епоха и сѫ разпространени предимно въ тракийско-македонската областъ. До сега такива гробници сѫ открити въ тази областъ на следните места:

1. Палатица въ южна Македония. L. Heuzey et H. Daumet, *Mission archéol. de Macédoine*, Paris 1876, 226—233 и табл. 15, 16 и 21; K. G. Vollmöller, *Griech. Kammergräber mit Totenbetten*. Dissert. Bonn 1901, 36 сл.
2. Курино при Пидна. Heuzey et Daumet, 246—250 и табл. 17—21; Vollmöller, 37 сл.
3. Пела. M. Delacoulonge, *Le berceau de la puissance macéd.*, Paris 1858, 76 сл.; Heuzey et Daumet, 251 сл.; Vollmöller, 37.
4. Негушъ (Niausta), 72 км. западно отъ Солунъ. K. F. Kinch, *Le tombeau de Niausta*. Köbenhavn 1920, съ 5 таблици (Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 7. Raekke, hist. og filos. Afd. IV, 3).
5. Дионъ. Arch. Anzeig. 1931, 271.
6. Лангаза, 9 км. на северъ отъ Солунъ. Th. Macridy, *Un tumulus macédonien à Langaza*, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXVI, 1911, 193—215 съ 5 табл. Ср. G. Mendel, *Musées impériaux ottomans*, Catalogue des sculptures I, 348 № 138.
7. Амфиполисъ, на 6 км. северо-източно отъ града, при Семолтесь-дере. P. Perdrizet, *Un tombeau du type „macédonien“ au N.-O. du Pangée*, Bull. de corresp. hell. XXII, 1898, 335—353.
8. Олинъ. D. M. Robinson, Amer. Journ. of Arch. XXXIX, 1935, 229.
9. Лозенградъ. Три могилни гробници, за които липсватъ по-подробни сведения. Касае се на всѣки случай за гробници, засводени съ цилиндрически сводъ. F. W. Hasluck, Annual of the Brit. School at Athens XVII, 1910/11, 76.
10. Старо-ново-село. Год. на Нар. Библ. въ Пловдивъ 1925, 171—179. Гробницата е била разрушена отчасти още въ старо време и въ нея не сѫ намѣрени следи отъ погребално легло. Обаче тя датира отъ IV в. пр. Хр. и принадлежи къмъ сѫщия типъ.
11. Варна. Х. и К. Шкорпилъ, *Могили*, Пловдивъ 1898, 50 и обр. 11. Колко дълго се и държалъ този типъ гробници тъкмо въ нашите земи,

¹⁾ Гл. K. G. Vollmöller, *Griech. Kammergräber mit Totenbetten*, Dissert. Bonn 1901, който дава списъкъ на всички известни до тази година гробници съ легла. Освенъ въ Гърция, Тракия и Македония, тѣ се срѣщатъ още въ Мала-Азия, по островите на Егейското море, въ Кримъ, Кирене и южна Италия.

се вижда отъ обстоятелството, че той се среща и презъ императорската епоха, като дѣланиятъ камъкъ е замѣстенъ съ тухли. Отъ този видъ сѫ гробниците отъ Балчикъ¹⁾ и при Плѣвенъ.²⁾ Въ Гърция, напротивъ, гробниците отъ този видъ не сѫ могли да добиятъ по-широко разпространение и се срещатъ само като изключение. Дветѣ гробници при Еретрия на островъ Евбея сѫ били съградени сигурно подъ македонско влияние и сѫ принадлежали вѣроятно на македонски семейства.³⁾ Вънъ отъ това на гръцка почва намираме една такава гробница само въ Калидонъ.⁴⁾ Въ Александрия гробниците съ легла се появяватъ едва следъ времето на Александра Велики. Явно е, следователно, че и тукъ тѣ сѫ били въведени подъ македонско влияние.⁵⁾

Като се има предъ видъ мѣстниятъ характеръ на гробниците отъ македонския типъ, съвсемъ естествено е да намѣримъ много отъ тѣхните особности и въ гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале. Това важи преди всичко по отношение на най-важната особност на гробниците отъ македонския типъ, а именно по отношение на погребалните легла. Ние видѣхме, че такова легло сѫществува въ гробницата отъ Малъ-тепе (стр. 24) и че тъкмо то е било предназначено за първоначалното погребение. Такова легло е имала и куполната гробница при Лозенградъ (стр. 92). Вѣроятно е, следователно, че и гробницата отъ Куртъ-кале е имала първоначално подобно легло.

Бронзовата врата на гробницата отъ Малъ-тепе, по своята форма и по своите украшения, се схожда напълно съ мръморните врати на гробниците отъ македонския типъ (Палатица, Пидна, Лангаза, Амфиполисъ). Фасадите на гробниците отъ Куртъ-кале и Лозенградъ, съ тѣхните профилувани архитрави, сѫщо така намиратъ своите аналогии между гробниците отъ македонския типъ. Заслужава най-после внимание и съвпадението на плановете, което можемъ да констатираме при гробниците отъ Малъ-тепе и Пидна. Гробницата при Пидна, по изключение, има коридоръ, който е дълъгъ 11 м. и широкъ 1·98 м. Той води въ две по-малки четвъртити отдѣления, които служатъ като преддверия на сѫщинската гробница въ дъното. Това е точно сѫщото разпределение, което имаме и при гробницата отъ Малъ-тепе, съ тази само разлика, че сѫщинската гробница има не четвъртия, а кръгла форма.

Въ връзка съ всички тѣзи паметници, значение добива за насъ и полуразрушената каменна гробница, която бѣ открита въ една отъ могилите на северъ отъ Мезекъ (гл. стр. 85 сл.). Тази гробница, по своя солиденъ градежъ и квадрова техника, напомня пакъ твърде много гробниците отъ македони

¹⁾ K. Škorpil, Grabfund in Balčik, Jahresh. des österr. arch. Inst. XV, 1912, Beibl. 101—105; ср. ИАИ VI, 1931, 58—60; Изв. на Варн. Арх. Д-во V, 1912, 47—64.

²⁾ Филовъ, ИАД I, 1910, 159—161.

³⁾ Vollmöller, Athen. Mitt. XXVI, 1901, 333—376; гл. особно стр. 365.

⁴⁾ E. Dyggve, Fr. Poulsen und K. Rhomaios, Das Heroon von Kalydon, København 1934, 34—36 и 117.

⁵⁾ O. Rubensohn, Bull. de la Soc. arch. d'Alexandrie № 12, 1910, 84 сл.; H. Thiersch, Jahrb. des deutschen arch. Inst. XXV, 1910, 63; R. Pagenstecher, Nekropolis, Leipzig 1919, 98.

ския типъ. При нейните значителни размѣри тя е могла да бѫде покрита само съ цилиндрически сводъ. Следователно ние можемъ да приемемъ съ голѣма вѣроятностъ, че и въ този случай ние имаме работа съ една гробница отъ македонския типъ.

Както се вижда отъ всичко, което изложихме по-горе, гробниците отъ Малъ-тепе и Куртъ-кале съединяватъ въ себе си старинни форми, наследени отъ микенската архитектура, съ особностите на мѣстните гробници отъ македонския типъ. По тази причина тѣ иматъ особено значение за насъ, тъй като тѣ стоятъ въ началото на онова развитие, което намираме по-късно въ надгробната архитектура на тракийско-македонската областъ. Въ времето, когато тѣ сѫ били строени, т. е. въ първата половина на четвъртия вѣкъ или накърно следъ това, цилиндрическиятъ сводъ още не е ималъ по-широко приложение въ античната архитектура. По тази причина и мѣстните майстори сѫ си служили съ други по-примитивни срѣдства за заливане. Съ въвеждането на цилиндрическия сводъ тѣзи срѣдства се изоставятъ и по този начинъ се идва до онѣзи архитектурни форми, които намираме въ гробниците отъ македонския типъ. Тѣхните основни черти сѫ дадени обаче още въ тракийските куполни гробници, които сѫ по-стари отъ тѣхъ и които по тази причина могатъ да се означаватъ като тѣхни предшественици.

При пълната липса на каквито и да било архитектурни паметници въ Тракия отъ времето преди елинистическата епоха, гробниците отъ Мезекъ добиватъ за насъ извѣнредно голѣмо значение. За пръвъ пътъ тѣ ни даватъ възможностъ да си съставимъ по-ясно понятие за тогавашния начинъ на строежъ въ Тракия и да проследимъ поне за известно време развитието на една важна група отъ паметници на надгробната архитектура, а именно на гробниците отъ македонския типъ.

Die Kuppelgräber von Mezek

Das Dorf Mezek (600 Einw.) liegt in Südbulgarien, dicht an der griechischen Grenze, am Fusse der östlichsten Ausläufer des Rhodopegebirges, etwa 6 km südwestlich von der Eisenbahnstation Svilengrad, von der es bequem mit Wagen zu erreichen ist (Abb. 1). In der Umgebung des Dorfes befinden sich mehrere Grabhügel, von denen der bedeutendste der Hügel Mal-Tepe („Schatzhügel“) ist. Er hat eine Höhe von 14 m bei einem Durchmesser von etwa 90 m (Abb. 2). Noch im Jahre 1903, als Mezek noch auf türkischem Gebiete lag, ist in der unmittelbaren Nähe dieses Hügels die Bronzestatue eines Ebers gefunden worden, die vier Jahre später in das Museum von Konstantinopel gelangte (O. Hamdy, Le sanglier de Meuzek, Rev. archéol. 1908 I, 1—3). Die Auffindung dieser Statue hat die Leitung des Museums veranlasst, Grabungen in dem Hügel Mal-Tepe vorzunehmen, die zu keinem nennenswerten Resultate geführt haben. Erst im Januar 1931 gelang es einigen Bewohnern des Dorfes bis zu der im Hügel sich befindlichen Grabanlage vorzudringen. Dank dem energischen Eingreifen der Lo-

kalbehörden konnten alle in der Grabanlage noch vorhandene Gegenstände gereitet und in das Nationalmuseum von Sofia überführt werden. Gleichzeitig hat das Bulgarische Archaeologische Institut eine genaue Untersuchung an Ort und Stelle vorgenommen, an der sich, ausser dem Unterzeichneten, noch Dr. Ivan Welkov, Leiter der antiken Abteilung des Nationalmuseums, und der Museumsarchitekt Dr. Al. Raschenov beteiligt haben.

Die Untersuchungen in der Umgebung von Mezek wurden auch in den beiden folgenden Jahren, 1932 und 1933 fortgesetzt, indem sie nicht nur auf die übrigen Grabhügel, sondern auch auf die frühbyzantinische Festung, die oberhalb des Dorfes liegt, ausgedehnt wurden. Die Ergebnisse dieser Untersuchungen sind weiter unten von den Herren Welkov und Raschenov veröffentlicht. Es ist uns aber leider nicht gelungen, trotz eifriger Suchens, die Reste der antiken Siedlung zu finden, zu der die reiche Grabhügelnekropole von Mezek gehörte. Die beiden Kuppelgräber von Mezek setzen die Existenz auch von anderen monumentalen Bauten oder wenigstens von einer befestigten Burg voraus, die wir in der unmittelbaren Umgebung von Mezek nicht gefunden haben. Man kann aber vermuten, dass diese Burg sich etwas weiter südwestlich von Mezek befand, und zwar auf dem höchsten Berggipfel in dieser Gegend, der den Namen Kurt-Kale trägt (702 m) und auf dem jetzt die Ruinen einer mittelalterlichen Festung zu sehen sind. Gestützt wird diese Vermutung nicht nur durch das zweite Kuppelgrab, welches unterhalb der Festung von Kurt-Kale liegt, sondern auch durch eine vorrömische Scherbe, die wir zufällig in den Ruinen der Festung gefunden haben. Nicht ohne Bedeutung ist auch der Umstand, dass man von dem Gipfel Kurt-Kale ganz deutlich in die Ferne den Hügel Mal-Tepe sieht. Man kann deshalb die Untersuchungen bei Mezek nicht als abgeschlossen betrachten, solange nicht Ausgrabungen auch in der Festung von Kurt-Kale vorgenommen werden.

Das Kuppelgrab von Mal-Tepe

Der Hügel, in dem das Kuppelgrab gefunden wurde, war an der Peripherie von einer starken, aus grossen Steinquadern erbauten „Krepis“ umgeben, von der nur wenige Reste erhalten waren (Abb. 3 und 4). Der Eingang zu der Grabanlage, der 1,55 m breit und 2,62 m hoch ist, war mit grossen Steinplatten geschlossen (Abb. 7—9). Es fehlte nur die oberste Platte und es liess sich feststellen, dass diese Platte noch im Altertum weggenommen oder zerschlagen worden war. Dadurch ist eine Öffnung entstanden, durch die ein erwachsener Mann leicht in das Innere hineinschlüpfen konnte. Auf beiden Seiten des Einganges befanden sich unbedeutende Reste von späteren Anbauten (Abb. 7), deren Bestimmung unklar bleibt. Sie beweisen aber jedenfalls, dass der Bau von Anfang an nicht vollständig zugeschüttet worden war und dass sein Eingang längere Zeit frei gehalten wurde, was eine wiederholte Benützung der Grabanlage voraussetzt.

Die Grabanlage, die eine Gesamtlänge von 29,95 m hat, besteht aus einem Korridor, aus zwei viereckigen Kammern und aus einem Kuppelraum, der als

die eigentliche Grabkammer zu betrachten ist (Abb. 5). Als Baumaterial sind grosse Steinquadern aus Rhyolith und aus Rhyolithtuff verwendet, die in horizontaler Richtung durch grosse Eisenklammern, in vertikaler Richtung durch starke Dübel aus Eichenholz verbunden sind.

Der Korridor (Abb. 6) ist 21,50 m lang, 1,55 m breit und 2,60 m hoch. Seine Decke wird durch vorkragende Quadern gebildet und hat im Durchschnitt eine regelmässige dreieckige Form. Nach Aussage der Augenzeugen, die bei der Entdeckung des Grabes anwesend waren, befanden sich im Korridor Reste von Pferdeknochen, die aber nicht erhalten und von uns nicht gesehen wurden.

Die beiden viereckigen Kammern sind in der gleichen Weise durch vorkragende Quadern gedeckt. Die erste Kammer ist 1,50 m breit, 1,26 m tief und 3,20 m hoch. Die zweite Kammer ist 1,82 m breit, 2,12 m tief und 3,60 m hoch. Der Kuppelraum ist bienenkorb förmig und zeigt in seiner Form und in seiner Bauweise eine affallende Ähnlichkeit mit den mykenischen Kuppelgräbern von der Art des Atreusgrabes, von denen er sich nur durch seine kleineren Masse unterscheidet. Er hat einen Durchm. von nur 3,30 m bei einer Höhe von 4,30 m.

Der Eingang zu diesem Raum, 0,72 m breit und 1,50 m hoch, ist durch eine zweiflügelige Bronzetür abgeschlossen, die noch an ihrer ursprünglichen Stelle steht (Abb. 18 – 20). Auf der Tür waren ursprünglich zahlreiche knopfartige Verzierungen angelötet, die grosse eingeschlagene Nägel nachbildeten und die jetzt abgefallen sind. Der Türgriff, der ebenfalls abgefallen ist, ist erhalten und hat die Form eines Löwenkopfes mit einem starken Ringe im Maul (Abb. 21).

Im Hintergrunde des Kuppelraumes steht, eingelassen im Boden, ein Totenbett, welches aus einem einzigen gewaltigen Steinblock gearbeitet ist (Abb. 24). Es ist 2,40 m lang, 1,12 m breit und 0,76 m hoch. Rechts und links davon befinden sich zwei Steinkisten, die ursprünglich durch Steinplatten geschlossen waren. Auf dem Rande des Totenbettes war eine einfache Eisen-schranke befestigt, die noch fast vollständig erhalten ist (Abb. 26).

Das Totenbett wurde leer gefunden. Auch die beiden Steinkisten waren schon geöffnet und enthielten keine Beigaben. Nur in der Kiste links vom Totenbett wurde eine später hineingesteckte grosse Bronzeamphora gefunden (№ 17, Abb. 54). Auf dem Boden des Kuppelraumes und auf den Deckeln der Steinkisten, die bei Seite geschoben waren, wurden mehrere grosse Gefässe aus Bronze (№ 18 und 21–24, Abb. 55, 56, 59–61, 63–65) und Ton (№ 54–56, Abb. 81–83), wie auch die Brustpatte № 42 (Abb. 75–77) gefunden. Verschiedene andere Gegenstände aus Gold, Silber, Bronze, Eisen und Ton lagen zerstreut in den anderen Räumen des Grabes. Es war klar, dass das Grab nicht ausgeraubt war, das ursprüngliche Begräbnis war aber noch im Altertum aus irgend einem Grunde beseitigt oder zerstört. Ob die noch vorhandenen Gegenstände zu dem ursprünglichen oder zu einem späteren Begräbnis gehören, konnte nicht mehr festgestellt werden.

Die sorgfältige Untersuchung der Grabanlage durch eine Reihe kleinerer Grabungen hat uns den Beweis geliefert, dass die Anlage teilweise einen Umbau erfahren hat und dass sie wiederholt als Grabstätte benutzt worden ist, was übrigens auch durch die Anbauten am Eingange bestätigt wird (s. oben).

Es hat sich zunächst herausgestellt, dass der Korridor ursprünglich nicht gepflastert war. Der jetzige Boden, der aus grossen, grob gearbeiteten Steinplatten besteht, ist später hinzugefügt worden. Man hat dabei zwischen den Steinplatten auch eine Steintür eingebaut (Abb. 10), die ursprünglich wahrscheinlich den Eingang der einen von den beiden viereckigen Kammern absperzte. Die beiden viereckigen Kammern und der Kuppelraum haben ebenfalls einen späteren, aus grossen, grob gearbeiteten Steinplatten bestehenden Boden erhalten. Der ursprüngliche Boden, der nach der Entfernung des späteren Bodens zum Vorschein kam, war viel sorgfältiger aus grossen, gut geglätteten und genau angepassten Steinquadern gebildet.

In den beiden viereckigen Kammern, zwischen dem ursprünglichen und dem späteren Boden, wurden zwei unberührte Brandgräber entdeckt, die neben verschiedenen Schmuckgegenständen (s. unten) auch zwei Silberdrachmen Alexander des Grossen enthielten. Auf Grund dieser Münzen sind die beiden Brandgräber in die letzten Dezennien des 4. Jahrh. v. Chr. zu datieren.

Die Gegenstände, die in der Grabanlage gefunden wurden, lagen in grosser Unordnung. Einige von ihnen waren schon im Altertum zerschlagen worden. Am besten liess sich dies bei dem Bronzekandelaber № 14 nachweisen, dessen Teile teilweise in, teilweise ausserhalb der Grabanlage, vor ihrem Eingang, gefunden wurden. Aus diesem Grunde zähle ich die gefundenen Gegenstände nicht nach ihrem genauen Fundort, sondern nach ihrem Material auf.

1. Zwei goldene „Schnallen“, die auf der Rückseite mit angelöteten flachen Ringen versehen sind. L. 0,034 m, Gew. 6,55 und 6,90 g. Abb. 27 und 28. Die getriebenen Ornamente weisen den für die einheimischen Kunsterzeugnisse charakteristischen „thrakisch-skythischen“ Stil auf.

2. Goldene Rosette, auf der Rückseite mit einem angelöteten flachen Ringe versehen. D. 0,027 m, Gew. 9,90 g. Abb. 27, 3.

3. Drei ganz ähnliche Rosetten, erworben erst nachträglich im Handel, aber offenbar aus Mezek stammend (Abb. 29).

4. Schmuckplättchen aus Karneol mit goldener Einfassung. L. 0,02 m, Br. 0,015. Abb. 30, 6.

5. Vier längliche goldene Perlen mit getriebenen Ornamenten, auf der Rückseite mit je einem kleinen Ringe versehen. L. 0,015 m, Gew. 0,80 g. Abb. 30, 8—11.

6. 18 gewöhnliche goldene Perlen. Abb. 31, 2.

7. 32 längliche goldene Perlen, erworben zusammen mit № 3. L. 0,011 m, Gew. 0,70 g. Abb. 32.

8. Hohler goldener Ring, D. 0,017 m, Gew. 5 g. Abb. 33, 5.

9. Kegelförmiger goldener Ring, erworben mit № 3. H. 0,08 m, Gew. 3,70 g.

10. Goldener Ring, erworben mit № 3. D. 0,014 m, Gew. 7,70 g.

11. Knopfartiges goldenes Zierstück, auf der Rückseite mit einer kleinen Öse versehen. D. 0,015 m, Gew. 0,55 g. Abb. 33, 3.

12. Kleineres ähnliches Zierstück. D. 0,006 m, Gew. 0,12 g. Abb. 33, 4.

13. Bronzestatue eines Ebers, L. 1,08 m, H. 0,798 m, jetzt im Museum in

Istanbul (vgl. S. 107). Abb. 34 und 35. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch diese Statue aus dem Grabe stammt. Das Maul und die vier Beine sind nicht erst bei der Auffindung der Statue, sondern schon im Altertum abgebrochen worden.

14. Verschiedene Teile eines prachtvollen Bronzekandelabers. Abb. 36—41. Als Bekrönung des Kandelabers diente die Statuette eines jungen tanzenden Satyrs, der in der hoch erhobenen Rechte einen grossen Blumenkelch hält. H. 0,227 m, mit der erhobenen Rechte und dem Blumenkelch 0,345 m. Abb. 42—46. Auf dem Kopfe trägt der Satyr einen Kalathiskos, wodurch er als ein Kalathiskostänzer charakterisiert wird. Die Statuette, die aus der frühhellenistischen Zeit (Ende des 4. oder Anfang des 3. Jahrh. v. Chr.) zu stammen scheint, ist die Umbildung eines bekannten Typus des tanzenden Satyrs, der am besten durch die schöne Marmorstatue des Berliner Museums (Abb. 47) und durch eine besser erhaltene Marmorstatue des Britischen Museums (Abb. 48) vertreten wird. Der Kandelaber selbst scheint nicht unteritalischen, sondern griechischen Ursprungs zu sein.

15. Bruchstück eines Leuchters (?) aus Bronze. H. 0,122 m. Abb. 52.
16. In Blei eingefasster doppelter Bronzehacken. H. 0,113 m. Abb. 53.
17. Bronzeamphora mit zugespitztem Boden. H. 0,69 m. Abb. 54.
18. Bronzekanne mit einem Henkel. H. 0,492 m. Abb. 55 und 56. Ursprünglich mit einem jetzt abgefallenen Deckel versehen.
19. Bronzekanne mit einem Henkel (Askos). H. 0,23 m. Abb. 57 und 58.
20. Blattförmige Verzierung von einem ähnlichen Bronzegefäß. L. 0,055 m.
21. Bronzegefäß mit einem Henkel. H. 0,20 m. Abb. 59.
22. Gegossener zweihenkliger Bronzeeimer, unter den Henkelösen mit grossen angelöteten Palmetten verziert. H. 0,32 m. Abb. 60 und 61. Unteritalisch. Viertes oder drittes Jahrh. v. Chr.
23. Grosser einhenkliger Bronzeeimer (getrieben). H. 0,245 m. Abb. 63. Auf dem Boden waren drei rollenartige Füsschen angelötet (Abb. 64).
24. Bronzeschale, die ursprünglich mit zwei Henkeln versehen war. D. 0,276 m. Abb. 65.
25. Hängelampe aus Bronze mit drei Dochten. L. 0,245 m. Abb. 66.
26. Stehelampe aus Bronze mit drei Dochten. L. 0,215 m. Abb. 67.
27. Hängelampe aus Bronze mit zwei Dochten. L. 0,146 m. Abb. 68.
28. Zwei Bronzeverzierungen, wahrscheinlich von der Bronzetür stammend. L. 0,125 m. Abb. 23.
29. Vier starke Bronzeringe, mit breiten Klammern versehen. D. 0,073 m. Abb. 69.
30. Grösserer Bronzering von derselben Art. D. 0,084 m.
31. Bronzescheibe, mit einem Löwenkopf in Hochrelief verziert, die als Griff der Bronzetür diente. D. 0,11 m. Abb. 21.
32. Ähnliche Bronzescheibe, mit einem männlichen bärtigen Kopf (Zeus?) verziert. Wahrscheinlich von derselben Bronzetür. D. 0,11 m. Abb. 22.
33. Viereckiges Zierstück aus Bronze. L. 0,125 m. Abb. 70.
34. Ähnliches Zierstück. L. 0,12 m.

35. Zwei flache Bronzeringe. D. 0,142 m. Abb. 71.
36. Drei massive Bronzeringe. D. 0,18 m. Abb. 72.
37. Ähnlicher Ring. D. 0,11 m.
38. Bronzescheibe, die als Fuss eines grösseren Gefäßes diente. D. 0,17 m.
Abb. 73, 2.
39. Ähnliche Scheibe. D. 0,14 m.
40. Unbedeutende Bruchstücke eines Bronzehelmes.
41. Bronzefibel. L. 0,055 m. Abb. 74, 1.
42. Halbmondförmige Brustplatte aus Eisen, mit Silber beschlagen und mit sehr fein ausgeführten Ornamenten verziert. H. 0,265 m, Br. 0,29 m. Abb. 75—77. Stilistisch und technisch mit dem Helm aus Amfreville (Abb. 78) verwandt, aber ohne keltische Elemente in der Ornamentik. Unteritalische Herkunft scheint mir nicht wahrscheinlich. Spätestens Ende des 4. Jahrh. v. Chr.
43. Zierstück aus Silber. L. 0,06 m. Abb. 74, 2.
44. Bruchstücke eines verbrannten silbernen Gefäßes.
45. Bruchstücke eines Krummschwertes aus Eisen.
46. Bruchstücke eines zweiten ähnlichen Schwertes.
47. Bruchstücke einer Speerspitze aus Eisen.
48. Bruchstücke eines flachen Gegenstandes aus Eisen.
49. Runder eiserner Gegenstand mit Abdrücken von Gewebe. L. 0,16 m
Abb. 79.
50. Flacher Ring aus Blei. D. 0,175 m. Abb. 73, 1.
51. Grosse Perle aus blauem Glas mit gelben, blauen und weissen Ornamenten. H. 0,03 m. Abb. 80.
52. Ähnliche Perle aus dunkelblauem Glas mit farbigen Ornamenten. H. 0,018 m. Abb. 31, 1.
53. Ähnliche Perle aus grünem Glas mit farbigen Ornamenten. H. 0,017 m. Abb. 85, 10.
54. Tonamphora mit zugespitztem Boden. H. 0,665 m. Abb. 81. Stempel: Caduceus.
55. Ähnliche Amphora. H. 0,72 m. Abb. 82. Stempel: kleine zugespitzte Amphora.
56. Gewöhnliche Tonamphora mit flachem Boden. H. 0,45 m. Abb. 83.
57. Durchlochter Tonwirbel. D. 0,01 m.
Aus dem Brandgrab № 1 stammen folgende Gegenstände:
1. Zwei goldene Ohrringe. H. 0,026 m, Gew. 1,15 und 1,20 g. Abb. 33, 8 und 9.
 2. Schmuckplättchen aus Karneol mit goldener Einfassung. L. 0,02 m. Abb. 30, 7. Vgl. das ganz ähnliche Exemplar oben № 4.
 3. Bruchstück eines geriefelten goldenen Plättchens. L. 0,032 m, Gew. 0,60 g. Abb. 33, 10.
 4. 23 gewöhnliche goldene Perlen. D. etwa 0,008 m, Gew. 0,50 g.
 5. Anhänger in der Form eines Vogels aus dunkelblauem Glas mit gelben Flecken. H. 0,019 m. Abb. 31, 4.
 6. Anhänger in der Form einer kleinen Amphora aus grünlichem Glas.

7. 6 vergoldete Tonperlen, die zum Einsticken eingerichtet sind. D. 0,005 m.
8. Durchlochter Tonwirbel. D. 0,015 m. Abb. 85, 1.
9. Bronzeknopf, unten mit einer Öse versehen. D. 0,035 m.
10. Silberdrachne Alexander des Grossen, stark abgerieben und verbrannt. Aus dem Brandgrab № 2 stammen folgende Gegenstände:
1. Goldenes, mit Filigran-reich verziertes Anhängsel in der Form einer kleinen Vase. H. 0,038 m. Abb. 84, 2.
2. 12 goldene mit Filigran verzierte Perlen. D. 0,009 m, Gew. 1,10 g. Abb. 84, 1. Diese Perlen stammen offenbar mit dem Anhängsel № 1 von einer Halskette.
3. Goldene Halskette. L. 0,38 m, Gew. 6,60 g. Abb. 84, 4.
4. 14 goldene Perlen. D. 0,008 m, Gew. 0,50 g. Abb. 84, 3.
5. Zwei goldene Ohrringe mit Löwenköpfen. D. 0,024 m, Gew. 6,10 und 6,60 g. Abb. 30, 1 und 2.
6. Zwei ähnliche Ohrringe. D. 0,02 m, Gew. 4,15 und 4,25 g. Abb. 30,3 und 4.
7. Ein einzelner ähnlicher Ohrring. D. 0,019 m, Gew. 2,15 g. Abb. 30, 5.
8. Zwei längliche, mit Filigran verzierte Ohrringe. H. 0,04 m, Gew. 3,15 und 3,25 g. Abb. 33, 6 und 7.
9. Drei längliche goldene Perlen in der Form eines Heraklesknotens. L. 0,009 m, Gew. 0,30 g. Abb. 30, 12.
10. Goldener Knopf. D. 0,014 m, Gew. 0,45 g. Abb. 33, 1.
11. Bruchstück eines eisernen Messers, dessen Griff aus Knochen hergestellt und mit Gold eingefasst ist. L. 0,09 m. Abb. 86, 1.
12. Fläschchen aus dunkelblauem Glas mit weissen Ornamenten. H. 0,125 m. Abb. 87.
13. Perle aus dunkelblauem Glas mit weissen Flecken. D. 0,01 m. Abb. 31, 3.
14. Perle aus gelbem Glas mit blauen und weissen Ornamenten. D. 0,01 m.
15. Drei traubenförmige Schmuckstücke aus Ton mit Spuren von Vergoldung. H. 0,022 m. Abb. 88.
16. 15 fruchtartige (Himbeeren?) Schmuckstücke aus Ton mit Spuren von Vergoldung. D. 0,01—0,015 m. Abb. 88. Die Gegenstände № 15 und 16, zusammen mit den Tonperlen № 17, bildeten wahrscheinlich den Schmuck eines Totenkranzes.
17. 13 vergoldete Tonperlen mit Stecklöchern. D. 0,009 m.
18. 81 ähnliche Perlen ohne Stecklöchern. D. 0,005 m.
19. Vier längliche hellgrüne Fayenceperlen. L. 0,015 m. Abb. 85, 9.
20. Zwei durchlochte Tonwirbel. D. 0,015 m. Abb. 85, 2 und 4.
21. Kleiner Tongegenstand mit eingetieften Ornamenten. D. 0,012 m. Abb. 85, 6.
22. Zwei kegelförmige durchlochte Tonwirbel. H. 0,012 m. Abb. 85, 7 und 8.
23. Grosse Tonperle. D. 0,014 m. Abb. 85, 3.
24. Silberne Nadel. L. 0,06 m.
25. Silberne Drachne Alexander des Grossen, stark abgerieben und verbrannt.

Das Kuppelgrab von Kurt-Kale

Das zweite Kuppelgrab wurde südwestlich von Mezek in einem künstlichen Hügel (H. 6 m, D. 30 m) auf dem Berggipfel Kurt-Kale (vgl. S. 108) entdeckt (Abb. 89—97). Es ist in derselben Weise aus grossen Steinquadern erbaut und besteht aus einem viereckigen Vorraum (2 m tief, 1,74 m breit und 2,60 m hoch) und einem runden, bienenkorbähnlichen Kuppelraum (D. 3,75 m, H. 3,45 m). Ein Korridor war nicht vorhanden. Über dem Eingang befand sich eine grosse, profilierte Steinquader, die den einzigen Schmuck der Fassade bildete und die jetzt heruntergefallen neben dem Eingang liegt (Abb. 90 und 93). Der Eingang selbst war mit grossen Steinplatten geschlossen. Die Decke des Vorraumes ist in einer ganz ungewöhnlichen Weise gebildet. Sie besteht aus grossen Steinquadern, die quer über den Ecken des Raumes in einer Höhe von 1,65 m über dem Boden gelegt sind (Abb. 94—96). Dadurch entsteht ein kleineres Quadrat, welches in derselben Weise, durch quer über den Ecken gestellten Steinquadern, noch dreimal verkleinert wird, bis schliesslich eine viereckige Öffnung von 0,57 auf 0,82 m übrig bleibt, die mit einer Steinplatte geschlossen ist.

Der Eingang, der zu dem Kuppelraum führt, ist 1,20 m hoch, unten 0,65, oben 0,68 m breit. Er wird von drei grossen Steinquadern eingefasst, die am Rande mit einem einfachen Profil versehen sind (Abb. 94). Der Kuppelraum zeigt fast genau dieselbe Form wie der Kuppelraum von Mal-Tepe.

Das Kuppelgrab von Kurt-Kale ist noch im Altertum ausgeraubt und teilweise zerstört worden. Aus diesem Grunde wurden in ihm, ausser einigen Pferdeknochen und den Bruchstücken einer gewöhnlichen Tonamphora mit zugespitztem Boden, die neben dem Eingange lagen, keine anderen Gegenstände gefunden.

Andere Funde von Mezek

Eine fast völlig zerstörte, ebenfalls aus grossen Steinquadern erbaute viereckige Grabkammer ohne Vorraum und ohne Korridor wurde in einem kleineren Hügel (Höhe 4 m, Durchm. etwa 20 m) nördlich vom Dorfe, in dem man schon früher gegraben hat, entdeckt (Abb. 98—101). Die Grabkammer ist 6,26 m lang und 2,80 m breit. Sie war wahrscheinlich mit einem Tonnengewölbe gedeckt. Unter den unbedeutenden Funden verdient grössere Beachtung nur eine rotfigurige Tonscherbe, die für die Datierung des Grabes von Bedeutung ist und die wieder auf das 4. Jahrh. v. Chr. hinweist.

Auf einer Höhe südlich vom Dorfe wurden spätrömische Skelettgräber entdeckt, die als Beigaben nur einfache Tonlampen (Abb. 102) enthielten.

Datierung und Herkunft der Kuppelgräber von Mezek

Den einzigen sicheren Anhaltspunkt für die Datierung der Grabanlage von Mal-Tepe bieten uns die in den späteren Brandgräbern dieser Anlage gefundenen Silberdrachmen Alexander des Grossen. Diese Brandgräber sind aber wahrscheinlich bei dem Umbau der Grabanlage entstanden und haben mit der ur-

sprünglichen Bestattung im Kuppelraum nichts zu tun. Die Grabanlage selbst wird also bedeutend älter sein und muss spätestens in die erste Hälfte des 4. Jahrh. v. Chr. gesetzt werden. Die altertümlichen Bauformen würden sogar für eine noch höhere Datierung sprechen, wenn unter den Funden solche Gegenstände sich nachweisen liessen, die älter als das 4. Jahrhundert sein könnten. Das Kuppelgrab von Kurt-Kale kann nur auf Grund seiner grossen Ähnlichkeit mit Mal-Tepe ebenfalls in das 4. Jahrh. datiert werden. Es zeigt aber fortgeschrittenere Bauformen (z. B. die Profile an den Eingängen) und ist deshalb etwa der zweiten Hälfte des 4. Jahrh. zuzuschreiben.

Die Kuppelgräber von Mezek sind nicht die einzigen Gräber dieser Art, die wir in Thrakien kennen. Ein ganz ähnliches Grab wurde noch im Jahre 1891 in der Nähe von Lozengrad (Kirk-Kilisse) entdeckt (Abb. 104—107). In der Gebirgsgegend westlich von Mezek sind kleinere Kuppelgräber zum Vorschein gekommen, die noch nicht genauer untersucht worden sind. Schliesslich ist noch ein Kuppelgrab bei Rachmanlij nördlich von Plovdiv zu erwähnen, welches noch im Jahre 1851 entdeckt wurde und über das wir nur ganz flüchtige Angaben besitzen. Auf Grund dieser Funde kann jedenfalls angenommen werden, dass die Kuppelgräber von der Art der Gräber von Mal-Tepe und Kurt-Kale im Altertum eine grosse Verbreitung in Thrakien gefunden haben.

Die Frage, inwieweit diese Kuppelgräber in eine direkte Abhängigkeit von den mykenischen Kuppelgräbern, mit denen sie eine so auffallende Ähnlichkeit zeigen, zu setzen sind, verdient eine eingehendere Untersuchung. Die Übereinstimmung ist in diesem Falle so gross, dass sie nicht durch einen Zufall erklärt werden kann. Die Kuppelgräber von Pantikapaion und die etruskischen Kuppelgräber, obwohl sie grössere Abweichungen bieten, müssen ebenfalls bei der Behandlung dieser Frage herangezogen werden. Andererseits ist darauf hinzuweisen, dass die Kuppelgräber in Griechenland in der nachmykenischen Zeit bekanntlich nicht mehr vorkommen. Die thrakischen Kuppelgräber, die wir zur Zeit kennen, stammen erst aus dem 4. Jahrh. und können deshalb nicht als eine Nachahmung gleichzeitiger griechischer Grabformen erklärt werden. Sie müssen vielmehr als Vertreter einer viel älteren einheimischen Tradition betrachtet werden, die wahrscheinlich unter direktem mykenischem Einfluss entstanden worden ist. Die Funde von Trebenische, die dem Ende des 6. Jahrh. v. Chr. angehören, bieten uns bekanntlich ebenfalls gewisse „mykenische“ Elemente. Die thrakischen Kuppelgräber und die Funde von Trebenische sind gleichartige Erscheinungen, die sich gegenseitig ergänzen und die wir in derselben Weise zu erklären haben werden. Es handelt sich in diesen beiden Fällen zweifellos um späte Nachwirkungen mykenischer Einflüsse, die noch in die Zeit der Blüte der mykenischen Kultur hinaufgehen müssen und die als ein Beweis dafür zu betrachten sind, dass diese Kultur in Thrakien und Makedonien viel tiefere Wurzel geschlagen hat, als man gewöhnlich anzunehmen geneigt ist (vgl. meinen Aufsatz „Thrakisch-mykenische Beziehungen“ in der Revue intern. des études balk. IV, 1937, 1—7):

Das Kuppelgrab von Mal-Tepe weist durch andere seiner Eigentümlichkeiten (Totenbett und Bronzetür) Beziehungen auch nach einer anderen Seite hin. Es gehört zu der Reihe der Grabkammern des sogenannten makedonischen

Typus, die eine grosse Verbreitung in den thrakisch-makedonischen Gebiete gefunden haben (vgl. das Verzeichnis dieser Grabkammern, S. 105) und ist zugleich das älteste Beispiel dieser Grabanlagen. Die Ausbreitung des Tonnengewölbes seit dem Ende des 4. Jahrh. v. Chr. hat auch in der thrakisch-makedonischen Grabarchitektur entscheidende Änderungen herbeigeführt. Die Kuppelgräber von Mezek vertreten die ältere Stufe dieser Architektur und sind bei der grossen Dürftigkeit anderer Baudenkmäler dieser Zeit sehr wichtige Zeugnisse für ihre geschichtliche Betrachtung.

B. Filow

Разкопкитъ около Мезекъ и гара Свиленградъ презъ 1932—1933 год.

отъ Ив. Велковъ

I. Мезекъ

На югъ отъ Мезекъ източнитъ Родопи пускатъ, последнитъ си разклонения и се сливатъ вече постепенно съ равнината по посока на Одринъ. Отъ самитъ северни разклонения при Мезекъ се излива изъ планината буенъ изворъ, който е примамвалъ човѣка тукъ презъ всички времена. Споредъ легендата, водата тукъ при извора си има свой стопанинъ, който обитава далечното на северъ Дервишъ-тепе. Този стопанинъ идвали да наглежда водата, като единъ день въ годината принасятъ и жертва. Въ този денъ водата цѣла почервнявала. Тази вѣра въ сѫществуването на стопанинъ на водата между народа е толкозъ силна, че едва презъ 1925 година съ немалко усилия е могло да се каптира модерно изворътъ.

Поради тази изобилна вода и поради близостта на планината, — едно винаги сигурно убѣжище, около Мезекъ съ време още се издигатъ селища, строятъ се и се издигатъ и силни крепости. Историята на Мезекъ е тъмна, главниятъ путь е билъ по-далечъ отъ тукъ, по-близо до р. Марица, пъкъ и путьтъ презъ планината къмъ долината на р. Арда е билъ годенъ само за малки кервани. Никакде не срѣщаме нѣщо за Мезекъ, нито за по-къснитъ крепости около него. Бр. Шкорпилови (Паметници изъ Българско I, 1888, 33, 82) търсятъ въ още добре запазената ранна византийска крепость надъ селото срѣдновѣковния Неутзиконъ. За *Необѣхъю* говори още Иричекъ (*Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel*, 63), който поставя града на границата между Пловдивската и Одринската провинции,¹⁾ и то между Харманли и Чирменъ. По-значителни крепости въ последната областъ не се намиратъ и би трѣбвало да се приеме предложението на Бр. Шкорпилови. Всичко друго, което знаемъ за Мезекъ, ни го даватъ сега само археологическите паметници, получени отъ предприетите тукъ разкопки и проучвания.

Вземемъ ли за изходенъ пунктъ Калето надъ селото, трѣбва да преминемъ на изтокъ Проваления Камъкъ, за да се покачимъ на Ени-джумала, остьръ връхъ съ могила. На изтокъ презъ Дѣлбоката Рѣка и Зимняка по-известна

¹⁾ Nicetas Choniat. ed. Bonn. 571 ... περὶ τὸ λαγόνειον Νεοβѣхъю (тозъдѣ естъ обточъ въорътъ съ тѣхъ епархийни дипломати тѣхъ Адрианъ фунтъ хай тѣхъ Филипъ).

е Итанската барчина съ останки отъ стари римски гробища. Тукъ наоколо съ мѣстноститѣ Домузъ-гъоль, р. Бѣлата Прѣсть, Малката Чука, Биязовъ Торлукъ (остъръ връхъ), Склѣта, Старата Фурна. На югъ къмъ плавината следватъ Малкия Караджакъ, после Малката Сливачка, Голѣмия Караджакъ, Голѣмата Слива, Асмалька, Голѣмата Чука, Крушови Торлукъ, Малкото Питань-дере, на с. и. дѣлбокото Каукъ-дере, р. Сергана, Сандъцитѣ, Хайдутъ-бунаръ. Горе вече е Кара-тепе, Окуша, Голѣмо Питань-дере, Семераборунъ, Мимиша, Бунаръ-олу, Тритѣ Гроба, Яньоолу, Къопрулу, р. Каръчка, Янгала-гидикъ, Мишана, Куртъ-кале, Солуялма, Бурсучкитѣ Дупки, Едричкитѣ Торлуци, Марковата Нивица, Джожуви Камъни, Тенкото Връхче, надолу Чинаръ-дере.

Щомъ като се премине Калето, западно презъ Керековитѣ ниви, и се покатеримъ по хребета Зимница, веднага се виждатъ останки отъ постройка, вѣроятно отъ нѣкаква малка кула. При про карване на новия путь тукъ и наоколо съ намѣрени части отъ голѣми и малки глинени кюпове, парчета отъ керамиди, отъ сѫдове — все отъ римско време.

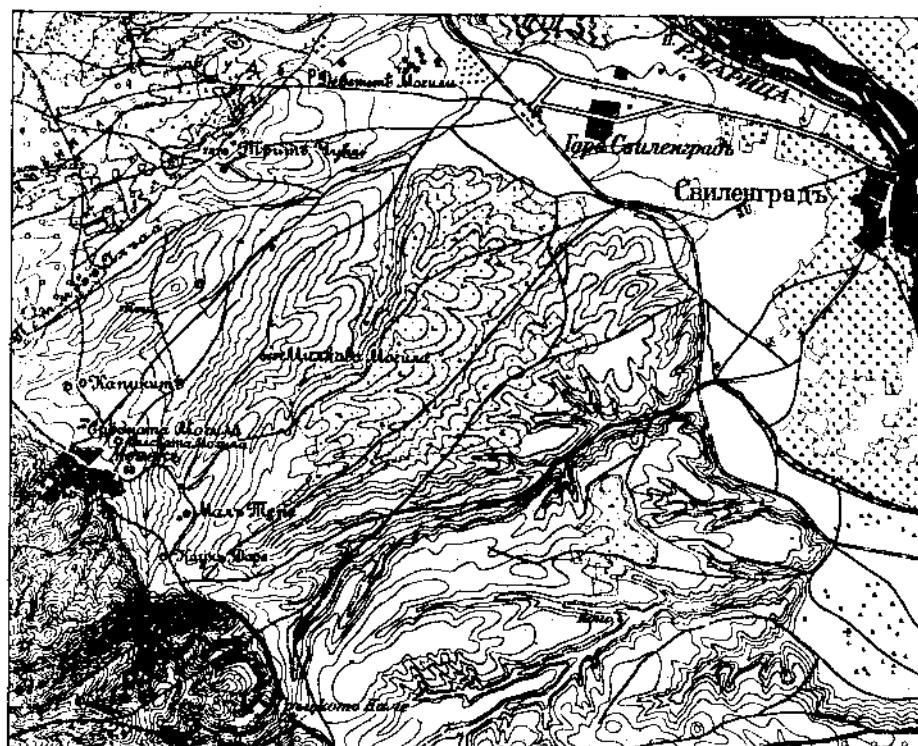
Отъ тукъ може да се проследи посоката и на старъ путь, който върви по склона, завива въ дола и се покатерва по Изгорения Връхъ съ останки отъ стара постройка. По срѣдата на пътя въ Малката Сливачка се виждатъ сѫшо останки отъ нѣщо като кула. Северно отъ върха, по хребета се откриватъ гробове, съ римски глинени сѫдове, обградени съ камъни.

Малко юго-източно отъ Мезекъ и почти южно отъ Малъ-тепе се издига веднага доста стрѣмно Итанската барчина. Тукъ по хребета се виждатъ изъ храститѣ много гробове, обградени съ по-едри камъни, затрупани съ прѣсть. Презъ 1931 година съ разкопани тукъ нѣколко гроба отъ проф. Б. Филовъ и Ангелъ Запряновъ (gl. по-горе стр. 89 сл.).

На голѣмо разстояние по продължение на хребета на Итанска барчина въ южно направление се е издигалъ преграденъ зидъ, направенъ отъ изправени камъни, като празното пространство вътре е било изпълнено съ дребни камъни и прѣсть. Зидътъ нѣкажде е подпиранъ съ по-едри камъни. Вѣроятно зидътъ не ще да е билъ по-високъ отъ това, което намираме сега, като празнините съ били засилени съ дѣрвени застѣки. Склонътъ къмъ изтокъ, къмъ Каукъ-дере, е много стрѣменъ, та една добре изградена застѣка е била сигурна предохранителна и защитна мѣрка. Самото селище тукъ, и то отъ римско време, се е намирало въ северното подножие на барчината, върху една тераса. Следи отъ това селище — камъни, изкуствено направени тераски, тухли, части отъ глинени кюпове и други останки и сега добре може да се наблюдаватъ тукъ. Изглежда, какво това селище ще да е имало за себе си и нѣкаква, макаръ и слаба, защитна стена.

Западно отъ Итанската барчина, долу низко има следи отъ пъти, който вѣроятно е минавалъ все по склона, малко по-високо отъ полето, докосвалъ е сегашното градище надъ селото и е продължавалъ въ западно направление, както го вече констатирахме и споменахме по-горе. Този путь ще да е докосвалъ и неголѣмото градище, разположено сега въ развалини на самата грѣцко-бѣлгарска граница.

Това градище, известно като Гръцкото кале, се намира на около 3 км. източно отъ Мезекъ, на хребета, който се издига западно отъ долината, по която сега е прокарана новата граница. Градището е обраснало цѣло съ гора. Стени се виждатъ до 2 м. дебели, градени съ обикновени камъни, споени съ бѣлъ хоросанъ. Изъ вътрешността се намиратъ разпръснати фрагменти отъ глинени кюпове, сѫщо отъ керамиди, пригответи отъ непречистена пръстъ. Градището най-силно е укрепено въ северната си достъпна част, дето е билъ

Обр. III. — Карта на околностите на Мезекъ.
Abb. III. — Karte der Umgebung von Mezek.

входътъ и дето е имало и други постройки. Къмъ изтокъ склонътъ е стръменъ. Отъ градището добри изгледи има къмъ северъ, къмъ Сакаръ Планина и къмъ Одринъ (обр. 111).

По продължение на хребета, който почва отъ северната стена на градището, въ западна посока се виждатъ две могилки, натрупани съ камъни. Едната е разкопана и разграбена. Въ изхвърления насипъ се виждатъ останки отъ добре изпечено глинено гърне. Тукъ наблизо се намира въ нивата на Сарандалиев и трета могилка.

Като се отива по Каукъ-дере въ южна посока, тукъ-тамъ изъ дълбоката долинка се виждатъ останки отъ нѣкакви стари постройки. Поеме ли се вече височината къмъ Тасъ-тепе, въ единъ завой на хребета, край горския коларски пътъ, се вижда единъ гробъ, обграденъ съ голъми камъни; гробътъ

е дълъгъ 1·90 м., ориентиранъ изтокъ-западъ. Единъ другъ камъкъ тукъ, грубо издъланъ, служилъ въроятно като похлупакъ, е широкъ 1·10 м. Малко северно и по-ниско е копано въхраститъ, дето се виждатъ извадени и разхърляни тухли.

Като се говори за по-стара култура около Мезекъ и преди да влеземъ въ подробности, свързани съ водените тукъ разкопки, би тръбвало да потърсимъ и съответните селища, каквито селища, благодарение на водата, тукъ съществували. Естествено, онези големи или малки мъстни владетели, които съществуващи грамадната могила Малъ-тепе, също имали наблизо и своите поселения. Такива поселения тръбваше да се потърсятъ преди всичко на мъстото на византийската крепост надъ селото. Отъ направените сондажи, обаче, на няколко места във вътрешността на крепостта не се указаха някои особни останки отъ по-ранна епоха. Културният пластъ въ крепостта не достига по-дълбоко отъ 30 см. въ южната половина. По-дебель е този пластъ въ северната половина, близо до крепостната стена, но тамъ се указаха само керамични останки отъ епохата на съграждането на крепостта. Това съграждане може да се отнесе следъ VI вѣкъ, ако се сѫди по многото изостанали фрагменти отъ глинени съдове на принадлежащето тукъ селище, разположено непосредствено южно отъ градището.

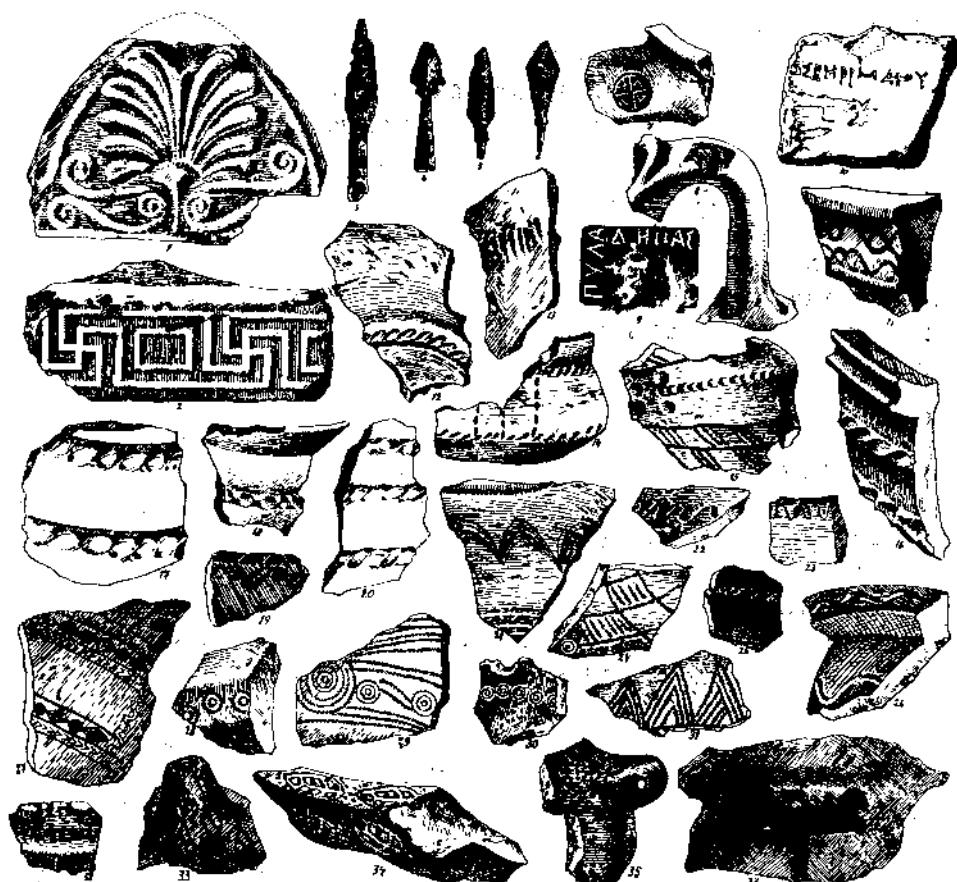
При прокарване на новия пътъ, който прави силенъ завой северно отъ крепостта, се откриха въ направления тукъ дълбокъ прокопъ много огнища отъ по-ранните жилища на тукашното население, накацали рѣдко по северния склонъ. Още при излизането на пътя въ края на селото е прорѣзана една малка могила, натрупана съ дребни камъни. По-нагоре идатъ вече останките отъ колибите. Тукъ по склона съ наслагани керамични материали, които въ по-големата си част принадлежатъ на халщатската епоха, достигатъ класическата древност, за да се слѣятъ после съ материали отъ римско време и ранното средновѣковие.

Ако се прегледатъ материалите, събрани отъ трудовацитѣ при прокарване на пътя и проследятъ изоставените дупки по склона непосредствено северно отъ градището, може да се заключи, какво най-ранните жилища, наредени тукъ, също били малки дървени колиби.

Цѣлъ запазенъ глиненъ съдъ отъ тукъ не притежаваме. Останали също само фрагменти, много отъ тяхъ орнаментирани. Съдовете също били приготвени отъ недобре пречистена глина, работени безъ помощта на грънчарско колело и недобре изпечени. Техниката при всичките запазени фрагменти, особено що се отнася до украсата, е една и съща. Украсата по всичките съдове е съвдълбнати орнаменти, получени чрезъ отпечатване съ помощта на по-рано приготвени специално за целта прибори, сложени върху още влажните стени на съдовете. Отъ запазените ни дръжки отъ глинени съдове една е продълговата ложка, пробита надлъжно, друга дръжка прилича на езиче, украсена съ успоредни ивици, образувани отъ скачени ромбоиди, изпълнени съ шнурови рѣзки (обр. 112).

Трета дръжка е дебела халка, отъ основата на която почватъ украситѣ на изгубения съдъ. Орнаментитѣ по другите фрагменти отъ глине-

нитъ съдове съ най-различни. Това съ успоредни надолу ръзки съ остринки крайца, малки или по-големи кръгчета, наредени въ поясъ, орнаментъ „скочашо куче“ съ по-полегати или изправени спирали. Тукъ идатъ после дребни ръзки, малко полегати, събрани въ линия, или такива, които образуватъ по-сле отдълни квадратчета; ромбове въ комбинация съ концентрични кръгчета; пояси, обградени съ цѣлъ редъ ситно назъбени линии, вътре съ големи и

Обр. 112. — Фрагменти отъ глинени съдове отъ Мезекъ.
Abb. 112. — Keramische Fragmente von Mezek.

малки концентрични кръгове, съединени съ също такива линии; дребни или по-едри наклонени ръзки, събрани въ пояси и други подобни орнаменти. На трето място идатъ ръзките, наредени въ триъгълници или всички тъзи разнообразни елементи, съединени въ орнаменти на едно място, върху единъ съдъ. Нѣкои отъ тъзи орнаменти могатъ да се проследятъ чакъ къмъ края на бронзовата епоха. Отъ всички този археологически материалъ се вижда, какво още къмъ началото на халщатската епоха изворътъ около Мезекъ е билъ центъръ на поселение. Подобни орнаменти върху глинени съдове мо-

гатъ да се видятъ и отъ укрепеното съ земленъ валъ селище, разположено на Алтынъ-тепе, западно отъ Турска Левка.¹⁾ Сждове съ подобни орнаменти, които се срещатъ по-рѣдко у насъ, сѫ открити и въ с. Долни Ломъ (Бѣлоградчишко).²⁾

Цвѣтущото положение на Мезекъ пада, както изглежда отъ откритите материали, въ V—IV в. пр. Хр., време, когато и границите на одризкото царство, чийто главенъ центъ е Uscudama, днешния Одринъ, само на около 25 км. въ южна посока, сѫ далечъ на западъ. За това цвѣтущо и господствующо продължение на Мезекъ свидетелствуватъ и многото могили наоколо, главно известното вече тукъ въ цѣлата околност Малъ-тепе. Отъ това време се намиратъ и доста фрагменти отъ глинени сждове, сѫщо отъ IV вѣкъ, и доста монети — отъ Филипъ II Македонски (359—336 г. пр. Хр.), отъ Лизимахъ (323—281 г.), монети отъ Абдера, отъ Apollonia Pontica, отъ Маронеа. Отъ последнитѣ градове монетите сѫ главно отъ III вѣкъ пр. Хр.

Селището отъ тѣзи вѣкове, както и по-рано, се е намирало на сѫщото място — все наблизо около извора, като доста голѣми останки, вече заровени на повече отъ метъръ дълбочина, се откриватъ и източно отъ извора по направление на сегашния митнически пунктъ. Безъ съмнение останки ще се намиратъ въ тази посока и въ онѣзи мяста, застроени сега съ нови къщи. Отъ тогавашнитѣ постройки нѣма следи, но отъ запазения ни изгорѣлъ лепежъ може да се заключи, че жилищата сѫ били изградени върху каменна основа съ стени отъ изплетенъ дървенъ плетъ, облепенъ съ прѣсть. Жилищата на по-знатнитѣ или обществени постройки изглежда, че сѫ били покрити съ керамиди. Така отъ мястото около градището надъ извора сѫ ни запазени и нѣколко фрагменти отъ керамиди, въ горната си част съ остъръ покривъ. Една керамида е дълга сега ок. 40 см., широка 15 см. Отъ тукъ имаме една глинена сима съ релефенъ меандъръ и друга една съ палмета, подобни на онѣзи, намирани въ Месемврия (ИАИ I, 289). Тѣзи глинени фрагменти по строгия си стилъ принадлежатъ още на V в. пр. Хр. и сигурно произхождатъ отъ нѣкая обществена постройка (обр. 112, 1 и 2).

Отъ тази епоха отъ мястото около градището имаме доста фрагменти отъ глинени сждове, и то главно отъ по-голѣми сждове. Устията на запазенитѣ сждове иматъ различни профили. Прѣстъта е сравнително добре пречистена, всички сждове иматъ повечето керамидено-червенъ цвѣтъ. Около устията или по самия рѣбъ често се протака като украса една или нѣколко успоредни вълнообразни вдлѣбнати линии, които следъ това вече се виятъ по широкия тѣрбухъ като отдѣлни релефни пжчести ивици при най-разнообразна форма, нѣкаде наподобяващи тѣнки или дебели шнурове (обр. 112, 16 и 26). Тукъ трѣбва да се отбележи и едно парче отъ по-голѣмъ долиумъ. Периферията на устието както отгоре, така и въ страни е украсена съ вдлѣбнатъ орнаментъ, наподобявашъ листъ (обр. 112, 34).

Отъ сѫщото това време сѫ запазени и дрѣжки отъ глинени амфори съ

¹⁾ Велковъ, Стари селища и градища южно отъ Сакаръ Планина, въ Годишникъ Нар. музей 1925—1832, 178 сл.

²⁾ В. Миковъ, ИАИ VII, 365 сл.

различни фабрични марки и надписи. Върху една дръжка, дълга 18 см., шир. до 6 см., близо към горния край въ правожгълникъ съ размѣри 3×2 см. съ неясна релефна украса по срѣдата се редятъ буквитъ ПУЛА | ДН"|"АС. Би могло да се допълни Пул[а]с [θ]ас[θу], което ни дава указание за произхода на амфоритъ.¹⁾ Подобна дръжка съ надпись е намѣрена също въ Мадара,²⁾ а по на северъ и въ Histria.³⁾ Отъ Тасосъ е изнасяно главно вино, прочуто въ V вѣкъ пр. Хр. (обр. 112, 9).

Върху другъ фрагментъ отъ дръжка, откъснатъ до самото устие, се вижда марката — кръгъ (1·8 см.), раздѣленъ на кръстъ съ четири букви ПАПХ (обр. 112, 7). Върху трети сждъ пъкъ (обр. 112, 10) може да се прочетатъ останките⁴⁾ на името *ος Βηριάρος*, явно тракийско сложно име (срв. Tomasek, Die Thraker II, 13: *Βηρισάρης*).

Следъ тѣзи общи географски и исторически бележки, трѣбва да се обърнемъ наново къмъ отдѣлните могили.

1. Могила Ени-джумала

Разкопкитѣ около Мезекъ презъ 1932 г. почнаха на 18 май съ разкопаването на могилата, разположена южно отъ селото, на острото връхче, известно като Ени-джумала. Могилата има диаметъръ 30 м. при височина 4 м. Насипана съ жълта прѣсть, къмъ основата доста много дребни камъни. Къмъ центъра на могилата се направи единъ кладенецъ съ размѣри 5×5 м., като се достигна до каменистата основа. Въ насипа разхвърляни се намѣриха части отъ глинени амфори, части отъ лепежъ, странична дръжка съ графитна лъскавина, обгорени камъни, две човѣшки кости. Могилата е била разграбена нѣкога основно, но може да се заключи отъ намѣреното, какво трупътъ е билъ изгоренъ, а отъ фрагментитѣ — да се датира погребението къмъ края на V вѣкъ пр. Хр.

2. Селската могила

Разкопаването на Селската могила, разположена непосредствено северно отъ селото, се почна на 31 май и се приключи на 26 октомврий. Могилата, съ диаметъръ 85 м. северъ-югъ и 80 м. изтокъ-западъ, при една височина отъ 12·70 м., е покрита въ по-голъмата си частъ съ джбова гора. Тукъ е копано още презъ 1931 г. отъ проф. Б. Филовъ при сътрудничеството на Ангель Запряновъ, като е почнато съ прорѣзъ отъ къмъ източната страна. При този прорѣзъ е достигнатъ почти центъра на могилата, но на една дълбочина само отъ 8 м., мѣreno отгоре. Въ този прокопъ на далечина 6 м. отъ края и при дълбочина 1·50 м., е откритъ пластъ тухли, напластени въ 6—7 реда при една широчини отъ 1·20 м. Тукъ сѫ намѣрени и изправени тухли съ дължина 32—75 см., широчина 25—35 см., дебелина 1·5—2 см., също три

¹⁾ Bechtel, Die historischen Personennamen des Griechischen, 576; Л. Шкорпилъ, Извѣстія императорской археологической комиссии; выпускъ 11, 1904, 138, № 597а, 597б.

²⁾ Д. Дечевъ, Сборникъ Мадара, 166 сл., обр. 150.

³⁾ Рагнал, Histria VII (1916; 1921/22), 30 сл.

мраморни плочки, една желъзна стрелка. Въ южната часть на този прокопъ, на дълбочина 1·60 м., подъ нѣколко камъка, е откритъ човѣшки скелетъ въ свито положение, съвѣршенно разложенъ, малко наклоненъ, разположенъ западъ-изтокъ.

На далечина вече 8 м. отъ края и при дълбочина 1·80 м., по срѣдата на прокопа, е откритъ пластъ отъ тухли и керамиди, подъ този пластъ гробъ съ добре запазенъ скелетъ, ржетѣ турени на кръста, главата на западъ, очи надолу. Тухлитѣ сж съ размѣри $46 \times 60/75 \times 2$ см.; керамиди 46×17 см.

Презъ работния сезонъ на 1932 година се направи единъ голѣмъ прѣзъ, почнатъ на широко отъ кѣмъ южната страна, съ огледъ да се обхване центъра на могилата. Прокопътъ достигна 50 м. дължина при 6 м. при основата на могилата (обр. 113).

Обр. 113. — Селската могила при Мезек.
Abb. 113. — Der Hügel Selska Mogila bei Mezek.

Въ самата срѣда на могилата се очерта една основна централна могилка съ диаметър около 10 м. при 3 м. височина, насыпана съ черна обработвани земя — горна прѣсть. Надъ тази могилка сж слагани, и то безъ прекъсване, другитѣ пластове. До върха могатъ да се различатъ петъ главни пласта: жълта прѣсть, примѣсена съ черноземъ, черноземъ съ пѣсъчлива, бѣла пѣсъчлива, черна и отгоре пакъ бѣла пѣсъчлива прѣсть. Следъ наслагането на тѣзи пластове, могилата е била разширена въ южно направление съ пѣсъчлива и черна прѣсть, примѣсена съ жълта. Всичката прѣсть е била събирана отъ непосрѣдствената близка околностъ. Така, въ северо-източната часть и сега се вижда още едно доста голѣмо блато, образувано отъ вземане на прѣсть, нужна за натрупване на могилата.

При достигане на основата на могилата, на самото дѣно, се откриха дребни рѣчни камъни, наредени въ крѣгъ около единъ центъръ, около една прѣчка

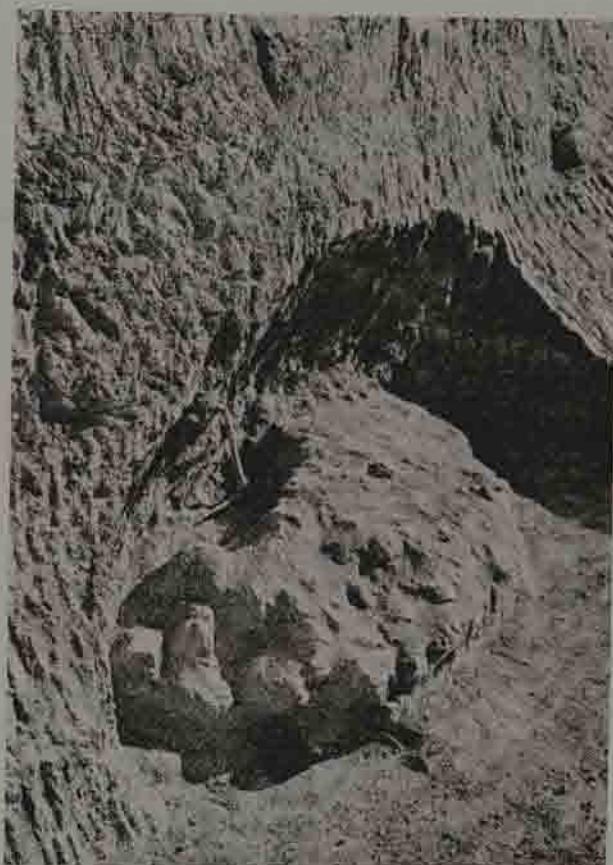
вис. 150 м. (обр. 114). Празното място на взгнилата пръчка, съ части отъ дървесина, бѣ добре запазено. Ние трѣбва така да възстановимъ направата на могилата:

Върху здравата земя, въ диаметъръ отъ 10 м., е била насыпана суха черна пръстъ на височина до 30 см. Върху този пластъ се нареждатъ камънитѣ, които достигатъ до 30 см. дебелина. Въ края тѣ сѫ по-едри, къмъ центъра по-дребни и постепенно намаляватъ, така че въ самата срѣда нѣма почти никакви камъни. Отгоре се натрупва сѫщата черна торна пръстъ, следъ което следватъ, както споменахме вече, другите пластове. Следи отъ погребение или изгаряне на трупъ не се указаха. Нѣма останки и отъ сѫдове, освенъ едно парче отъ глиненъ клопъ, попаднало въроятно случайно между камънитѣ (обр. 115).

И самиятъ насипъ на могилата е беденъ отъ фрагменти на сѫдове. Намѣрени сѫ между другото само нѣколко дрѣжки отъ глинени сѫдове, датиращи въроятно отъ IV вѣкъ пр. Христа.

Въ Селската могила се направи и единъ малъкъ прорѣзъ отъ къмъ юго-западната страна. На дълбинна около половинъ метъръ подъ периферията на могилата се откри и тукъ гробъ, обграденъ съ керамиди (42×65 см.), съ погребение на жена. Отдѣлни парчета керамиди сѫ били турени въ страни. Керамиденитѣ парчета съ орнаменти, направени съ пръстъ, отгоре сѫ били наредени като на покривъ, едно върху друго, но само че въ обратенъ редъ на наклона. Коститѣ се намѣриха съвършено разложени. До главата бѣ сложена една глинена лампичка, 10 см. дълга, съ релефни парѣзи и малко вирната нагоре дрѣжка (обр. 116). Около шията едно синкаво-зелено продълговато монисто, прилично на тѣнка пръчица. На рѣката една бронзова гривна, обикновена халка съ диаметъръ 5 см. Отъ гроба произхожда и едно телче отъ бронзъ, увito въ плитка съ халка въ края.

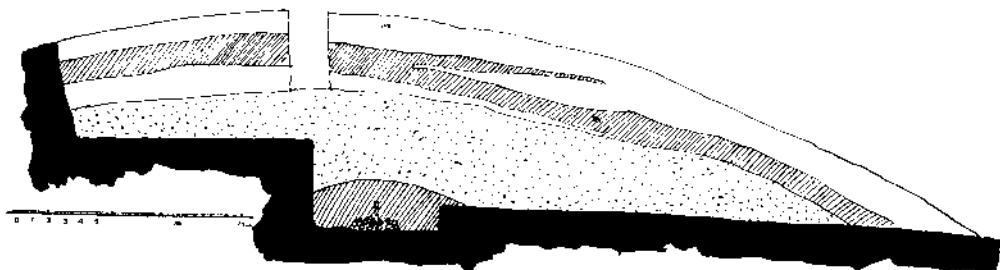
Въ сѫщия прорѣзъ, долу низко при самата основа на могилата, се

Обр. 114. – Центърътъ на Селската могила при Мезекъ.
Abb. 114. – Das Zentrum von Selska Mogila bei Mezek.

откри пластъ горена пръстъ безъ каквito и да било органически останки. При прокарване на новото шосе непосрѣдствено западно отъ могилата работницитѣ попаднали на нѣкакъвъ калдаръмъ, който водѣлъ въ западна посока. При пропърката въ периферията на могилата редени камъни не се откриха.

По нареддането на отдѣлнитѣ пластове пръстъ, едва ли би се очаквало нѣщо повече въ могилата отъ натрупанитѣ въ центъра камъни. Могила е изграждана много набързо, тя е свързана вѣроятно съ нѣкакво важно

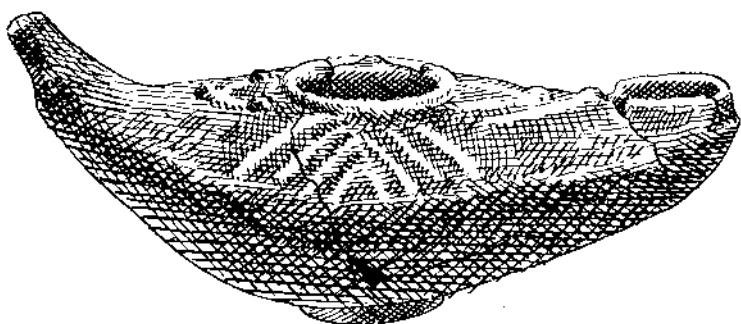

Обр. 115. — Разрѣзъ на Селската могила при Мезекъ.
Abb. 115. — Querschnitt durch Selska Mogila bei Mezek.

събитие, издигната за нѣкакво вѣzpоминание. Хората, които сѫ съградили тази грамадна могила, втората по голъмина следъ Маль-тепе, не сѫ имали много време да се бавятъ.

3. Могила Черниците

На стотина метра източно отъ Селската могила, въ Черниците, между трънакъ се издига малка разлата могила, около мяя разхвърляни много пар-

Обр. 116. — Глинена лампичка отъ Селската могила.
Abb. 116. — Tonlampe aus Selska Mogila bei Mezek.

чета отъ тухли и дребни камъни. Диаметъръ на могилата 25 м., височина 2 м. При разкопаването на могилката, на една дълбочина отъ 30—40 см., се откриха доста камъни и тухли, сѫщо единъ подъ, замазанъ съ хоросанъ. Изглежда, какво тукъ на могилката се е издигала нѣкаква лека постройка. Въ по-долнитѣ пластове се откри връхъ отъ дъно на остродънна глинена амфора.

Въ източната част пъкъ на могилата се откри вградена по-късно една пещъ съ диаметъръ 2·50 м., съ запазени околовръстни стени до 1 м. височина. По сръдата на пещта наредени по-голъми камъни въ два реда, нагодени за огнище. Тази пещъ по грубата си направа изглежда да е служила за изпечане на тухли и керамиди.

4. Могилка на Яни Ивановъ

Въ края на работния сезонъ презъ 1932 г., къмъ 19 октомври, се разкопа и една малка могилка, разположена северо-източно отъ Селската могила, презъ лятото, въ нивата на Яни Ивановъ. Могилката е съ диаметъръ 18 м. при една височина отъ 1·20 м. Отъ дълги години е разоравана. На основата на могилата се откри погребение съ магарче на трупа, като върху кладата съ нахвърляни дребни и нѣколко по-едри камъни. Огнището се простира малко въ джга отъ югъ къмъ северъ. Откриха се съвсемъ малко парчета отъ глинени съдове, попаднали тукъ може би съ нахвърляната пръсть, част отъ желѣзенъ ножъ или нѣкакъвъ другъ предметъ, част отъ мечъ или нѣщо подобно, част отъ дръжка на копие. Всичко е много добре изгорено и станало неузнаваемо.

5. Могила при Каукъ-дерे

Съвсемъ къмъ края на разкопките, къмъ 27 октомври 1932 г., се почна разкопаването на една могила въ началото на Каукъ-дере, разположена на същия хребетъ, на който въ северна посока лежи Малъ-тепе. Разкопаването на могилата продължи и презъ 1933 г. отъ 18 септември до 1 октомври.

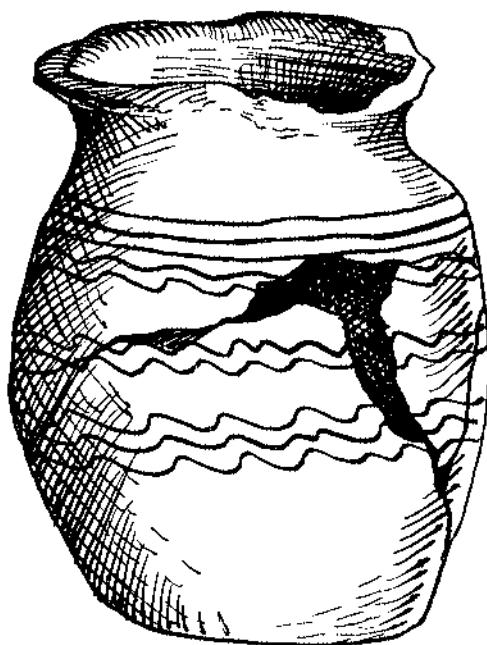
Могилата има диаметъръ 24 м. северъ-югъ и 28 м. изтокъ-западъ. Самото място е въ наклонъ. Цѣлата могила, вис. 4 м., е насыпана съ чакъль. Широкъ прокопъ се почна отъ югъ, също отъ къмъ западъ. Близо до периферията се откриха нѣколко фрагменти отъ глинени кюпове. Къмъ центъра могилата е натрупана съ по-едри и дребни камъни. Не се откри никакво погребение. Копа се даже единъ метъръ подъ основата. Къмъ дъното, между камъните, нѣколко конски кости. При натрупването на могилата пластовете отъ камъни се повтарятъ примѣсени съ чакъль. Като находки тукъ отъ насила могатъ да се споменатъ още части отъ остродънна глинена амфора и дълно отъ мястенъ съдъ отъ непречистена пръсть, слабо изпечена

6. Малка могила при Каукъ-дере

Близо северно отъ горната могила, въ нивата, се намира втора, по-малка могила. Диаметърътъ на могилата 26 м., вис. 2·40 м. Време на разкопаването 22 септември до 25 с. м. 1933 г. Могилата е насыпана съ пръсть, примѣсена съ малко дребни камъни. Отъ разчистването на по-голъмата част на могилата се вижда, какво тя е била издигната като върху основата въ центъра на единъ диаметъръ отъ 8 м. съ били натрупани камъни, въ крайщата по-едри. Въ вътрешността на могилата не се откри нищо. Въ насила се намѣ-

риха разхвърляни парчета отъ глинени кюпове, дълна отъ сждове, отъ остро-дълна амфора, парче отъ тънко глинено сждче отъ черна пръсть.

Въ източната част на могилата, на височина 50 см. надъ основата и вънъ отъ натрупаните камъни се намери единично малко глинено гърне, вис. 10 см., устие съ диаметъръ 5 см., разлято навънъ (обр. 117). Сждчето безъ дръжка, направено отъ сиво-черна пръсть, безъ помощта на грънчарско колело. Отъ вънъ украсено: къмъ устието нѣколко успоредни врѣзани линии, къмъ по-широката част въ три пояса вълнообразни успоредни линии. По техническа изработка това сждче може да се отнесе къмъ края на халщатската или началото на втората желѣзна епоха — къмъ V вѣкъ пр. Хр.

Обр. 117. — Глинено гърне отъ Каукъ-дере.
Abb. 117. — Tontopf aus Kauk-Dere.

1·5 см. И тѣзи украси могатъ да се отнесатъ къмъ началото на латенската епоха, когато трѣбва да е била издигната и могилата. Обр. 118.

7. Могила южно отъ Малъ-тепе

На стотина крачки южно отъ Малъ-тепе, между дракитъ, едвамъ се откроява отъ околността една малка могилка съ диаметъръ 18 м., вис. 2 м. Разкопаването на могилката се извърши между 15 и 22 септемврий 1933 г.

По срѣдата на могилката на около единъ метъръ надъ основата се откри горенъ пластъ. Въ гореното нѣколко дребни желѣзни парчета, съвършенно изгорени. Въ насипа на могилката пъкъ се откриха парчета отъ разни глинени сждове, нѣкои добре изпечени, други груби, мѣстна направа, сѫщо дълно отъ стомна и др.

Въ началото на прокопа пъкъ, воденъ отъ къмъ южната страна, се намѣриха и бронзови украси, съвършени подобни на тѣзи, открити въ могилата непосредствено северо-западно отъ селото. Преди всичко тукъ имаме една бронзова продълговата пластинка (6 на 1·5 см.), която е била използвана като обвивка, което се вижда отъ завитите крайща. Цѣлото поле на пластинката е обградено и раздѣлено на квадратчета отъ тънки релефни плитки. Въ всѣко квадратче има по едно кръгче. Тукъ принадлежатъ сѫщо четири тънки сърповидни пластинки, 4 см. дълги. По крайщата сѫ били украсени съ тънки спираловидни телчета. Отъ останките по пластинките и отъ дѣлни телчета се вижда, какво това сѫ били обеци. Отъ герданъ сѫ запазени части отъ шестъ почти ромбовидни кухи мониста, дълги до 2·5 см. Между тѣхъ се намира и едно по-малко бронзово монисто, дълго

8. Милкова могила

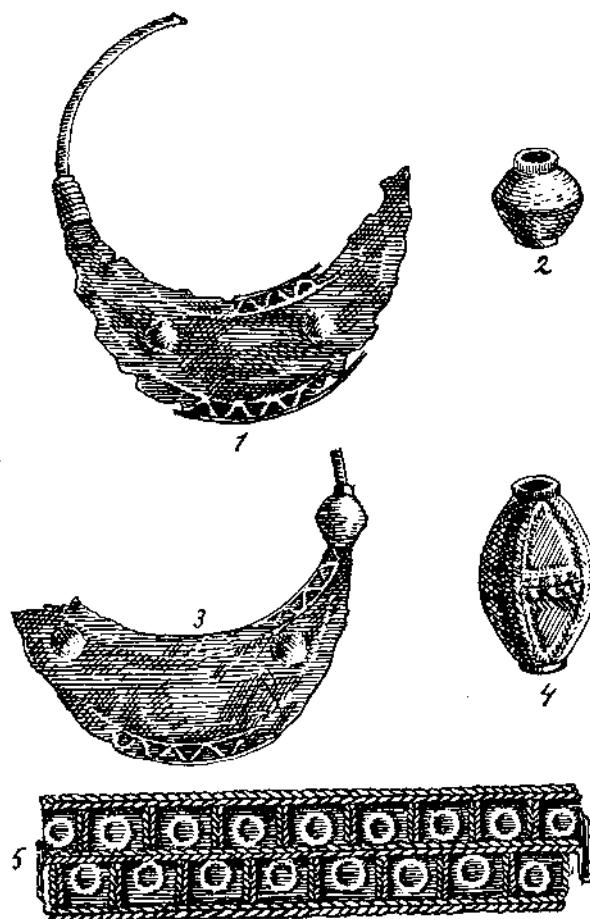
За да свършимъ съ могилитѣ, наредени по хребета, на който лежи Малътепе, трѣбаше да разкопаемъ и отдалечената на около 2 км. северо-източно отъ Мезекъ Милкова могила. Диаметъръ на могилата 21 м., височина 3 м. Разкопаването е извѣршено между 11 и 22 септември 1933 г. Обр. 111.

Могилата е разположена въ стари лозя, насыпана съ чакълеста пръстъ, събрана наоколо. Направи се широкъ прокопъ отъ къмъ южната страна. На около 3 м. отъ края на могилата и високо въ насипа се откри частъ отъ глиненъ сѫдъ, направенъ отъ непречистена пръстъ, съ широко устие, съ дрѣжка почти съ четвъртия форма. Наоколо нѣколко дребни вѫгленчета. Друго въ могилата не се откри.

На следната година, на 8 мартъ 1934 г., въ нивата на Иванъ Колевъ Таласъмовъ, на около двадесетина метра северно отъ Милкова могила, биль открилъ случайно единъ гробъ. Тукъ били изровени изправени две обикновени остродѣнни глинени амфори, вис. 64 см., въ горнитѣ си части разстроени, и една глинена паница, обърната надолу, направена отъ сива пръстъ. Паницата, отъ познатата ни вече мѣстна керамика, съ завити навѣтре крайща, е висока 8·6 см., при диаметъръ 15·3 см. (обр. 118а, 118б).

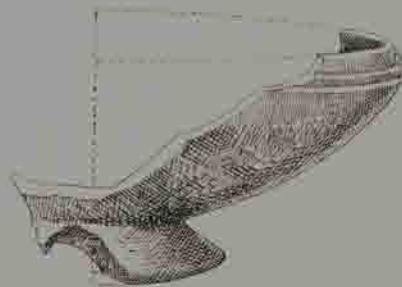
Обърнатъ надолу съ устието е билъ намѣренъ и единъ добре запазенъ глиненъ червенофигуренъ кратеръ съ камбановидна форма, сѫщиятъ типъ, какъвто е кратерътъ отъ Капинитѣ (обр. 119). Кратерътъ е сравнително добре запазенъ. Липсва му само едната дрѣжка, като подъ сѫщата дрѣжка е малко повреденъ при изваждането. Високъ 25·5 см., устие съ диаметъръ 26 см., дъно 11 см. И тукъ орнаментитѣ сѫ обикновенитѣ при този видъ кратери — лавровъ вѣнецъ около устието и меандри подъ рисункитѣ.

Извѣстия на Археол. Инст. XI

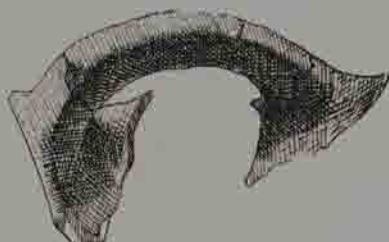
Обр. 118. — Бронзови украси отъ Каукъ-дере.
Abb. 118. — Bronzeschmuck aus Kauk-Dere.

На лицевата страна е представена игра на сатири съ менада. Двамата сатири съ съ преметната кожа на пантера презъ краката. Менадата, застапила по срѣдата, седнала, съ тимпанонъ въ ръцетѣ, е обърната къмъ лѣвата

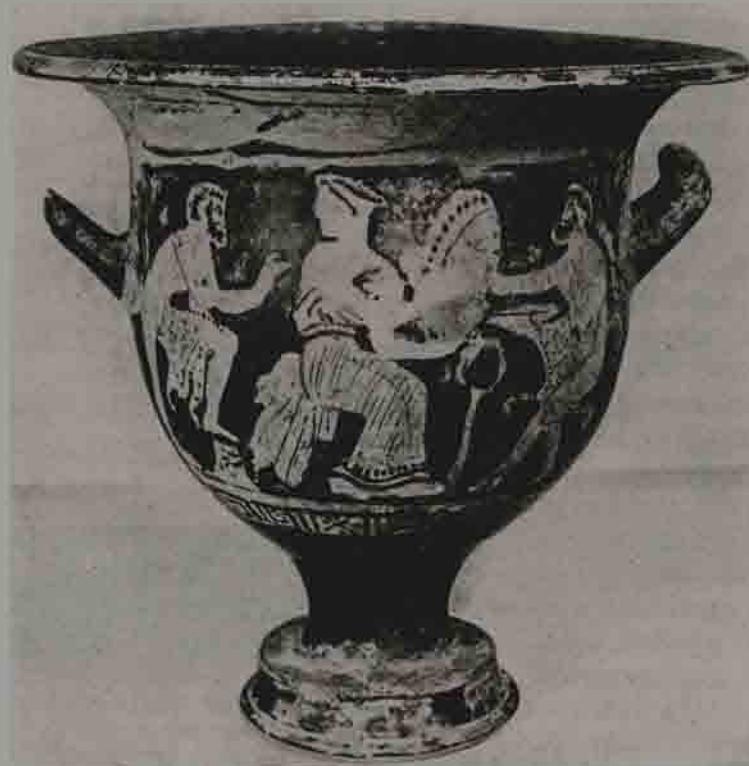
Обр. 118 а. — Глинена паница отъ Milkova могила.

Abb. 118 a. — Tonschale aus Milkova Mogila.

Обр. 118 б. — Дръжка отъ глиненъ сѫдъ отъ Milkova могила.

Abb. 118 b. — Henkel von einem Tongefäss aus Milkova Mogila.

Обр. 119. — Глиненъ кратеръ отъ Milkova могила.

Abb. 119. — Rotfiguriger Krater aus Milkova Mogila.

фигура. Сатирътъ въ дѣсно изглежда да държи въ лѣвата ръка нѣкакъвъ плосъкъ сѫдъ. На обратната страна съ представени, както обикновено, две облѣчени фигури. Помежду изправенъ високъ олтаръ. Дѣсната фигура почти заличена.

Ако тукъ имаме едно погребение, то стои сигурно във връзка съ съседната Милкова могила, въ която, както се вече каза по-рано, не се намери почти нищо.

Около Малъ-тепе остана неразкопана само една малка могилка западно край коларския път. Вижда се, обаче, че тя е разкопавана по-рано.

9. Сръдната могила до Мезекъ

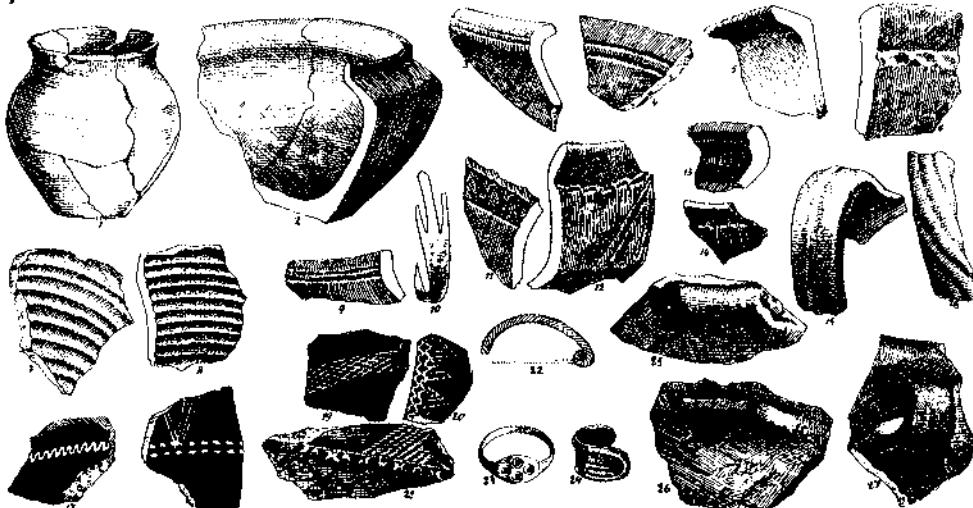
На северо-западъ отъ Мезекъ, въ самите окрайници на селото, се виждаатри могили. Северната, най-голъмата могила въ групата, има диаметъръ 35 м. при височина 7·50 м. Южната могила, разкопана презъ 1931 г. отъ проф. Б. Филовъ, съ останки отъ гробница, има диаметъръ 26 м., вис. 3·45 м. Сръдната могила е съ диаметъръ 28 м., височина 5·50 м. Тукъ ще се спремъ само върху Сръдната могила, като използваме записките на учителя Ангель Запряновъ, ръководилъ разкопките презъ лѣтото 1931 г., отчасти подъ непосредственото наблюдение на проф. Б. Филовъ.

Сръдната могила е почната да се разкопава на 16 юлий 1931 г., привършена на 19 августъ с. г. Направени съ отначало три широки прокопа — отъ изтокъ, югъ и западъ. Въ насипа на всички тѣзи прорѣзи съ откривани фрагменти отъ глинени сждове, и то повечето къмъ повърхността на могилата. Сждовете съ отъ различна глина, форма и голъмина. Преди всичко тукъ имаме доста фрагменти отъ онази керамика, която вече познаваме въ Мезекъ и за която говорихме по-горе въ връзка съ селището около Калето. Вижда се, какво за натрупване на могилата е вземана пръстъ и отъ тази посока, пъкъ почти до тѣзи могили се е простирало и самото старо селище.

Тукъ се намиратъ доста фрагменти отъ глинени сждове съ черна графитна лъскавина, орнаментирани съ успоредни вълнообразни вдлъбнати пояси, нѣкожде подкрепени съ тънка шнурова лента (обр. 120). После идатъ фрагментите съ орнаменти, получени чрезъ натискане върху още мократа пръстъ на сждоветѣ; други съ отдѣлни дупчици, наредени въ една или две линии. Тукъ се срѣща орнаментъ скачащи куче и по-широкъ поясъ съ кръстосана линия въ форма на скачени трижгълници. Върху глинени сждове отъ недобре пречистена пръстъ виждаме релефни топчести ленти, между две успоредни линии орнамента скачащи куче или отдѣлни дупчици. Все въ насипа на могилата имаме още останки отъ по-голъми глинени сждове, нѣкои работени съ грънчарско колело, други съ по-примитивни съ недобре пречистена пръстъ, недобре изпечени. Отъ първите, направени отъ сива пръстъ, внимателно изработени, съ хубава лъскавина, имаме доста фрагменти. Изглежда, че тѣзи сждове, нѣкои намѣрени после почти цѣли въ могилата Капинитѣ, съ били доста въ употреба въ старото селище на Мезекъ. Отъ мѣстните и грубо изработени сждове, между многото фрагменти, има по-добре запазени: половинка отъ дълбока паница оғъ червеникава пръстъ съ диам. ок. 19 см. при височина 11 см.; частъ отъ каничка, 8 см. вис., съ останки отъ висока дръжка; частъ отъ грубо изработена чашка, 6·6 см.; частъ отъ по-голъмъ глиненъ сждъ съ останки на дръжка, вис. 10 см., дъно диам. 8·5 см. Отъ

същата епоха съ запазени въ насипа и нѣколко дръжки отъ глинени сѫдове — широка халка, надлъжно продупчени продълговати издатъци, широко издадени езици, други обли или завити като дебело вжже. Отъ могилата е запазено и цѣло едно глинено гърненце отъ червеникава пръстъ, вис. 10 см., съ устие 8 см. широко, малко разлято навънъ. По широката частъ гърненцето е украсено съ тънки вдълбнати успоредни линии. Обр. 120, 1.

Тукъ трѣба да се спомене едно бронзово пръстенче, направено отъ обѣль тель въ продълговата спирала и превита така, че образува отворенъ кръгъ съ диам. 1·5 см. Подобно пръстенче е намѣreno въ една могилка на некропола на с. Байлово (Р. Поповъ, ИАД I, 75). Тукъ принадлежи още

Обр. 120. — Фрагменти отъ сѫдове и други предмети отъ Срѣдната могила.
Abb. 120. — Fragmente von Gefässen und von anderen Gegenständen aus Sredna Mogila.

и една малка бронзова вждица, сѫщо едно бронзово пръстенче съ четири тоци върху широката частъ като орнаментъ. Обр. 120, 10, 24.

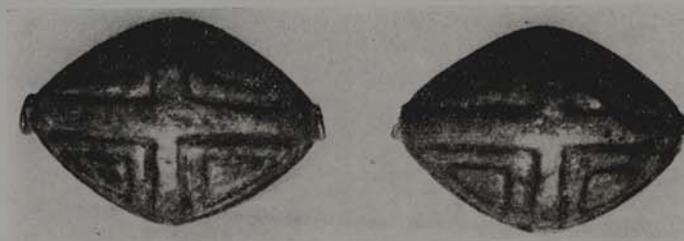
Въ насипа на могилата, освенъ нѣкои керамични фрагменти, бѣха намѣрени още следнитѣ предмети:

1. Четири сребърни украшения съ изчукани геометрически орнаменти; единиятъ екземпляр строшенъ на нѣколко парчета. Тѣзи украшения сѫ били споени по две заедно и образуватъ по този начинъ голѣми кухи мониста, дълги 3·5 см. Намѣрени на върха на могилата, на дълбочина около 20 см., безъ никакви други предмети наоколо. Обр. 121.

2. Продълговато монисто отъ тъмно-синьо стъкло съ бѣли, жълти и червени шарки; дълж. 1·3 см. Намѣreno на южната страна на могилата на дълбочина около 1 м.

Не липсватъ тукъ и разни желѣзни парчета и други дребни предмети. Въ южния прокопъ на 5 метра далечина отъ края на могилата е откритъ пластъ, дебелъ 1 см., отъ нѣкаква бѣла изгнила материя. Въ насипа е намѣрена долна човѣшка челюсть, сѫщо кости отъ куче, отъ говедо, отъ свиня отъ овца.

При удълбяване на прокопа, направенъ отъ къмъ източната страна, почти въ центъра на могилата, наравно съ основата, се открило едно пространство съ размѣри 4 на 4 м., застлано съ рѣчни по-едри и по-дребни камъни съ дебелина до 50 см. Прѣстъта тукъ, на височина 10—12 см., била смѣсена съ пепель; изъ тази прѣсть се виждали още вжгленчета, костишки и копчета отъ кость, стѣклени парчета, всичко изгорено и овжглено. Изгорениятъ пластъ продължава въ източна и въ южна посока. Вижда се, че тукъ е извѣршено нѣкакво изгаряне, придружене съ жертвоприношения. На това именно място е станало и самото погребение. Едно до друго, обградени съ камъни, тукъ били поставени три глинени сѫла, еднакви по форма, но различни по голѣмина. И трите сѫла сѫ били строшени отъ натиска на прѣстъта на дребни части. Сѫдоветъ иматъ формата на урни по съ две вертикални дрѣжки. Височината имъ е 30, 25 и 20 см. Урните сѫ били пълни съ прѣсть и горени кости, а освенъ това едната отъ тѣхъ е съдѣржала една едноспирална бронзова фибула, дълга 4 см., и една бронзова халка. Фибулата е типична за халщатската епоха, възъ основа на което и самитъ погребения ще трѣбва да се отнесатъ къмъ VIII—VI вѣкъ пр. Хр.

Обр. 121. — Сребърни украси.
Abb. 121. — Schmuckgegenst nde aus Silber.

Между камъните и прѣстъта, освенъ това, се намиратъ и много части отъ глинени сѫдчета съ сивъ цвѣтъ, сѫщо кости отъ животни.

Още преди 1912 год. стопанинътъ на нивата, въ която се намира могилата, за да я пригоди по-добре за засѣване, е почналъ да я изравнява отъ къмъ върха. Тамъ на върха на могилата била намѣрена сѫщо така една амфора пълна съ изгорени кости, една бронзова гривна, прѣстени и други дребни предмети. Явно е, че това сѫ останки отъ вторично погребение.

10. Гробна находка край Мезекъ

На северо-западъ отъ Калето при Мезекъ, въ севернитъ спусъци на Зимница, известни подъ името Червената прѣсть, въ самитъ окрайнини на селото, Нашо Ставревъ презъ априль 1937 г. случайно забелязалъ близо до единъ храстъ да стѣрчатъ навънъ дрѣжките на единъ бронзовъ сѫдъ. При разчистването на прѣстъта, измита и отнесена отъ дъждоветъ, тукъ се указалъ единъ гробъ. Наскоро следъ откриване на находката имахъ възможностъ да довърша разкопаването и разчистването на гроба. Изглежда, че

нъкога тукъ се е издигала малка могилка, но пръстъта е била отвлечена постепенно отъ дъждоветъ.

Около гроба не се указаха никакви камъни. Всичко е било сложено направо върху земята. Предметите съ били намърени почти натрупани единъ върху другъ, останали съ течение на времето близко до повърхността на земята, та съ доста пострадали.

Въ гроба като погребални дарове съ били сложени:

1. Сребърно тасче, малко притиснато въ сръдата, съ обрнатъ навънъ ръбъ, вис. 45 см., диам. на отвора 13 см. Тасчето има по сръдата на дъното изпъкнала пълъ, отъ който излизатъ радиално канелюри, въ края закръглени. Обр. 122.

Подобни тасчета познаваме вече отъ Дуванлий (Филовъ, Надгр. могили при Дуванлий, стр. 50), също отъ Александрово (ц. с. 181), Бръзовово, Радювене (Филовъ, Паметници на тракийското изкуство, ИАД, VI, 11, 32).

2. Три сребърни съвършено еднакви пластинки съ халцица въ задната част за прикрепване, съ размѣри $5,5 \times 5,5$ см. (обр. 123). Пластинките съ украсени съ по три вплетени едно въ друго животни, силно стилизирани.

Крайщата на животните съ ограничени съ ситни нарѣзи. По сръдата концентрични кръгове. По техника тѣзи пластинки иматъ много общо съ сребърните пафти отъ Бръзовово и Радювене.¹⁾ Пластинките отъ Мезекъ иматъ много общо и съ сребърните украси отъ Краснокутскъ.²⁾ Върху тѣзи украси отъ скитски стилъ нѣма да се спирате. За тѣхъ е казано достатъчно подробно у Филовъ, Паметници на тракийското изкуство ИАД, VI, 35 сл.; Филовъ, Дуванлий, 227.

3. Отъ сѫщия скитски стилъ е и единъ сребъренъ амулетъ съ лъвска

Обр. 122. — Сребърно тасче отъ Мезекъ.
Abb. 122. — Silberschale von Mezek.

¹⁾ Филовъ, Паметници на тракийското изкуство, ИАД, VI, 8, 34.

²⁾ Minns, E. Scythians and Greeks, 168; Филовъ, ц. с. 50.

глава и две допрени една до друга животински глави съ извити рога. Въ задната часть халка за окачване (обр. 124, 125).

Подобенъ бронзовъ предметъ имаме отъ Бедняково,¹⁾ сѫщо отъ Арабаджийската могила при Дуванлий.²⁾

4. Бронзова кофа съ диаметъръ на отвора ок. 20 см., съ две подвижни дръжки, съ отдѣлно массивно дъно, диам. 16 см. Кофата е твърде много повредена (обр. 126). Този типъ кофи ни е вече доста добре познатъ отъ могилни погребения у насъ. Почти съвършенно подобна е кофата отъ Панагюрище, Брѣзово,³⁾ после отъ Башова могила, отъ Върбица, Александрово.⁴⁾

Обр. 123. — Сребърни пластинки отъ Мезекъ.
Abb. 123. — Silberplättchen von Mezek.

5. Бронзовъ плитъкъ и широко разлятъ сѫдъ съ диам. ок. 32 см. (обр. 127).

И тази форма ни е позната отъ могилни гробове въ Върбица (Филовъ, Дуванлий, 176, обр. 194) и Александрово (Филовъ, ц. с. 184).

6. Бронзовъ сѫдъ съ широкъ отворъ и заоблено дъно, вис. ок. 15 см., диам. на устието 13 см., твърде много очупенъ. Горната му част съ устието съвсемъ плоска (обр. 128).

¹⁾ Филовъ, Паметници на тракийското изкуство, 30, обр. 28.

²⁾ Филовъ, Дуванлий 135.

³⁾ Филовъ, Паметници, 12, обр. 11; 25, обр. 21.

⁴⁾ Филовъ, Дуванлий, 70, обр. 87; 185, обр. 192; 184.

Подобенъ сждъ познаваме отъ Панагюрище,¹⁾ сжо отъ Башова могила въ Дуванлий.²⁾

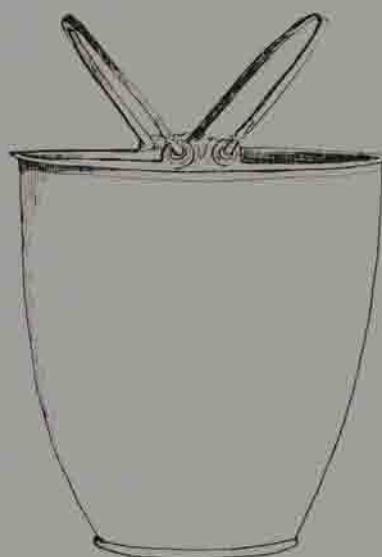
7. Бронзова кана, вис. ок. 20 см. Дветѣ половини, изляти изцѣло, се съединяватъ по срѣдата въ остри жгли. Устието отчупено. Дръжката масивна (обр. 129).

Обр. 124. — Сребъренъ амулетъ отъ Мезекъ.
Abb. 124. — Silberamulett von Mezek.

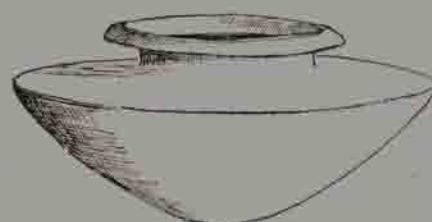
Обр. 125. — Сребъренъ амулетъ отъ Мезекъ.
Abb. 125. — Silberamulett von Mezek.

Обр. 126. — Бронзова кофа отъ Мезекъ.
Abb. 126. — Bronzecimeter von Mezek.

Обр. 127. — Бронзовъ сждъ отъ Мезекъ.
Abb. 127. — Bronzegefäß von Mezek.

Обр. 128. — Бронзовъ сждъ отъ Мезекъ.
Abb. 128. — Bronzegefäß von Mezek.

Подобна кана имаме отъ Александрово.³⁾

8. Бронзова тока, шир. 7 см., съ отдѣлна пижница по срѣдата, подобна на птича глава (обр. 130).

¹⁾ Филовъ, Паметници, 25, обр. 22.

²⁾ Филовъ, Дуванлий, 71, обр. 89.

³⁾ Пакъ тамъ, 183, обр. 205.

9. Между останките се намиратъ една малка бронзова част съ куничка като част отъ дръжка и друга част като част отъ дръжка на огледало.

10. Халка съ диам. 2·5 см. отъ олово, употребявана.

11. Друга оловена частица като част отъ устие на съвършено малъкъ сждъ съ диам. до 1·5 см.

12. Отъ намърените желѣзни части може да се заключи, че въ гроба е билъ поставенъ мечъ, както и желѣзна броня, съставена отъ дребни пластинки като люспици.

Намъриха се и дребни парчета отъ два глинени сжда, явно донесени отъ другаде.

Отъ находките може да се заключи, че тукъ имаме едно погребение отъ края на V вѣкъ или самото начало на IV вѣкъ пр. Хр. Това погребение е несъмнено по-старо отъ погребението въ могилата Маль-тепе. Споредъ сведенияя на населението и споредъ въкои по-рано открити тукъ предмети, тръбва да се предполага, че по склона ще да има и други подобни погребения.

11. Капинитѣ. Голѣмата могила

Северо-западно отъ Мезекъ, на втория слабъ хребетъ, проточилъ се по посока на Марица, въ нивата на Щерю Георгиевъ, се издига една сравнително малка могила. Диаметъръ на могилата 20 м., височина 1·80 м. Разкопаването на тази могила започна на 5 октомври и привърши на 16 с. м. 1933 г. Прокопаването започна съ широкъ прорѣзъ отъ къмъ южната страна.

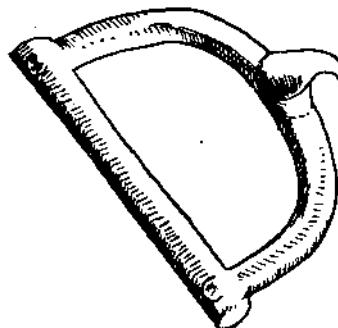
Още въ самото начало на могилата и прокопа, на не повече отъ 40 см. дълбочина, се откриха натрупани близко едно до друго и разчупени фрагменти отъ глинени сждове отъ гръцки и мѣстенъ произходъ. На първо място тукъ тръбва да се отбележи съставления после отъ много разстроени части

Обр. 129.—Бронзова кана отъ Мезекъ.

Abb. 129. — Bronzekanne von Mezek.

голѣмъ червенофигуренъ кратеръ въ форма на обърнатата камбана, съ диаметъръ на разлятото навънъ устие 41·5 см. при височина 39 см. Части отъ дъното липсватъ (обр. 131 и 132).

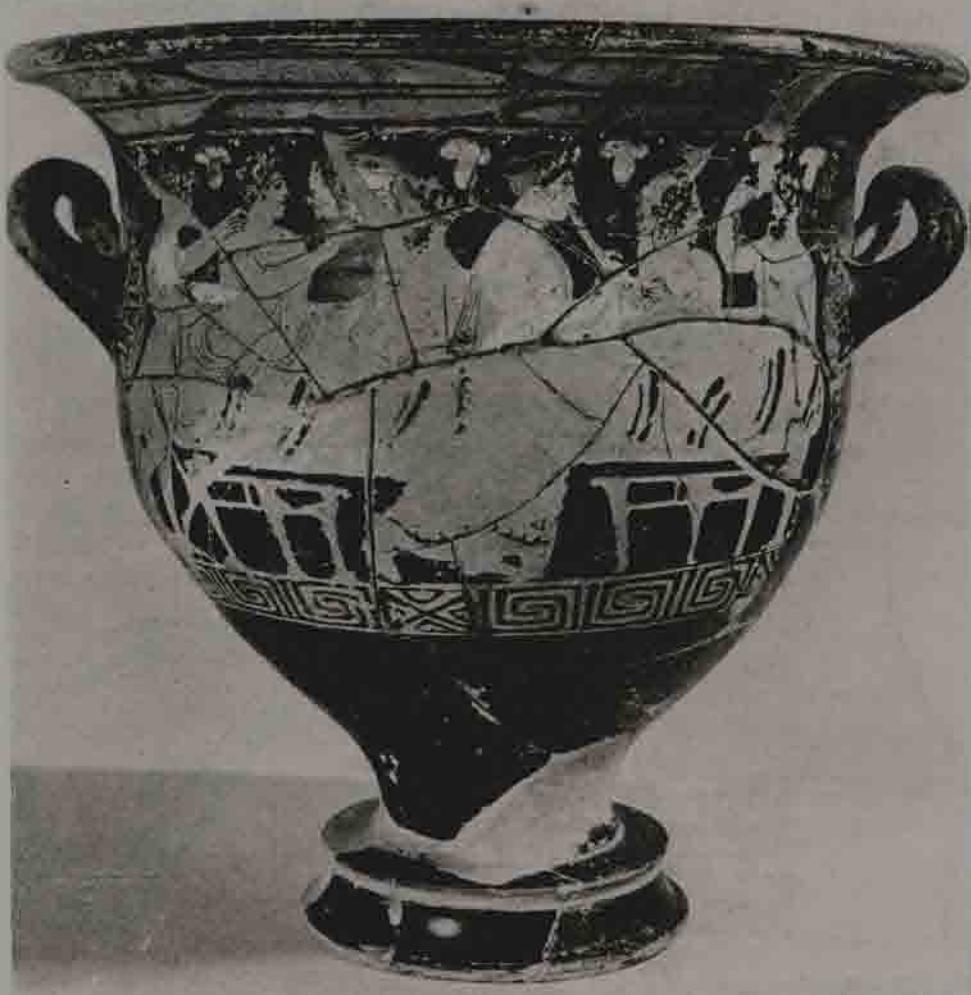
Присъствието на лавровия вѣнецъ въ кратера като орнаментъ, сѫщо на меандъра подъ рисунките, както употребъта на бѣлата боя при отдѣлни образи, сочи на късния червенофигуренъ стилъ, който отива вече въ упадъкъ (Walters, History of ancient pottery II, 223). Формата на сжда — форма на кам-

Обр. 130. — Бронзова тока отъ Мезекъ.

Abb. 130. — Bronzeschnalle von Mezek.

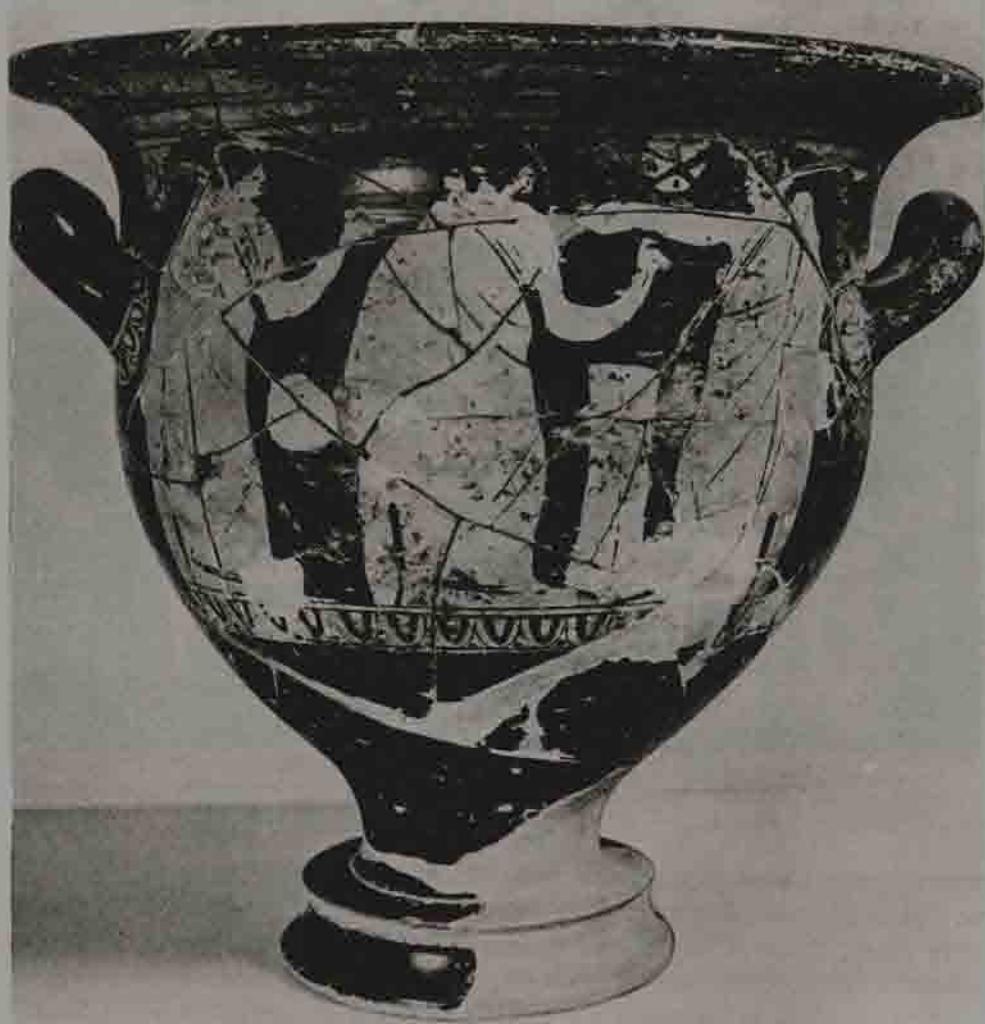
бана — ни сочи пъкът родината и произхода на кратера — Южна Италия. Този видъ кратери се среща главно въ преходния периодъ, когато въ Италия работят атински художници или художници подъ непосредственото влияние на атийнци, но тъкъм също се намиратъ и въ мъстни фабрики, особено въ тези на Сиракуза и Paestum. Известно е, че следъ пелопонезската война оживениетъ

Обр. 131. — Глиненъ кратеръ отъ Капините.
Abb. 131. — Rotfiguriger Krater aus Kapinite.

атински износъ престава. Сицилийската катастрофа туря край на търговията съ западъ, така че въ IV вѣкъ атинските произведения напълно се изместватъ (Buschow, Griechische Vasenmalerei, 214 сл.). Новите центрове на рисуваната керамика отъ това време, отъ IV вѣкъ, сѫ вече Кримъ, дото Атина търси да компенсира загубеното съ изпускането на търговията съ западъ, после Киринаика въ Африка и Южна Италия съ главни майсторски срѣдища въ Апулия, Лукания, Кампания.

Дръжките на кратера, обиколени въ долините си разширени части съ яйцевидни орнаменти, съ поставени хоризонтално, както това е присъщо на формата на съда. Подъ разлятото навън устие се протака лавровъ вънецъ, подъ едната сцена — меандъръ, подъ другата яйцевиденъ орнаментъ. Това съ шаблонните орнаменти, които почти не се променятъ при кратера-камбана (Walters, II, c. I 468).

Обр. 132. — Глиненъ кратеръ отъ Карпините.
Abb. 132. — Röthfiguriger Krater aus Karpinite.

На предната широка страна между дръжките, надъ меандъра е изобразено едно пиршество на две групи, полегнали върху дълго легло, отъ което се виждатъ контурите на краката и останки въ черно отъ постелките (обр. 131, 133). Предъ леглото съ поставени два триклиниума. Въ лявата половина се виждатъ полегнали, обърнати единъ срещу другъ двама мъже, полуотоли.

Единиятъ е юноша, безъ брада, върху кждравата му коса едва мъ се забелязва лента, означена съ бѣла боя. Съ лѣвата ржка той се придѣржа на леглото и е хваналъ дрехата си, а съ дѣсната вдигната държи за единия край изпразненъ вече киликсъ, боядисанъ бѣло. Другата фигура е съ гжста брада. Дѣсната ржка е вдигната високо нагоре съ силно извита назадъ китка на ржката. До края на леглото се вижда юноша, голъ, да крачи на дѣсно и да поднася съ лѣвата ржка широка паница-киликсъ, боядисана бѣло, украсена съ жълти линии.

Въ дѣсната половина сѫ представени полегнали сѫщо две фигури, долните части почти загубени. Въ лѣво се вижда жена, съ глава обърната на дѣсно и съ издигната високо нагоре ржка. По косата на тази жена трѣбва да е имало означено съ бѣла боя лента и нѣкои други украси, но сега едва мъ

Обр. 133. — Изображения върху кратера отъ Капините.
Abb. 133. — Gelageszene auf dem Krater aus Kapinite.

личатъ слаби следи отъ всичко това. Межката фигура съ буйна коса и гжста брада държи съ лѣвата си ржка сѫщо киликсъ, боядисанъ бѣло. Дѣсната ржка, превита въ лакета, е издигната нагоре, съ превитъ назадъ по-казалецъ. По срѣдата между двата триклиниума, изправена и обърната къмъ дѣсната група, стои свиракча на флейта. Цѣлата последна фигура е била боядисана бѣло. Бѣли сѫ показани и увисналитъ гроздове подъ лавровия вѣнецъ между главите на пиршествующите.

Върху обратната страна на кратера, върху поясъ отъ яйцевидни орнаменти, сѫ изобразени три облѣчени межки фигури. Между срѣдната фигура и тази въ дѣсно, обърната къмъ другите двама, се вижда високъ жертвеникъ. Изглежда, че по кратеритъ съ форма на камбана, освенъ обикновенитъ орнаменти, обикновено ще да е било навсѣкжде и изобразяването на трите облѣчени фигури на обратната страна. Защото независимо отъ изображен-

ието на едната страна, по всички кратери отъ този видъ срещаме все същите тъзи три фигури.¹⁾ Обр. 132.

Прави впечатление, че рисунките не съ правени отъ единъ художникъ. Рисунките при пиршеството издаватъ ржката на по-голъмъ майсторъ, когато тъзи на другата страна съ груби. Самото третиране на главите, на гънките на дрехите е тежко, неумѣло. Повечето отъ изображенията обаче, както се вижда и отъ снимката, съ твърде много пострадали отъ влагата, за да не се спиратъ въ голъми подробности.

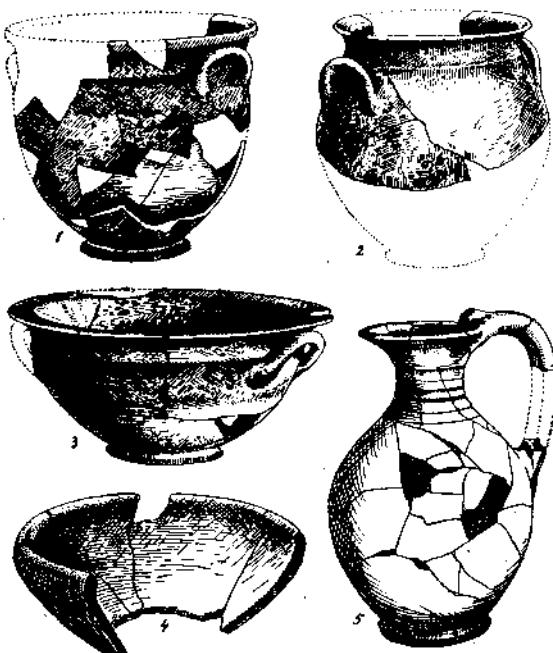
Формата на камбаната, явила се още въ началото на строгия червенофигуренъ стилъ, нѣкъде съ изображения даже въ по-стари червенофигурни съдове, дето съ мислени метални съдове, се радва на къса мода и се среща само въ най-ранни примѣри въ началото на IV вѣкъ пр. Хр., отъ което време трѣбва да произхожда и кратерътъ отъ Мезекъ, донесенъ тамъ по търговски пътъ (Pfuhl, Malerei und Zeichnung I, § 305; Walters, I 468).

Заедно съ този кратеръ, все близо едно до друго, бѣха поставени разбъркано и глинени съдове отъ мѣстна направа отъ сива и червена прѣсть, съдове, чиято форма и направа вече добре познаваме както отъ разкопките при с. Езерово (Б. Ф. Иловъ, ИАД III, 211 обр. 122), така също и отъ Дуванлий и други мѣстни въ Тракия. Това съ:

1. Малка глинена кана отъ червена прѣсть, тѣнко изработена, по подобие на металните съдове. Вис. 17·7 см., устие разлято шир. 9·5 см., въ най-изпъкналата частъ 12 см. Дръжката е малко вдълбната. По шийката на устието има нѣколко успоредни вдълбнати широки линии (обр. 134, 5).

2. Широкъ разлатъ съдъ отъ червена глина съ две дрѣжки, прилепени къмъ съда. Шир. 25 см., вис. 11 см., дълъгъ 9 см.. Намѣренъ разтрошенъ на парчета (обр. 134, 3).

3. Глиненъ съдъ, подобенъ на кратеръ, съ камбанна форма, само съ по-малко разлато устие, направенъ отъ сивокална добре пречистена прѣсть. Две

Обр. 134. — Глинени съдове отъ Караново.
Abb. 134. — Tongefässer aus Karanovo.

¹⁾ S. Reinach, Répertoire des vases peints I, 229; 288; II, 6, 8, 174, 199, 335.

дръжки прилепнали до устието. Вис. 25 см., шир. 28 см., въ най-изпъкналата сръдна часть 25 см., дъно 12 см. Много части липсват. Отъ вънъ сждътъ е добре изльсканъ (обр. 134, 1).

4. Часть отъ вторъ подобенъ глиненъ сждъ отъ сжщата глина, съ малко по-изпъкната сръдна часть. Широчина на устието 22 см., въ най-широката часть — 26 см., дъно въроятно 11 см. (обр. 134, 2).

Непосрѣдствено до тѣзи сждове, въ северо-западна посока, се откриха натрупани въ три реда части отъ широки керамиди съ размѣри 60×55 см. Натрупанитѣ керамиди заематъ едно място отъ 80 см. широчина. Подъ керамидите се указа здрава пръстъ.

При по-нататъшното разчистване на пръстъта се достигна до една основна могилка, напропана съ черна, горна пръсть. Върху тази могилка е наслагана жълтеникова пѣсъчлива пръсть. Други части отъ глинени сждове или други находки не се намѣриха вече другаде въ насипа.

Въ центъра на основната могилка и въ самия центъръ на могилата въобще, върху здравата пръсть, поставени въ групичка, се намѣриха четири обикновени недѣлани камъни. Тѣ сѫ отъ различна голѣмина, повечето валчеста форма, донесени отъ рѣката. Близо до тази групичка, въ южно направление, се указаха още нѣколко други дребни камъка, пръснати или попаднали случайно въ насила.

По находките тази могила трѣбва да се отнесе къмъ IV вѣкъ пр. Хр.

12. Калинитѣ. Малката могила

На сѫщия хребетъ, северно отъ коларския пжть, едвамъ личи въ нивата малка могилка съ диаметъръ около 14 м. при една височина сега до 1 м. Разкопаването на могилката почна на 16 октомврий 1933 г. и привърши на 16 с. м. Въ началото на широкия прокопъ, почнатъ отъ къмъ южната страна, се намѣри част отъ костенъ гребенъ съ очукани зѣбци. Въ западната половина се откриха, разхвърляни изъ насипа, части отъ четири остродѣнни глинени амфори. Тази могилка трѣбва да е издигната по сѫщото време, по което се издигната и съседната по-голѣма могила тукъ. Могилката е твърде много разоравана и ако е имала нѣщо, което би ни опредѣлило по-точно нейния характеръ, отдавна е открито и унищожено.

13. Дѣдо Полихронова могила

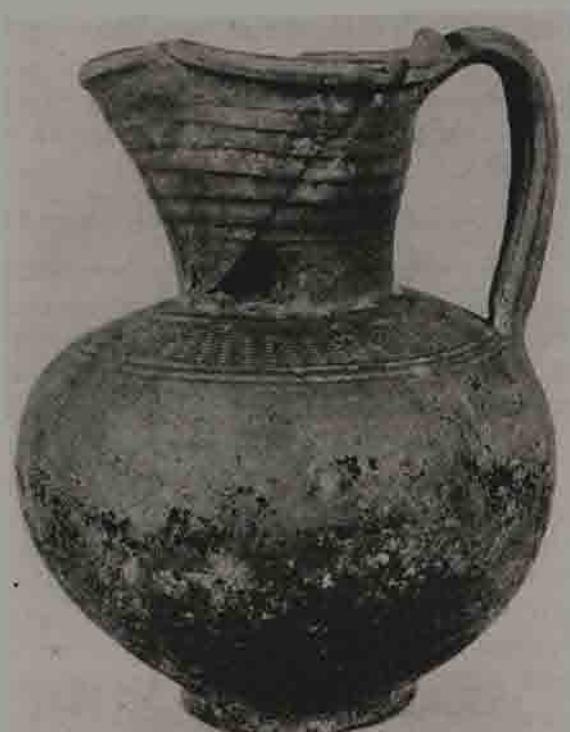
По пжтя за гара Свиленградъ, на около 2 кlm. северно отъ Мезекъ, на носа на хребета, който свършва тамъ, се вижда малка могилка, вис. 1'60 м. съ диаметъръ 15 м. Могилката се разкопава отъ 17 октомврий 1933 г. до 27 с. м. Натрупана е съ пѣсъчлива пръсть, събирана отъ близката околностъ. Прокопъ се направи отъ къмъ източната страна и отъ къмъ югъ. Въ източния прокопъ, на разстояние 3 м. отъ края на могилата, се откри погребение съ изгаряне на трупа. Върху кладата се откри една добре запазена и добре изработена глинена канта съ трилистно устие. Каната е вис. 17 см., въ най-широката часть 14 см. Шийката на устието е украсена съ широки вдлѣбнати ли-

ши. Подъ шийката поясъ отъ орнаментъ, направенъ отъ цѣлъ редъ успоредни ситно назъбени линийки (обр. 135). Около този сѫдъ се откриха и части отъ другъ глиненъ сѫдъ — паничка съ две дръжки, червено цветъ, грижливо изработена, после части отъ глинена римска лампичка, сѫщо части отъ грубо изработенъ мѣстенъ сѫдъ, работенъ безъ грънчарско колело, и части отъ изгорени кости. Отъ сѫдовете се вижда, какво тукъ имаме погребение отъ II или началото на III вѣкъ сл. Хр.

Преди да преминемъ къмъ разглеждането на другите могили, несвързани непосрѣдствено съ Мезекъ, трѣбва да хвърлимъ общъ погледъ върху хронологията на разкопаните могили, разхвърляни близо около селото. Отъ досегашните проучвания тукъ и отъ откритите материали, може да се приематъ за най-ранно издигнати дветѣ могили въ северо-западния край на селото, особено Срѣдната могила съ халшатското погребение. Близо къмъ това време трѣбва да се поставятъ и дветѣ могили при Каукъ-дере и могилата на Ени-джумала.

Нѣмаме точни сведения, какво е намѣreno въ голѣмата могила (диам. 50 м., вис. 6-50 м.), източно отъ селото, край пътя за Каукъ-дере, и въ сѫщо така голѣмата могила (диам. 35 м., вис. 7-50 м.), разположена на стотина метра северо-западно отъ Мезекъ. И дветѣ тѣзи могили, разкопавани отъ Макрида-бей още презъ 1907 година, сѫ пробивани съ тунели. Разправя се, че въ могилата северо-западно отъ селото се открилъ застланъ съ тухли подъ и тамъ били намѣрени нѣколко малки глинени чашки — фиджанчета, както казватъ работниците, които сѫ работили тогава. Въ всѣки случай и тѣзи могили не могатъ да бѫдатъ по-късни отъ края на V вѣкъ и началото на IV вѣкъ, когато тукъ селището изглежда, че играе по-голяма роля.

Кога е изградена точно известната могила Маль-тепе, не знаемъ; знаемъ последното използване на гробницата — втората половина на IV вѣкъ, датирано ни съ монета отъ Александъръ Велики. Колкото се отнася до Селската могила, тя може би да е била вече изградена, когато сѫ почнали да

Обр. 135. — Глиненъ сѫдъ отъ Дѣло Полихроновата могила.

Abb. 135. — Tongefäss aus dem Polychronomulus bei Mezek.

стройството на Малъ-тепе. Близо по време съ Малъ-тепе тръбва да се постави по-голъмата могила при Капинитъ – началото на IV вѣкъ пр. Хр. Като че ли Малъ-тепе ще да е било последното велико дѣло на племето и на селището, застанало около изворите на Мезекъ.

Интересно е да се отбележи, че въ северното подножие на планината, освенъ въ Малъ-тепе, въ никоя друга отъ многобройните могили не се откри нѣкаква гробница. Въ това отношение могилките по южните склонове на планината сѫ по-богати. Могилата при Кушъ-кая и тази по пътя за Куртоленъ (Сборникъ Иширковъ, стр. 149) сѫ достатъчно доказателство. Изглежда, връзките въ V–VI вѣкъ пр. Хр. между Марица и Арда да сѫ били добри, а освенъ това тази цѣлата областъ да се е владѣла отъ единъ и сѫщъ мѣстенъ тракийски вождъ съ защитни крепости при Куртъ-кале и Кушъ-кая. Рисуваните вази говорятъ за връзка съ гръцкото крайбрѣжие на югъ, потвърдено съ намиращите се въ тѣзи мѣста монети отъ Абдера и Маронеа.

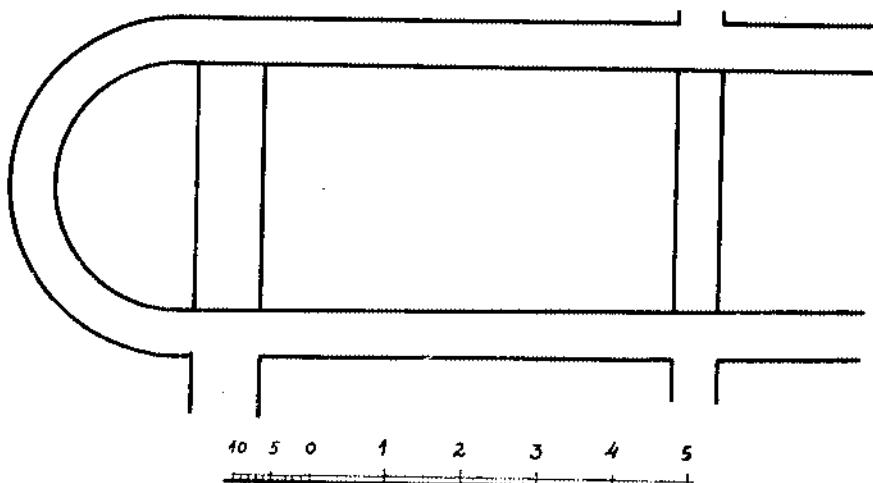
14. Римска постройка въ Мезекъ

Многобройните римски гробове, открити въ околността на Мезекъ и въ нѣкои отъ могилите предполагатъ сѫществуването и на селище, и естествено на свързаните съ това по-голъми и значителни обществени постройки. Действително една голъма обществена постройка се е намирала въ североизточната покрайнина на селото, южно отъ Селската могила.

Въ улицата, която се насочва право на северъ къмъ Селската могила и въ непосредствено лежащите отъ дветѣ страни на улицата два двора, постоянно сѫ откривани тухли и мраморни плочки. Разправяйтъ, че тукъ били изравняни сѫщо така голъми изправени глинени тръби съ голъми дупки по тѣхъ. Преди нѣколко години, въ източния дворъ, при вадене на камъни отъ старите постройки, изближнала буйна вода, която била наполовина запушена. Отъ сондажите, които се направиха на това място между 25 и 28 октомври 1933 г., а именно въ улицата, се доказва, че тукъ се е издигала наистина значителна постройка.

Откри се само част отъ постройката, чиито стени сочатъ както къмъ северъ, така и къмъ изтокъ (обр. 136). Това е продълговато помещение, ориентирано северъ-югъ, съ полукръгла апсида въ южната си част. Стените, запазени нѣкаде до половинъ метъръ височина, сѫ по 62 см. широки, преградниятъ зидъ при апсидата – 90 см. Зидовете сѫ градени съ обикновени камъни споени съ хоросанъ. Въ зида се виждатъ нѣкаде вградени и тухли, съ размѣри $32 \times 34 \times 3$ см.; за подъ е билъ сложенъ дребенъ чакъль съ дебель пластъ червенъ хоросанъ. Стените на малкото южно полукръгло помещение сѫ били облицованы съ тънки мраморни плочки. Такива плочки се намѣриха още запазени по южната страна на дебелия преграденъ зидъ. Плочките сѫ съ различни размѣри – 18, 23, 28 см. широки, дебели до 2–3 см., като въ всѣка фуга е поставена друга малка, изправена плочка и загладена като полу-колонка. Въ насипа на апсидното помещение се намѣриха разхвърляни и други още по-тънки мраморни плочки, които сигурно произхождатъ все отъ

облицовката на стенитѣ. Вижда се, че на това място се е издигала доста голъма римска постройка, която може да биде баня или нѣкоя вила. Водата за тукъ е довеждана отъ извора, нѣщо, което после се и потвърди. Следъ привършване на разкопките жителътъ отъ Мезекъ Д. Сарандиевъ съобщи, че при изкопаване на единъ кладенецъ, отстоящъ на около 300 метра отъ откритата постройка, по направление на извора, били открити глинени тръби,

Обр. 136. — Планъ на римска постройка при Мезекъ.
Abb. 136. — Plan eines römischen Baues bei Mezek.

насочени къмъ разкопаниятѣ помъщения. Тръбите били добре запазени и намѣрени на дълбочина 1-40 м.

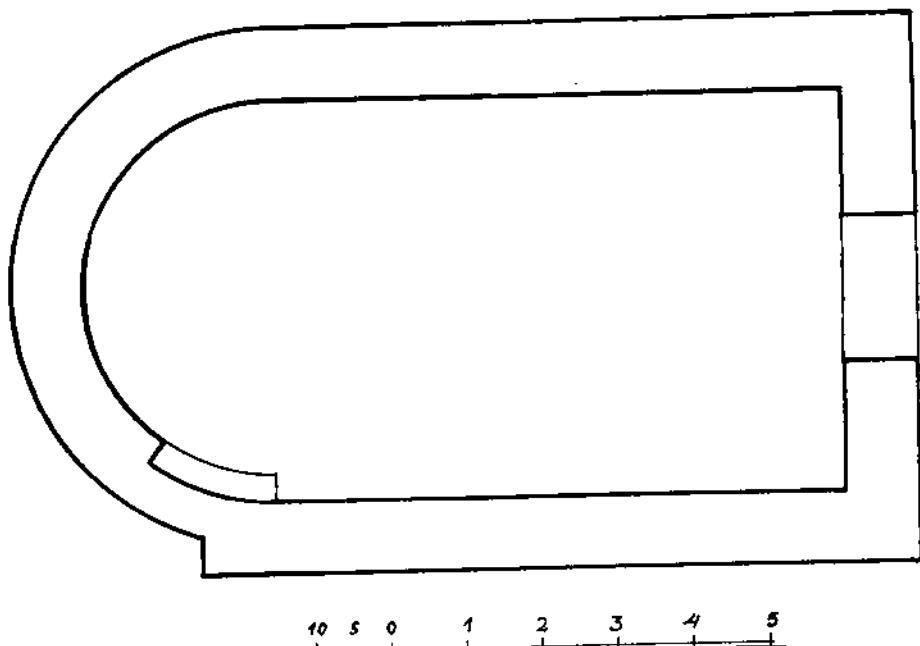
Тази постройка може да се отнесе къмъ втората половина на II вѣкъ сл. Хр., отъ което време имаме намѣрени най-много римски монети.

15. Късна християнска църква

Ако се хвърли бѣгълъ погледъ на откритите археологически материали и на монетите, намѣрени около Мезекъ, ще се види, че селището е цъвтѣло тукъ и се е радвало на по-голъмъ миръ и спокойствие въ нѣколко отдѣлни периода. Преди всичко това се отнася, като оставимъ предисторическата епоха, за края на петия, главно четвъртия и частъ отъ третия вѣкъ пр. Хр. Следъ едно затишие селището, пъкъ и близката околност, се въздвигатъ въ II и III в. сл. Хр., за да настане после пакъ една пустошъ близо отъ два вѣка. Селището сигурно много е пострадало и е било разрушено отъ нашествието на готите. Мезекъ, легналъ въ улея на пътя за Адрианополь и Цариградъ, не е могълъ да избегне своята участь. Този пунктъ ще да е билъ твърде важенъ както за пътя къмъ Цариградъ, така и за пътя къмъ долината на Арда, та е станало нужда да се построятъ дветѣ крепости на височините до Мезекъ, сѫщо на югъ, на високото Куртъ-кале. Като се почне отъ Анастасий (491—518 г.) до къмъ началото на XIII вѣкъ, тукъ непрекъснато се откриватъ монети. Добре сѫ застъпени съ монети Юстинъ I (518—

527 г.), Юстинианъ Велики (527—565 г.), Лъвъ VI (886—912 г.), Ив. Цимисхи (969 — 976 г.), Константинъ Х (1059—1067 г.), Алекси III Комненъ (1195—1203 г.). Не ще съмнение, че презъ всичкото това време селището ще да се е радвало на сравнително благodenствие.

Селскитѣ гробища на Мезекъ, скрити въ тѣста горичка източно отъ Селската могила, криятъ въ себе си и много стари погребения. Това може да се заключи особено отъ голѣмите изправени и грубо издѣлани надгробни камъни, прилични на сжцински долмени. Въ центъра на гробищата се нами-

Обр. 137. — Планъ на църква при Мезекъ.
Abb. 137. — Die Kirche bei Mczek.

ратъ развалините и на стара църква, която се поразчисти, за да може да се снеме нейниятъ планъ (обр. 137).

Църквата е обикновена еднокорабна постройка, дълга съ апсидата 10 м., широка 5·30 м. Стените сѫ дебели 1 м., градени съ доста едри камъни, споени съ бѣль хоросанъ. Въ началото на апсидата, на северната страна, е имало една ниша, дълга 1·50 м., дълбока 30 см. Въ развалините на църквата се намѣриха парчета отъ тухли, парчета отъ глинени сждове, малки мръморни парчета, профилувани, произходещи въроятно отъ преградата на апсидното помъщение. Друга преградна стена тукъ не се откри. Близо до основите на южния преграденъ зидъ се намѣри и една медна корубеста монета отъ Алекси III Комненъ (1195—1203 г.), монета, която ни дава указание и за старинността на църквата.

II. Разкопки около гара Свиленградъ

Тритъ чуки

Въ свръзка съ проучванията около Мезекъ, тръбаше да се разкопаятъ и всички могили, влизани въ басейна на малката Мезешка рѣка. Това съ преди всичко „Деветътъ могили“, разположени на около 2 км, юго-западно отъ гара Свиленградъ, и могилите отъ „Тритъ чуки“, разположени на най-високата част на хребета, почти по срѣдата между Мезекъ и гара Свиленградъ, на самата стара турско-българска граница. Централната и най-голѣма могила тукъ, която личи отдалече, е висока 6 м. при единъ диаметъръ отъ 27 м.

Други две могили на сѫщия редъ и сѫщия хребетъ лежатъ малко северно, като върху едната отъ тѣхъ е издигнатъ триангуационенъ знакъ.

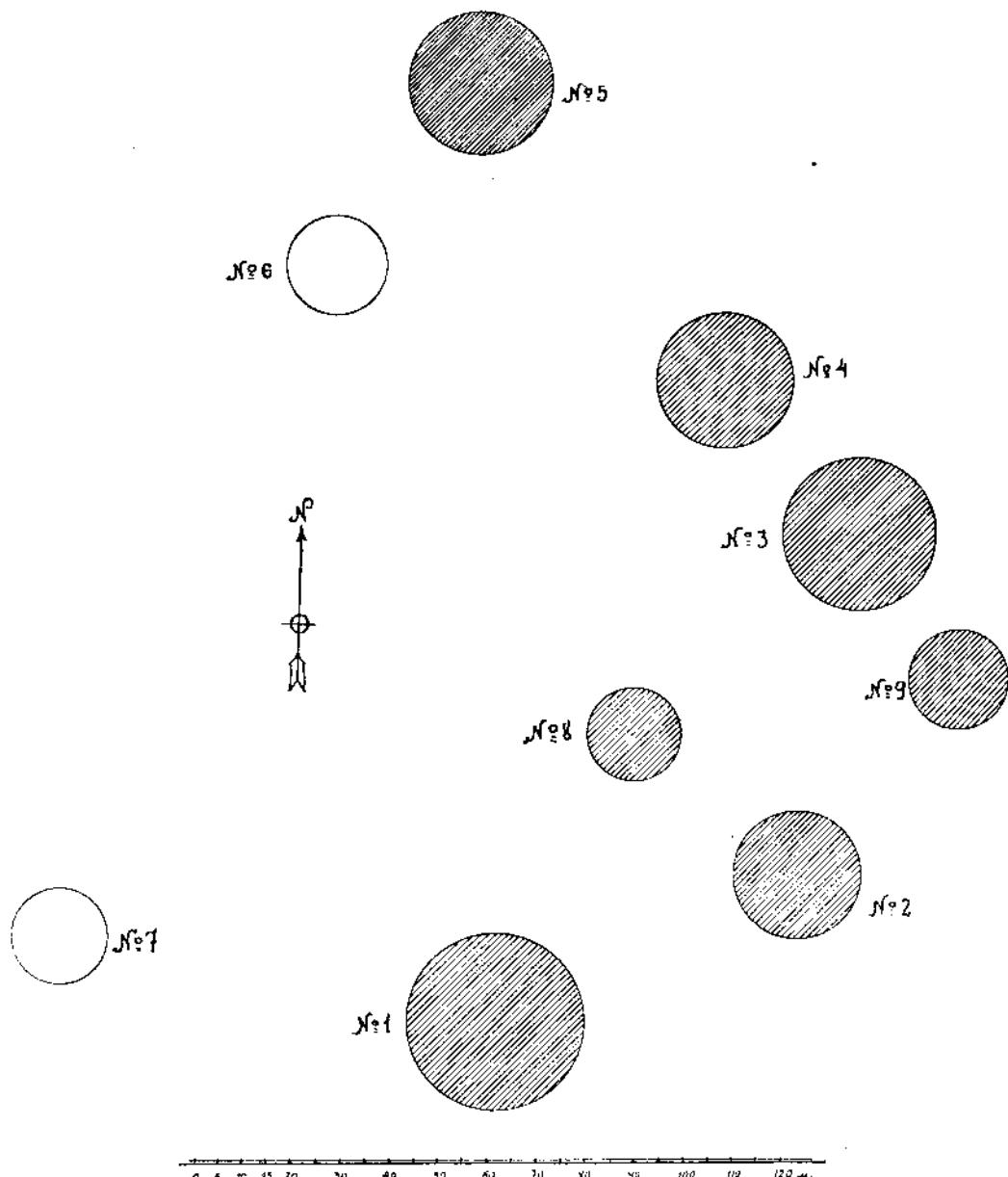

Обр. 138. — Деветътъ чуки при гара Свиленградъ.
Abb. 138. — Die Grabhügel Devet-Chukl (Neun Tumuli) bei Svilengrad.

Наречени сѫ Тритъ чуки, защото се виждатъ само тритъ могили, но групичката могили тукъ сѫ въ сѫщностъ петъ. Една малка могилка, сега разорана, лежи юго-източно отъ голѣмата могила. Натрупана е съ чакълеста пръстъ. Преди години могилата била копана въ самия центъръ отъ стопанина на нивата. Намѣрено било само нѣкакво празно пространство. Пета могила лежи пъкъ въ юго-западно направление, вече въ Сиворѣкско землище, сѫщо разоравана.

Отъ всички тѣзи могили разкопа се само голѣмата могила, косто разкопаване продължи отъ 6 септемврий до 15 октомврий 1933 г. Преди това тукъ е копано отъ селяни отъ Мезекъ, които се опитали да проникнатъ въ могилата направо отъ къмъ върха. Споредъ тѣхнитъ разкази, тѣ преустановили копането, понеже попаднали въ нѣкаква празна дупка. Разкопаването на могилата почна съ широкъ прокопъ отъ къмъ южната страна, но до самия центъръ и основа не можа да се достигне. Отъ намѣрените фрагменти отъ глиенени сѫлове въ близката околностъ може да се заключи.

какво тукъ имаме една малка групичка отъ римски некрополъ. Защото като се почне отъ могилитѣ въ източно направление, особено въ мястото около рѣ.

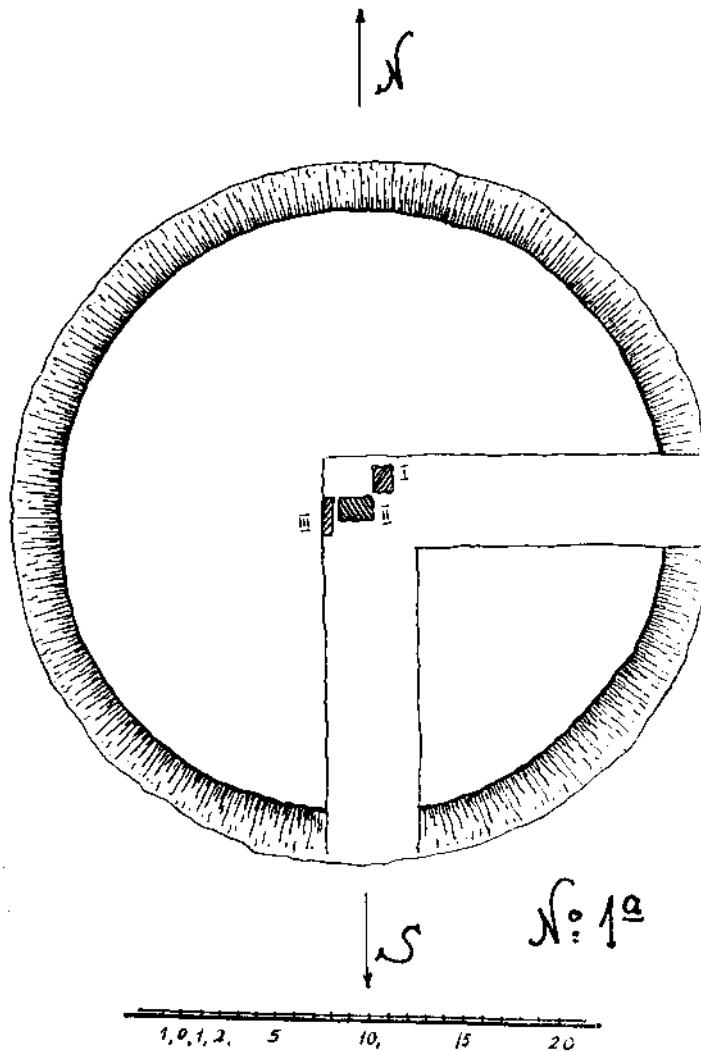

Обр. 139. — Разположение на Деветъ чуки при гара Свиленградъ.
Abb. 139. — Die Lage der Grabhügel Devet-Čuki bei Svilengrad.

ката, навсъккде личатъ следитѣ на изчезнало римско селище. Наблизо долу има и нѣколко извора, нѣщо, което є благоприятствувало за годно селище.

Деветътъ чуки

Деветътъ могили сѫ пръснати по слабитъ хребети, които се спускатъ отъ Мезекъ по направление на гара Свиленградъ и Марица. Тъ сѫ разположени главно на терасата, която се надвесва надъ ж. п. линия въ единъ кръгъ

Обр. 140. — Планъ на могила № 1.

Abb. 140. — Plan des Tumulus № 1.

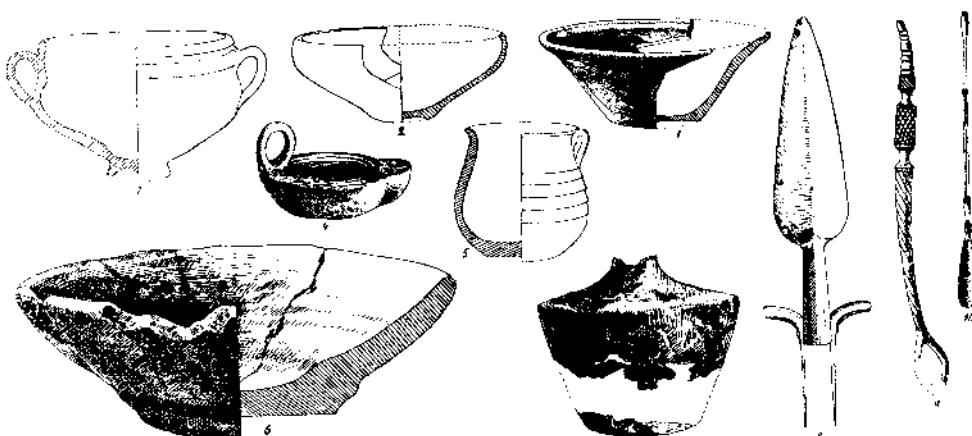
отъ 150 м. въ диаметъръ. Могилите личатъ още отъ далече, като петъ отъ тѣхъ сѫ по-голѣми, четири по-малки. Всички вече сѫ попаднали въ ниви, разораватъ се и постепенно ще изчезнатъ. Около всички могили личатъ още ямитъ, отъ дето е изваждана пръстъта за насыпване (обр. 138).

За прегледностъ при описание на могилите давамъ скица на тѣхното разположение, като първите петъ голѣми могили сѫ означени съ цифритъ отъ 1—5, а малките съ 6—9 (обр. 139).

Могила № 1

Разкопаването на могилата започна на 1 юни 1933 г. и привърши окончателно на 27 юлий. Диаметърът 38 м., височина 6 м. Натрупването на могилата, както се каза вече въ общия бележки, е станало съ пръстъ, взета отъ не-посръдствената околнност. Дълбоките ями, които до късна пролѣт съ пълни съ вода, доказватъ ясно това. Прокопи въ могилата, по 5 м. ширина, се направиха отъ къмъ южната и източната страна, като въ центъра се направи едно по-голямо разширение (обр. 140).

Следът избиране и изравняване на мястото на погребенията, могилата е насипана съ пластът пръстъ на дебелина около 1 м. Върху тази основа съ извършени погребенията, и то около центъра на могилата, дето се откриха

Обр. 141. — Глинени и метални предмети отъ могила № 1.
Abb. 141. — Tongefässer und Metallgegenstände vom Tumulus № 1.

три огнища, всички вдълбани първоначално въ земята. Това личи добре на всъккоже отъ изгорената пръстъ.

Първото, източното огнище, е сравнително малко. То е дълго 1·20 м.; посока с.-ю. Изгорена пръстъ се вижда главно на западната страна. Въ отворената яма се откриха мястата и на два кола, послужили като подпора за наслагане на дърветата, използвани при изгарянето. Огънятъ тукъ изглежда да е подклажданъ отъ къмъ източната страна. Кости липсватъ, само съ намърени нѣколко дребни кости отъ животни. Въ северната част на кладата се откри една обикновена глинена стомна съ устие широко 6 см., шийка 10 см., височина около 40 см., каквато височина и форма иматъ всички стомни, намърени въ другите могили на некропола (обр. 147, б). Стомната е намърена въ полулегнало положение, притисната и разтрощена отъ налягането на пръстъта. Вътре въ стомната съ запазени останки отъ вещества, което представлява осмолено масло. Получената смола се разтваря въ етеръ, ацетонъ, хлороформъ. Съдържа слаби примѣси отъ пепель. По всъка въроятност това е продуктъ, полученъ отъ маслиново или кедрово масло. Подробенъ анализъ се прави подъ ржководството на проф. Ас. Златаровъ.

Ямата на второто същинско погребение почва сътената си от южния край на стената от първата яма (обр. 140). Тукъ се откриха обгорени стени на северната и на западната страна. Самото огнище, дълбоко до 30 см., е дълго 2 м. изтокъ-западъ, и 130 м. широко северъ-югъ. Горени останки се виждат повечето къмъ северната страна. Около центъра на огнището се откриха и тукъ празните мъста на два кола, поставени на единъ метъръ разстояние едно от друго съ направление и посока от северо-западъ на юго-изтокъ. Така че огънятъ изглежда да е билъ поддържанъ повечето от къмъ южната страна. Следъ изгарянето на трупа, погребалните дарове съ били наредени главно по продължение на северната и западната стена на ямата. Под въ източната част, до стената, е било поставено едно стъклено шишенце съ дълга шийка, вис. ок. 13 см., шир. долу 10 см. Съдчето натрошено на много ситни парчета. До него глинено канче, вис. 7 см., съ орнаменти — слаби дипли (обр. 141, 5). Около това мъсто и по продължение на стената въ западно направление, по натрупаната пръст следи от позлата, въроятно от златен лакъ върху платъ. Въ този центъръ на находки се намери и една бронзова монета — Plotinopolis, отъ Фаустина Млада (180 г.), съ което се датира точно и самото погребение. Също тукъ се намериха и две златни обеци, едната не цѣла, липсва малка част (обр. 142). Обеците (инв. 6603 а, б) съ направени от две части: халка отъ едно телче, свързана съ затворена кукичка. Къмъ халчицата висулка съ малко топче.¹⁾ Отъ втората обеца осталала само част отъ халчицата. Навсякъде наоколо малки желъзи гвоздечета, вис. до 1·5 см., съ доста голъми главички.

Въ западна посока се намери едно глинено гърне съ широко устие; вътре въ него глинено съдче съ две дръжки, добре запазено. Вис. 7·2 см., устие широко 10 см. (обр. 141, 1). Все въ това направление и все покрай обгорената стена се откриха и три обикновени глинени стомни, всички намърени повалени въ северна посока, съ дръжка обърната нагоре. Въ една отъ тези стомни, тази въ най-източната страна, се намери също нѣщо като застинала смола, както това вече констатирахме и въ стомната отъ първата яма. Подъ същата стомна се намери засисната една глинена лампичка, дълга 8 см. (обр. 141, 4).

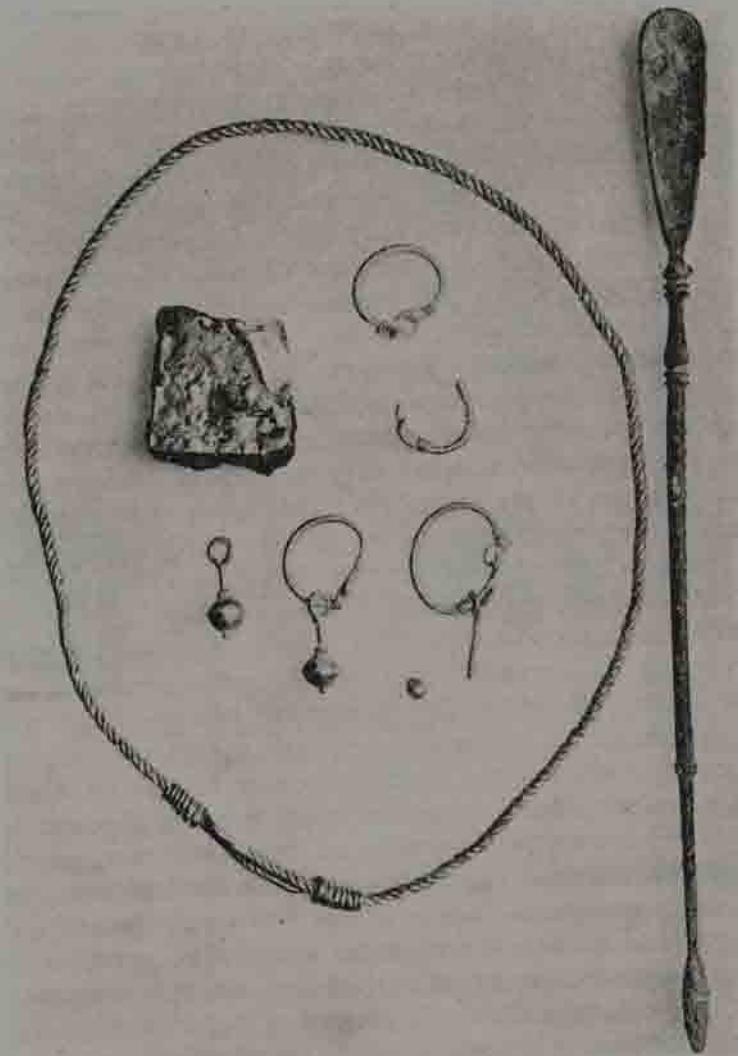
Въ западната част на кладата, и то повечето въ юго-западния жълътъ, се откри единъ недобре изпеченъ и грубо изработенъ глиненъ съдъ съ размѣри $53 \times 13 \times 25$ см. Обр. 141, 6. Между него и стомните наредени петъ глинени панички, обърнати надолу, всички здраво притиснати отъ пръстъта и разстроени ситно отъ голъмото налягане (обр. 141, 2 и 3). Всички съдове съ наслагани по кладата следъ като е привършено изгарянето.

Третото погребение почва на около 20 см. на западъ отъ западната стена на централното погребение (обр. 140). Огнището, дълго 2·10 м. северъ-югъ и широко само 60 см., е издълбано на 30 см. дълбочина. То прилича по-скоро на едно корито. Въ това огнище се откриха мъстата на четири забити въ земята дървени кола. Първите два кола съ поставени въ южната

¹⁾ Б. Филовъ, Римското съкровище отъ Николаево, ИАД IV, 34 обр. 9 в. г.

половина, другитѣ — въ северната. Изглежда по обгорените стени, че огънът е билъ поддържанъ отъ къмъ западната страна.

Погребалните дарове се намиратъ повечето въ южната половина на кладата. Въ северо-източния жгълъ се намѣри едно стъклено шишенце 15 см.

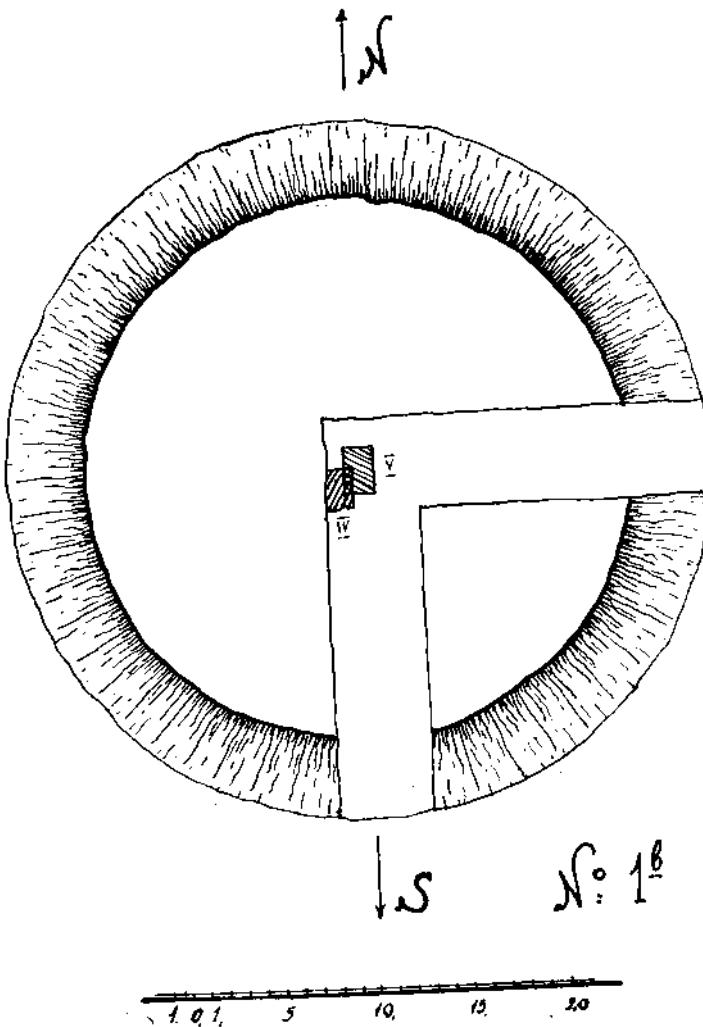
Обр. 142. — Златни украси и бронзовка лъжичка отъ могила № 1.
Abb. 142. — Goldener Schmuck und Bronzelöffelchen vom Tumulus № 1.

вис., съ дълъг 8 см., при шийка 10 см. На източната страна на кладата, по-близо до южния край, се намѣри част отъ глиненъ сждъ. Вждре въ този фрагментъ е било поставено нѣкакво стъклено сждче, разложило се на дребни зрънца. Въ южната половина пъкъ се намѣри една златна гривна съ диаметъръ 10 см., при тегло 12,75 гр. (обр. 142). Гривната (инв. 660!) е направ-

вена отъ увити телчета, които въ крайщата се заминаватъ и свършватъ съ спирали, всъка спирала завита въ срещуположния край. Отъ тукъ произхождатъ и две златни обеци (инв. 6602 а, б), дълги около 2-7 см. (обр. 142). Обеците сѫ направени отъ две части: горната частъ е халчица съ прикрепена висулка съ топче въ края. Едната обеца е счупена въ горния край. Обеците сѫ почти еднакви съ тѣзи отъ срѣдното погребение.

Тукъ наблюдо се намѣри и едно метално крѣгло огледало съ диаметъръ 10 см. При златните предмети е било поставено и нѣкакво стъклено сѫдче, намѣрено надробено ситно, почти на пепель. До тѣзи предмети сѫ намѣрени две глинени сѫдчета, натрошени, едното съ две дрѣжчици. До края на северната стена е била поставена една обгорена натрошена глинена лампичка. И при това погребение не липсва глинената стомана, пълна нѣкога пакъ съ сѫщото онова масло. Стомната била поставена въ северо-западния жгъль на кладата.

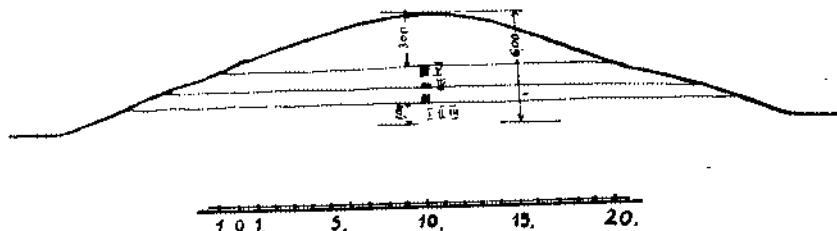
Въ северната половина се намиратъ сѫщо доста много желѣзни гвоздета. Тукъ се намѣри и една внимателно изработена и украсена костена игла, завита по срѣдата, дълга около 14 см., съ продълговата и малко завита халка въ края (обр. 141). Все тукъ наблюдо върху пръстъта се указаха следи отъ златен лакъ, нѣкога полепенъ върху долнитѣ крайща на дрехите на погребаната или върху обувкитѣ. Западно отъ стомната се откриха и фрагменти отъ глинена или върху обувкитѣ. Западно отъ стомната се откриха и фрагменти отъ глинена

Обр. 143. — Планъ на вторични погребения отъ могила № 1.
Abb. 143. — Plan der späten Bestattungen im Tumulus № 1.

Следъ извършване на тъзи погребения, и то на жени, като вадимъ заключение отъ погребалнитъ дарове, всичко било затрупано съ пръстъ и веднага отъ горе се извършва второ погребение (обр. 143, 144). Погребенията сѫ извършени около центъра на юго-западния секторъ. Това второ погребение е високо надъ основата на могилата 1·50 м. И тукъ става изгаряне на трупа. Самото огнище има повече дължина северъ-югъ—2 м., а по-тѣсно изтокъ-западъ—1·50 м. Следъ като е билъ изгоренъ трупътъ, отгоре сѫ нахвърляни погребалнитъ дарове, които се намиратъ повечето въ северната половина. Тукъ се открива: една глинена стомна, една бронзова канна (обр. 141, 7), притиснатата отъ пръстъта и разчупена, парчета отъ по-голъмъ глиненъ саждъ — гърне, една чаша или стъклена паничка, натрошена ситно, една много изгорѣла бронзова монета, много части отъ желѣзенъ предметъ, вѣроятно обкови отъ нѣкакво дървено сандъче.

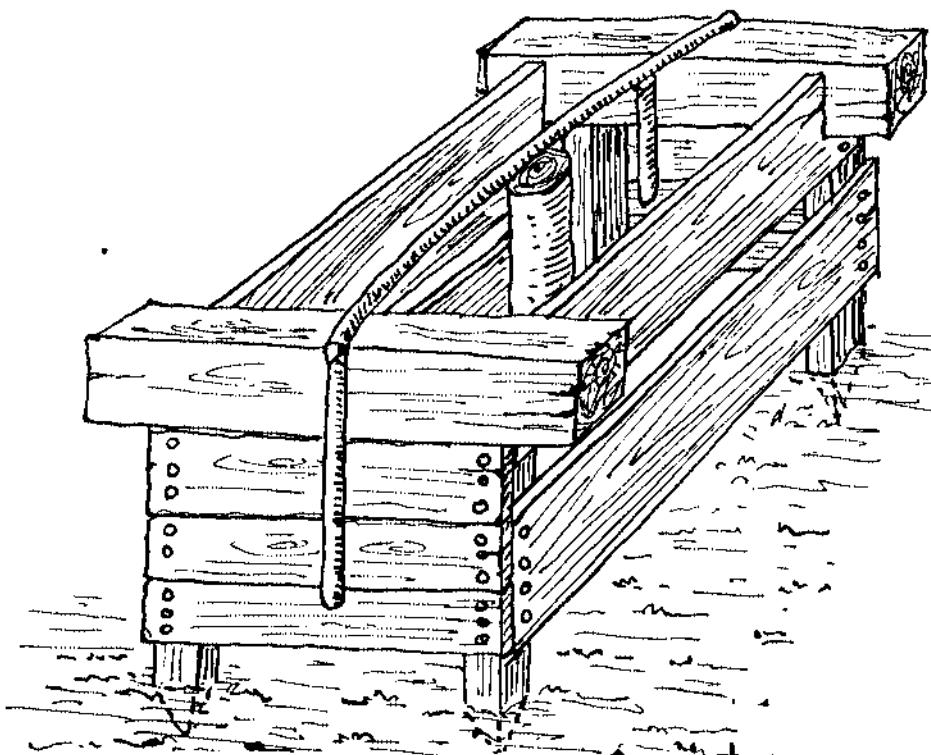
Новото и странното въ тази погребална могила е дървениятъ сандъкъ поставенъ тѣкмо въ центъра на могилата, на височина 2 м. отъ основата и

Обр. 144. — Разрѣзъ на могила № 1.
Abb. 144. — Querschnitt des Tumulus № 1.

3 м. отъ върха надолу. Сандъкътъ е билъ дълъгъ 2·50 м., разположенъ северъ—югъ, широкъ 1·27 м., дълбокъ ок. 80 см. По дългитъ стени е имало по две дъски, широки по 30 см., като помежду тѣхъ е имало една празнота отъ по 10 см. Тѣснитъ страни сѫ били затворени съ по три дъски. Тукъ дъските прилягатъ пътно една до друга. По дветѣ тѣсни страни е имало въ горната часть по една широка греда съ размѣри 20×20 см., като тя е излизала съ по 30 см. навънъ отъ сандъка. Въ страничнитъ жги личеха празнитъ мѣста на отвесно забити греди при размѣри 10×10 см. Точно въ срѣдата е имало сѫщо така единъ отвесенъ коль, като по срѣдата между този коль и северната стена, на дълбочина само до 40 см., е имало трети по-тѣнъкъ коль. Освенъ това по цѣлото продължение на сандъка отъ северъ къмъ югъ се е протакалъ единъ тѣнъкъ пржть, който е служилъ за нѣкаква връзка (обр. 145). Многото желѣзни гвоздеи, до 10 см. дълги, намѣрени повечето натрупани въ дъното на дупките на коловетъ, а на много мѣста още кръстосани *in situ*, показватъ, какво отдалитъ дъски сѫ били здраво скованти съ гредите по жгли.

При разчистване на сандъка се указа, че той е бил запълнен съ черна глиnestа пръсть, като никъде не се намериха следи отъ подъ или капакъ. Пръстта навсъкъде е горна пръсть, такава, каквато има цѣлата първа основна могилка, въ която сѫ извършени всички погребения. Може би случайно попаднала, тукъ наблизо, северно отъ сандъка, на около половина метъръ далечина, се намери часть отъ свинска долна челюсть (*Sus scropha domestica*). Също тукъ тръбва да се отбележи една тънко изработена бронзова лъжичка,

Обр. 145. — Дървенъ сандъкъ отъ могила № 1.
Abb. 145. — Holzkasten aus dem Tumulus № 1.

въроятно медицински инструментъ, намърена на около метъръ и половина източно отъ дървения сандъкъ (обр. 142). Лъжичката (инв. 6604) е дълга 15·8 см. Въ горния край завършва съ продълговата топчица. Въ самото начало пъкъ на източния прокопъ на могилата, само на 20 см. подъ периферията на могилата, се намери и единъ желъзенъ върхъ отъ голъмо копие отъ много по-късна епоха (обр. 141, 8). Върхътъ отъ копието е дълъгъ 33 см., въ най-широката часть 8 см. На долния край прикрепени две желъзни парчета за по-здраво обхватане на изгубената дървена дръжка.

Всички обряди и погребения въ тази могила сѫ извършени едновременно. При натрупване на могилата нѣма никакво прекъсване. Ако за погребенията могатъ да се дадатъ нѣкакви обяснения, нищо положително не би могло да се каже за присъствието тукъ на празния дървенъ сандъкъ. Ако сандъ-

кътъ имаше поне дъно, то бихме предполагали, че той е бил използванъ за нѣкаква цель при насыпване на могилата. Дебелитъ греди, обаче, въ жглиъ малко заостренитъ имъ долни крайща, голъмиятъ размѣръ на сандъка говорятъ, че той ще да е билъ пригответъ и предназначенъ пакъ специално за тази могила и тѣзи погребения, при които се намѣри. Датирането на погребенията — края на II в. сл. Хр., ни е потвърдено отъ намѣрената монета. Доколкото ми е известно, обаче, подобно нѣщо при римски могилни погребения отъ другаде не е познато. Сигурно този празенъ сандъкъ стои въ нѣкаква връзка съ култа на душата, но едно задоволително обяснение за сега не би могло да се даде.

Могила № 2

Могилата, започната да се разкопава на 17 юлий и привършена на 9 септемврий, при диаметъръ 26 м. и височина 5 м., се намира непосрѣдствено на стотина крачки източно отъ могила № 1 (обр. 139). Тя е съ добре закръглена конусообразна форма, разположена всрѣдъ нивя, неразкопавана. Къмъ центъра на могилата се достигна посрѣдствомъ два широки прокопа отъ къмъ южната и източната страна. Очакваното погребение не се указа въ разкопаната площъ. Могилата е въздигната по следния начинъ. Върху изравнена площе е насыпанъ пластъ земя на дебелина до 30 см. Този пластъ е малко затъканъ и после гладко изравненъ. Почти въ самия центъръ на този основенъ пластъ на могилата се указа една празна дупка отъ тънка пръчка. Около тази малка забита дървена пръчка е била изградена и натрупана цѣлата могила. Така, върху изравнената основа е билъ натрупанъ още 80 см. дебель пластъ черна горна пръстъ, следъ това идва насыпъ отъ по друга пръстъ. Въ насила никъде не се откриха каквито и да било фрагменти отъ глинени сждове. За по-голъма провѣрка прокопитъ около центъра на могилата се разшириха достатъчно въ всички направления, но съ сѫдътъ резултати. Може да се счита, че въ тази могила имаме едно празно погребение — кенотафия или могилата е издигната съ нѣкаква друга, възпоминателна цель.

Могила № 3

Разкопаването на могилата започна на 1 юни и привърши на 7 юлий (обр. 139). Диаметъръ 32 м., вис. 5 м. Навлизането къмъ центъра на могилата и тукъ започна съ широкъ прокопъ отъ къмъ южната страна (обр. 146). Първото погребение съ изгаряне на трупа се откри на височина 1 м. надъ основата и на далечина 8 м. отъ южния край на могилата. Запазенъ бѣ дебель пластъ отъ лжбови вжгища. Погребалнитъ дарове сѫ били поставени повечето въ южната частъ на кладата. Тукъ главно място заема една по-голъма глинена амфора съ широко устие, смазана и натрошена ситно отъ пръстъта. Самата глина на амфората непречистена, сѫдътъ не добре изпечена. Не намѣрена при римско погребение, би се повѣрвало, че амфората принадлежи на по-ранна епоха. Диаметъръ на устието 25 см. Дръжкитъ, високи 11 см., сѫ почти квадратни, като при крайщата имъ има по една дупка, получена при натискане на мократа още пръстъ (обр. 147, 7). Цѣлата периферия на устието

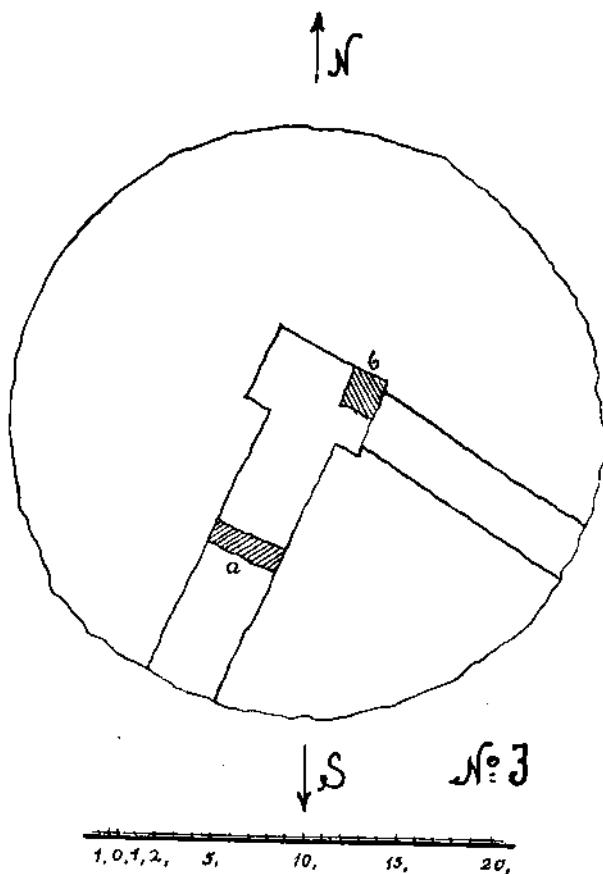
е украсена съ отдѣлни наклонени нарѣзи и отдѣлни релефни топчици съ дулки.

Отъ герданъ произхождатъ и шестъ стъклени синкави мониста най-големото монисто до 1 см. дълго. По монистата слаби надлъжни вдлъбнатини. Като погребаленъ даръ тукъ принадлежи и една стъклена паница, нѣкои части отъ нея стопени отъ силния огънь (обр. 148). Паницата е била украсена по външната си страна съ рѣдки успоредни релефни ребра, които се сливатъ въ долните си части съ самата паница. Паницата е била широка около 12 см.¹⁾ Въ кладата се намѣриха останки и отъ другъ тънъкъ стъкленъ сѫдъ, сѫщо части отъ тънки бронзови пластинки, въроятно опаковка или украса на нѣкаква дървена кутия.

Въ северо-източната част на кладата надъ горения пластъ се откри една обикновена глинена стомна, малка глинена паничка съ дръжка, нѣколко желязни гвоздейчета, едно глинено прешленче, сѫщо парчета отъ керамиди; последните се намерятъ главно въ юго-западния жгълъ на кладата.

Трѣбва да се отбележи, че върху дебелия пластъ вжгища се намѣриха недогорѣли кости на дете. Заедно съ него е било изгорено въ кладата или пренесено въ жертва едно ягне. Може би принасянето въ жертва тукъ на ягне е случайно, но може би то е направено и нарочно въ връзка съ възрастта на детето. Този фактъ би трѣбвало да се има предъ видъ при разкриване въ бѫдеще на други подобни погребения.

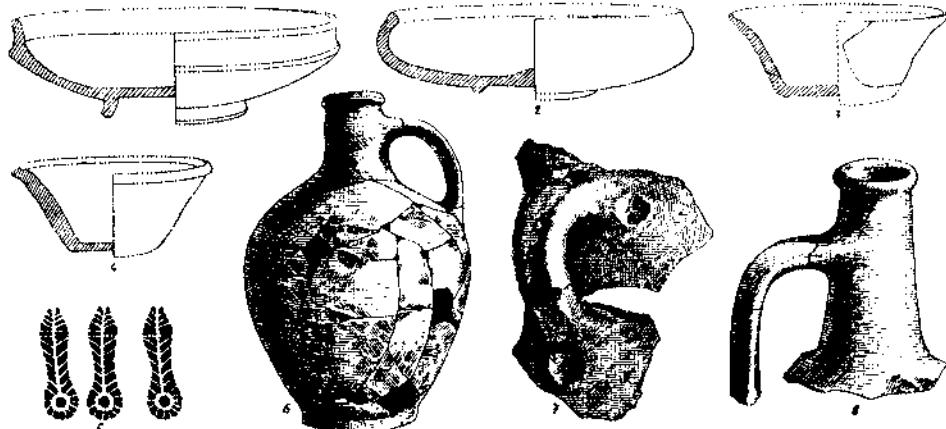
На 6 юлий въ могилата се откри и второ погребение (обр. 146в). Впрочемъ това погребение би трѣбвало да се счита за първично. Погребението, съ изгаряне на трупа, се пада повечето въ центъра на северо-източния секторъ на могилата. Кладата е поставена тукъ върху малко изгладена и отъпкана пръстъ, като въ крайщата сѫ поставени парчета отъ тънки тухли и керамиди. Съ

Обр. 146. — Планъ на могила № 3.
Abb. 146. — Plan des Tumulus № 3.

¹⁾ Kisa, Das Glas im Altertum II, 453, обр. 219.

изгарянето на трупа със нахвърляни във кладата и нѣколко глинени панички, една обръната надолу, съ диаметъръ 10 см. при височина 5 см. (обр. 147, 3), също една бронзова монета отъ Plotinopolis на Faustina Mлада, намѣрена съвършенно изгорѣла. Другата паница, намѣрена тукъ, е широка 17 см., вис.

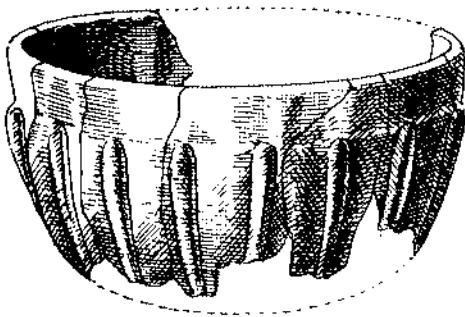

Обр. 147. — Глинени сѫдове отъ могила № 3.
Abb. 147. — Tongefässer vom Tumulus № 3.

5 см. при дълно 7·5 см. На вътрешната страна на дъното, като марка на работилницата, съ отпечатани три стъпала, наредени едно до друго (обр. 147, 5)

Паницата е направена отъ пречистена пръстъ, глазирана червено. Къмъ този типъ глинени сѫдове ще се повърнемъ въ края на статията.

Следъ привършиване на изгарянето, всичко било затрупано съ тънъкъ пластъ земя и отгоре наредени наново глинени сѫдове. Отъ тукъ е добре запазената плитка паница (обр. 147, 2), шир. 15 см., съ завити навътре крайща, вис. 4·3 см. Паницата е отъ този типъ, отъ който е и тази съ фабричните марки. Дветъ глинени стомни, намѣрени тукъ въ източната част на кладата, съ били поставени една върху друга.

Обр. 148. — Стъклени сѫдъ отъ могила № 3.
Abb. 148. — Glasgefäß vom Tumulus № 3.

И дветъ тѣзи стомни съ били пълни съ онова масло, съ което съ били запълвани въ некропола около гара Свиленградъ и всички други стомни. Особено това личи въ едната стомна тукъ, дето маслото при наливането или при поставянето е прелъло, протекло по стените и останало и сега прилепено по дъното (обр. 147, 6).

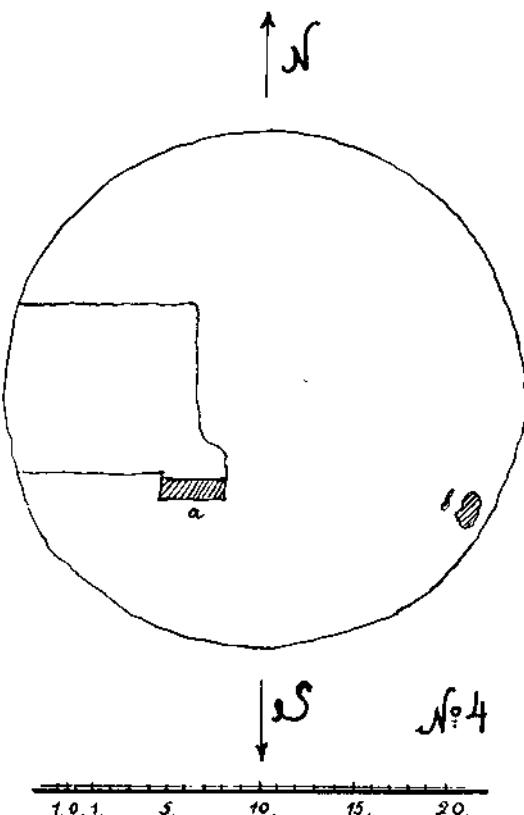
Могила № 4

Разкопаването на могилата съ диаметъръ 28 м. при височина 3·50 м. започна на 22 юни и привърши на 14 юлий (обр. 139). Направи се широкъ

прокопъ отъ къмъ западната страна. Погребение се откри въ юго-западния секторъ, по-близо до южната страна (обр. 149). Погребението е съвсемъ подобно на това отъ могила № 3. Върху основата на могилата е поставена клада, върху която билъ изгоренъ трупа на погребания, и то на нѣкой воинъ, както може да се предположи отъ намѣренитъ предмети. Тукъ първите жертвени дарове се турятъ непосрѣдствено въ западната част на кладата и западно отъ кладата, като въ единъ отъ сѫдоветъ (диаметъръ 13·5 см., вис. 6·5 см.) се събиратъ и оставятъ недогорѣлите кости. Тукъ глинянитъ сѫдове се нареждатъ близо едно до друго, тукъ се откри и една стъклена паничка, притисната и ситно натрошена. Не липсва въ това погребение и незаменимата глинена стомна, все нѣкога пълна съ познатото масло, запазено ни малко по дъното. Изъ кладата се намиратъ и съвсемъ тънки бронзови пластинки, вѣроятно украси по нѣкоя дървена кутия (обр. 150).

Следъ привършване на изгарянето, върху кладата се нахвърля пластъ пръстъ, дебель до 20 см., и отгоре наново се нареждатъ погребални дарове, главно глиняни сѫдове, панички. Надъ самата клада, и то въ нейната източна част, се намѣри и единъ желѣзенъ мечъ (обр. 151 и 152). Мечът е дълъгъ сега около 80 см., а само дръжката 16 см. Дръжката е направена отъ кость, като желѣзната част, която е минавала презъ цѣлата дръжка, е обвита съ кость, изрѣзана и нагодена за хващане съ четири пръста. Около меча, поставенъ съ дръжката си къмъ западъ, се намѣриха и нѣколко недогорѣли кости отъ погребения.

Въ северната част на кладата, въ самата периферия, е билъ поставенъ единъ по-голѣмъ и добре изработенъ глиненъ кюпъ съ отворъ и диаметъръ 35 см., съ прилепнати до устието дръжки, украсенъ съ спираловидни успоредни линии (обр. 153, 10). Тукъ наблизо се намиратъ разхвърляни парчета и отъ други сѫдове, малки глинени кюпове съ диаметъръ 14 и 28 см., горна част отъ обикновена глинена амфора (обр. 153, 12). Тукъ трѣбва да се отбележи и горната половина отъ добре изработенъ глиненъ сѫдъ отъ жълтеникава

Обр. 149. — Планъ на могила № 4.
Abb. 149. — Plan des Tumulus № 4.

пръстъ съ червена глазура, показанъ на обр. 153, 7. Диаметъръ на отвора 15 см. Нѣколко части отъ този сѫдъ се намѣриха и въ могила № 3.

Обр. 150. — Сѫдове отъ могила № 4.
Abb. 150. — Tongefässer vom Tumulus № 4.

Глиненитѣ сѫдове, главно панички, намѣрени при това погребение, сѫ обикновенитѣ вече типове сѫдчета, каквито вече познаваме и отъ другитѣ могилни погребения. Не липсватъ тукъ и мѣстни глинени сѫдове, наподобяващи по своята изработка и орнаментика тѣзи отъ епохата преди Христа (обр. 153, 11).

Въ източната страна на могилата, на единъ метъръ височина надъ основата и 30 см. подъ периферията на могилата, е било извършено второ погребение. То е сѫщо съ изгаряне на трупа. Отъ тукъ имаме единъ желѣзенъ връхъ отъ копие, дългъ сега 20 см., сѫщо желѣзно парче отъ долния край на дървената дръжка, дълго 9 см., една глинена лампичка, дълга около 9·5 см. (обр. 153, 8), малка глинена висулчица, вис. ок. 2 см., прилична на пресѣчена пирамидка, три подобни глинени панички, отъ които две съвършено еднакви, добре запазени (обр. 153, 1—6). Паничкитѣ сѫ направени отъ жълтеникава пръсть, съ малко завити навжtre крайща, мѣстна направа. Диаметъръ на отвора 13·5 см., вис. 6·5 см. Третата паничка е по-малка, диаметъръ 8·5 см., вис. 4·5 см.

Тѣзи две погребения сѫ едни отъ най-богатитѣ, що се отнася до количеството на поставенитѣ вжtre глинени сѫдове.

Обр. 151. — Желѣзенъ мечъ отъ могила № 4.
Abb. 151. — Eisenschwert vom Tumulus № 4.

Могила № 5

Могилата заема най-северната часть на некропола (обр. 139). При диаметъръ 30 м. тя е висока 4 м. Разкопаването на могилата съ широкъ проходъ отъ къмъ южната страна започна на 1 юли и привърши на 3 септемврий.

Погребението, съ изгаряне на трупа, се откри почти въ горната часть на южната половина на могилата, на височина единъ метъръ надъ основата, 40 см. подъ периферията и около 5 метра отъ южния край. Погребалният обрядъ е билъ както въ всички оставали могили. Поради проникването на влагата и близостъта на погребението до периферията на могилата, много отъ глиненитъ сждове бъха съвършено разрушени. И тукъ не липсва обикновената глинена стомна. Въ кладата се намиратъ кости отъ овца, части отъ глиненъ сждъ съ разлято устие, малко сждче — паничка въ западната част. Въ източната половина се намъри разтрошенъ и унищоженъ желя-

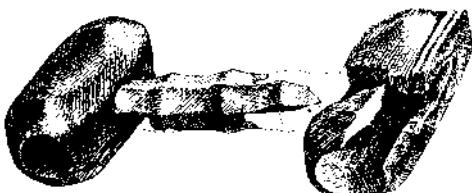
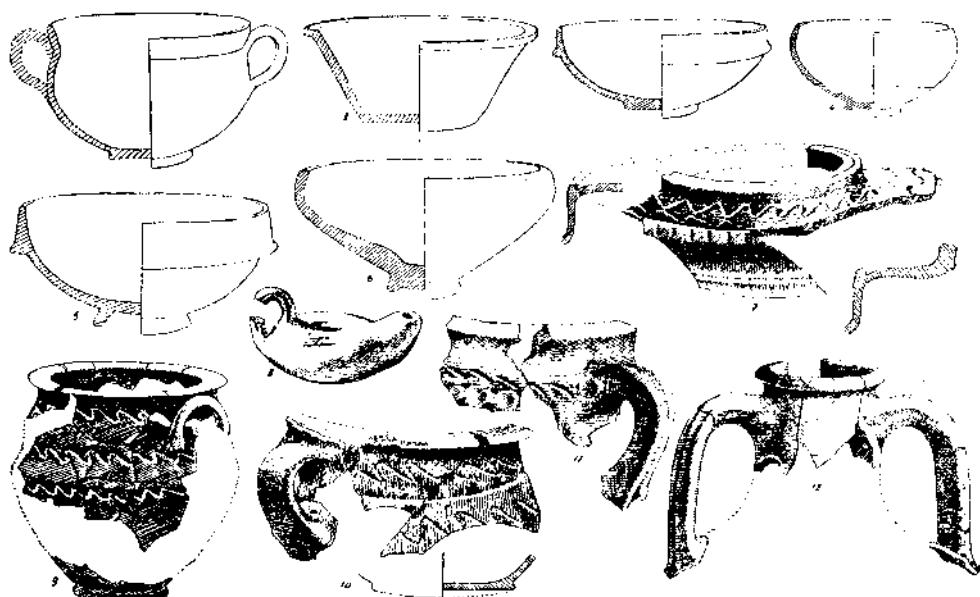

Abb. 152. — Schwertgriff.
Обр. 152. — Дръжка на меча.

Обр. 153. — Глинени сждове отъ могила № 4.
Abb. 153. — Tongefässer vom Grabhügel № 4.

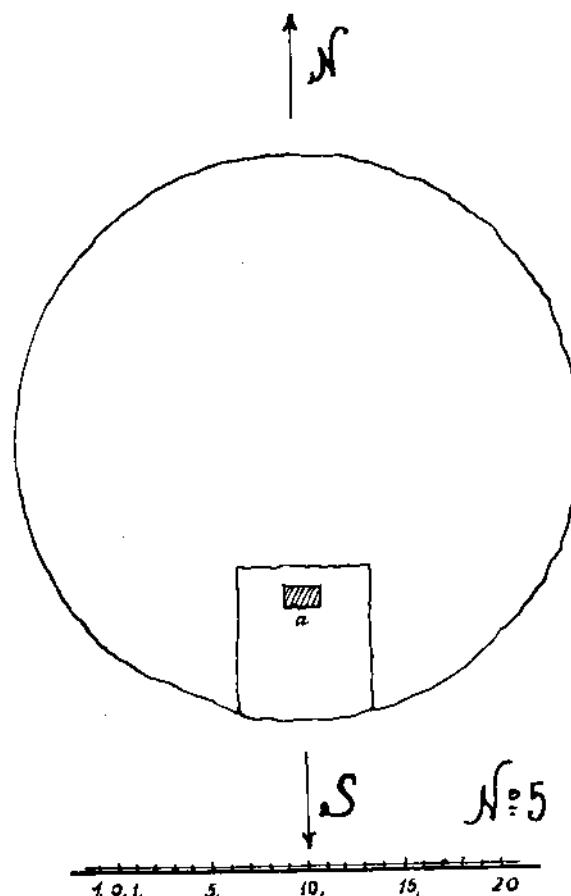
зенъ връхъ отъ копие, също дънце отъ стъклено сждче. Отъ по-добре запазенитъ сждчета имаме две съ по две дръжки въ страни при размъри: а) диаметъръ 12 см., вис. 7·5 см. и б) диам. 8 см., вис. 6 см. Глинената лампичка, намърена също тукъ, е била дълга 9·5 см. (обр. 155, 1—3).

Могилата се разкопа почти основно въ всички направления, но следи отъ други погребения не се указаха вече тукъ.

Могила № 8

Могилите № 6 и 7 отъ некропола при гара Свиленградъ, поради това че сѫ попаднали въ разорани ниви, сѫ унищожени и не се разкопаваха.

Могила № 8 се намира сѫщо така вече въ нива и е доста разорана. Диаметърът ѝ сега е 20 м. при височина около 1·40 м. Разкопаването на могилата се извърши отъ 14 августъ до 22 с. м. Погребението, съ изгаряне на трупа, се откри почти въ самия центъръ на могилата, и то, на около половина метъръ височина надъ първоначалната основа. Открива се много пепель, малко кости. Между костите се срещатъ кости и отъ малко прасе. Многото глинени сѫдове, различна форма, сѫ много натрошени и натрупани почти на едно място, единъ върху другъ. Между сѫдовете е поставенъ единъ желъзенъ предметъ, много изгорѣлъ, приличенъ повечето на закривъ ножъ. Тукъ между изгорѣлите желъзни парчета се намѣри прилепена и една тънка златна пластинка съ размѣри 2×2 см. съ две ивици отъ страни, служили като украса въроятно нѣкѫде на дръж-

Обр. 154. — Планъ на могила № 5.
Abb. 154. — Plan des Grabhügels № 5.

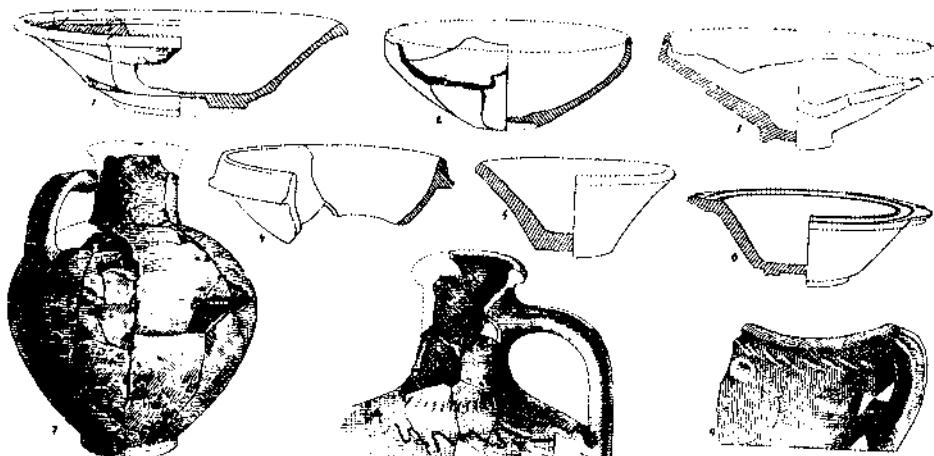

Обр. 155. — Глинени сѫдове отъ могила № 5.
Abb. 155. — Tongefässer vom Grabhügel № 5.

ката на ножа (обр. 142).

Не липсва тукъ и примитивното мѣстно глинено гърне (обр. 156, 9), не липсватъ тукъ и стомнитъ. Отъ тѣхъ едната е отъ обикновения типъ вис.

32 см., въ най-широката част 26 см., но само че устието е по-ниско и по-широко, също дръжката е по-квадратна (обр. 156, 7). Втората стомна се отличава по своята по-внимателна и тънка изработка, също по свойтъ орнаменти подъ шийката и около дръжката (обр. 156, 8). Много и разнообразни по форма съ внесенитъ отъ вънъ хубаво изработени глинени сждове, повечето съ червена глазура. Въ даденитъ образци (обр. 156, 1—6) могатъ добре да се видятъ тѣхнитъ профили. Тукъ преобладаватъ повечето сждоветъ съ издадени ръбове подъ периферията на устието. Особено хубави съ нѣколкото по-плитки сждове (чинии) съ широки дъни. Така, едната най-добре запазена чиния е съ диаметъръ 24 см., съ вътрешно дъно 13 см., вис. 5·5 см. (обр. 156, 1). Отъ другите сждове една плитка паница имаме съ 18 см. диаметъръ при височина 4 см. (обр. 156, 2), друга съ равно дъно, диам. 10 см., вис. 4 см. (обр. 156, 5),

Обр. 156. — Глинени сждове отъ могила № 8.
Abb. 156. — Tongefässer vom Grabhügel № 8.

трета, съ силно издадени противоположни крайща, диам. 11 см., вис. 4 см. (обр. 156, 6). Четвърта паница съ завити навътре крайща, съ диам. 13 см., вис. 4·5 см., ни е позната като форма и отъ други могили на некропола.

Заедно съ сждоветъ се намъри и една бронзова монета, съчена въ Адрианополь, отъ времето на Комода (176—193 г.), съ която монета се датира не само погребението въ тази могила, но се подсилва датирането и на цѣлия некрополъ.

Могила № 9

Могилата се намира въ разорана нива и почти вече се губи въ близката околнност. Диаметърътъ на могилата е 20 м., височина 1·20 м. Разкопаването е почнато на 25 август и привършено на 2 септемврий. Погребението изглежда да е докоснато при разораването, та по цѣлата повърхност около връстъ се виждатъ разпръснати фрагменти отъ разтрошени глинени сждове (обр. 157). Погребението е съ изгаряне на трупа. Върху кладата се намъриха две панички, две глинени стомни, много натрошени сждове и фрагменти отъ мѣстни сждове, каквито вече добре познаваме и отъ другите могили. Преди

всичко тукъ е билъ поставенъ единъ голѣмъ глиненъ сѫдъ — амфора, съ широко устие. Дръжкитѣ му сѫ високи около 10 см. Глината сива, каквато намираме въ Мезекъ, непречистена. Сѫдътъ работенъ безъ грънчарско колело. Около дръжкитѣ дупчици като орнаментъ. Около периферията на устието орнаментъ — наклонена рѣзка. Не рѣдко релефна пъпчица съ дупка по срѣдата. Отъ вторъ подобенъ мѣстенъ сѫдъ е запазена по-добре само дръжката, на която липсватъ дупчиците въ крайцата (обр. 157, 6).

Трети мѣстенъ глиненъ сѫдъ отъ сѫщата могила е ималъ сѫщата направа и сѫщите орнаменти, както първия по-горенъ сѫдъ, но е сравнително по-малъкъ. Дръжката му е висока 7 см.

Отъ глиненитѣ панички за отбелязване сѫ тѣзи, внесени отъ вънъ, съ издадени ржбове около устието. Една отъ тѣзи паници е 19 см. широка при височина 7,5 см. (обр. 157, 2), друга подобна е по-малка, широка 16 см., вис. 5 см. (обр. 157, 1). Трета паница съ двоенъ рѣбъ е широка 11 см. (обр. 157, 3).

Обр. 157. -- Глинени сѫдове отъ могила № 9.
Abb. 157. -- Tongefässer vom Gräberfeld № 9.

Съ привърширане описанietо на находкитѣ отъ отдѣлнитѣ могили, нужно е да се хвърли общъ погледъ върху цѣлия некрополъ. Датирането на некропола въ втората половина на II вѣкъ сл. Хр. ни е напълно потвърдено съ дветѣ добре запазени бронзови монети на Фаустина Млада, жена на Маркъ Аврели (161—180 г.), и на Комода (176—192 г.).

Не може да не се отбележи, че погребалнитѣ обряди и жертвенинъ дарове при всичкитѣ тукъ открити гробове сѫ така сходни, че бихме помислили, какво всички могили сѫ били издигнати почти едновременно или въ срокъ отъ много кжко време. Това предположение се засилва и отъ самитѣ находки, сѫщо така съвсемъ подобни въ всички гробове. Нека споменемъ тукъ само стомнитѣ, открити въ разкопанитѣ седемъ могили повече отъ двадесетъ, много отъ тѣхъ или всички може би пълни нѣкога съ еднакво масло.

Че тукъ имаме едно масово погребение, извършено въ кратъкъ срокъ време, свидетелствува погребенията въ първата могила, дето едновременно сѫ изгорени труповете на трима души. И въ другите могили, дето се откриха повече погребения, нѣма следа, отъ която да се вади заключение, че могилитѣ сѫ натрупвани допълнително. Общото впечатление при всички могили

тукъ е, че тъ сж изграждани безъ всъкакво прекъсване. Тукъ тръбва да се отбележи и друго едно мое наблюдение, което би тръбвало да се има предъ видъ въ бѫдещи разкопки на римски некрополи отъ тази епоха. Дали случайно или е съвпадение, но парчета отъ едни сждове се намѣриха разпръснати въ съседни могили, нѣщо което личи и по цвѣта на самите сждове, останали да лежатъ при различни условия и при различна пръстъ. Такива сждове се намѣриха въ могилитъ № 4 и 8. Нека се има при това предъ видъ че въ този некрополъ сж погребани сигурно не римляни, но романизирани траки, които все още запазватъ своите обичаи и живѣятъ съ своите стари традиции. Защото въ всяка отдалечена провинция никога не е съществувала една чисто римска култура, но винаги една смѣсица отъ мѣстни и импортирани римски културни елементи.

Новото, което ни донася още некрополътъ при гара Свиленградъ, сж за първи пътъ масово откривани съ известните въ римския свѣтъ, особено отъ императорската епоха, аретински сждове.

Въ приготвяването на тѣзи тѣнко изработени глинени сждове, римските грънчари сж вложили своето най-голѣмо изкуство.¹⁾ Този родъ сждове намира най-голѣмо разпространение въ римската империя и най-дълго се задържа. Това сж сждове главно за употреба, направени отъ добре пречистена червена пръстъ, като е спазвана металната форма. Глината е така хубаво изработена и изпечена, че сждовете сж съвършено леки. Характерното тукъ е и глазурата отъ червенъ цвѣтъ, докато формите сж различни.

Не е само червениятъ цвѣтъ и остро профилираните форми, които свързватъ всичките тѣзи видове сждове отъ аретинския типъ. Общото нѣщо въ тѣзи сждове е и поставянето на отдѣлни фабрични или други марки по дъното. Различни сж маркитъ: полумесеци, подкови, трижгълници, кръглове и др. Най-често по вътрешните дъни на тѣзи сждове е „стжалото“ или „сандалътъ“. Тази марка срѣщаме и при южноруските червени сждове, въ чито ателиета още отъ II вѣкъ пр. Хр. намираме същите форми, техника и същите белези, както по-късно ги намираме въ Италия. Тази марка е не рѣдка и въ Arezzo, стариятъ Arretium въ Етрурия, тази прочута грънчарска централа въ първите вѣкове пр. Хр., отъ дето изхвръкна и после получи свѣтовна известност тази vasa Arretina, наричана съ модерното име terra sigillata. Но докато тази марка намираме другаде единично, нѣкъде двойно, на паницата отъ могила № 3 въ Свиленградъ тя е повторена три пъти (обр. 147, б). Какъ сж попаднали грънчарите на този именно знакъ, не е още опредѣлено Проф. Lѣschke тѣрси задъ тази форма нѣкакво суевѣрие и предполага, че както и полумесецътъ, селցътъ, тя има апотропейско значение.

По печатите разпространението на аретинските фабрикати може да се проследи въ Италия, Африка, чакъ до Мала Азия. Сега вече съ находките отъ Свиленградъ тѣ могатъ да се проследятъ вече и въ българските земи. Но не останалъ само Arretium центъръ на тѣзи грънчарски издѣлия. Посте-

¹⁾ Основната работа върху този родъ сждове имаме отъ H. Dragendorff, Terra sigillata, Bonn. Jahrb. 96/97, 18 сл.

пенно се зараждатъ и възникватъ и други пунктове, които продължаватъ същото дѣло, произвеждатъ и разнасятъ vasa Arretina. Така Mutina, днешна Модена, е прочути въ древността съ своите глинени съдове. Фабрикантът L. Aemilius Fortis, познатъ и у насъ особено много съ глинснитъ си лампички, е изработвалъ и същински аретински съдове.

Усмирени бързо, римските провинции достигатъ скоро до добро благосъстояние. Въ късно време италийски преселници, закриляни отъ римската власт, попълзватъ навсякъде и навсякъде се поселятъ. Всъки се стремятъ да се народи удобно, да се нареди добре въ живота. Търговиците следватъ подиръ тъхъ, носятъ стоки отъ югъ, отъ западъ, но и преселниците-майстори носятъ съ себе си и своя занаятъ. На самото място почватъ да се изработватъ всички онези съдове, които не съ могли да издържатъ дългия транспортъ и големите разноски по пренасянето. Както въ южна Русия, също така нъкъде и у насъ ще да съ съществували може би големи работилници за по-тънки съдове. При Mezekъ се откри една стара пещъ за керамици или съдове, една пещъ познаваме вече и въ Мадара, но сигурно при бѫдещи разкопки ще се натъкнемъ и на работилници за фини съдове. Защото не е възможно многото и богати римски градове нъкога въ българските земи да не съ имали собствени работилници за покриване изискванията и своите нарастващи съ времето културни нужди.

Die Ausgrabungen bei Mezek und Svilengrad

I. Der Verfasser gibt einen kurzen geographischen Überblick über Mezek und seine Umgebung. Eine wasserreiche karstige Quelle hat hier zu allen Zeiten einen Anreiz zu Besiedlung gegeben. Auf der Anhöhe südwestlich vom Dorfe Mezek liegt eine frühbyzantinische Festung, die möglicherweise mit Νεούτζιχον identisch ist, das bei Nic. Choniat. ed. Bonn 571 erwähnt wird. Die Siedlung, die durch keramische Funde vom Anfang der Hallstattzeit bis zum 4. Jahrh. n. Chr. gesichert ist, lag an den Abhängen zu beiden Seiten der Quelle und rings um die Festung. Abb. 111, 112.

Überreste von römischen Bauten sind auf den Abhängen der Höhe Itanische Bartschina südlich von Maltepe gefunden worden. Die Ausgrabungen in der Umgebung von Mezek begannen im Jahre 1932, wurden im darauffolgenden Jahr fortgesetzt und umfassten die Grabhügel bis nach Svilengrad hin. Während dieser Zeit wurden folgende Grabhügel aufgedeckt:

1. Der Grabhügel Enidžumala liegt auf der Anhöhe südlich vom Dorfe Mezek. Der Durchmesser des Hügels beträgt 30 m, die Höhe 4 m. Er wurde schon früher ausgegraben. Aus keramischen Überresten können wir folgern, dass er in das Ende des 5. Jahrh. v. Chr. gehört.

2. Selskata Mogila liegt unmittelbar nördlich vom Dorfe. Durchm. 85 m, Höhe 12,70 m. Auf der Oberfläche des Grabhügels entdeckte man römische Nachbestattungen. Im Inneren des grossen Grabhügels waren die Umrisse des

ursprünglichen kleinen Grabhügels von 10 m Durchmesser und 3 m Höhe noch gut zu erkennen. In der Mitte des kleinen Grabhügels wurde eine kreisförmige Steinsetzung gefunden, die bis 30 cm hoch war und um eine dünne Holzstange von 1,50 m Höhe gelegt war. Die im Hügel gefundenen Scherben datieren ihn in das 4. Jahrh. v. Chr. Abb. 113—116.

3. Der Hügel Tschernitzite liegt einige hundert Meter östlich von Selskata Mogila. Es handelt sich hier nicht um einen Grabhügel, vielmehr um Reste von einem grossen Ziegelofen.

4. Der Grabhügel Jani Ivanov liegt nordöstlich von Selskata Mogila. Durchm. 18 m, Höhe 1,20 m. In ihm fand sich eine Brandbestattung mit Scherben und Eisenfragmenten des 4. Jahrh. v. Chr.

5. Der Grabhügel bei Kauk-dere liegt südlich von Maltepe. Durchm. 24 m, Höhe 4 m. Ungefähr in der Mitte des Grabhügels lag eine Anhäufung von grösseren Steinen, zwischen den Steinen die untersten Teile von Spitzamphoren aus dem 4. Jahr. v. Chr.

6. Malka Mogila bei Kauk-dere. Durchm. 26 m, Höhe 2,40 m. Auch hier im Inneren des Hügels eine Steinaufhäufung von 8 m Durchm., in der vereinzelte Fragmente von Tongefässen gefunden wurden. Ein Tontopf (Abb. 117) und einige Zierstücke aus Bronze (Abb. 118) datieren den Grabhügel in das Ende der Hallstattzeit.

7. Grabhügel südlich von Maltepe. Durchm. 18 m, Höhe 2 m. In der Mitte lagen Reste von Brand mit Eisenfragmenten und Latène-Scherben.

8. Milkova Mogila liegt 2 km nördlich von Maltepe. Durchm. 21 m, Höhe 3 m. Im Grabhügel wurde keine Bestattung gefunden, jedoch kam etwa 20 m nördlich vom Grabhügel beim Ackern ein Grab heraus, das wahrscheinlich mit dem Grabhügel in Verbindung zu bringen ist. In ihm fanden sich zwei Tonamphoren mit gespitztem Boden, 64 cm hoch, eine Tonschüssel einheimischer Arbeit (Abb. 118a), ein glockenförmiger rotfiguriger Krater von 25,5 cm Höhe. Sämtliche Beigaben gehören dem 4. Jahrh. v. Chr. an. Abb. 119.

9. Sredna Mogila liegt nordwestlich von Mezek. In unmittelbarer Nähe befinden sich noch zwei kleinere Hügel. Der mittlere Grabhügel hat einen Durchm. von 28 m und eine Höhe von 5,50 m. Er ist aus mit Scherben untermischem Schutt aufgeführt, der aus alten Siedlungen stammt. In der Mitte des Grabhügels ist der Boden in einer Ausdehnung von 4×4 m mit kleinen Steinen in einer Dicke von 50 cm bedeckt. Darüber liegt eine 10—12 cm dicke Aschenschicht, wahrscheinlich Überreste eines Opfers. Auf dieser Schicht lagen drei Urnen von etwa 30 cm Höhe; in einer der Urnen fand sich eine Bronzefibel der Hallstattzeit. Im Schutt lagen vier silberne Zierstücke mit getriebenen geometrischen Ornamenten und eine längliche dunkelblaue Glasperle, alles der zweiten Hälfte der Hallstattzeit zugehörig. Abb. 120, 121.

10. Grab bei Mezek. Am südlichen Ende des Dorfes wurde im April 1937 zufällig ein Grab mit Leichenbrand aufgedeckt. Der Bestattung beigegeben waren: 1) Eine silberne Tasse, 4,5 cm hoch (Abb. 122). 2) Drei vollkommen gleiche silberne Zierstücke skythischen Stils, 5,5×5,5 cm, mit je drei Tieren (Abb. 123). 3) Ein silbernes Zierstück mit Löwenkopf und zwei Stierköpfen

skythischen Stils (Abb. 124, 125). 4) Bronzeeimer (Abb. 126). 5) Ein flaches Bronzegefäß (Abb. 127). 6) Ein zweites Bronzegefäß mit weiter Öffnung (Abb. 128). 7) Bronzene Oinochoe (Abb. 129). 8) Bronzeschnalle (Abb. 130). 9) Teile von einem eisernen Panzer. Nach den Funden kann man die Bestattung in das Ende des 5. oder den Anfang des 4. Jahrh. v. Chr. datieren.

11. Kapinite. Der „Grosse Grabhügel“ liegt nordwestlich von Mezek. Durchm. 20 m, Höhe 1,80 m. An der südlichen Peripherie des Grabhügels wurden Tongefäße griechischer und einheimischer Herkunft gefunden: 1) Rotfiguriger Krater in Glockenform, in süditalischem Stil. Höhe 39 cm (Abb. 131—133). 2) Tonkanne, einer Metallform nachgebildet, 17,7 cm hoch (Abb. 134, 5). 3) Ein Tongefäß, 11 cm hoch (Abb. 134, 3). 4) Ein dem Krater ähnliches Tongefäß, 25 cm hoch (Abb. 134, 1). 5) Fragmente von einem ähnlichen Tongefäß, 11 cm hoch (Abb. 134, 2).

In der Mitte des Grabhügels wurden vier gewöhnliche Steine, dicht beisammen liegend, aufgefunden.

12. Kapinite. Der „Kleine Grabhügel“. Durchm. 14 m, Höhe 1 m. Früher angegraben. Im Schutt vereinzelte Überreste von Spitzamphoren. Die beiden Grabhügel können in das 4. Jahrh. v. Chr. datiert werden.

13. Der Grabhügel „Dedo Polychron“ liegt etwa 2 km nördlich von Mezek. Durchm. 15 m, Höhe 1,60 m. In der Mitte des Grabhügels liegt eine Brandbestattung. An Beigaben fanden sich eine Tonkanne mit Kleeblatt-Ausguss, 17 cm hoch (Abb. 135), Teile von anderen Tongefäßen und ein Tonlämpchen. Den Funden nach gehört das Grab in das 2.—3. Jahrh. n. Chr.

14. Ein römischer Bau in Mezek. Am nordöstlichen Ende von Mezek, südlich von Selskata Mogila, wurden Teile eines grösseren römischen Baues aufgedeckt, vermutlich einer villa rustica, der eine Wasserleitung aus Tonröhren das Wasser der Quelle zuführte (Abb. 136).

15. Spätchristliche Kirche. Im Dorffriedhof östlich von Selskata Mogila liegen die Ruinen einer alten Kirche, eines einschiffigen Baues. Länge mit der Apsis 10 m, Breite 5,30 m. Den Funden und den Münzen nach stammt die Kirche aus dem 12.—13. Jahrh. (Abb. 137).

II. Die Grabhügel Drei Tschuki liegen auf einem Bergkamm zwischen Mezek und Svilengrad; zu ihnen gehören noch zwei kleinere Hügel, die hier nicht behandelt werden. Der grösste Grabhügel ist 6 m hoch und hat einen Durchmesser von 27 m. Er wurde nicht vollständig aufgedeckt, doch aus den in der Umgebung zerstreut liegenden Scherben kann geschlossen werden, dass alle diese Grabhügel in die römische Zeit gehören und mit der römischen Siedlung, die östlich von den Grabhügeln am Flusse liegt, zusammenhängen.

III. Die Grabhügel Neun Tschuki liegen 1 km westlich vom Bahnhof Svilengrad in Ackerfeldern (Abb. 138, 139). Sie wurden während des Jahres 1933 ausgegraben.

Grabhügel № 1. Durchm. 38 m, Höhe 6 m. In der Mitte des Grabhügels wurden drei Brandbestattungen gefunden (Abb. 140, 144). Die erste Bestattung an der östlichen Wand war 1,20 m lang. Sie enthält nur Tierknochen und einen gewöhnlichen Tonkrug 40 cm hoch, mit verharzten Rückständen von Öl. Südlich

davon liegt eine zweite Brandbestattung, 2 m lang, bis zu 1,30 m breit, und bis zu 30 cm tief. Die Grabbeigaben liegen zumeist an der nördlichen und westlichen Seite. Hier fand man ein Glasfläschchen 13 cm hoch, und eine kleine Tontasse 7 cm hoch; in nächster Nähe der Gefässe zeigten sich Spuren von mit Gold bemalten Stoffen. Weitere Beigaben sind zwei goldene Ohrgehänge, zwei kleine ineinander gestellte Tongefässe, drei Tonkrüge, wahrscheinlich einst mit Öl gefüllt, ein Tonlämpchen, ein breites grosses Tongefäß, acht Tontellerchen um die Feuerstelle herum aufgerichtet (Abb. 141, 142). Die mitgefundene Bronzemünze aus Plotinopolis der jüngeren Faustina von 180 n. Chr. datiert die Bestattung genau.

Eine dritte Bestattung liegt westlich von den beiden ersten. Die Brandstelle ist 2,10 m lang, 60 cm breit und 30 cm tief. Die Beigaben lagen fast alle südlich der Brandstelle. Beigegeben waren: goldenes Armband, zwei goldene Ohrgehänge, zwei Glasgefäße, ein Metallspiegel (Durchm. 10 cm), drei Tongefässe, ein Tonlämpchen, ein Tonkrug und eine Knochennadel (Abb. 141, 9; 142). Über diesen drei Bestattungen lag ein Erdaufwurf und darüber eine vierte Brandbestattung mit folgenden Beigaben: ein Tonkrug, eine Bronzekanne, Scherben eines Glasgefässes, Eisenreste, wahrscheinlich Bänder einer Holzkiste, und verbrannte Bronzemünzen.

Das neue bei dieser vierten Bestattung ist eine grosse Holzkiste, 2,50 × 1,27 m, die in der Mitte des Grabhügels über der Bestattung stand (Abb. 145). Auf der Spitze des Grabhügels wurde die eiserne Spitze einer spätmittelalterlichen Lanze gefunden (Abb. 141, 8).

Grabhügel № 2. Durchm. 26 m, Höhe 5 m. Keine Bestattung. Der Hügel war einstmals rings um eine senkrechte Holzstange aufgehäuft worden.

Grabhügel № 3. Durchm. 32 m, Höhe 5 m. Der Hügel enthielt zwei Brandbestattungen. Die erste ist die eines Kindes, dem ein Lamm beigegeben war. An Beigaben fanden sich ferner eine Tonamphora einheimischer Arbeit, eine Halskette aus blaulichen Glasperlen, eine Glasschüssel und Überreste von dünnen Bronzeplättchen, wahrscheinlich die Bänder der Holzkiste, ausserdem ein Tonkrug und eine kleine Tonlampe. Die zweite Bestattung ist mit gebrannten Ziegeln und Dachziegeln umstellt. Bei ihr lagen einige Tontellerchen (*terra sigillata*) und eine vollständig verbrannte Bronzemünze. Auf der Innenseite des einen Tellers sind als Fabrikmarke drei Sohlen gestempelt (Abb. 147, 5). Diese Bestattung war mit einer dünnen Erdschicht überschüttet, darauf standen zwei Tonkrüge mit verharzten Rückständen von Öl und ein Tonteller.

Grabhügel № 4. Durchm. 28 m, Höhe 3,50 m. Die Brandbestattung ist vollkommen mit der des Grabhügels № 3 identisch. In einem der Tongefässe lagen die Überreste vom Leichenbrand. Die ganze Stelle war mit einer 20 cm dicken Erdschicht überschüttet. Darüber lagen mehrere Tongefässe, dabei auch das eiserne Schwert (Abb. 150—153).

In der östlichen Hälfte des Grabhügels lag eine zweite Brandbestattung. Hier wurde die eiserne Spitze einer Lanze gefunden, ferner eine Tonlampe und drei Tonteller.

Grabhügel № 5. Durchm. 30 m, Höhe 4 m. Die Art der Brandbestattung war identisch mit dieser der in den anderen Grabhügeln. Die Tongefäße stimmen mit denen der anderen Gräber überein (Abb. 155).

Grabhügel № 8. Durchm. 20 m, Höhe 1,40 m. In der Mitte lag die Brandbestattung zusammen mit den verbrannten Knochen eines jungen Schweines. Die Beigaben, die nur aus Tongefäßen (teilweise terra sigillata) bestanden, waren alle an einer Stelle aufgehäuft, darunter gewöhnliche Tonkrüge, einer von ihnen mit Verzierungen. Bei den Gefäßen lag eine Bronzemünze von Kommodus (172—192), in Adrianopel geprägt (Abb. 156).

Grabhügel № 9. Durchm. 20 m, Höhe 1,20 m. Er enthielt eine Brandbestattung und Beigaben wie alle anderen Grabhügel (Abb. 157).

Die Nekropole bei Svilengrad gehört in die zweite Hälfte des 2. Jahrh. n. Chr.

Ivan Welkov

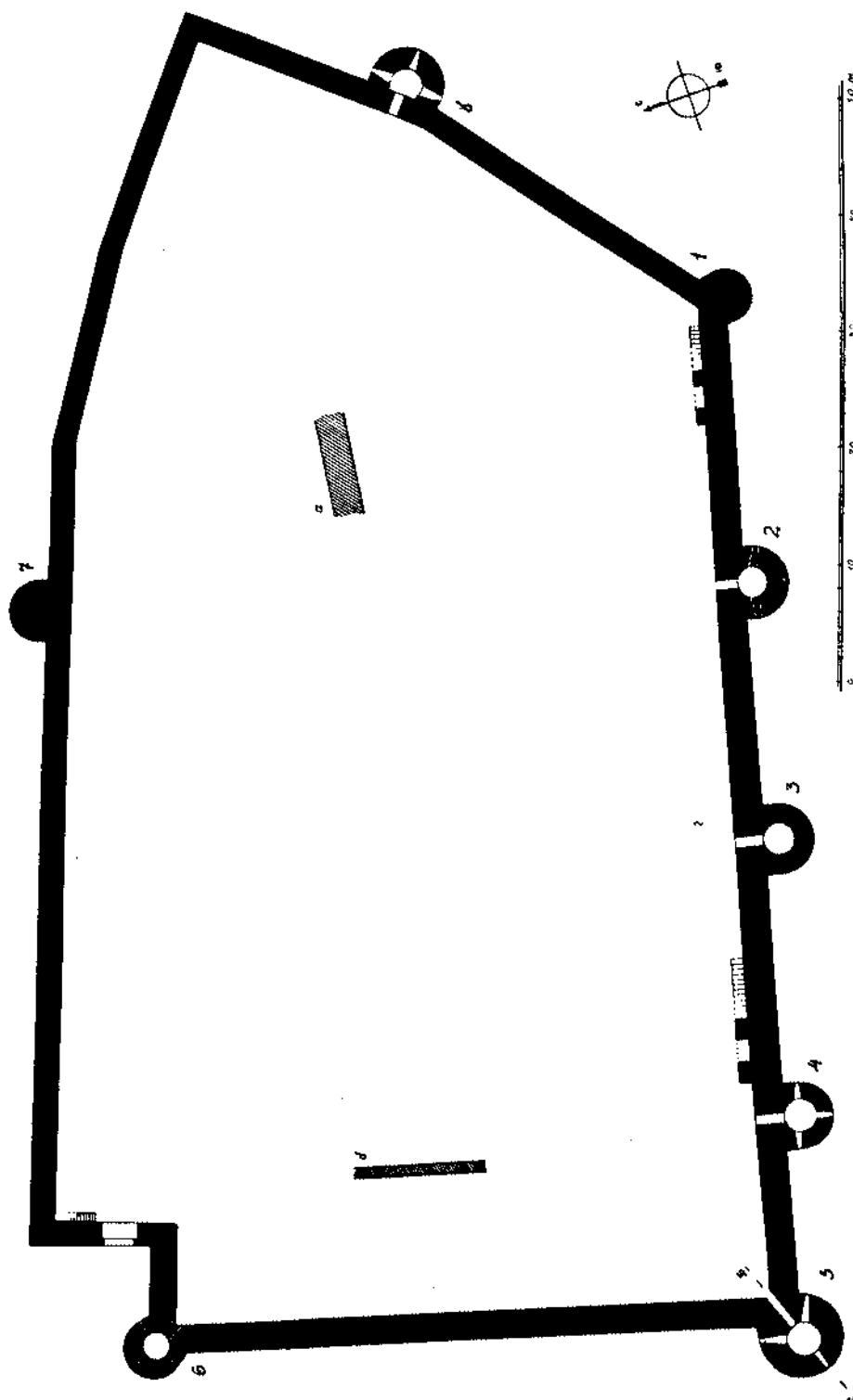
Крепостъта при Мезекъ

отъ Ал. Рашеновъ

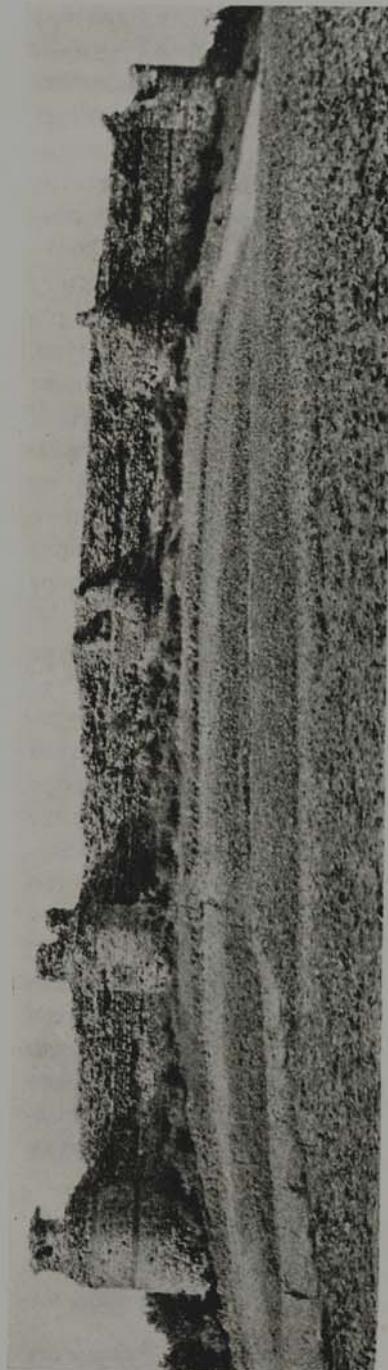
Крепостъта при с. Мезекъ, Свиленградско, се намира върху едно възвишение западно отъ селото. Тя има видъ на неправиленъ четириъгълникъ, на който две отъ страните съ прави линии, а другите две страни съ малко издупи навънъ съ съвсемъ леки чупки, следвайки извивките на терена (обр. 158). Стените на крепостъта съ ориентирани приблизително къмъ четирите страни на свѣта. Южната стена е поставена на равната част на платото, другите страни съ поставени тамъ, кѫдето започватъ склоновете му; и затова южната стена е най-лесно атакуема и превземаема, а останалите съ защитени отъ стръмнината на терена (обр. 165). Въ северо-западния ѝгълъ — между западната и северната стени — е крепостната порта, поставена въ едно вдаване навътре въ крепостъта. Затворена между тия страни, крепостъта обема пространство около 7,000 кв. м.

До неотдавна крепостъта е била въ значително добро състояние. Голѣмо разрушение е претърпѣла около 1900 год., когато турците съ вземали камъни отъ нея за строежъ на казармата въ гр. Мустафа паша, сега Свиленградъ. И сега мезешката крепость, сравнена съ други крепости у насъ, е все пакъ добре запазена. Най-добре е запазена южната ѝ стена, следъ това източната, западната и най-зле северната стена. На южната стена липсва само горната ѝ част съ платформата и зъберите; нѣкоже стената заедно съ кулите е повече срината, но затова пъкъ други кули съ запазени чакъ до най-горната си част, така че по тѣхъ можемъ да имаме представа за по-силно разрушените кули отъ крепостъта (обр. 159 и 160). Най-разрушена — северната стена — е срината на сегашното ниво на вътрешния теренъ на крепостъта, като е останалъ само зидът по външната периферия на крепостъта — обърнатъ къмъ склона на терена, кѫдето достига 3—4 м. височина.

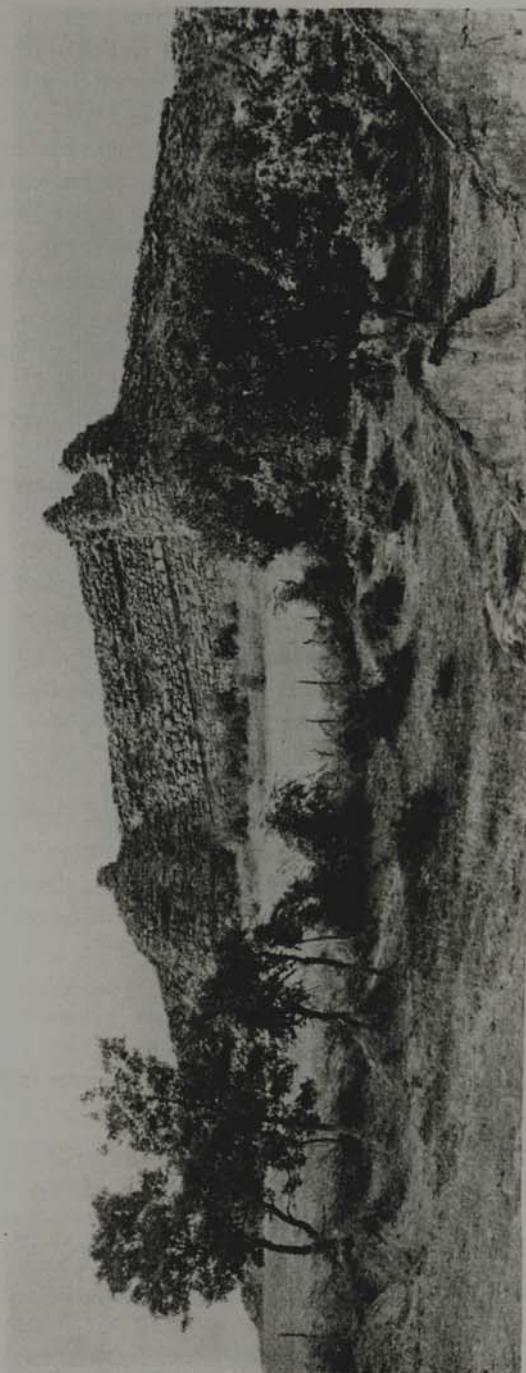
Крепостните страни съ засилени съ кули, които се издаватъ навънъ. Кулита съ различно поставени споредъ това, коя отъ стените е по-лесно превземаема. Така южната стена, която е на равната част на платото, има петъ кули (включително жловитъ), когато източната и западната страни, които съ непосредствено на склона на терена, иматъ само по две кули, а пъкъ северната стена, при която склонътъ е най-стръменъ, има само една кула. Разстоянието между кулите е различно, пакъ споредъ това, кои кули съ на-

Обр. 158. — Планъ на крепостта при Мезекъ.
Abb. 158. — Plan der Festung bei Mezek.

Обр. 159. — Крепостъта при Мезекъ, гледана от югъ. — Abb. 159. — Die Festung bei Mezek, gesehen vom Süden.

Обр. 160. — Крепостъта при Мезекъ, гледана от юго-изтокъ. — Abb. 160. — Die Festung bei Mezek, gesehen vom Süd-Osten.

по-опасно място: между кули 4 и 5 на западната стена имаме 12·30 м. между кули 5 и 6 на западната стена 50 м., а между кула 7 на най-междно превзимаемата — северната крепостна стена и края на тая стена, която е безъ кула, разстоянието е 52·70 м. Тукъ не е спазена, значи, правилността въ нареждането, която се среща въ стария ориентъ чакъ до късно-елинистическата епоха, напр. при стените на Милетъ. Спазено е обаче, при отдалечаване на кулите една отъ друга да не се премине максималното разстояние, което е около 60 м., въ което може да се получи ефикасно фланкирано обстреляване отъ кулите на крепостната стена между тяхъ, безъ да остане „мъртво“ пространство, като при това се разчита на ръчно оръжие, тъй като стрелбата съ машина е била бавна въ сравнение съ бързонастъпващия противникъ.¹⁾

Не всички кули при мезешката крепость съ еднакво устроени: докато большинството съ съ две или повече помъщения, поставени едно надъ друго, две съ пълно извидани (кули № 1 и № 7). Иначе всички кули иматъ еднаква форма — част отъ цилиндъръ или по-право половината на цилиндъръ, повече или по-малко удълженъ и издаденъ предъ стената, — споредъ голъмината на кулата и стратегическата важност на мястото, където се тя намира. Тази закръглена форма на кулите е най-удобна за крепостни стени и тя се препоръчва отъ теоретиците на крепостните строежи отъ онова време (Филонъ, Витрувий, анонимния византиецъ), тъй като ударътъ рекушира въ закръглената част и не прави голъмо поражение²⁾.

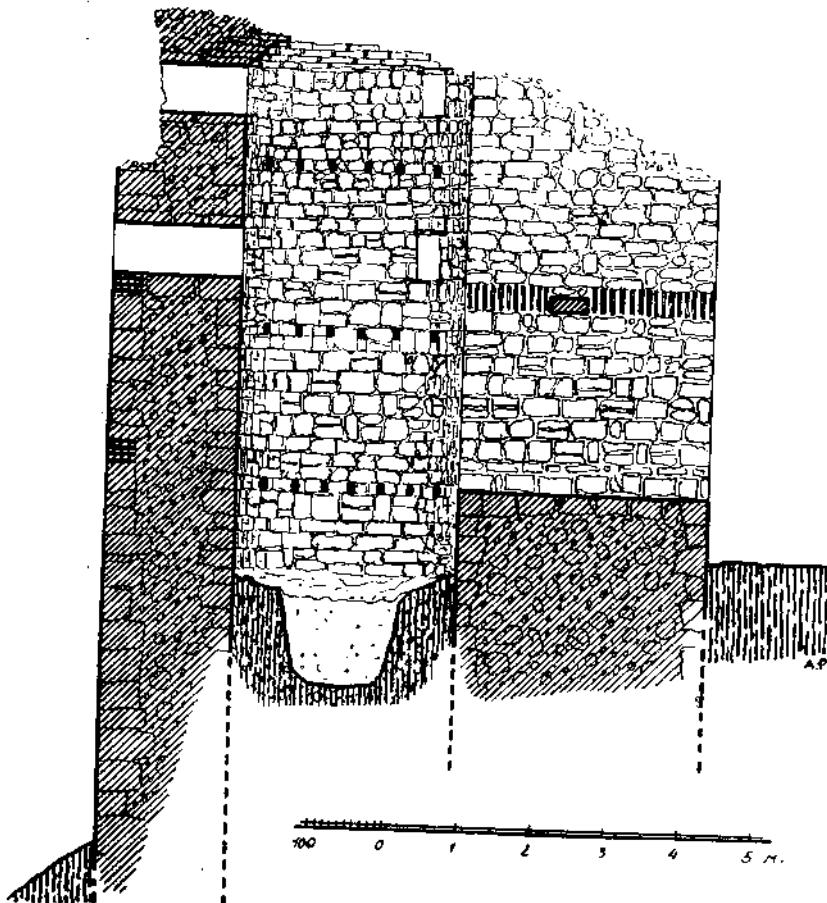
Кулите отъ мезешката крепость, които съ съ помъщения, съ отвътре също кръгли, съ изключение на една (№ 8), която вътре е полукръгла. Така дебелината на стените на помъщенията е отъ 1·40 м. до 2·20 м., а широчината на помъщението е отъ 1·80 м. при кула № 6 до 2·90 м. при кула № 5. Не всички кули съ запазени до най-горната си част, но въ най-добре запазената кула № 5 се ясно вижда следитъ на три дървени гредореда, които отдълятъ четири помъщения едно отъ друго (обр. 161). Образуваниятъ по такъвъ начинъ етажи въ кулата съ били долниятъ 2 м. високъ, вториятъ надъ него 2·20 и третиятъ е билъ куполно засводенъ съ височина около 2·60 м., като засводяването е започвало на 1·40 м. отъ пода. Понеже първиятъ гредоредъ се намира на нивото на входа за кулата, тръбва да се приеме, че подъ него е имало още единъ — подземенъ етажъ: това се потвърждава и отъ обстоятелството, че сегашното ниво на пръстъта на това място е 1·20 м. по-ниско отъ входа на кулата и че прикопане още 1·40 м. дълбоко, намира се все насыпъ отъ разрушената кула безъ да се стигне до здрава почва. Този подземенъ етажъ не е билъ отъ никакде освързанъ и ще е служилъ за складъ

¹⁾ Въ Теодосиевиятъ стени въ Цариградъ разстоянието между кулите е около 55 м., въ поправката отъ Мануилъ Команикъ съ презъ 70 м. Въ Никея разстоянието е сръдно 31 м., но има кули отдалечени на 50—60 м. Въ градовете на византийска Африка разстоянието е 30—40 м., а като изключение има кули и на 100 м. Въ Ангора на западния фронтъ съ сръдно презъ 11 м.

²⁾ Въпреки предписанията на тия теоретици, малко крепости съ съ полукръгли кули, като въ място кръгъ се предпочита петостранната форма; на много места е употребена и четырьохсторонната приизма, може би поради обстоятелството, че по-лесно се строи.

или за затворъ. Второто предположение е по-въроятно, тъй като старите селяни отъ Мезекъ наричатъ и днес тая кула „темницата“.¹⁾

Добре се вижда раздѣлянето на кулитѣ чрезъ дървени греди на етажи и въ кула № 4, която е също сравнително добре запазена. Виждатъ се следитѣ само на два гредореда и понеже нивото на входа на кулата е засипано, не може да се установи безъ разкопаване, имало ли е при него гредоредъ,

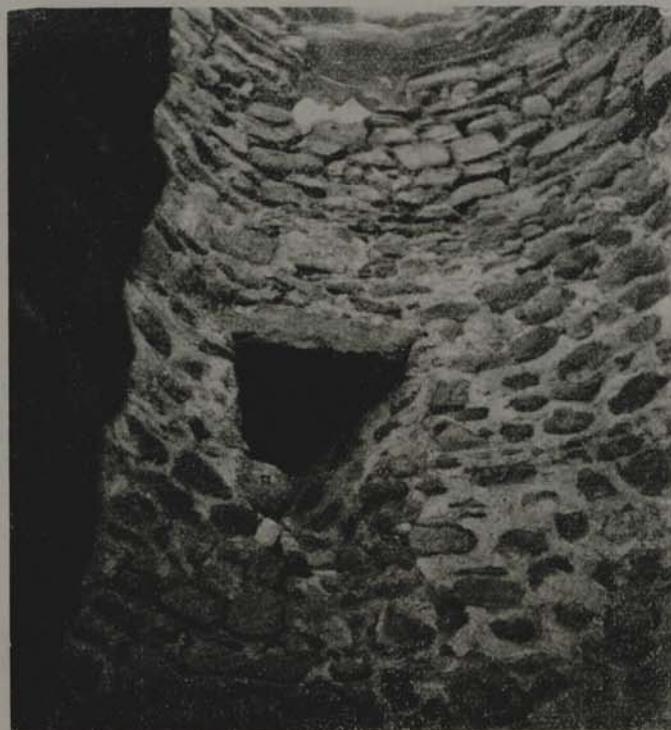
Обр. 161. — Вертикаленъ разрѣзъ презъ кула № 5.
Abb. 161. — Senkrechter Schnitt durch den Turm № 5.

т. е. имало ли е тукъ подземенъ етажъ. Както и въ кула № 5 така и въ тая не се виждатъ при сегашното имъ състояние никакви следи отъ външни или вътрешни стълби за съединяване на етажите помежду имъ. Може да се приеме, че за тая целъ сѫ служили леки, може би и подвижни дървени стълби.

Въ кула № 3, която е запазена въ една своя частъ до 4 м. надъ сегашното

¹⁾ Също такъвъ подземенъ етажъ се откри и въ т. н. Балдуинова кула въ крепостта Царевецъ при Търново (гл. А. Рашевовъ, Реставрация на крепостта „Царевецъ“ при Търново. Годишникъ на Нар. Музей VI, 1932—1934).

ниво на терена на крепостъта (вътрешна страна), не се виждатъ следи отъ гредоредъ. Това може да се обясни съ преданието за нея, останало въ селото; днесъ селяните наричатъ тая кула „бунаря“, което показва, че отъ тукъ крепостъта се е снабдявала съ вода, и затова достатъчно е било кулата, като не е била раздѣлена на етажи, да биде достъпна само отъ два входа — единъ долу и единъ горе — на платформата на крепостната стена. Може да се върва, че тази кула ще да е била наистина кладенецъ, отъ който крепостъта е черпѣла вода, тъй като никъде въ крепостъта не се намъри другъ кладенецъ, нито щерна за дъждовна вода, нито каналъ до нѣкой вънъ отъ крепостъта източникъ за вода, а знаемъ, че всѣка крепость се е грижела да си осигури достатъчно количество вода.

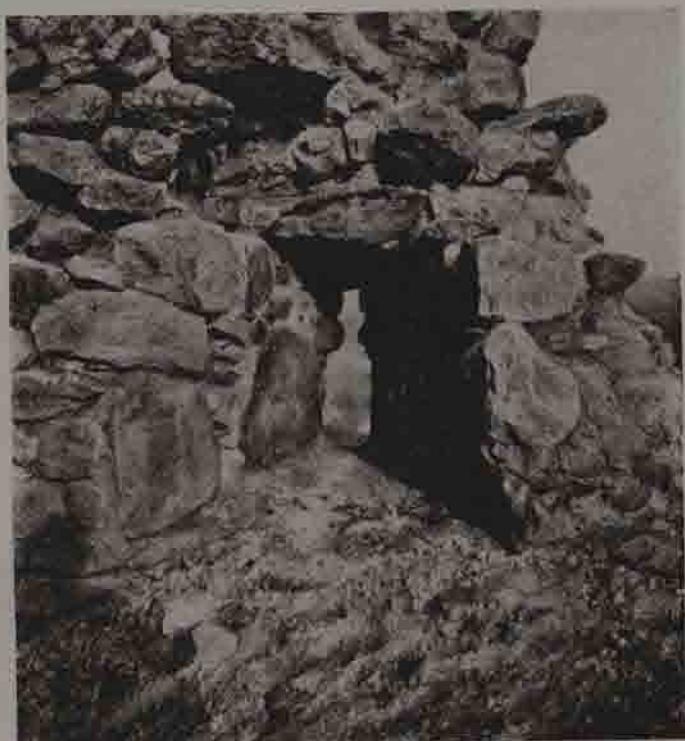

Обр. 162. — Най-горниятъ стажъ на кула № 5.
Abb. 162. — Das oberste Stockwerk des Turmes № 5.

Останалите кули на крепостъта сѫ по-малко запазени. Кула № 6 е запълнена отвътре съ пръстъ. При сегашното състояние на терена тя е висока 1·70 м. отъ вътрешна страна на крепостъта и 6·20 м. отъ външна страна. Не се вижда входъ за нея, но такъвъ безспорно е имало и е подъ терена, който на това място е сега насыпанъ повече отъ 2 метра. Неизвестно е, защо кулата е напълнена чакъ до горе (до мястото, до което е запазена) съ пръстъ. Кулите № 1 и 7 сѫ плътно иззидани, безъ помъщения въ тѣхъ. Тѣ се намиратъ на мяста, които сѫ естествено защитени поради стръмнината на терена и затова, вѣроятно, сѫ така направени.

Въ всички кули, съ изключение, разбира се, на плътно иззиданите, е имало

бойници (обр. 162 и 163). Въ нѣкои отъ кулитѣ тия бойници сѫ още запазени. Въ кула № 5 тѣ сѫ въ двата най-горни етажи (въ подаѣмния и приземния етажи липсватъ) и сѫ по три въ всѣко помѣщение: едната гледа на среца, а другите две — къмъ крепостните стени. Отъ пода сѫ на височина 80 см. и сѫ съ различни размѣри: 60—80 см. широчина и 40—60 см. височина. Навънъ се стѣсняватъ, като получаватъ размѣри 40—60 см. височина и 15—20 см. широчина. Изградени сѫ отъ по-едри камъни съ сравнително по-правилна връзка и сѫ покрити отгоре съ по-голѣми каменни площи. Така сѫ били, вѣроятно, бойниците и въ кулитѣ, въ които днесъ липсватъ поради това, че сѫ раз-

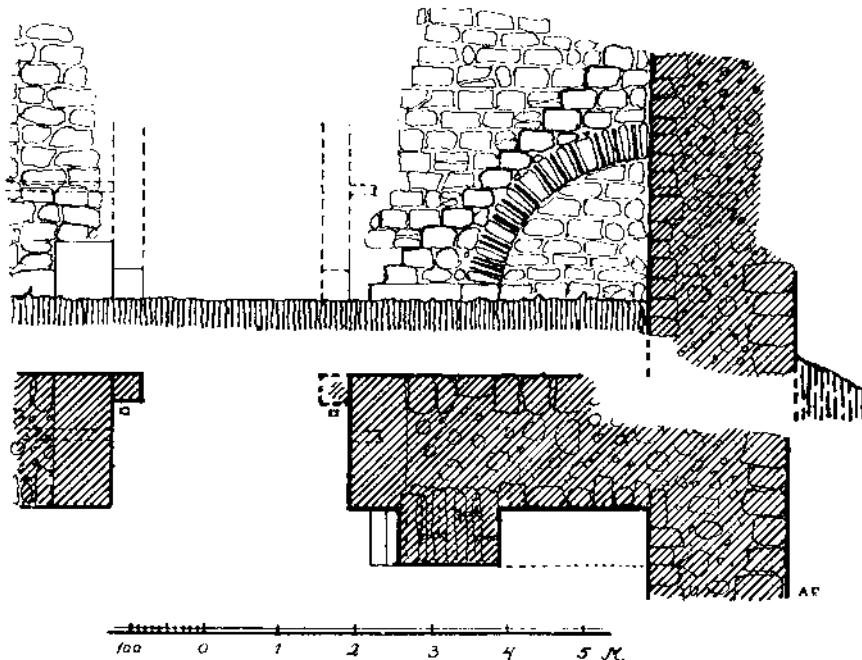

Обр. 163. — Бойници въ кула № 8.
Aub. 163. — Schiesscharten im Turm № 8.

рушени тия кули тамъ, кѫдето би трѣбвало да има бойници. Въ кула № 8 има бойници и въ помѣщението на приземния етажъ.

Въ крепостта се влизало само презъ една порта, намираща се въ югъла между северната и западната стени, на мястото, кѫдето, поради стрѣмнината на терена, крепостта е била по-добре и лесно защищавана (обр. 158 и 164). Портата бѣ засипана въ долната ѹчасть на височина 1'80 м. и при направенитѣ разкопки се установи устройството ѹя, което се оказа съвсемъ просто. Тукъ не виждаме ония укрепени коридори, презъ които се минава преди да се влезе въ вътрешността на крепостта, както е при голѣмитѣ и добре устроени крепости; нѣмаме даже и обичайната „падаща“ врата, каквато намираме почти

при всяка крепостъ. Тукъ портата е фланкирана само отъ една кула, безъ надъ самата нея да е имало такава. Широчината на отвора за вратата е 2·35 м., който следъ два отстъпса, задъ които сѫ били закрепени дветъ крила на вратата, се разширява на 3·15 м. Оситъ, около които сѫ се отваряли дветъ крила на вратата, сѫ били поставени въ дупки, направени въ дебели желѣзни плочи, вдълбани въ камъка. Дупките сѫ съ диаметъръ 4 см., а желѣзните плочи иматъ размѣри 8 см. широчина, 6 см. дължина и 6 см. дебелина. Отъ едната страна на вратата е направена въ зида дупка 18/30 см. и повече отъ 1·60 м. дълбока, въ която се е движила дървената греда, предназначена за заключване на портата. Отъ другата страна на портата тази греда е вли-

Обр. 164. — Портата на крепостта при Мезекъ.

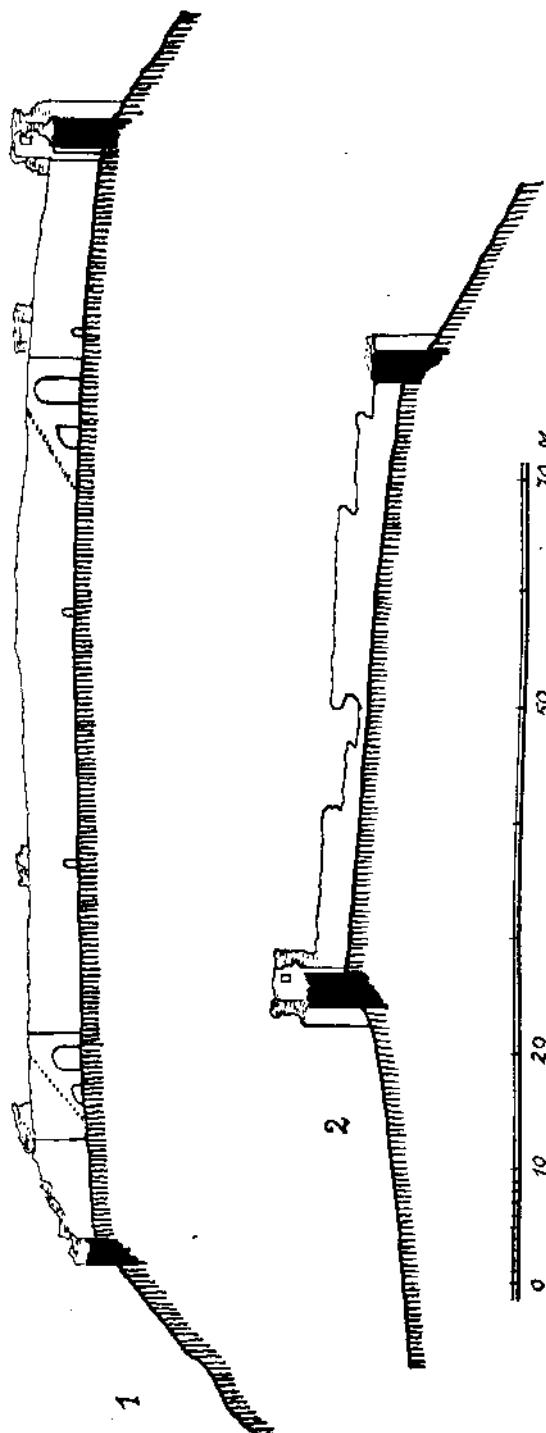
Abb. 164. — Das Tor der Festung bei Mezek.

зала само 20—30 см. въ зида, тъй като следи отъ дупка нѣма въ зида, който следъ 50 см. е вече запазенъ. Нѣма никакде следа отъ „падаща“ врата, — ако е имало такава, би се виждалъ въ запазената долна частъ на зида улеятъ за движението ѝ. Изглежда, че надъ портата не е имало кула, а тамъ крепостната стена просто е продължавала, както при второстепенните порти на голѣмите крепости. Не е имало и подвиженъ мостъ предъ портата, какъвто не е билъ нуженъ при тоя теренъ и при липсата на ровъ предъ крепостта. Предназначенето на крепостта не е наложило втора порта, до която да се стига по закритъ и добре укрепенъ коридоръ — сондажните разкопки показваха, че такъвъ коридоръ липсва. Тази е единствената порта на крепостта. Би могло да се предположи, че порта е имало и на източната страна, тамъ, където крепостниятъ зидъ е сега разрушенъ, но направенитъ на това място разкопки показваха, че порта тукъ не е имало.

Крепостната стена е завършвала отгоре съ платформа и зъбци, нѣкои отъ които сѫ били на мястата си преди 30—35 год. Споредъ думитѣ на жители отъ селото, тѣзи зъбци сѫ били обикновенѣтѣ, които най-често се срѣщатъ по крепостите на Балканския полуостровъ, — безъ напрѣчни зидчета, които да образуватъ малки преградки, каквито сѫ употребени по нѣкои римски крепости отъ времето на републиката.

Били сѫ иззидани върху около 80 см. високъ зидъ по протяжение на крепостната стена, имали сѫ широчина около 60 см. и височина около 1 м. и сѫ били на разстояние около 80 см. единъ отъ другъ. Отгоре сѫ били покрити съ каменни плочи.

Отъ платформата на крепостната стена се отивало, споредъ думитѣ на селянитѣ, до платформитѣ на кули, които сѫ били малко по-високи отъ крепостната стена, по тѣсни открыти стълби. Жгловата кула № 5 изглежда да е била по-висока отъ всички други кули. Тя е и нѣкакъ особно устроена, като че не е била достъпна отъ крепостната стена. Освенъ това всичкитѣ и помѣщения сѫ открыти откъмъ вътрешността на крепостта и сѫ били нагодени за отбрана и когато неприятельтъ е влязълъ вече въ крепостта. Помѣщението на най-горния етажъ е засводено куполовидно съ каменни плочи. Селянитѣ отъ Мезекъ не помнятъ, какъ сѫ завърш-

Обр. 165. — Пасрѣзъ на крепостнитѣ стени съ терена.
Abb. 165. — Durchschnitt der Festungsmauern mit der Bodenflâche.

вали отгоре крепостните кули — дали съ били съ платформа и зъби или съ наклоненъ покривъ. По-приемливо е първото, тъй като кулите съ покриви, каквито е имало по нѣкои римски крепости, съ необичайни за крепостните на Балканския полуостровъ, — тъ съ необичайни даже за съседната Италия.

На платформата на крепостната стена се е излизало по три открыти долепени до зида каменни стълби, остатъци от които има доста добре запазени — две на южната стена и една въ чупката на северната стена непосредствено до портата. Стълбите се допиратъ до стената и съ конструктивно свързани съ нея — зидани съ единовременно съ нея. Стълбата, която е между кули № 1 и 2, се подпира на три пиластра, отъ които единиятъ е самото начало на стълбата (обр. 166 и 167). Пиластрите съ съединени отгоре съ сводови пояси, които образуватъ ниши 90 см. дълбоки и високи 1·30 м. за едната и 2·20 м. за другата, мърено отъ сегашното ниво на терена, което е по-високо отъ първоначалното. По останалото отъ тая и отъ другите стълби можемъ да установимъ приблизително височината на плат-

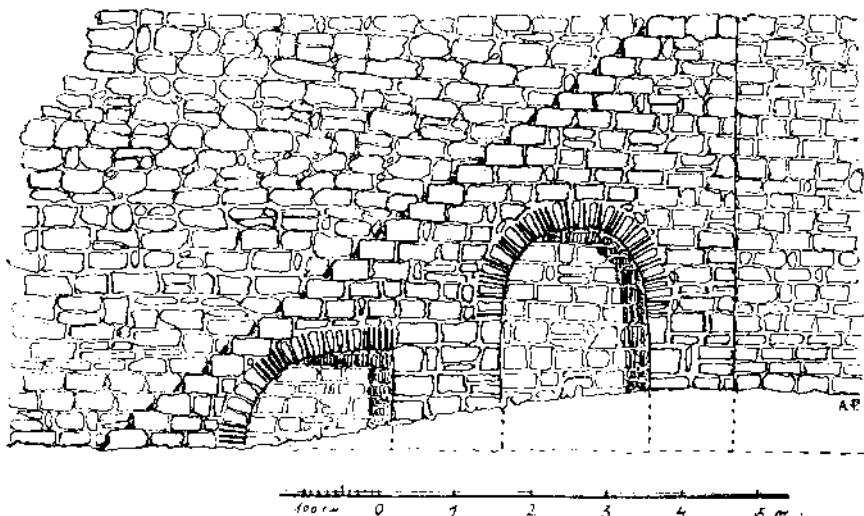
Обр. 166. — Стълбата между кули № 1 и 2.
Abb. 166. — Der Aufgang zwischen den Türmen № 1 und 2.

формата на крепостните стени. Така при реконструиране на тая стълба, като се възстановятъ всички стълпала и се остави при платформата необходимата около 1 м. площадка, получава се, че височината на платформата е била около 5 м. високо надъ нивото на сегашното положение на терена, т. е. малко повече отъ височината на запазената сега стена — липсватъ значи отъ горната част на стената само единъ или два реда камъни.

Втората стълба, която се намира на южната стена между кули № 3 и 4, се подпира на три пиластра, отдалечени 1·90 м. единъ отъ другъ (обр. 168 и 169). Пиластрите излизатъ 1·10 м. предъ стената — толкова е била широка и стълбата. Тази е значи най-широката и най-главната стълба въ крепостта. Ако и тукъ поискаме да реконструираме стълбата, ще получимъ, че платформата на крепостната стена е била висока около 5 м. надъ сегашното ниво на терена вънре въ крепостта и около 6 м. вънъ отъ крепостта. Като прибавимъ

къмъ тази височина и височината на зъбцитъ, височината на крепостната стена става около 8 м., колкото обикновено е била височината на византийските крепости.¹⁾

Третата стълба започва непосрѣдствено отъ крепостната порта. Тя се подпира само отъ единъ четвъртъ-сводъ, широкъ 2 м., високъ 2 м. и излизащъ 75 см. предъ крепостната стена (значи стъпалата сѫ били 75 см. широки). Обр. 161. Реконструирана, тая стълба не може да излѣзе до платформата на крепостната стена, ако не се извие и мине въ дебелината на западния или северния крепостенъ зидъ. Всички стълби сѫ били безъ парапетъ или нѣкакво приспособление за държане при изкачване и слизане — не се виждаше никъде следи отъ такова, значи били сѫ построени по обичайния начинъ на строежъ на крепостните стени.

Обр. 167. — Стълбата между кули № 1 и 2.
Abb. 167. — Der Aufgang zwischen den Türmen № 1 und 2.

Мезешката крепость е строена по начина, който най-често се употребява за строене на крепости: вътрешността на зидовете е отъ дребни камъни на изобиленъ варовъ разтворъ — нѣщо като „варовъ бетонъ“ (при нѣкои крепости, като при помпейските отъ времето на републиката, вътрешността е запълнена даже съ тръмбована пръстъ); външността е облицована съ по-едри обли (нѣкои отъ тѣхъ рѣчни) камъни въ сравнително правилна връзка (обр. 170). По-грижливо е направена облицовката на външната страна на крепостните стени, кѫдето сѫ употребени и пояси отъ по 4 реда тухли (обр. 171). Тия пояси не минаватъ презъ цѣлия зидъ, а навлизатъ въ него само толкова, колкото

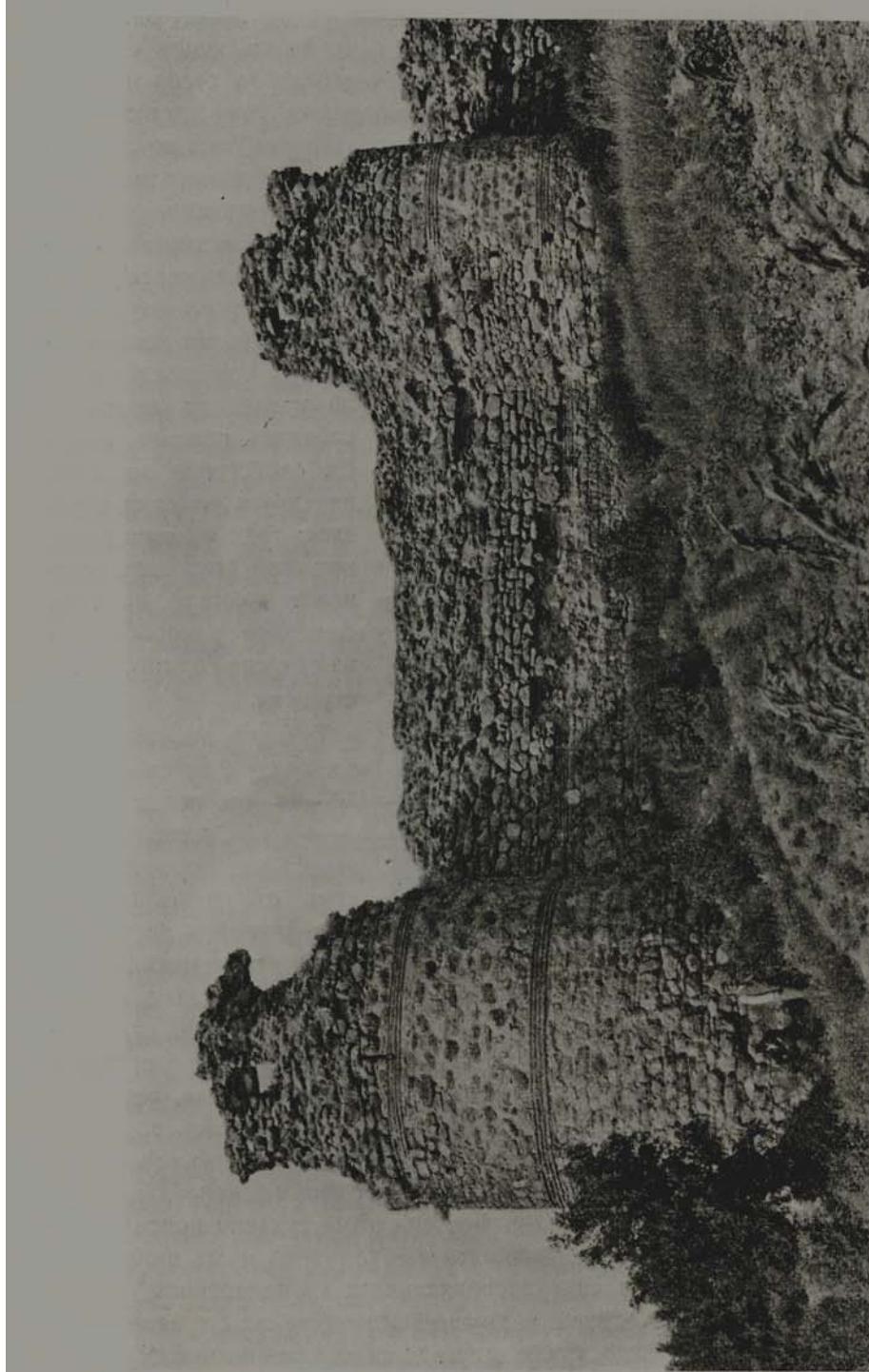
¹⁾ Diehl, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle, Paris, 1901, 238. Височината е обикновено 8—10 м. Въ Цариградъ Теодосиевите стени сѫ 10—12 м. на външния теренъ, кулите сѫ около 20 м. Въ Никея стените сѫ 10 м., кулите 19. Въ византийска Африка стените сѫ 8—10 м., кулите 14. Въ Амида нѣкои кули едва надминаватъ височината на стената, а други сѫ равни съ нея.

навлизатъ по-едриятъ облицовъчни камъни — около 65 см. При сегашното състояние на крепостните стени тухлите отъ тухлениетъ пояси сѫ на много място изпадали и ясно откриватъ конструкцията на вътрешността на зида (обр. 170). Поясътъ сѫ на разстояние 1·70 до 2·80 м. единъ отъ другъ. Останали сѫ сега само два пояса, и изглежда, че първоначално не сѫ били повече, тъй като по-долниятъ е на височина 5 м. отъ терена; не е въроятно и надъ по-горния поясъ да е имало другъ, тъй като близо до него трѣбва да излѣзатъ стълбите на платформата на стената. Поясътъ вървялъ успоредно единъ на другъ, не обаче непрекъснато: поясътъ, който минава по югловата кула № 5 и отива по южната крепостна стена, спира на 90 см. отъ кулата и се измѣстя малко нагоре, като най-горниятъ тухленъ редъ отъ пояса на кулата става най-долъ отъ пояса, който продължава по стената (обр. 170); двата пояса, които минаватъ по южната стена, спиратъ при кула № 1 и се измѣстватъ въ нея надолу, като горниятъ поясъ на кулата идва по срѣдата между поясите на стената, а долниятъ поясъ на

Обр. 168. — Лѣвата част на стѣлбата между кули № 3 и 4.
Abb. 168. — Die linke Hѣlfte des Aufganges zwischen den Toren № 3 und 4.

Обр. 169. — Дѣската част на стѣлбата между кули № 3 и 4
съ входа на кула № 4.
Abb. 169. — Die rechte Hѣlfte des Aufganges zwischen den Toren № 3 und 4 mit dem Eingang zum Turm № 4.

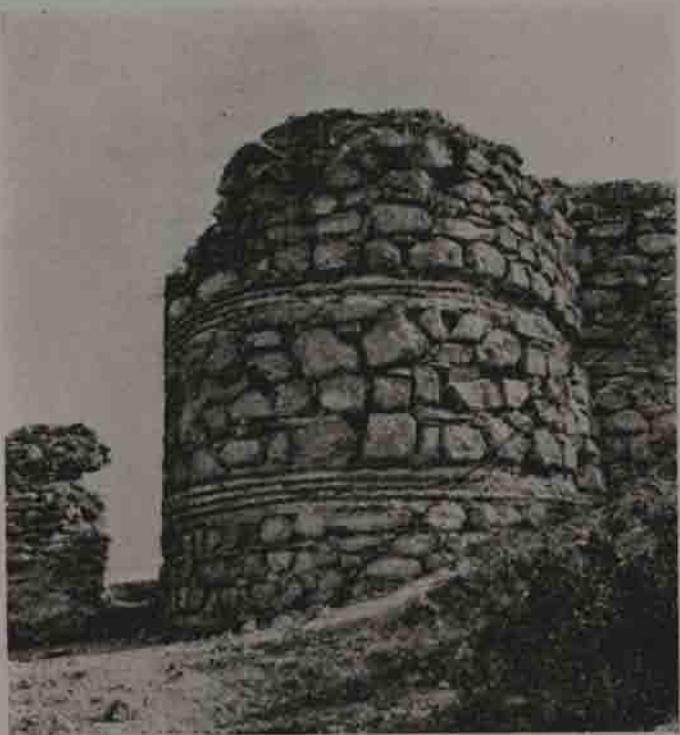

Обр. 170. — Западната част на южната крепостна стена съ кули № 5 и 4.
Abb. 170. — Der südwestliche Teil der Festungsmauer mit den Türmen № 5 und 4.

кулата започва на 1·10 м. подъ долния поясъ на стената (обр. 159). Така измѣстени, тухленитѣ пояси минаватъ по източната крепостна стена. Може би тѣ сѫ продължавали и по северната стена, само че тя днесъ е разрушена тамъ, кѫдето би трѣбвало до ги видимъ. Въ западната стена поясите идватъ отъ жловата кула № 5. Стената е разрушена тамъ, кѫдето би трѣбвало да бѫде горниятъ поясъ, а долниятъ поясъ стига само до срѣдата на стената и спира; прекъсването на пояса се ясно забелязва, тѣй като стената на това място е запазена. Това произволно, безъ никаква предна-

мѣрена системностъ поставяне на пояса е поучително: то отрича и тукъ теорията, която смѣта, че при поставянето на тухленитѣ пояси се следватъ правила, които сѫ свойствени за една или друга епоха на строежъ: този и много други примери показватъ неоснователността на това схващане и особено за късновизантийските строежи.

Тухлите въ тия пояси сѫ квадратни съ страна 32—34 см. и дебелина 3—4 см. Спойни сѫ съ варовъ разтворъ, приготвенъ съ едъръ пѣсъкъ безъ примѣсъ на чукани тухли или керамиди. Тия пояси сѫ имали повече конструктивно, отколкото декоративно предназ-

Обр. 171. — Кула № 6 и крепостната порта.
Abb. 171. — Der Turm № 6 und das Festungstor.

начение. Макаръ и да не минаватъ презъ цѣлата дебелина на зида, все пакъ тѣ служатъ за изравняване и скрепяване на каменната облицовка, която навлиза почти толкова въ зида, колкото и тѣ. Никѫде по стените не се вижда архитектурна украса или желание за декоративни ефекти.

По вѫтрешната страна на крепостните стени нѣма тухлени пояси. Тамъ сѫ употребени тухли само при засводяванията на входовете къмъ приземния етажъ на кулите (обр. 169) и при засводяванията на пиластрите, които носятъ стълбитѣ (обр. 167). И едините и другите засводявания сѫ направени, като сѫ употребени нѣкѫде само тухли, другаде само камъни, между които сѫ поставени тънки каменни площи, или пѣкъ се смѣнятъ една или повече тухли съ единъ или повече камъни. Съ такива тънки каменни площи е било

направено куполното засводяване на най-горния етажъ на кула № 5, като не сѫ поставени по правилата на сводовитѣ конструкции — да изхождатъ отъ единъ или повече центрове, а образуватъ куполата по примитивния начинъ — чрезъ хоризонтални редове и наддаване плочкитѣ една надъ друга (обр. 162). Безспорно куполообразната каменна конструкция е по-удобна за покриване на най-горното помещение на кулитѣ, тъй като противостои на влагата; тя най-често се срѣща при крепостите, но има и случаи, кѫдето и надъ най-горното помещение има дървени греди (крепостната кула при с. Червенъ, Русенско).

Стѣпалата на стълбите сѫ направени отъ сѫщите обли камъни, съ каквите е облицовано външното лице на крепостните стени, само че сѫ подбирани по-едри, като сѫ малко изравнени отгоре и отпредъ: дълги камъни, издѣлвани специално за стѣпала, не сѫ употребявани. Стѣпалите камъни сѫ видани въ крепостната стена — тѣ, както и зидарията, на която лежатъ, сѫ видани едновременно съ стената (обр. 166—168).

Отъ цѣлата крепость най-грижливо е иззидана крепостната порта. Тя е запазена само въ долната си част, дето се виждатъ употребени грижливо издѣлани камъни, поставени въ правилни редове и добра свръзка. Тази част на портата бѣ зарината въ земята и само така сѫ могли да се запазятъ нѣколко камъка отъ нея; обстоятелството, че цѣлата порта, намираща се надъ земята, е разрушена и материалът разграбенъ, ни позволява да допустимъ, че и нагоре тя е била строена отъ подбрани и добре издѣлани камъни.

Освенъ крепостните зидове съ кулитѣ и портата, нищо друго отъ крепостта не е останало. А трѣбва да се допустимъ, че и въ нея, както и въ всички други крепости, е имало сгради — ако не други, поне малка църква и жилище. За да се търсятъ следитѣ на подобни сгради, направиха се през 1937 год. сондажни разкопки. Тѣ обаче разкриха съвсемъ малко остатъци отъ зидове. Зидътъ *a* е дълъгъ въ запазената си част 8 м. и е широкъ 2·55 м. (обр. 158). Той продължава и въ дветѣ си посоки, но камъните отъ основитѣ му сѫ извадени и следитѣ заличени. Намѣрената част е зидана отъ дребни, валчести необработени камъни, както вътрешното лице на крепостните стени. Зидътъ *b* е успореденъ на западната крепостна стена, на разстояние отъ нея е 11·80 м. и е дълъгъ 11·10 м., като въ двата си края продължава, безъ обаче да може да се установи до кѫде, тъй като камъните сѫ отнети. Дебелината му е 90 см. Липсата на повече следи отъ сгради не трѣбва да се обяснява само съ обстоятелството, че вътрешността на крепостта, цѣлото пространство между крепостните зидове — е отъ дълго време разработвано като ниви, защото въпрѣки това, ако въ крепостта е имало много сгради, все пакъ биха се намѣрили поне части отъ основитѣ имъ. Тукъ липсата на повече сгради може да се обясни и съ предназначението на крепостта, — службата, която е изпълнявала. При направените сондажни разкопки се намѣриха и части отъ строителни материали, между които и част отъ керамида, а още и парчета отъ амфора и отъ голѣмъ кюпъ. На мястото, означено съ *g*, се намѣри малко овъглено жито, а голѣмо

количество такова е намирано отъ селянитѣ въ жъла между източната и северната крепостни стени.

Трѣба да се постави въпросътъ, къмъ кой видъ крепости принадлежи мезешката — какво е било предназначението ѝ и въ коя епоха е строена. Устройството, голѣмината ѝ, липсата въ нея на повече сгради, показва, че тя не е била градска крепость, съ постояненъ гарнизонъ, — не се е отбранявала по правилата на тогавашната техника: липсва обичайната за онова време тройна линия за отбрана, която е представлявала максимална сигурност, липсва окопътъ, предната стена и градски устроената цитадела. Не трѣба да допускаме, че е имало ровъ (окопъ) и предна стена и че тѣ после сѫ били унищожени — окопътъ засипанъ, стената разрушена и камънитѣ ограбени, — защото виждаме, че липсватъ въ стенитѣ на крепостта малкитѣ вратички, които при създадена по-предна отбранителна линия сѫ служили на войската, която отбранява крепостта, лесно да маневрира между по-преднитѣ и задната отбранителна линия, безъ да става нужда да се отваря голѣматата и тежка крепостна порта.¹⁾ По всичко се вижда, че мезешката крепость е отъ онния малки крепости, пръснати изъ страната съ предназначение да бѫдатъ прибѣжище на околното население, когато то е връхлетяно и заплашено отъ минаващите край него войски на неприятеля. Такива крепости е имало особно много на изтокъ, и то при по-голѣмитѣ стопанства, като при това сѫ заемани съ тѣхъ най-важнитѣ стратегически точки. Мезешката крепость много прилича на лекитѣ укрепления на азиатския или африканския *limes*, направени, за да задържатъ нападенията наnomaditѣ въ пустинята; въ тѣхъ и дебелината на стенитѣ е значително по-малка отъ тая на градските крепости въ Цариградъ, Никея и пр., гдето се е държало на предписванитѣ отъ старитѣ теоретици норми 4—6 м.; въ тия леки крепости дебелината на крепостнитѣ зидове е 2:30—2:70 м. (въ Мезекъ 1:90 м. до 2:50 м.). Често тия крепости не сѫ били и атакувани, а неприятельтъ ги е отминавалъ, като е опустошавалъ, каквото е намиралъ вънъ отъ тѣхъ.²⁾ При тоя характеръ на мезешката крепость прави странно впечатление устройството на жловата кула № 5, която е приспособена да могатъ скрилътъ се вжtre да се отбранява и тогава, когато противникътъ е влѣзълъ вече въ крепостта, т. е. предвидена е да играе ролята на „донжона“ въ добре развититѣ цитадели, напр. въ най-добритѣ крепости на Антиохия³⁾.

Не може да се установи съ положителностъ времето, въ което е строена мезешката крепость. Не знаемъ и какъ е нейното старо, първоначално име. Въ селото нѣма никакво предание нито за името на крепостта, нито нѣка-
вка легенда около строежа ѝ. Знае се, че на границата между Пловдивската и Одринската епархии се е намирала крепостта Neutzikon,⁴⁾ която нѣкои приематъ за мезешката.⁵⁾ Споредъ строежа трѣба да причислимъ крепостта

¹⁾ Такива виждаме въ Ангора, Солунъ, Антиохия.

²⁾ Diehl, цит. съч. 238.

³⁾ Diehl, цит. съч. 239.

⁴⁾ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prag, 1877, 98.

⁵⁾ В. Миковъ, Историческа карта на II Българско царство. Издание Дановъ, 1928. Отбелязвана е крепостта съ име Неутзиконъ.

къмъ византийските строежи: византийски сж пластоветъ тухли, редуващи се съ пластове камъни.¹⁾ Но употребени въ строежа пластове тухли започваме да видим още въ най-ранната византийска епоха, като продължаватъ да се употребяватъ и въ късно-византийската. Обстоятелството, че тухлите не минаватъ през цялата дебелина на зида, а навлизатъ въ него само колкото влиза каменната облицовка, показва, че крепостта не може да биде ранно-византийска.²⁾ Това ни показва и хоросанть, въ който нѣма примѣсени чукани тухли или керамиди, както и по-небрежниятъ строежъ. Но все пакъ липсватъ данни, по които можемъ да отсѫдимъ точно, отъ кой вѣкъ е крепостта. Нѣкои мислятъ, че количеството на тухлените редове въ поясите е присъщо на строежа на единъ или другъ вѣкъ и по тѣхъ датиратъ архитектурните паметници.³⁾ Приема се, напримѣръ, че въ най-старите крепости се редуватъ 3 реда камъни съ 5 реда тухли. Наистина това се видя въ нѣкои датирани отъ V вѣкъ паметници въ Цариградъ (св. Ив. Студийски), но по-късно видимъ сѫщото това и въ късно-византийски сгради (Текfurъ Сарай, XIV вѣкъ). Съвсемъ произволно е това редуване на камъни съ тухлени пояси въ антическата крепость (порта № 3 отъ юния фронтъ),⁴⁾ както и въ цариградските теодосиеви стени, като неправилността е по-голяма въ по-правените по-късно части. У насъ въ Хисарската крепость поясите иматъ отъ 3 до 5 реда тухли при строежъ въ една и сѫща епоха, като разстоянието между поясите се произволно менятъ.⁵⁾ Сѫщата неправилност видимъ при хисарлъка въ Кюстендилъ⁶⁾, както и въ църквите отъ второто хилядолѣтие.

Не може да ни послужи като белегъ за датиране и формата на крепостните кули. Тая продълговата закръглена форма е препоръчана още въ II в. пр. Хр. отъ Филонъ, видимъ я въ Траиновия граниченъ кастелъ Odrus въ Арабия, както и на крепостта на военния лагерь Troesmis въ Добруджа.⁷⁾ А кръгли кули въ жглитъ на крепостите срѣщаме много често. Не можемъ да датираме крепостта и по намѣрените при сondaжните разкопки въ крепостта три златни монети, които сж отъ XIV вѣкъ; тѣ могатъ да докажатъ само, че крепостта е още сѫществувала по това време.⁸⁾ Така че, нѣмайки сигурни данни за датиране на крепостта, ние трѣбва само по общи белези да я поставимъ къмъ късно-византийските крепости отъ началото на второто хилядолѣтие.

¹⁾ A. Choisy, *L'art de bâtrir chez les Byzantins*, 8; Strzygowski, *Byzantinische Denkmäler* II, 118. Знаемъ обаче, че има византийски крепости, строени само отъ камъни. Diehl, цит. съч. 224, 229, 237, 241.

²⁾ A. Choisy, цит. съч. 9.

³⁾ Schlimberger, *Epopée byzantine* I, 393, 537.

⁴⁾ Jérphanion, *Mélanges d'archéologie anatoliennes*, Beyrouth, pl. CIV 2.

⁵⁾ Филовъ, Хисарската крепость въ Пловдивско и нейната базилика, ИАД II, 1911, 112, 122.

⁶⁾ Й. Ивановъ, Кюстендилскиятъ Хисарлъкъ и неговите старини, ИАД VII, 1919-20, 92.

⁷⁾ Düring, *Die Baukunst der Etrusker und der Römer*, II, 433.

⁸⁾ Споредъ уредника на нумизматичния отделъ при музея Т. Герасимовъ, тия монети сж отъ Андроникъ II и Андроникъ III.

Die Festung von Mezek

Die Festung bei Mezek befindet sich auf einer Erhöhung, die südwestlich von dem Dorfe liegt. Jetzt ist sie im Verfall begriffen. Sie hat die Grundform eines unregelmässigen Vierecks, der sich der Bodenfläche anpasst. Die Südseite der Festung ist am stärksten befestigt, weil sie dort in der Ebene liegt und somit leicht zu erstürmen wäre. Die Festungsmauer erreicht hier ihre grösste Stärke und die Entfernung der Türme voneinander ist am geringsten.

Die halbrunden Festungstürme sind in unregelmässigen Abständen angebracht. Beim Festungsbau wurde kein fester Plan befolgt. Manche Türme umschließen Räume, die durch hölzerne Balken getrennt waren. Eine Ausnahme bilden nur die Türme № 6 und № 7, die vollständig gebaut sind, und wahrscheinlich der Turm № 3, der aus einem einzigen Raum besteht. Der Turm № 5, der am besten erhalten ist, besteht aus einem Erd- und zwei Obergeschossen und einem unterirdischen Stockwerk. Letzteres hat wahrscheinlich als Gefängnis gedient, weil die Bauern diesen Turm „das Gefängnis“ nennen. Das Unter- und Erdgeschoss sind mit keinen Schiesscharten versehen. Die Decke des zweiten Obergeschosses bildet eine Kuppel. Eine innere Verbindung zwischen den Geschossen ist nicht zu sehen. Man konnte den Turm vom Wallgang aus nicht betreten. Es scheint, dass er wie ein kleiner Donjon gebildet ist. Der Turm № 3 wird von den Dorfbewohnern „Brunnen“ genannt. Es ist sehr wahrscheinlich, dass hier tatsächlich ein Brunnen vorhanden war, da wir an keiner anderen Stelle in der Festung einen Brunnen feststellen konnten. Es fehlen in diesem Turm Spuren von hölzernen Balken, die die einzelnen Stockwerke voneinander trennen; es sind auch keine Spuren von Schiesscharten zu merken.

Die Festung hat nur ein einziges Tor, das jetzt zerstört ist; von ihm sind nur die Fundamente erhalten, die bei der Grabung aufgedeckt worden sind. Die Gestaltung des Tores ist nicht zu erkennen. Es fehlen auch jegliche Anhaltspunkte für die Annahme eines Ausfallstores.

Die Festungsmauern waren von der Innenseite durch drei Treppen zugänglich, die auf einer Bogenstellung vor der Innenflucht aufsteigen. Die Treppen sind in unregelmässigen Abständen angelegt. Sie sind mit den Mauern konstruktiv verbunden und haben eine Breite von 0,70—1,10 m. Die Treppenhöhe weist darauf hin, dass der Wallgang der südlichen Mauer etwa 0,5 m höher war. So erreichten die Mauern an der Innenseite der Festung eine Höhe von etwa 6 m. Die Stärke der Mauern am Wallgang beträgt 1,90—2,50 m.

Die Festung ist aus Quadern gebaut, deren geläufige Masse 0,20 bis 0,50 m in der Höhe betragen. Sie dienen als Verblender vor dem aus Mörtel ohne Ziegelbrocken gebildeten Kern. In gewissen Abständen übereinander sind beim Aufmauern lagerhafte Flächen hergestellt und auf diese eine Bindeschicht von vier Lagen Ziegeln zwischen sehr starken Kalkfugen gelegt. Diese Ziegelschichten gehen nicht durch die ganze Mauerstärke, sondern sind nur etwa 0,60 m tief. Die Ziegel messen 32—34 cm im Geviert bei 4—6 cm Stärke. Die Treppenstufen sind nicht aus einem ganzen Stein gehauen, sondern aus den Steinen der Verblendung, die nur oben und vorne geglättet sind.

Die Wölbung des obersten Stockwerkes des Turms № 5 ist aus dünnen Steinplatten gebaut, die nicht nach der Regel der Wölbung von einen oder mehreren Zentren ausgehen, sondern aus den vorkragenden Steinplatten gebaut sind, die in Horizontalschichten gelegt sind. Die Festung ist mit keinem Schmuckstück versehen. Es ist kein Graben vor der Festung zu sehen. Die Ausgrabungen, die in der Festung im Jahre 1937 gemacht worden sind, brachten nur zwei Mauernfundamente und drei Goldmünzen aus dem 14. Jahrh. ans Licht.

Die Festung von Mezek ist von dem Typ jener kleinen Festungen, die im Nordosten des byzantinischen Reiches oft anzutreffen sind. Diese Festungen hatten keine Garnison; ihre Zweckbestimmung war die friedliche Bevölkerung und vor allem die umwohnenden Grundbesitzer zu schützen. Es fehlen genügende Anhaltspunkte für die Datierung dieser Festung. Wahrscheinlich ist sie identisch mit der Neutzikon genannten Festung, von der wir eine Nachricht bei Jireček besitzen; sie lag zwischen den Bistümern Philippopol und Adrianopol. Die Bauart der Festung zeigt, dass sie zum Anfang des 11. Jahrhunderts anzusetzen ist.

A. I. Raschenov

Всичко, що се отнася до списанието, се изпраща до Българския
Археологически Институт въ София, ул. Раковски 149.

Toute correspondance concernant le „Bulletin“ doit être adressée à
l’Institut Archéologique Bulgare à Sofia, rue Rakovski 149.

En vente chez Karl W. Hiersemann, Königstrasse 29, Leipzig.